

งานสัตว์ในการขนสัมภาระ การเลี้ยงสัตว์นั้นทั้งสามชุมชนจะปล่อยสัตว์ของตนเข้าไปอยู่ในป่า พอ ก่อนถึงฤดูเพาะปลูกที่จะต้องไ้แรงงานสัตว์ จึงค่อยเข้าไปด่อนออกมาทำงาน การปล่อยสัตว์เข้าไปในทุ่งเลี้ยงสัตว์นั้น จะปล่อยให้สัตว์หากินอย่างอิสระ ปนกันกับวัวควายของผู้อื่น ส่วนใหญ่ผู้ เป็นเจ้าของวัวควายจะจำแม่และพ่อพันธุ์ของตนได้ ดังนั้นเมื่อเวลาผ่านไปหลายเดือน เข้าไปจับ วัวควายมาใช้งาน หากมีวัวควายหายไป หรือพลัดหลงไปต่างหมู่บ้าน ก็จะมีการส่งข่าวคราวไป ตามพ่อหลวง(ผู้ใหญ่บ้าน) หรือ แคว่น(กำนัน) ผู้ที่สงสัยว่าวัวควายนั้นจะเป็นของตน ก็ให้ไปพบผู้ ที่จับได้ และใช้วิธีการสาบานต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขาที่ดูแลพื้นที่บริเวณนั้นว่า เป็นของตน จริง แล้วนำกลับไปได้ และหากมีลูกวัวลูกควายเดินตามมาก็ถือว่าเป็นลูกของวัวควายตน ใช้หลัก การธรรมชาติที่ปกติวิสัยลูกสัตว์ที่ต้องเดินตามพ่อแม่ เป็นกติกากที่ทุกคนเข้าใจร่วมกัน ส่วนในเรื่อง การซื้อขายวัวควายนั้นจะมีพ่อค้าที่เดินทางมาจากเชียงใหม่และลำปางเข้ามาซื้อ ในช่วงก่อนฤดู ทำนา ด้วยวิธีการเข้ามาติดต่อสอบถามตามบ้านเรือน ว่ามีผู้ใดต้องการขายวัวควายบ้าง โดยไม่มี การผ่านพ่อค้าคนกลางในพื้นที่ การเจรจาซื้อขายจะเป็นการเผชิญหน้าโดยตรงระหว่างผู้ซื้อและผู้ ขาย การซื้อขายส่วนใหญ่จะขายเฉพาะสัตว์ตัวผู้ เพราะตัวเมียนั้นจะเก็บไว้เพื่อเป็นแม่พันธุ์

ในช่วงเวลาก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ชุมชนแถบนั้นนอกจากการปลูกข้าว หาดของป่า และเลี้ยงสัตว์แล้ว การค้าขายก็เริ่มเข้ามามีบทบาทแล้ว โดยเฉพาะการค้าข้าวและเกลือ โดยจะมี การล่องเรือขนาดใหญ่มาซื้อข้าวจากชาวบ้านในแถบเชียงแสนของพ่อค้าคนลาว มีทั้งการเข้ามา ซื้อโดยตรงจากชาวบ้าน และซื้อเป็นจำนวนมากๆ จากโรงสีข้าวขนาดใหญ่ที่อำเภอแม่จัน(ขณะนั้น ดำรงสถานะเป็นอำเภอเชียงแสน) ก็จะมีการนำเอาหมู ไก่ และพืชผักมาขายร่วมด้วย ส่วนเกลือมี พ่อค้าวัวต่างนำเกลือมากจากบ่อเกลือ จ.น่าน แล้วมาขายที่บริเวณเวียงเก่า บางส่วนก็ไปซื้อมาก จากจังหวัดเชียงราย ซึ่งมีเส้นทางคมนาคมโดยรถยนต์แล้ว นอกจากเกลือก็มีปลาหู และผ้าห่ม มีผู้คนทั้งจากฝั่งลาวและพม่าที่ต้องเดินทางมาซื้อเกลือที่เวียงเก่า แต่คนเวียงเก่าและสบบวเอง บางส่วนก็ปรับตัวเองเป็นพ่อค้า ซึ่งก็มักจะเป็นผู้นำหมู่บ้านหรือผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีอยู่แล้ว เนื่องจากมีโอกาสติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก ทั้งรัฐราชการและพ่อค้าที่เข้ามาในชุมชน

การค้าขายสินค้ายังคงเป็นเกลือ ปลาหู ผ้าห่มอยู่เช่นเคย สินค้าที่นิยมมากที่สุดคือปลาหู ว่ากันว่าการได้รับประทานปลาหูในสมัยนั้นแสดงถึงการมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่พอ

มีพอกิน มีหน้ามีตา การเดินทางค้าขายในแต่ละครั้งจะเดินร่วมกัน 2 – 3 คน ในหมู่ผู้ที่สนิทสนมส่วนมากจะเป็นผู้ที่มีฝีมือในการต่อสู้อย่าง เพราะต้องค้าขายโดยแลกเปลี่ยนเป็นเงินสดทั้งเงินรูปีเงินหมัน และเงินบาท(สตางค์แดง) เมื่อได้เงินมาแล้วก็จะใส่ในกระบอกไม้ไผ่ แยกกลับ ต้องระมัดระวังการถูกปล้นอยู่บ้าง แต่ก็มักจะไม่ค่อยเกิดเหตุการณ์ในลักษณะนี้เท่าใดนัก ส่วนใหญ่จะนำขึ้นไปขายทางฝั่งพม่า ขากลับพ่อค้าเหล่านี้ก็จะนำเอาฝิ่นดิบและหมูกลับมาขายด้วย โดยจะฝิ่นมาขายทั้งให้กับพม่าทางฝั่งเมืองพง ซึ่งเป็นศูนย์กลางการซื้อขายฝิ่น และให้กับชาวบ้านในฝั่งไทย จากเชียงรายได้ไปขาย เชียงใหม่ ที่มาหาซื้อเพื่อนำไปขาย เสด็จเอง หรือบางคนนำไปเป็นค่าจ้างแรงงานโดยเฉพาะแรงงานที่เป็นชาติพันธุ์กลุ่มเล็กๆ ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในช่วงหลังๆ เช่น อาข่า(อีเก้อ) เมียน(เย้า) เป็นต้น ส่วนหมู่นั้นจะนำมาขายเพื่อบริโภคและขายให้กับพ่อค้าที่ล่องเรือมาหาซื้อจากหลวงพระบาง หากนำหมูกลับมาด้วยนั้นการเดินทางจะต้องลำบากมากขึ้น โดยจะต้องเดินเท้าเท่านั้น พร้อมกับเอาเชือกร้อยหมูนับสิบตัว แล้วใช้แสหรือหวายฟาดเพื่อให้หมุยอมเดิน การค้าขายในช่วงนี้การข้ามเขตพรมแดนประเทศ เมือง หรือชุมชนต่างๆ ไม่ค่อยมีปัญหาหรืออุปสรรคเกี่ยวกับการตรวจตราของเจ้าหน้าที่เท่าใดนัก การค้าขายถือว่าสะดวกยิ่ง

การจับปลา ในลำน้ำโขงและลำน้ำสาขาสาย เช่น น้ำกก น้ำรวก เป็นอีกวิถีชีวิตหนึ่งที่สำคัญคือ ในอดีต จะมีปลาหลากหลายพันธุ์ เช่น ปลาบึก ปลากด ปลาหลด ปลาหลด ปลาตัง ปลาหวาน ปลาสา ปลาเพี้ย ปลาสะปาก ปลาชีว ปลาตอง ปลานวลจันทร์ ปลาสะเด็ก ปลาสะตุม ปลาลิ้นหมา ปลาสะลาก ปลาหย่น ปลาจอน ปลาขาว ปลาสร้อย ปลาบเกลบ ปลากลม ปลาแก็ด ปลาจางย่า ปลาตุก ปลาหลิม ปลาทั้ง ฯลฯ ซึ่งชุกชุมมาก เคยเกิดเหตุการณ์บางครั้งมีผู้นำเรือไปจอดไว้ริมลำน้ำโขง รุ่งเช้าพบว่าปลากระโดดขึ้นเรือเต็มไปหมด²⁰ การจับปลานั้นก็ต้องคิดหาอุปกรณ์ที่สอดคล้องกับชนิดของปลาที่ต้องการจับ เพราะอุปกรณ์แต่ละอย่างแต่ละชนิดนั้น มีขนาดและการเรียนรู้ธรรมชาติของปลาต่างชนิดและต่างขนาดกัน โดยมีอุปกรณ์จับปลา เช่น

- สอด ใช้สำหรับจับปลาขนาดใหญ่ หน้ากว้างประมาณ 2 – 3 วา มีลักษณะปากสอดเป็นขากรรไกร ต้องใช้เรือช่วยในการออกไปที่น้ำลึกเพื่อสอดปลา
- แห
- จ้า(ยอ)

²⁰ สัมภาษณ์ลุงม้าว พรหมปัญญา

- ไช มี 3 ชนิด คือ ไชชะด้า สำหรับปลาใหญ่ ไชลอบดักและดุ่ม สำหรับปลาเล็ก
- เบ็ด มี 3 ชนิด เบ็ดก่อง สำหรับปลากลางคืน ไม่ต้องเฝ้า นำไปปักไว้แล้วรุ่งเช้าไปดูเพื่อเก็บปลาที่ติดเบ็ด เบ็ดลาว และเบ็ดจ่อม สำหรับการตกปลาทั่วไป
- หลาว
- แหล่น
- หยาย มีลักษณะเป็นตาข่ายสายยาว เพื่อให้ปลาเข้ามาติด หรือไล่ปลาเข้าฝั่งเพื่อจับอีกทีหนึ่ง
- มอญ เป็นตาข่ายขนาดใหญ่ ใช้ลักษณะเดียวกับอวน ต้องมีเรือลากและใช้คนช่วยกันลาก 2 – 3 คน
- เปือก เป็นการหาปลาในหนองน้ำ ในลักษณะการช้อนปลา
- แซะ เป็นที่ช้อนปลาขนาดเล็ก สามารถตกปลาในหนองและริมฝั่งแม่น้ำ
- หิง เป็นตาข่าย สามเหลี่ยมหรือวงกลม ใช้ตกปลา

ส่วนใหญ่อุปกรณ์จับปลาจะทำมาจากวัสดุธรรมชาติ เช่น ปอ ป่าน ด้าย และส่วนประกอบสำคัญไม่แพ้ ส่วนเรื่อนั้นก็เป็นเรือชุด ที่อาศัยแรงงานคนทั้งการสร้างเรือและการใช้งาน มีสองแบบคือ เรืออี่ป่อง เป็นเรือชุดที่ใช้พายคนเดียว และเรือถ่อ ก็จะมีขนาดเล็กใหญ่ตามแต่จะใช้งาน มีขนาดตั้งแต่ ถ่อ 3 – 30 คน แม้ว่าการจับปลาจะทำกันอย่างแพร่หลายแต่ก็เพื่อการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีการซื้อขายกัน นอกจากคนในชุมชนนอกเมืองจะเอาไปแลกเกลือที่เวียงเก่า บ้างเป็นบางครั้ง

ในช่วงสงครามเชียงตุง(เป็นคำเรียกที่ชาวบ้านแถบนี้เรียกสงครามโลกครั้งที่สอง) เป็นช่วงที่ชุมชนได้สัมผัสกับอำนาจรัฐราชการอย่างชัดเจน ชายฉกรรจ์ในชุมชน ถูกเกณฑ์ให้ไปเป็นลูกหาบ กระสุนและเสบียงในกองทัพทหารตำรวจของสยาม ที่เข้าไปปฏิบัติหน้าที่ในเชียงตุง ลูกหาบนั้นส่วนใหญ่จะเป็นคนยวน จากเวียงเก่าและต่างถิ่น ซึ่งเหตุที่ทราบว่ามีลูกหาบต่างถิ่นด้วยนั้น เพราะไปพบกันระหว่างทางและไถถาม พบว่ามีมาทั้งจาก เชียงราย แม่จัน เชียงของ เทิง เวียงป่าเป้า เชียงคำ แม่สรวย การเดินทางจะมีทั้งการเดินเท้า ทางเกวียน และทางเรือ ส่วนใหญ่จะเป็นการ

เดินเท้า ลูกหาบจะจัดกำลังเป็นหมวด มี 10 – 11 นาย ก่อนเดินทางจะต้องรับการฝึกก่อนครั้งละประมาณ 7 วัน กระบวนการฝึกคล้ายกับการเดินป่าของทหาร ได้แก่ การยิงปืน ระเบียบข้อบังคับทหาร จนกระทั่งการเผชิญหน้ากับข้าศึก การเดินทางไกลในฐานะลูกหาบนั้น สร้างความหวั่นกลัวให้กับผู้ที่เป็นชาวบ้าน เกษตรกรที่ไร้ปลุกยาสูบ แต่มาจับอาวุธ หลายคนหลบหนีระหว่างทาง ภาระกิจลูกหาบใช้เวลาประมาณ 3 เดือนจึงจะเสร็จสิ้น ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ปัจจุบันมีอายุเกิน 80 ปีขึ้นไปจึงจะสามารถอยู่ร่วมในเหตุการณ์ครั้งนี้ได้ ไม่ใช่ทุกคนจะยินยอมไปทำหน้าที่ลูกหาบ เพราะไม่ต่างอะไรกับการออกสงครามรบร่วมกับทหาร ดังนั้นบางคนจึงหลบหนี อาศัยความสัมพันธ์เครือญาติที่มีในเชียงใหม่และลำพูน หลบไปอาศัยด้วยชั่วคราว เพราะผู้ที่จะเป็นลูกหาบนั้นจะเป็นคนท้องถิ่นแถบๆ ชายแดนเท่านั้น เมื่อสงครามเสร็จสิ้นจึงกลับไปอยู่ที่เชียงใหม่ดังเดิม การที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการเป็นลูกหาบในภาวะสงครามนั้น เพราะในช่วงต่อมาประสบการณ์ชีวิตในครั้งนี้ถูกนำไปใช้ในการเดินทางค้าขายสินค้า เพื่อการบริโภคเชิงแลกเปลี่ยน (รายละเอียดจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป)

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จนถึงปี พ.ศ. 2500

ภายหลังจากภาวะสงคราม ชุมชนท้องถิ่นแถบนี้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ทั้งอิทธิพลจากการได้ปฏิสัมพันธ์กับรัฐราชการมากขึ้น การได้เดินทางไกลและรู้จักเส้นทางการติดต่อกับชุมชนแถบเชียงตุง หรือทางฝั่งลาว และประการสำคัญถนนหนทางที่สร้างขึ้นในภาวะสงครามนั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อชีวิตของผู้คนแถบนี้ นอกจากการเกษตรแล้วการทำการค้าขายระหว่างชุมชนเริ่มมีมากขึ้น โดยมีการนำเอาปลาทุและเกลือที่สามารถซื้อหาจากจังหวัดเชียงรายไปขายในแถบเมืองเหนือ คือ เมืองเด่น เมืองไฮ จนถึงเชียงตุง โดยอาศัยเส้นทางที่สร้างไว้ในช่วงสงคราม

เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2486 ได้มีเจ้าจากเมืองหลวงพระบางเข้ามาตั้งโรงบ่ม 2 – 3 แห่ง มีการแจกพันธุ์ยาสูบกาแลด(คาดว่ามาจากภาษาอังกฤษว่าcigarette) ซึ่งแตกต่างจากพันธุ์พื้นเมือง ต้นใหญ่กว่าและชุนน้อยกว่า ไม่นานการปลุกยาสูบจำหน่ายให้กับโรงบ่มกลายมาเป็นที่นิยม มีโรงบ่มเพิ่มจำนวนมากขึ้นเป็น 10 แห่ง 1.โรงบ่มอำเภอเชียงแสน(ขึ้นกับสำนักงานยาสูบเชียงแสน) 2.โรงบ่ม หางเวียง 3.บ้านสบรวก 4. โรงบ่มหัวเวียง 5. โรงบ่มทัพมาน 6. โรงบ่มสบกก 7. โรงบ่มบ้านแซว 8. โรงบ่มสวนดอก 9. โรงบ่มปงทอง และ 10. โรงบ่มปางหมอปวง ผู้นำในการเข้ามาสร้างโรงบ่มใบยาสูบคือ เพี้ยสมบุญณ์ พงษ์สุวรรณค์ เจ้าของโรงบ่มเวียงเหนือหรือหัวเวียง

พ่อเลี้ยงทองดี สุขผล เจ้าของโรงบ่มเวียงใต้หรือหางเวียง และเครือข่ายคนลาวที่อพยพมาจาก หลวงพระบางกระจายกันตั้งโรงบ่มในพื้นที่

การปลูกยาสูบมีราคาดี และมีที่ดินที่สามารถเพาะปลูกได้อย่างไม่จำกัดเท่าที่จะมีแรงทำ หมุนเวียนเรื่อยไปในแต่ละปี เมื่อเคลื่อนไปทำพื้นที่ใหม่แล้วผู้อื่นก็สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์แทน ได้ ขณะนั้นผู้คนฝังลาวมีน้อยมาก กระจายอยู่เพียงไม่กี่หลังคาเรือน จึงไม่เกิดปัญหาการแย่งที่ทำ กิน ข้าราชการฝังลาวจะมาเก็บภาษี ในราคา 300 กีบ/ไร่ ซึ่งคิดเป็นเงินไทยประมาณ 9 บาท/ไร่¹⁷ ซึ่งถือว่าเล็กน้อยมากหากเทียบกับผลประโยชน์จากการขายยาสูบ ผู้คนในชุมชนเวียงเก่า ต่างพากันข้ามฟากไปใช้พื้นที่ดินฝั่งประเทศลาวสำหรับการปลูกยาสูบ โดยหากสามารถจำหน่ายได้ 1.40 สตางค์ต่อกิโลกรัม ถือว่าเป็นราคาดีมาก และผู้คนต่างก็ตื่นต้นกับการได้เงิน รายได้แต่ละคนอยู่ในเรือนพัน ทั้งสามารถปลูกยาสูบในแบบที่ไม่ต้องดูแลมากนัก และสามารถปลูกฝักสวนครัวกิน ได้อีก ดังคำสัมภาษณ์ของลุงหนานวงศ์(อายุ 83 ปี) ว่า

การทำสวนยาสูบ

“อยู่มาเจริญมาเรื่อยๆ คนที่ไหนก็มา คนลื้อ คนเงี้ยว คนลาว หมูที่มาตั้ง ตะบ่ม(โรงบ่ม)โดยมากเป็นลาว หมูเงี้ยว หมูลื้อไม่มีเงิน ลาวหนีมาเมือง ไทยมีเงิน สมัยนั้นลาวปฏิบัติเจ้าหลวง หมูเจ้านายของลาวได้เงินหนีมาก็ เอามาตั้งตะบ่ม ตะบ่มมี 3 แห่ง ตะบ่มหัวเวียง ตะบ่มทัพม่าน ตะบ่มหาง เวียง ที่ทำมาหากินนัก ใครจะขายยาเตาไหนก็ไปขึ้นเส้น ใครชอบเตาไหน เจ้าของเป็นลาวทั้งหมดเลย เป็นอันม่วนจัน คนเชียงแสนพอมือที่หากินก็มา กัน หมูที่ ไม่มีที่หากิน

อย่างบ้านนอกคอกนา มีการทำนาอย่างเดียวถึงปีมา ก็ทำนาอย่างเดียว ลายอื่นไม่มี ก็เข้าทำสวนยา ตามปงน้ำคำ ใครจะทำที่ไหนก็ไปจองเอา ถ้า หมดที่ฝั่งนี้แล้ว เราก็ไปอาศัยฝั่งลาว สมัยนั้นยังดีต่อกันอยู่ ข้ามเรือ ไปไม่ ว่าเวลาใด กลางวันกลางคืน ใครก็ไม่ว่าอะไร เป็นไม่ว่าเรา เราก็ไม่ว่า

¹⁷ สัมภาษณ์ลุงหนานวงศ์ วงษ์ศา อายุ 83 ปี (29/4/44)

เป็น² อยู่มาเจริญกับสวนยา คนที่ไหนก็พูดกันว่า เชียงแสนเป็นได้เงินได้ทองจากสวนยาเยอะ พวกกันไปทำบ้างเต๊อะ คนที่ไหนก็มาเช่าสวนยา คนบ้านเราโลก ก็แบ่งเอาที่ดินฝั่งไทยให้คนบ้านนอกเช่า เพราะคนทางนอกไม่ค่อยชินกับฝั่งลาว หมู่เราก็ไปจองที่ดินฝั่งลาว คนละ 10 ไร่ หรือก็ไร่ก็ได้ ตามแต่กำลังที่ไหนเป็นที่ป่าคาริมน้ำโขงก็จะแย่งกันที่นั่น เพราะปลูกยางงาม ยามีสีดี ไม่ดำ สีส้มอย่างคำ เจ้าของตะบมก็ชอบ ได้กิโล 1.40 บาท ราคาดีที่สุด ใครได้ขาย 1.40 บาท ก็ถือว่าดีที่สุดที่ไม่มีป่าคามันจะงามเกินไป เวลาอบมันจะเป็นสีดำไป มันก็ไม่งาม ไม่ได้ยา 1 มาแย่งกัน ล้มไม้ดู ไม่สืลื้อ บางต้นที่ล้มทิ้งไว้ ไม่แกนยังจะมีอยู่นะ ลาวก็ไม่ว่าอะไร ไปทำไร่ฝั่งโน้น จะกลับมา ก็เก็บจักข่าน(เป็นพืชลักษณะคล้ายต้นปาล์มขนาดเล็ก) ตันเท่าแขนมาด้วย เอามา ไว้กิน มีพ่อค้ามาซื้อ ก็ขายได้ ไม่มามีมือเปล่า ยามกลางพรรษาก็มีหน่อ เห็ด เลือกกิน “

การค้าขาย ภาพกับผู้คนในชุมชนละแวก

² ซึ่งดินแดนฝั่งลาวนั้นนอกจากใช้เป็นที่ทำกินแล้ว ยังเป็นที่หลบไปกบดานสำหรับโจรผู้ร้ายที่ถูกราชการไทยติดตาม หรือกลุ่มชายฉกรรจ์ที่ไม่ต้องการเกณฑ์ทหาร ก็หนีข้ามไปหลบฝั่งลาวก่อนแล้วค่อยกลับมาภายหลัง

“ค้าขายขึ้นๆ ล่องๆ แม่น้ำโขง หน้าแล้งก็ขึ้นดอยมูเซอ บ้านเข้า ไปซื้อ
พริกแห้ง ตรงที่ฝั่งพม่า ชนกับลาว ตอนนั้นเป็นไม่ว่าอะไร เราจะไปค้า
ขายอะไรเข้าออก ก็ไม่มีใครว่าอะไร เป็นก็ไปเก็บเอาเขากวาง เขาฟาน
หนังสัตว์ต่างๆ ถ้าเยอะเข้าก็เอาไปขายที่เมืองฟาน บางครั้งก็ไปทางน้ำ
เกิง น้ำยอน เมืองลาว เอายาชอย/ยาสูบ ไปซื้อมา เขาชอยแล้วเติก(กด)
เป็นก้วย(ตะกร้า) ก้วยหนึ่งมีประมาณ 30 กิโลกรัม ซื้อเอาเงินไปตกไว้
สมัยนั้นใช้สตางค์แดง สตางค์แดง 10 ตัวมีค่ามาก ไปไหนก็ได้ กิน
อะไรก็สบาย มีเงิน100 ขึ้นล่องเรือก็สบายมาก ไปแม่จันคำรถ 1 สลึง
ค่าของเงินต่างกันพวกคนเงี้ยวสรวกปลูกสวนอ้อย มันแพร่เร็ว เรา
ก็ไปซื้ออ้อยของหมู่เงี้ยวมาย้อมผ้าเรา”

จะพบว่าการค้าขายและการแลกเปลี่ยนเริ่มเข้ามามีบทบาทในชีวิตของผู้คนมากขึ้น การ
เพาะปลูก หางของป่า เริ่มมีการสะสมในปริมาณมากเพื่อให้เหลือพอที่จะจำหน่าย สัตว์ป่าหรือของ
ป่าจากเดิมที่มีจำนวนมากก็ลดน้อยลง แม้กระทั่งต้นอ้อย ซึ่งแต่เดิมจะเก็บอ้อยปามาใช้ หรือเพื่อ
ขายให้กับชุมชนในแถบนี้ แต่ต่อมาเมื่อมีการค้าขายกับชุมชนห่างไกลอื่นๆ เวียงเก่าเป็นเหมือน
ศูนย์กลางของการค้าขาย ชุมชนสรวกจากเดิมที่มีการเก็บอ้อยปามาขายก็เริ่มที่จะปลูกอ้อยเพื่อ
การค้ามากขึ้น และผู้ที่เป็นพ่อค้าที่เดินทางนำสินค้าไปแลกเปลี่ยนทั้งกับฝั่งพม่า ลาว และคนไทย
จากลำปาง เชียงใหม่ เชียงราย ก็สามารถที่จะมีเงินทองสำหรับการจ้างคนงานไปบุกเบิกที่ทำกิน
ได้มากขึ้น ความแตกต่างทางชนชั้น โดยมาตรวัดทางเศรษฐกิจเริ่มปรากฏชัดขึ้น

การทำนา

“ถึงคราวทำนาผู้คนก็ไปจองเอาที่ดินไปทำนา บริเวณนอกเวียง
เก่า ส่วนใหญ่เป็นนาข้าว บางทีใช้น้ำแม่คำ บางทีก็ใช้น้ำหนองที่ไหล
มาเข้านา หนองไม่ขาดน้ำ พอทำนา ที่นาบริเวณนอกเวียงเก่าเรียกว่า ฝั่ง
หนองล่อง มีอยู่ 27 บั้ง⁹ ใช้น้ำหนองทั้งหมด เมื่อจะลงนาก็จะไปกั้นน้ำ

⁹ เป็นหน่วยใช้เรียกที่นา 1 แห่ง หรือ 1 เจ้าของ ซึ่งที่นาแต่ละบั้งอาจจะมีขนาดพื้นที่ต่างกันได้

เข้าหนอง เจ้าของที่นาทั้ง 27 ปันช่วยกัน ต่อมาน้ำคำมาโหด(พังทลาย) เอาเหมืองที่เราสร้างเข้ามาหนอง ก็เลยกลายเป็นน้ำแม่คำเสีย เลยไม่ได้ เป็นนาเสียแล้ว ใครคิดจะปลูกอะไรก็ปลูก ปลูกข้าวไม่ได้ ก็ปลูกข้าวโพด ไป แล้วแต่สภาพ ไม่กี่ปีมาเท่านั้น สมัยก่อนจะทำนาก็ตกไม้กันคนละ 100 - 200 เอาไปตีเหมืองฝาย นานที่ห้วยฮ่อม ทางทิศเหนือ มี 20 กว่า เจ้า ใช้น้ำห้วยที่ไหลจากดอยมาทำนา เมื่อก่อนห้วยนั้นเป็นป่าฮ่อม หมูเงี้ยวสบรรก เมื่อก่อนหมูเงี้ยวปอ(เฉพาะ)หมูเงี้ยว หมูล้อปอหมูล้อ ชาวโยน/กลอมอย่างเราก็ออยู่ปอหมูเฮา

หนทางไปสามเหลี่ยมสมัยนั้นเป็นไม้สักหมด ไปสามเหลี่ยมทอง คำไม่ต้องกางร่ม มันจะเย็นไปโดยตลอด เมื่อก่อนไม่มีรถ ก็เดินไป มีนกเป่า นกยูง บินไปมา สมัยนั้นหากมีปืนลมเหมือนปัจจุบัน นกพวกนั้นไม่เหลือ ตะกอนมีแต่ปืนมะเต็บ(ปืนแก๊ป) นก หนู ฟาน เยอะมาก เราก็อิง เป็นก็ไม่ว่าอะไร 6 - 7 วันก็ปาวกันว่าจะไปได้เหล่า นัดกันเป็นหมู่ กำเดียวก็ได้ยิงสัตว์ คนหนุ่มรุ่นกลาง 40 กว่าปี ปืนที่มีคือปืนมะเต็บ/ไฟ ภาทอย่างเดียว ทำขึ้นมาเอง “

จากคำสัมภาษณ์ข้างต้น ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของชุมชนในแถบนี้ ว่ามีการแยกความแตกต่างของชาติพันธุ์ในระดับของจัดสรรการใช้ทรัพยากร หากแต่การยึดเอาความเป็นไทย ยวน ไทยใหญ่เงี้ยว หรือลาว นั้นมิได้นำไปสู่การแบ่งแยกหรือกีดกันการใช้ทรัพยากร นอกจากนี้การจัดการใช้ทรัพยากรภายในของชุมชน เช่น การจัดสรรน้ำเพื่อเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูกเอง แม้ว่าส่วนใหญ่พื้นที่เพาะปลูกแถบนี้จะอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก แต่ในบางพื้นที่ที่มีร่องห้วย ก็จะมีการจัดทำฝายกั้นน้ำขนาดเล็ก เพื่อทดน้ำเข้าสู่พื้นที่เพาะปลูก ก็มีการรวมกลุ่มกันตามสมาชิกที่มีนาและจะรับน้ำจากห้วยดังกล่าว ไม่มีการจัดการเป็นระบบเหมืองฝาย ที่ต้องมีหัวหน้าหรือ “แก๋เหมือง แก๋ฝาย” เพราะเป็นเพียงการทดน้ำจากลำห้วยเล็กๆ เท่านั้น ในช่วงปี พ.ศ. 2496 - 2497 ยังใช้เรือถ่อและเรือขุดอยู่ โดยจะมีช่างในชุมชนขุด ใช้ไม้ตะเคียน เพราะเนื้อแข็ง และหลังจากนั้นไม่นานก็เริ่มมีเรือเครื่องเข้ามาใช้ และเรือเครื่องนี้เองที่ทำให้การจับปลาในแม่น้ำสามารถรวดเร็วยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามการจับปลาแม่น้ำในช่วงนี้ยังคงเน้นเพื่อการบริโภคมากกว่าขาย จะมีบ้างก็เพียงนำไปขายในตลาดบริเวณร้านค้าของคนจีนในเขตเวียงเก่า

แผนที่แสดงพื้นที่ทำกินในฝั่งประเทศลาวของชุมชนริมฝั่งน้ำโขงในอดีต
(ก่อนถูกห้ามเข้าไปทำกินในปี พ.ศ.2518)

☐ พื้นที่เพาะปลูก

☐ พื้นที่หาของป่า

ช่วงปี พ.ศ.2500 – 2520

การอพยพโยกย้ายหนีอุทกภัยครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2509 ไปอยู่ในที่ทำกินที่อยู่บนที่สูง เช่น วัดพระธาตุจอมกิตติ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเวียงเก่า อันเป็นพื้นที่ทำกินบางส่วน ต่อมา ไม่ย้ายกลับมาที่ตั้งเดิม จึงเกิดเป็นหมู่บ้านจอมกิตติขึ้น ช่วงเวลาน้ำท่วม ถือว่าเป็นวิกฤตการณ์ทางธรรมชาติครั้งใหญ่ที่สุดของชุมชน เกิดความสูญเสียทั้งทรัพย์สินทั้งที่เป็นข้าวของเครื่องใช้และสัตว์เลี้ยง แม่บัวคำ วงศ์คำมา บ้านเวียงเก่า เล่าบรรยายภาคว่า “น้ำมันเย็นมาก มีสีแดงคล้ำ น้ำกลัว ข้าวของเสียหาย บางอย่างชนทันทีเอาไว้บนหลังข้าว(ยุงข้าว) ทางหลวงก็มาช่วย แต่ไม่เพียงพอ เพราะทุกคนเดือดร้อนเหมือนกันหมด เขาเอาข้าวเปลือกมาแจก หวานไปก็ไม่ขึ้น เพราะมันหมดหน้าทำนาแล้ว เสื้อผ้าที่แจกก็แย่งกัน”

นางก่อง พรหมปัญญา อายุ 50 ปี ชาวบ้านสบรวก เล่าถึงเหตุการณ์ว่า “...น้ำท่วมนานกว่า 10 วัน กลัวมาก ฝนตกหนักทั้งวันทั้งคืน ต้องอพยพไปอยู่บ้านแม่เฒ่าเงิน หาหารกินของที่มีเก็บไว้ หรือหาๆ ส่วนใหญ่ก็น้ำพริก” นางสุนีย์ สนิทรัมย์ อายุ 46 ปี เล่าว่า “ไม่รู้กลัว คิดว่าเป็นเรื่องธรรมชาติ ชนข้าวของไปไว้บ้านครูบัวไซ อยู่ในโรงเรียน เพราะมันสูงกว่าบ้านเรา ส่วนข้าวเปลือกก็เอาไปไว้ที่วัดสบรวก” นางเสาร์ สุพรรณ อายุ 60 ปี “ น้ำท่วมประมาณ 10 วัน เป็นธรรมชาติ ไม่รู้สึกกลัว แต่กลับสนุกและตื่นเต้น ชนของไปนอนบ้านแม่เฒ่าผัด” นางเอ๋ย สุพรรณ อายุ 76 ปี “ ไม่รู้สึกกลัว ในชีวิตไม่เคยพบพาน้ำท่วมใหญ่ขนาดนั้นมาก่อน เป็นเรื่องธรรมชาติ ฝนตกหนักไม่เห็นตะวันเลย 3 – 4 วันไม่ขาดสาย น้ำก็ท่วมเมือง ท่วมนา พาลูกๆ ไปนอนบ้านนางสุก ข้าวเปลือกเอาไปไว้ที่วัดสบรวก พี่ที่ปลูกไว้ในนาไร่ ตายหมด เหลือแต่ต้นไม้ใหญ่ๆ หลังน้ำลดไม่มีอะไรกิน ก็หาหน่อมากินกับน้ำพริก และอีกหลายคนก็ได้เล่าถึงบรรยากาศในช่วงเวลานั้น

กรณีของความทรงจำเกี่ยวกับน้ำท่วม ภายหลังการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยพบว่า ความทรงจำนี้มีความน่าสนใจ เมื่อนำมาเทียบเคียงวิเคราะห์กับตรรกะคิดแบบอื่นๆ ที่แตกต่างจากชุมชน คณะผู้วิจัยเข้าไปสัมภาษณ์ โดยคาดหวังคำตอบล่วงหน้าว่า เรื่องราวที่พรั่งพรูออกมานั้นจะต้องเป็นความทุกข์ยากแสนสาหัส เพราะน้ำท่วมที่ไร่นา นานกว่า 10 วัน ข้าวและทรัพย์สินเสียหายอีกนั้นไม่ถ้วน แต่ปรากฏว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่มองว่า “มันเป็นธรรมชาติ” บางคนเล่าอย่างสนุกสนาน การกล่าวถึงน้ำท่วมว่าเป็นธรรมชาติและไม่รู้สึกละเลยแยกไปจากวิถีของคนริมฝั่งน้ำใหญ่ ทำให้คณะผู้วิจัยได้ทบทวนว่า ความคาดหวังที่จะได้รับฟังจากคนที่มีประสบการณ์ร่วมในเหตุการณ์จะบอกเล่าความทุกข์ยากเป็นหลัก แต่กลับพบว่าชาวบ้านมิได้ให้ความสำคัญกับความทรงจำหรือบอกเล่าถึงความทุกข์ยากมาในลำดับต้นๆ สะท้อนให้เห็นความลึกลับและไม่เป็นไปใน

แนวเดียวกันของสัมพันธระหว่างตรรกะคิดของนักวิจัย(จากภายนอก) กับ คนท้องถิ่นที่มีประสบการณ์ร่วม นั่นคือ นักวิจัยเข้าไปพร้อมกับข้อสรุปที่มองทุกอย่างภายใต้ระบบคุณค่าทางเศรษฐกิจ คาดว่า จะเป็นการสูญเสียอันใหญ่หลวง แต่เมื่อรู้ฟุ้งขึ้นมาจากความทรงจำร่วมของชุมชนและบุคคลแล้ว กลับพบว่าพวกเขามีได้รู้สึกถึงความพิเศษของเหตุการณ์ที่มากไปกว่าการเกิดขึ้นครั้งเดียวในชีวิต โดยเฉพาะแม่เฒ่าอายุ 76 ปี น้ำท่วมมิได้แปลกแยกไปจากสิ่งที่ควรจะเป็นในวิถีของคนริมฝั่งน้ำใหญ่

ดังนั้นจากคำบอกเล่าของคนท้องถิ่นจึงชี้ให้เห็นว่า ความทรงจำในอดีตบางอย่าง ได้สะท้อนมโนทัศน์ท้องถิ่นในการจัดระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติ ในยามที่เกิดภัยธรรมชาติ ก็ต้องเข้าใจว่า มัน “สามารถเกิดขึ้นได้” เป็นธรรมดา และสิ่งที่พ่อแม่ พรหมปัญญา ได้สรุปให้ฟังและยืนยันความน่าสนใจในประเด็นนี้ คือ “...หากเรามองว่าภัยธรรมชาติ มันเกิดขึ้นมา ผ่านไป มนุษย์ไม่สามารถห้ามได้ แต่เรามีหน้าที่ในการคอยช่วยเหลือกัน ร่วมรับรู้ความทุกข์ของคนอื่น ๆ ไปด้วยพร้อมกัน อะไรจะเกิดขึ้นอีก ก็ไม่มีปัญหาทั้งนั้น....”

อย่างไรก็ตามสิ่งที่ได้เรียนรู้จากกรณีน้ำท่วมอีกประการหนึ่ง คือ บทบาทหน้าที่ของระบบความสัมพันธ์แบบต่างๆ ถูกนำมาใช้เพื่อร่วมกันฝ่าฟันวิกฤต อาทิ ความสัมพันธ์เครือญาติ สายตระกูล และแม้กระทั่งสำนึกร่วมในความเป็นคนท้องถิ่นที่เกิดขึ้นกับครอบครัว ที่ให้ชาวบ้านของขึ้นไปไว้ในบ้านพักครูในยามที่ท้องถิ่นต้องเผชิญวิกฤตร่วมกัน โดยไม่ติดป้ายแสดงอาณาเขตของอำนาจว่า “เขตราชการ ห้ามเข้า”

ภายหลังน้ำลดพื้นที่ดินที่เป็นตะกอนจากน้ำท่วมทำให้ข้าวหรือการปลูกพืชผักงามกว่าช่วงก่อนหน้านี้ มีชาวบ้านหลายคนเข้ามาเพาะปลูกพืชผักในฝั่งไทยบ้างแล้ว น้ำป่าได้พัดพาต้นไม้และเหวี่ยงไป พื้นที่หลายส่วนกลายเป็นที่ราบและเหมาะสำหรับการเพาะปลูก ไม่จำเป็นต้องข้ามฟากไปฝั่งลาว แต่ก็มิได้ทำให้การใช้พื้นที่ฝั่งลาวในการเพาะปลูกลดลง เพียงแต่การปลูกข้าว เริ่มที่จะทำการเพาะปลูกในฝั่งเชียงแสน โดยเฉพาะบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์หรือป่าห้วยฮ่อม ส่วนฝั่งลาวนั้นบุกเบิกเพื่อปลูกยาสูบ ซึ่งมีปริมาณการปลูกที่มากยิ่งขึ้น เนื่องจากตลาดรับซื้อของโรงบ่มได้ขยายมากขึ้น ผู้คนที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในโรงบ่มจากต่างอำเภอและต่างจังหวัดก็มากขึ้นตาม

การใช้พื้นที่ฝั่งลาวตามที่กล่าวมาข้างต้นต้องยุติลงอย่างถาวร ในปี พ.ศ. 2518 ซึ่งถือว่าเป็นช่วงแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองของลาว ชาวบ้านเรียกว่ายุคที่ ลาวขาว เปลี่ยนเป็น ลาวแดง หมายถึงช่วงเวลาที่ยาวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็น การปกครองในระบอบลัทธิคอมมิวนิสต์ ทางราชการลาวเข้ามาเจรจากับชาวบ้านไทยที่เข้าไปทำกินในพื้นที่ว่า ถ้าหากต้องการจะทำกินต่อไปก็ให้มาตั้งรกรากอยู่เป็นคนลาวเลย ทำมาหากินและเป็นราษฎรของประเทศลาว ห้ามเดินทางข้ามไปมาอีก ชาวบ้านไทยจึงหันมาบุกเบิกเอาที่ดินพื้นที่ฝั่งไทย โดยเฉพาะทุ่งเลี้ยงสัตว์ เพื่อทำที่นาและปลูกยาสูบ เริ่มมีการเพาะปลูกในพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์จะต้องล้อมรั้วพืชผลหรือนาข้าวของตนอย่างดี หากสัตว์เข้าไปจะกินหรือทำลาย เจ้าของที่นาหรือสวนไม่สามารถเรียกร้องค่าเสียหายได้ ด้วยเหตุนี้เองที่การเลี้ยงสัตว์ค่อยลดลงไป

การจับจองพื้นที่ในทุ่งเลี้ยงสัตว์นั้น เนื่องจากจำนวนคนยังไม่มากนัก ผู้คนต่างก็แผ้วถางพื้นที่ทำกินของตนตามกำลัง โดยชุมชนเวียงเก่า และ ชุมชนสบรวก ได้มีการตกลงกันว่า จะให้มีการแผ้วถางในส่วนหนึ่งของพื้นที่ใกล้กับชุมชนของคนเท่านั้น การจับจองก็ไม่ได้เกิดปัญหาหรือความขัดแย้งใด บางคนกลัว ว่าเป็นที่สงวนของชุมชน มีการขึ้นทะเบียนกับทางอำเภอแล้ว จึงไม่กล้าเข้าไปแผ้วถาง หลีกเลียงไปทางเชิงเขาทางวัดพระธาตุจอมกิตติ และดอยจันทน ในการจับจองพื้นที่ทำกินเขตทุ่งเลี้ยงสัตว์นั้น ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคน การจับจองพื้นที่ทำกินผู้คนยังคงแผ้วถางตามกำลังความสามารถ และความต้องการที่จะเพาะปลูกเท่านั้น

การเปลี่ยนแปลงของ “ทุ่งเลี้ยงสัตว์” ในฐานะทรัพยากรสาธารณะที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของผู้คน การกล่าวถึงทุ่งเลี้ยงสัตว์ที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้เน้นไปที่การใช้ประโยชน์และการจัดการร่วมกันของชุมชนภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ เสมือนว่าชุมชนท้องถิ่นมีอิสระในการจัดการร่วมกัน แม้จะไม่เบ็ดเสร็จเพราะยังต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐผ่านกฎหมายที่ดิน ที่ประกาศให้เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน การที่รัฐเป็นผู้มีอำนาจเหนือพื้นที่สูงสุดตามกฎหมาย อันเป็นบรรทัดฐานสากล เป็นช่องว่างที่เปิดให้รัฐราชการเข้ามาแทรกแซงการใช้และจัดการพื้นที่ได้ โดยที่ผ่านมาพบว่าหลังจากที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ได้ถูกบุกเบิกเป็นที่ทำกิน ด้วยเงื่อนไขทางการเมืองที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง และคนในท้องถิ่นที่เคยอาศัยพื้นที่ฝั่งลาวในการผลิตยาสูบ ข้าว ฯลฯ ได้หันมาบุกเบิกพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ให้เป็นพื้นที่เพาะปลูกแทน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นผู้คนที่มาจากชุมชน เวียงเก่า(ทั้งหมู่ที่ 1 และ 2) เข้าไปบุกเบิกจำนวนมากที่สุด เกือบจะทุกหลังคาเรือน(สัมภาษณ์พ่อหนานวงษ์ วงศา) โดยจับจองกันตั้งแต่ 2

- 8 ไร่ ตามกำลังที่จะบุกเบิก หรือกำลังทรัพย์ที่จะจ้างคนมาช่วยบุกเบิกและทำประโยชน์บนพื้นที่ ส่วนชาวมุสลิมชนสวกรเองก็บุกเบิกในพื้นที่ใกล้ๆ ชุมชนเช่นกัน แรกเข้าไปทำกินจำนวนประมาณ 27 ครอบครัวเท่านั้น มีนามสกุลพรมปัญญา โกฏยี่ คำชมพู สังฆวดี จัปใจนาย ภิระบรรณ สุพรรณ คำซอน แพงสวรรค์ ฯลฯ ขณะที่การเลี้ยงสัตว์ที่ยังคงมีอยู่นั้น หันไปใช้พื้นที่แถบริมฝั่งแม่น้ำห้วยเกียง และ แม่น้ำรวก ซึ่งเป็นพื้นที่เชิงเขาไม่เหมาะแก่การเพาะปลูกมากนัก

อำนาจรัฐผ่านกระบวนการทางกฎหมายที่เข้าไปแทรกแซงทรัพยากรสาธารณะของชุมชนนั้น เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2521 ที่มีการจัดแบ่งเขตทุ่งเลี้ยงสัตว์หรือที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนออกเป็น 2 ส่วน คือ

<u>ส่วนแรก</u>	เป็นเขตของที่หลวง มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง(นสล.)ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด 970 ไร่ โดยเป็นพื้นที่ที่อยู่ใกล้กับแนวถนน ราษฎรที่จับจองพื้นที่ยังคงสามารถทำกินได้ต่อไป แต่ต้องพร้อมที่จะคืนให้รัฐ เป้าหมายของการกันพื้นที่ดังกล่าวเพื่อสร้างส่วนราชการเป็นสำคัญ ปัจจุบันมีหน่วยงานราชการเข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าวแล้ว คือ
- โรงเรียนบ้านห้วยเกียง - สร้างศูนย์ฝึกอาชีพราษฎรไทยบริเวณชายแดน ปี พ.ศ.2536 - สำนักงานประกาศส่วนภูมิภาคเชียงใหม่ - อาคารศูนย์การค้าชายแดน ปี พ.ศ.2544 - สถาบันพัฒนาแรงงานฝีมือนานาชาติ ปี พ.ศ.2544 - สถานีตำรวจภูธรเชียงใหม่(สร้างสนามกีฬา และบ้านพักข้าราชการตำรวจ) - สถานที่กำจัดขยะของเทศบาลเวียงเชียงใหม่ ใช้พื้นที่ประมาณ 100 ไร่³	

³ การสร้างพื้นที่กำจัดขยะในบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์นี้ อยู่บนฝั่งน้ำห้วยเกียงเทศบาลเวียงเชียงใหม่ได้นำขยะมาทิ้งแบบฝังกลบแล้วประมาณ 2 – 3 ปี ปัจจุบันได้รับงบประมาณเพิ่มเติม สร้างบ่อกำจัดขยะเพื่อรองรับขยะจากอำเภอใกล้เคียง คือ อำเภอแม่จัน และ อำเภอแม่สาย อยู่ระหว่างการเสนอโครงการ ซึ่งคนในชุมชนสวกรเพิ่มได้รับทราบข้อมูลการที่จะปรับเป็นพื้นที่รองรับขยะ 3 อำเภอ เมื่อประมาณ 2 – 3 เดือนที่ผ่านมา และที่ประชุมชาวบ้านเมื่อเร็ว ๆ นี้ได้หยิบยกขึ้นมากล่าวถึง ว่า ความที่สวกรเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ แล้วต้องมา

ส่วนที่สอง เป็นเขตพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน มีคนจับจองแล้วเต็มพื้นที่ ปัจจุบันอยู่ระหว่างดำเนินการให้เป็นพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.)

การรื้อถอนของราชการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่ชาวบ้านได้จับจองมาเป็นเวลากว่า 20 ปีนี้เอง ที่กำลังจะเกิดความขัดแย้งขึ้น ชาวบ้านที่เคยใช้ประโยชน์ในการทำกิน ซึ่งปัจจุบันมีการปลูกไม้ผล อาทิ มะม่วง ลำไย ส้มโอ หรือพืชไร่เช่น ข้าวโพด ยาสูบ ผักกาด ฯลฯ บางรายปลูกสร้างอาคารเรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อซ้อนทับกับพื้นที่ที่มีหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง(นสล.) ประเด็นปัญหานี้อยู่ระหว่างการเจรจา โดยชาวบ้านยังไม่ได้เคลื่อนไหวเพื่อต่อรองสิทธิของตน เพียงแต่ระดับปัจเจกได้ออกมาแสดงทัศนคติว่า ที่ดินดังกล่าวควรที่จะเป็นสิทธิของตนที่ใช้ประโยชน์มานานจากการสัมภาระณและประเมินสถานการณ์ ผู้วิจัยคาดว่า สถานการณ์ดังกล่าวอาจจะนำไปสู่การทำความเข้าใจถึงระบบการจัดการพื้นที่สาธารณะของชุมชนและราชการ

นอกจากการเพาะปลูกยาสูบแล้ว ข้าวไร่หรือข้าวนาดำ ก็ยังคงทำอย่างต่อเนื่อง เพียงแต่จะเลือกทำได้เฉพาะบางพื้นที่ ที่มีน้ำห้วยเข้าถึงเท่านั้น ข้าวพันธุ์ผสม ที่เกษตรตำบลแนะนำ เกิดการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวนาดำ จากเดิมมี พันธุ์ข้าวแดงน้อย ข้าวแดงหลวง ข้าวเทวดา ข้าวหลวง ข้าวตันแข็ง เมื่อประมาณ 20 ปี หรือราว พ.ศ. 2520 ต้นๆ เปลี่ยนเป็นข้าวข. โดยเฉพาะพันธุ์สันป่าตอง ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดระหว่างพันธุ์เก่ากับพันธุ์ใหม่ คือ ข้าวพันธุ์ใหม่ปลูกแล้วเก็บเกี่ยวได้ผลผลิตมากกว่า แต่ไม่สามารถเก็บพันธุ์ได้นาน หรือเก็บได้เพียง 1 – 2 รุ่นเท่านั้น หมายถึงปลูกและเก็บไว้ปลูกได้อีก 1 – 2 ปี นอกจากนั้นก็จะไม่สามารถนำมาเป็นพันธุ์ได้อีก ต้องไปซื้อที่เกษตรตำบลหรือที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์/ธกส. (สัมภาษณ์นายคำจันทร์ ทันใจ อายุ 71 ปี)

ในชุมชนบ้านสบรวกนั้นมีรถไถเดินตาม ในราวปี พ.ศ. 2517 – 2518 นี้เอง การเข้ามาของรถไถเดินตามเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้การใช้แรงงานจากวัวควายลดลง โดยเฉพาะควายที่ใช้แรงงานใน

เป็นพื้นที่รองรับขยะจำนวนมาก จะต้องกระทบกับการท่องเที่ยวของพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำแน่นอน สิ่งที่ชาวบ้านอ้างถึงคือ องค์การบริหารส่วนตำบลดำเนินการเสนอโครงการโดยไม่มีการแจ้งข้อมูลให้คนในท้องถิ่นทราบ ผลกระทบที่ท้องถิ่นจะต้องรับโดยตรง ดังนั้น ชุมชนอาจจะต้องมีการเคลื่อนไหวเพื่อไม่ให้โครงการดังกล่าวสามารถดำเนินการได้ ขณะนี้กำลังอยู่ระหว่างการหารือภายในชุมชน

การไถนาเป็นหลัก พ่อค้าที่เข้ามาซื้อวัวควายจากลำปาง เชียงใหม่ก็หายไป คนในท้องถิ่นลงความเห็นว่า เป็นเพราะการใช้แรงงานสัตว์เพื่อการเกษตรนั้นลดลงในเกือบทุกพื้นที่ จึงทำให้การซื้อขายวัวควายลดลงเช่นกัน แม้การจ้างงานของรถไถเดินตามมีจำนวนน้อย คนท้องถิ่นยังมีการใช้แรงงานวัวควายอยู่บ้าง แต่ก็ลดลงตามเงื่อนไขของการเพาะปลูกข้าวไร่หรือข้าวนา คนเชียงใหม่ในช่วงนี้นิยมปลูกยาสูบมากกว่าเพราะได้ราคาดี บางคนถึงกับยอมซื้อข้าวกินจากคนแถบอำเภอแม่จัน หรือพื้นที่ตำบลอื่นๆ ของอำเภอเชียงแสนที่มีพื้นที่ปลูกข้าวในปริมาณที่มากกว่า เช่นพื้นที่ตำบลโยนก ตำบลศรีดอนมูล เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงการปกครองของลาวในปี พ.ศ. 2518 มีการอพยพข้ามฝั่งมาของพี่น้องลาวในแถบริมฝั่งแม่น้ำโขง อีกทั้งผู้คนในตำบลเวียงที่เคยใช้พื้นที่ชายฝั่งโขงของลาวในการเพาะปลูกต่างก็ต้องอพยพกลับมาบุกเบิกที่ดินในฝั่งเชียงแสน จึงเกิดชุมชนที่ขยายออกไป เช่น เกิดบ้านห้วยเกียง ที่แยกจากบ้านเวียงเหนือ บ้านป่าสักหางเวียง แยกจากบ้านเวียงใต้ และบ้านเชียงแสนน้อยแยกจากบ้านสบคำ เป็นต้น นอกจากนี้การขยายตัวของชุมชนยังมีสาเหตุจากการอพยพของแรงงานจากลำปาง พะเยา หรือแถบแม่จัน เข้ามาทำงานในโรงบ่มใบยา ซึ่งในแถบเวียงเก่ามีการตั้งโรงบ่มใบยาถึง 10 แห่ง รับซื้อใบยาสูบจากคนในพื้นที่ แต่แรงงานไม่เพียงพอต้องรับมาจากต่างถิ่น การเข้ามาของแรงงานรับจ้างเหล่านี้นำไปสู่การมีครอบครัว แต่งงาน และขยายที่อยู่อาศัยและที่ทำกินในเขตชุมชนเดิมออกไป และในช่วงนี้เองที่กิจการโรงบ่มเริ่มเปลี่ยนเจ้าของโดยการเข้ามาซื้อควบคุมกิจการโดยพ่อเลี้ยงณรงค์ วงศ์วรรณ จากจังหวัดแพร่ ในนามของบริษัทเทพวงศ์

ในช่วงเวลาดังกล่าวชาวลาวที่ไม่ได้อพยพเข้ามาอยู่ฝั่งไทย ก็จะเข้าไปอยู่ในศูนย์อพยพก่อนถูกส่งตัวไปอยู่ยังประเทศที่สาม(โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกา) พ่อเฒ่าชาวลื้อนายหงษ์ วงศ์ปัญญา ปัจจุบันอายุ 72 หรือ 73 ปี (ตัวพ่อเฒ่าเองก็ไม่แน่ใจในวันเดือนปีเกิดของตนเอง) เป็นคนเมืองยอน ฝั่งห้วยทราย ให้สัมภาษณ์ว่า ตัวพ่อเฒ่าเองไม่ต้องการที่จะไปอยู่ต่างบ้านต่างเมืองต่างภาษา ลูกหลานหลายคนไปอยู่ที่อเมริกา จึงเลือกที่จะมาอยู่กับที่สาว ซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ที่บ้านสบคำ ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

พ่อเฒ่าหงษ์ได้ให้ภาพของการค้าขายระหว่างเชียงแสนกับหลวงพระบางไว้อย่างน่าสนใจว่า หลังจากปี พ.ศ.2500 ไม่นานนัก พ่อเฒ่าอายุ ประมาณ 30 กว่าปี ดำรงตำแหน่งเป็นตาแสง หรือผู้ใหญ่บ้านอยู่ที่เมืองยอน ได้ทำการค้าขายโดยใช้เรือถ่อ 7 – 9 แฉก ซื้อขาย พริกแห้ง เขากวาง

หนังสือ หมู ไก่ จากเชียงแสนและเชียงของ ล่องไปขายที่หลวงพระบาง เพราะที่นั่นค่อนข้างอดอยาก พื้นที่ของหลวงพระบางส่วนใหญ่เป็นภูเขาและป่าไม้ ปลุกข้าวไรก็ไม่งาม เลี้ยงสัตว์ก็ไม่ได้ จะทำกินได้ก็เฉพาะที่ริมฝั่งน้ำโขงสำหรับปลูกพืชผักเท่านั้น นอกจากค้าขายสินค้าที่กล่าวมาแล้ว พ่อเฒ่ายังรับส่งหมูเงินฮ่อของกองพลกัมมิงที่ตั้งที่เข้ามาอยู่แถบน้ำยอน พ่อเฒ่าจึงรับโดยสารฮ่อขึ้นล่องลำน้ำโขง ได้เงินวันละ 2 – 3 พันบาท ต่อมาประมาณปี พ.ศ.2510 กว่าๆ (คาดว่าอยู่ในช่วงของปฏิบัติการปฏิวัติของพรรคคอมมิวนิสต์) ค่าขายมีเงินมากขึ้น พ่อเฒ่าได้ซื้อเรือยนต์ขนาดใหญ่ ราคา 60,000 กว่าบาท รับจ้างบรรทุกข้าว เกลือ และอาหารอื่นๆ สำหรับทหารของรัฐบาลลาว เรียกว่าการระดมต่างของหลวง มีเรือบรรทุกสินค้าจากเชียงแสนและเชียงของสู่หลวงพระบาง ต่ำสุด 30 ลำ และมากที่สุด 60 ลำ เรือของพ่อเฒ่าสามารถบรรทุกสินค้าได้ประมาณ 60 ตัน นอนกลางทาง 2 – 3 คืน หรือ 4 - 5 คืนบ้าง ขึ้นอยู่กับว่าจะถูกสกัดจากฮ่าน้อง(สมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์)หรือไม่ บางครั้งขณะที่บรรทุกข้าวหลวงไปหลวงพระบางนั้น พ่อเฒ่าก็จะเอาเอาข้าวไปขายของส่วนตัวด้วย รับจ้างขนของให้หลวงได้เที่ยวละ 20,000 กว่าบาท ไม่ค่อยคุ้มเท่าไร เพราะลูกเรือเยอะและไม่ค่อยปลอดภัย ลูกเรือของพ่อเฒ่ากลัวตาย จึงเลี้ยงที่มาทำการค้าเองบ้าง เอาข้าว เกลือ และน้ำปลาเป็นโอง โดยรับจากท่าเรือที่เชียงของ ส่วนสินค้าประเภท หมู ไก่ หรือข้าวบางส่วนก็มารับที่เชียงแสน โดยจะมาติดต่อขอซื้อหมูจากพ่อค้าคนจีนที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงบริเวณบ้านเวียงใต้ ครั้งละ 20 – 30 ตัว โดยพ่อค้าจีนก็จะรับซื้อมาจากชาวบ้านอีกทอดหนึ่ง แต่ไม่เท่านั้นพ่อเฒ่ายังเร่ซื้อจากชาวบ้านโดยตรงอีก ทั้งจากชาวบ้านฝั่งไทย และลาว โดยเฉพาะชาวเมี่ยน และ ม้งที่เมืองน้ำยอน การค้าแต่ละเที่ยวต้องได้หมู 300 – 400 ตัว รวมกับสินค้าข้าว เกลือ น้ำปลา หัวหอม แล้วจึงจะคุ้มค่ากับการเดินทาง

พอหลังการปฏิวัติในปีพ.ศ. 2518 พ่อเฒ่าก็เลิกทำ และถูกจับไปสัมนมาเป็นเวลา 6 เดือน พ่อเฒ่าเล่าว่า “เขาเอาเราไปสอนการบ้านการเมือง สอนลัทธิของเขา เอาเราไปอยู่บนดอย บ้านโป่งในที่ห้วยทราย เขาอบรมให้เรามาสอนลูกหลานไม่ให้หนีจากบ้านจากเมือง ที่สัมนทรมานมาก เอาคนเฒ่าคนแก่ไปทำงานหนัก ไม่มีวันหยุด การกินก็ให้หากินเอง เคยอยู่ร่วมกันนับร้อยสองร้อย อดอยาก เจ็บแค้นแน่นใจจริงๆ “ พอกลับจากสัมนมาพ่อเฒ่าหงษ์ก็หนีมาอยู่กับพี่สาวที่บ้านสบคำ

ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง (ประมาณปี พ.ศ. 2440) สมัยที่รัฐบาลไทยให้สัมปทานป่าไม้สักแก่บริษัทของชาวอังกฤษ แต่ไม่มีหลักฐานทางราชการที่แน่ชัด และชาวบ้านบางกลุ่มยืนยันว่า ต้นสักที่เรียงรายอย่างหนาที่บดลอคระยะทาง ประมาณ 6 กิโลเมตร ชนกันไปกับลำน้ำโขงและทุ่งเลี้ยงสัตว์จากบ้านเวียงเก่าถึงสบรวก และหายไปหมดเพียงแค่ช่วงเวลา 2 – 3 ปี ในช่วงของการเริ่มกลับเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ทำกินฝั่งไทย หลังจากที่ได้เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2518 นี้เอง ชาวบ้านเกือบจะทุกคนที่ยังคงจำความได้หรือได้พบเห็นป่าไม้สักผืนนั้น ต่างอธิบายเป็นเสียงเดียวกันว่า เป็นป่าสักต้นใหญ่ หนาทึบ ใช้หนังสือตึกยิง ลูกหินไม่มีทางลอดไปได้ ในช่วงที่บริษัททำไม้ของชาวอังกฤษเข้ามาตัดไม้เอง ชาวบ้านก็มีการลักลอบตัดด้วย บางรายแอบซักลากเอาไม้ที่ฝรั่งล่าเลี้ยงลงน้ำโขงเพื่อล่องไปทางใต้ ชาวบ้านอาศัยความมืดในเวลากลางคืน แอบลากเข้าฝั่ง แล้วนำไปซ่อนไว้ บางคนเอาไปขาย บางคนเอาไปสร้างบ้าน

ช่วงปี พ.ศ.2521 – 2530

ในปี พ.ศ.2524 เป็นปีที่การปลูกและค้าขายยาสูบมีความรุ่งเรืองมากที่สุด ช่วงเวลาประมาณ พ.ศ.2520 – 2524 นี้เองที่มีผู้คนอพยพเข้ามาจากเชียงราย พะเยา เทิง เข้ามาจับจ้างในโรงบ่ม หรือมาเช่าที่ปลูกยาสูบ การจ้างงานในโรงบ่มส่วนใหญ่จะเป็นงานชั่วคราวที่เข้ามาในช่วงนอกฤดูการเพาะปลูกหรือการเก็บเกี่ยว การจ้างงานในโรงบ่มต้องการแรงงานคนมาก คนท้องถิ่นนิยมปลูกยาสูบมากกว่ารับจ้างแรงงาน เพราะได้ผลตอบแทนที่สูงกว่า โรงบ่มจะต้องมีหัวหน้าคนงาน เสมียน และแรงงานจำนวนมากคือผู้ขนใบยาเข้าสู่เตา การคัดแยกใบยา การบ่มใบยาในแต่ละเตา โดยใบยาที่อบแล้วจะส่งให้กับบริษัทรับซื้อชื่อ เวอร์จิเนีย ซึ่ง เป็นของฝรั่งเศส

การจัดระบบรับซื้อใบยาสูบนั้น เมื่อมีคนปลูกยาสูบมากขึ้น เจ้าของโรงบ่มจึงจัดการให้มีระบบ “ลูกเต่า” หรือ “ลูกสมาชิกโรงบ่ม” โดยชาวสวนยาสูบจะต้องไปขึ้นทะเบียนรายชื่อการรับกล้าพันธุ์ ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และมีพันธะสัญญาที่จะต้องนำเอามาขายให้กับโรงบ่มที่ตนเป็นลูกสมาชิก แล้วโรงบ่มจะหักค่าต้นทุน ที่เหลือคือราคายาสูบที่ชาวสวนใช้แรงงานและดูแล เมื่อครั้งที่ทำการปลูกใบยาสูบในฝั่งลาวนั้น ไม่จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงเลย ลูกเต่าก็เพียงแค่มารับกล้าพันธุ์แล้วนำมาขายให้กับโรงบ่มที่ตนเองรับไป แต่เมื่อกลับมาใช้พื้นที่ที่จำกัดในฝั่งไทยแล้ว จึงต้องให้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง เพราะต้องมีการปลูกซ้ำในพื้นที่เดิม ผลผลิตจึงไม่ดี ใบยาไม่งาม

ช่วงหลังปี พ.ศ. 2524 โดยประมาณ โรงบ่มที่มีอยู่ในเขตเวียงเก่าและสบรวก จำนวน 4 แห่ง ได้ให้ชาวบ้านที่ปลูกยาใช้ยาฆ่าแมลงและปุ๋ยเคมี เงื่อนไขของการเป็นสมาชิกลูกเต้าและการตกอยู่ในภาวะของการเป็นหนี้เจ้าของโรงบ่มของชาวสวนยานี้เอง ที่ทำให้คนในท้องถิ่นเริ่มที่จะไม่ปลูกยาสูบ เพราะไม่คุ้มกับภาระหนี้สินที่โรงบ่มจัดการให้ บรรยาการของการทำสวนยาจึงเป็นไปในลักษณะที่โรงบ่มจึงบังคับให้ใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลง ต้นทุนทั้งหมดผู้ปลูกยาต้องรับผิดชอบเอง ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้ซื้อขายในราคาสูงขึ้น ก็ไม่สำเร็จ หน้าซ้ำเจ้าของโรงบ่มยังสร้างเงื่อนไขในการซื้อมากขึ้น เช่น ต้องนำใบยามาเสียบเป็นแพง โดยเหลาไม้ไผ่ให้บางแล้วเสียบพร้อมสำหรับครอบได้ทันที เพื่อลดต้นทุนการจ้างแรงงานในโรงบ่ม หากใบยามีตำหนิก็ตัดราคาลง การปลูกยาแบบมีพันธะสัญญากับโรงบ่มในยุคนี้ทำให้ชาวบ้านอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ การต่อต้านโรงบ่มเริ่มปรากฏชัดเจน และมีหลายคนเลิกปลูกยาไปเลยนั้น การที่โรงบ่มห้ามมิให้ชาวบ้านปลูกผักอื่นแซมระหว่างแปลงยาสูบ โดยอ้างว่าเหตุที่ใบยาไม่ได้มาตรฐานเป็นเพราะพืชผักเหล่านั้นแย่งปุ๋ยและน้ำ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเลิกปลูกยา ให้เหตุผลว่า “ยานั้นเราปลูกไว้ขาย ไม่ได้มีไว้กิน ที่เรากินเข้าไปทุกวันนี้นั้นคือผักไม้ใช้เครือที่เราปลูกไว้ ตอนปลูกฝังลาวเราก็ทำแบบนี้ ตอนเย็นก็มีผักกลับมาทำอาหารกิน โรงบ่มมาห้ามปลูกผักอย่างนี้เราก็ยอมไม่ได้” และช่วงเวลาดังกล่าวก็มีเกษตรตำบลก็เข้ามาส่งเสริมให้ปลูกมันสำปะหลัง แต่ก็ได้ราคาไม่ดี จึงไม่เป็นที่นิยม

ช่วงเวลานี้เองที่พื้นที่แถบนี้เริ่มจะได้รับการสนับสนุนให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยว การเตรียมการก่อนที่จะมีโครงการปีท่องเที่ยวไทยในปี พ.ศ.2530 ธุรกิจบริการและการค้าเริ่มที่จะเข้ามาในพื้นที่ โดยเฉพาะแถบสบรวกอันเป็นที่ตั้งของแดน สามเหลี่ยมทองคำอันเลื่องชื่อ และ ความเป็นเมืองโบราณที่มีความอุดมสมบูรณ์ของซากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และเรื่องราวในตำนานพงศาวดาร จารึก ที่สะท้อนถึงความเก่าแก่และรุ่งเรืองในอดีตของเชียงแสนจึงกลายมาเป็นจุดขายของพื้นที่เวียงเก่า อีกพื้นที่หนึ่งที่มีการปรับตัวกับการท่องเที่ยวอย่างมาก และซับซ้อน คือ พื้นที่ชุมชนสามเหลี่ยมทองคำ หรือสบรวก (จะกล่าวถึงรายละเอียดในช่วงต่อไป)

ช่วงปี พ.ศ.2531 – ปัจจุบัน

แม้ว่าในปัจจุบัน การทำการเกษตรยังเป็นอาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่ในท้องถิ่นแถบนี้ แต่ การทำการเกษตรของชุมชนนั้นมิได้เป็นการผลิต ที่ยืนอยู่บนฐานการใช้ประโยชน์และจัดการทรัพยากรบน ภายใต้ระบบความสัมพันธ์ที่ชุมชนสามารถจัดการได้ แต่ผู้คนที่ทำการเกษตรนั้นต่างผลิตบนพื้นที่ของตนเอง และเพาะปลูกภายใต้การจัดการทรัพยากรทั้ง น้ำ ที่ดิน ฯลฯ โดยรัฐ

ช่วงนี้เองที่ธุรกิจการซื้อขายที่ดินเริ่มเป็นที่สนใจ ซึ่งคนในท้องถิ่นเอง ก็ยินยอมที่จะขายที่ดินให้กับผู้มาอยู่ใหม่ ช่วงหลังปี พ.ศ.2530 ที่มีการเคลื่อนไหวของการค้าที่ดินขายที่ดินและการเข้ามาของเรือสินค้าจากประเทศจีน ภาพของการค้าขายที่ดินในช่วงนี้ จากการสัมภาษณ์กำนันบุญชู ทิวศ์เวียง ซึ่งเป็นกำนันและเป็นนายหน้าระหว่างชาวบ้านกับผู้มีการซื้อจากนอกชุมชน โดยเฉพาะจากบางกอก กำนันบุญชูเล่าว่า

“ ผมเรียนจบช่างกล ทำงานขับสิบล้อชนไม้แปรรูปจากโรงเลื่อยที่ลาว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ที่พ่อค้าจีนเข้าซื้อมาแล้วจ้างผมชน พ่อค้าจีนมีรถกระบะ วิ่งซื้อตามหมู่บ้านแล้วเอามาให้ผมชนไปส่งที่กรุงเทพ ได้เงินเดือนประมาณ 2,000 บาท ผมเป็นคนที่ 3 ของเชียงรายได้สามารถขับรถเชียงรายได้ ทำอย่างนี้เรื่อยมาก็ได้แค่เงินค่าจ้าง ผมมาตั้งตัวได้ก็เมื่อสมัยพลเอกชาติชายเป็นนายกฯ ผมเลิกส่งของแล้ว เป็นกำนัน กินเหล้าเก่งและพูดเก่ง มีคนสนใจที่ดินผมก็เอาที่ดินไปขายให้คนที่กรุงเทพฯ มีครั้งหนึ่งผมเจรจาเพียงช่วงเวลาเย็นวันหนึ่งเท่านั้น ผมได้เงินมา 200,000 บาท ตื่นเต้นและดีใจมาก ช่วงเวลาจากนั้นมา 8 ปี ผมทำเงินได้ 6 ล้านบาท บางที่ผมก็ซื้อไว้ บางที่ก็มีมัดจำ บ้านดอยเงินผมซื้อ 450 ไร่ ขายไปแล้ว บ้านแซวผมซื้อ 300 ไร่ ขายแล้วเช่นกัน ผมเป็นพ่อค้าที่ดินรายแรกของที่นี่ บางที่ผมซื้อไม่ถึงแสนบาท ผมขาย 3 แสนกว่าบาท บางที่ไม่รกร้างและเป็นป่าหามายุ่ง ผมก็ซื้อได้ราคาถูก ประมาณ 18,000 บาท เป็นที่ริมฝั่งโขง ทิวทัศน์สวยงาม ผมจัดการจ้างคนแผ้วถาง สร้างกระท่อมเล็กๆ ปลูกไม้ผล และล้อมรั้วไม้ไผ่ หยอดเงินไปไม่เท่าไหร่ คนกรุงเทพฯ มาขอซื้อผม 350,000 บาท นักการเมืองชื่อดังของไทยหลายคนก็มาซื้อที่ผม”

และจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากชุมชนสบคำ พบว่า ที่ดินริมฝั่งแม่น้ำกกและแม่น้ำคำ ร้อยละ 80 – 90 โดยประมาณ เป็นของนายทุนทั้งสิ้น หลายคนกล่าวว่า ชุมชนสบคำและสบรวกเกือบจะทั่วพื้นที่เป็นของนายทุนไปหมดแล้ว ในช่วงนี้เองที่มีการเคลื่อนไหวเกี่ยวกับเอกสารสิทธิ์

ทั้งในรูปของโฉนด หรือ นส.3 ของคนในท้องถิ่น เพราะนายทุนบางรายต้องการซื้อที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ แต่นายทุนบางคนก็ซื้อก่อนแล้วค่อยติดต่อเรื่องการมีเอกสารสิทธิ์ภายหลัง โดยมีคนในท้องถิ่นเป็นผู้ช่วยดำเนินการให้ ซึ่งนั่นหมายถึงชาวบ้านก็ต้องขายสิทธิ์การทำกินนั้นในราคาต่ำ ทำให้พื้นที่หลายแห่ง ถูกทำให้กลายเป็นที่ดินมีเอกสารสิทธิ์อย่างรวดเร็ว ยกเว้นที่บริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์เท่านั้นที่ไม่สามารถจะออกโฉนดหรือเอกสารสิทธิ์ให้ใครได้ ผู้คนในท้องถิ่นที่จับจองที่ดินในทุ่งเลี้ยงสัตว์เมื่อครั้งที่โยกย้ายฐานการเพาะปลูกจากฝั่งลาวมาไทย ก็สามารถขายได้เพียงสิทธิในการทำกินเท่านั้น เพราะมีนายทุนบางรายที่ซื้อสิทธิ์ต่อโดยคำนึงถึงเอกสาร

การที่พื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ไม่สามารถขายและออกโฉนดในท่ามกลางการพลิกผืนดินให้กลายเป็นทองเช่นนี้ พอเล่าในท้องถิ่นหลายคนให้ความหมายและชื่นชมว่าเป็นเพราะความชาญฉลาดของคนในอดีตที่หวงแหนไว้สำหรับลูกหลาน จึงได้ขึ้นทะเบียนเป็นที่สาธารณะของชุมชน แต่อีกมุมหนึ่ง คือที่ดินดังกล่าวนั้นเป็นสิทธิของรัฐ ตามหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวงที่ขึ้นทะเบียนว่าเป็นที่ดินสาธารณะประโยชน์ ให้ชุมชนใช้ร่วมกัน แต่หากรัฐจะใช้ประโยชน์ก็สามารถใช้ได้ทุกเมื่อ ปัจจุบันทางหน่วยงานราชการได้เข้าไปใช้ประโยชน์บ้างแล้ว¹⁰

บทสัมภาษณ์และข้อมูลข้างต้นเป็นภาพสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลง ที่พอจะเห็นภาพของเทคนิคในการเพิ่มมูลค่าให้กับที่ดินของคนท้องถิ่น และกระแสของทุนที่เข้ามาทุ่มซื้อที่ดินในแถบนี้ นั่นหมายถึงเงินที่ได้จากการขายที่ดินเหล่านั้นมาอยู่ในมือของคนท้องถิ่น ฐานการผลิตถูกเปลี่ยนไป ก็ให้คนท้องถิ่นหลายคนกลายมาเป็นเจ้าของกิจการร้านค้าได้ในเวลาต่อมา แต่ผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดินจริงๆ นั้นได้เงินจำนวนน้อยมาก แต่ประเด็นที่สำคัญกว่าการได้รับเงินจากการขายที่ดินของคนท้องถิ่น คือ ที่ดิน อันเป็นฐานการผลิตเดิมได้เปลี่ยนแปลงไปแล้ว หลายคนกลายสภาพมาเป็นแรงงานรับจ้างภาคเกษตร บางส่วนต้องเช่าที่ทำการเกษตร เป็นต้น

¹⁰ ในแผนของหน่วยราชการในอำเภอเชียงแสนจะย้ายศูนย์ราชการทั้งหมดไปตั้งบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์ แต่ยังไม่ประกาศชัดเจน ขณะเดียวกันภายใต้ร่างโครงการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดเชียงราย ของสำนักงานคณะกรรมการประสานการพัฒนามิตรไมตรีทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จากร่างโครงการที่เสนอโดยบริษัทพอล คอนซัลแตนท์ จำกัด พื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชุมชนท้องถิ่นแห่งนี้ ต้องถูกปรับเป็น ท่าเทียบเรือ เขตประกอบอุตสาหกรรม สถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานนานาชาติ ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันสถาบันพัฒนาฝีมือแรงงานนานาชาติได้เริ่มทำการก่อสร้างแล้ว

ช่วงเวลา	วิธีการผลิต	การเปลี่ยนแปลง	ลักษณะความสัมพันธ์
		- ผู้คนอพยพเข้ามามากขึ้น เนื่องจากภาวะสงคราม โดยเฉพาะกลุ่มของผู้มีเชื้อเจ้า จากหลวงพระบาง เข้ามาตั้งโรงบ่มใบยาสูบ ในปี พ.ศ. 2460 ก่อให้เกิดอาชีพการปลูกยาสูบส่งโรงบ่ม - เริ่มมีการใช้เรือเครื่องยนต์ จากเดิมการเดินทางอาศัยลำน้ำโขงเป็นหลัก เปลี่ยนมาเป็นเส้นทางบกมากขึ้น โดยใช้ถนนที่มีการตัดผ่านในช่วงสงคราม	ธรรมชาติของชุมชน ในฐานะของคนท้องถิ่นเดียวกัน และเครือข่ายการสืบทอดภูมิปัญญาโดยชุมชน เริ่มสั่นคลอน วัดและครอบครัว ส่งมอบภาระดังกล่าวให้โรงเรียน
ช่วงหลัง ปี พ.ศ. 2500 ถึง ปี พ.ศ. 2520	- ทำนา - เลี้ยงสัตว์ - สวนยาสูบ - ค้าขายระหว่างชุมชนและภายในชุมชน - เปิดกิจการร้านค้าและบริการเพื่อรองรับการท่องเที่ยว ขายสินค้าเกษตร และผลผลิตของชุมชน	- มีหน่วยงานรัฐเข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่มากขึ้น ทั้งทหาร ตำรวจ หน่วยงานปกครอง โรงเรียน ฯลฯ พร้อมทั้งได้ยกฐานะจากกิ่งอำเภอเชียงแสนหลวง เป็นอำเภอเชียงแสน - กรมศิลปากรเข้ามาสำรวจและตั้งสำนักงานในพื้นที่ รัฐยกเลิกการเก็บภาษีค่าแรงแทนเกณฑ์(ภาษี 4 บาท) หลัง ปี พ.ศ.2475	- การจัดการทรัพยากร โดยรัฐเข้ามาแทนที่กฎระเบียบของชุมชน - เกิดภาวะสับสน การสืบทอดภูมิปัญญา ถูกแทรกด้วยระบบหรือโครงสร้างสังคมใหม่ ทั้งโดยรัฐและทุน

ช่วงเวลา	วิธีการผลิต	การเปลี่ยนแปลง	ลักษณะความสัมพันธ์
ช่วงปีหลัง ปี พ.ศ.2520 ถึง ปี พ.ศ.2530	- ทำนา - เลี้ยงสัตว์ - สวนยาสูบ - ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น มันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ - รับจ้างแรงงาน - มีอาชีพรองรับการท่องเที่ยว ทั้งการค้าเชิงพาณิชย์และบริการ	- ปีพ.ศ. 2518 เกิดการส่งเสริมพื้นที่ท่องเที่ยวและการค้าบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ - รัฐบาลการเข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรชุมชนเริ่มปรับตัวกับการเที่ยว โดยเฉพาะพื้นที่สปรวก	- การจัดการทรัพยากรโดยรัฐเข้ามาแทนที่กฎระเบียบของชุมชน - เกิดภาวะสับสน การสืบทอดภูมิปัญญา ถูกแทรกด้วยระบบหรือโครงสร้างสังคมใหม่ ทั้งโดยรัฐและทุน - ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายธรรมชาติระหว่างชุมชนเริ่มกลายมาเป็นความสัมพันธ์ที่เป็นทางการมากขึ้น ภายใต้รูปแบบของการบริหารของมหาดไทย
ช่วงหลัง ปี พ.ศ.2530 ถึง ปัจจุบัน	- ทำนา - เลี้ยงสัตว์ - สวนยาสูบ - ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น เช่นมันสำปะหลัง ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ - รับจ้างแรงงาน	- เริ่มมีเรือสินค้าจากเมืองจีนมาขึ้นท่าเรือที่เชียงแสน เกิดอาชีพการให้เช่าที่ ร้านอาหาร รับจ้างแรงงานขนสินค้า และการเป็นพ่อค้า - แม่ค้าผลไม้เมืองหนาว เช่น แอปเปิ้ล สาลี่ ฯลฯ - มีนโยบายเกี่ยวกับการค้าชายแดน 4 ประเทศ และเปิดให้ลำน้ำโขงเป็นน่านน้ำการค้าสากล	- การจัดการทรัพยากรโดยรัฐเข้ามาแทนที่กฎระเบียบของชุมชน - เกิดภาวะสับสน การสืบทอดภูมิปัญญา ถูกแทรกด้วยระบบหรือโครงสร้างสังคมใหม่ ทั้งโดยรัฐและทุน

ช่วงเวลา	วิธีการผลิต	การเปลี่ยนแปลง	ลักษณะความสัมพันธ์
	- รับจ้างและเจ้าของ กิจการรองรับการท่องเที่ยว ทั้งการค้าเชิง พาณิชย์และบริการ	มีสินค้าจากเมืองจีนมากขึ้น - เรื่องราวประวัติศาสตร์อาณาจักร และประเพณีท้องถิ่น เริ่มจัดขึ้นในช่วง เวลาที่สอดคล้องกับการท่องเที่ยว เช่น การจัดงานแสงสีเสียงเมืองเชียงใหม่ ประเพณีไหลเรือไฟ ฯลฯ	- ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือ สายธรรมชาติ ระหว่างชุมชนเริ่ม กลายมาเป็นความสัมพันธ์ที่เป็น ทางการมากขึ้นภายใต้รูปแบบ ของการบริหารของมหาดไทย ความเป็นชาติพันธุ์ได้ถูกหยิบ ขึ้นมาแสดงความเป็นคนใน กลุ่ม/ชุมชนเดียวกันมากขึ้น

นัยของการแบ่งช่องตารางชี้ให้เห็นความเชื่อมโยงกันระหว่างช่วงเวลา วิธีการผลิตของชุมชน เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลง และลักษณะความสัมพันธ์ของผู้คน “ช่วงเวลา” นั้นอาศัยการแบ่งโดยคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งจะพบว่าเวลาแต่ละช่วง มีจุดแบ่งความต่างและความเปลี่ยนแปลงที่วิธีการผลิต และเงื่อนไขบริบททางสังคมขณะนั้น วิธีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงระบบความสัมพันธ์ของผู้คน

เช่น การเปลี่ยนจากปลูกข้าว และผัก มาเป็นการปลูกยาสูบในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งอิทธิพลทางการเมืองในแถบภูมิภาคมีส่วนสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตของผู้คน โดยปรากฏการณ์หนึ่งที่ชัดเจนคือ ผู้มีอันจะกินและชนชั้นปกครองเดิมของลาวจากหลวงพระบางได้เข้ามาตั้งโรงบ่มและรับซื้อใบยาสูบจากคนในท้องถิ่น ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดหักเหของการเพาะปลูกจากเดิมที่ปลูกเพื่อบริโภค และขายบ้างบางอย่าง เช่น ข้าวที่เหลือจากการกินในแต่ละปี น้ำต้นฮ่อมสำหรับย้อมผ้า และของป่าทั้งที่เป็นพืชผัก ยารักษาโรค และสัตว์ป่า ถือได้ว่าหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา การเกษตรเพื่อเงินตรานั้นได้รับการแผ่ขยายอย่างรวดเร็ว ดังจะเห็นว่าช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สองนั้น การผลิตของชุมชนท้องถิ่นเป็นไปเพื่อการยังชีพมากกว่าการสะสม ยกเว้นบางรายที่ทำการค้าร่วมกับการเพาะปลูก นำมาซึ่งความมั่งคั่งและเป็นเจ้าของที่ดินที่มากกว่าผู้อื่น แต่ไม่มีนัยยะของการแข่งขัน ต่อมาเมื่อการเพาะปลูกเริ่มที่จะเพื่อเงินตรามากขึ้น คนหันมาปลูกยาสูบมากขึ้นเพราะเป็นแหล่งนำมาซึ่งเงิน เงินเริ่มมีความจำเป็นขึ้น ไปพร้อมกับ การเข้ามาของสินค้าสมัยใหม่ อาทิ เสื้อผ้าสำเร็จรูป เริ่มมีการใช้เครื่องยนต์ในการเดินเรือแทน

แรงคนถ่อ นั้นหมายถึงชุมชนต้องพึ่งพาสินค้าหรือเทคโนโลยีที่ไม่สามารถผลิตได้เอง ขณะเดียวกัน นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 หรือก่อนหน้านั้นเล็กน้อย ถือได้ว่าเป็นช่วงของการพัฒนาและสร้างความเป็นปึกแผ่นของรัฐไทย พื้นที่แถบนี้ถือได้ว่าเป็นขอบของอาณาจักร และมีความอ่อนไหวต่อความมั่นคงของ “ชาติ” ดังนั้นจึงมีหน่วยงานราชการเข้ามาตั้งและปฏิบัติการในพื้นที่ ทั้งส่วนการปกครอง ทหาร ตำรวจ โรงเรียน หรือแม้แต่กรมศิลปากรก็เข้ามาสำรวจพื้นที่ในยุคนี้เช่นกัน

จากตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงที่มีการแผ่ขยายขอบเขตของอำนาจรัฐเข้ามาปกคลุม อาจจะไม่แตกต่างจากพื้นที่หรือท้องถิ่นอื่น ๆ เท่าใดนัก แต่ผู้วิจัยใคร่ชี้ให้เห็นว่าเงื่อนไขของการเข้ามาของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของการควบคุมดูแล อย่างกำลังตำรวจ ทหาร หรือภายใต้ชุดของการพัฒนาคุณภาพชีวิต อย่างโรงเรียน โรงพยาบาล ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ในชุมชน อย่างน้อยการควบคุมดูแลหรือการจัดการความขัดแย้งของชุมชน จากเดิมที่ระบบของเครือญาติ อาวุโส และจารีตประเพณีเคยทำหน้าที่อย่างเข้มข้น ก็ถูกเข้ามาแทนที่ด้วยมาตาการทางกฎหมาย ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งบทบาทของการปกครองแบบหมู่บ้าน ตำบล มีความเข้มข้นขึ้นหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

จากตารางส่วนของระบบความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้วิจัยใช้คำว่า “ระบบการสืบทอดภูมิปัญญาเริ่มสั่นคลอน” นั้นหมายถึง ส่วนของการจัดการความขัดแย้ง กฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสมบัติส่วนร่วมของชุมชน เปลี่ยนไปเพราะชุมชนมิได้รู้สึกว่าเป็นเจ้าของ และมีอำนาจเบ็ดเสร็จเหนือสิ่งนั้นอีกต่อไป อาทิ การจัดการศึกษาจากเดิมที่เน้นการสั่งสมและถ่ายทอดในระดับของครอบครัวและชุมชน ถูกเข้ามาแทรกด้วยระบบโรงเรียน เดิมสำหรับผู้ชาย อาจจะมีโอกาสมากกว่าคือการได้บวชเรียนในวัด แต่ท้ายที่สุดการเรียนอันนั้นก็กลับมาตอบสนองต่อชุมชนท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นกลับมาเป็นพระจำพรรษาที่วัดในชุมชน หรือการสึกออกมาเป็นผู้นำท้องถิ่นตามบทบาทของ “หนาน” หรือ “ทิด” ที่มีภูมิความรู้มากกว่าคนอื่น หรืออาจจะเห็นรูปธรรมของการจัดการและกำหนดกฎเกณฑ์การใช้ทรัพยากรของชุมชน ผ่านการจัดการและใช้ประโยชน์ทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชุมชน ที่มีทั้งการปะทะและการประนีประนอม ถ้อยทีถ้อยอาศัย เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป สิ่งที่สั่นคลอนระบบความสัมพันธ์ของชุมชนท้องถิ่น ในแต่ละช่วงเวลา คือ การคืบคลานเข้ามาของระบบการจัดการโดยรัฐ ที่เข้ามาแทนที่ระบบอาวุโส เครือญาติและระบบผี, การเข้ามาแทนที่กฎเกณฑ์การดำรงชีวิตและใช้ทรัพยากรธรรมชาติของกฎหมาย, การเข้ามากำหนดขอบเขตอาณาบริเวณที่ชัดเจนโดยกรอบการปกครองแบบหมู่บ้านและตำบล ซึ่งเข้มข้นขึ้นหลังปี พ.ศ. 2500 อันเป็นยุคของการพัฒนาประเทศ จากชุมชนหมู่บ้านที่มีขอบเขตพื้นที่ที่เหลื่อมกัน บางที่เป็นเพียงเส้นแบ่งบางๆ ในจินตนาการ ที่ให้ความหมายเพียงเพื่อจำแนกแยกแยะความเป็นกลุ่มก้อนชุมชนเท่านั้น กลายเป็นขอบเขตที่ชัดเจน นั้นหมายรวมถึงทรัพยากรสาธารณะหรือของหน้าหมู่บ้านที่เคยใช้ร่วมกันกลายเป็น ชุมชน เช่น หุ่นเลี้ยงสัตว์ หลงน้ำ⁴ กลับถูกอ้างสิทธิว่าเป็นของหมู่บ้านหนึ่ง ๆ โดยอาศัยความรู้ผ่านระบบการปกครองที่ปรากฏในแผนที่หมู่บ้าน ตำบลเป็นสำคัญ

ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะที่อาศัยฐานความสัมพันธ์ของเครือญาติ และเครือข่ายธรรมชาติของชุมชน แต่เดิมที่มีขอบเขตเป็นเส้นแบ่งที่ทำให้เห็นความเป็นกลุ่มก้อนระดับย่อย มาอยู่ภายใต้การกำหนดขอบเขตของชุมชนหมู่บ้านตามแบบการปกครอง ภายใต้รัฐราชการ ทำให้การพึ่งพิงกันในระดับของชุมชนนั้นลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด สามารถอธิบายได้จากกรณีของการจัดการหุ่นเลี้ยงสัตว์ จากเดิมที่หุ่นเลี้ยงสัตว์เป็นของชุมชน การจัดการทั้งในส่วนของการใช้ประโยชน์ หรือแม้แต่การจับจองที่ดินเพื่อทำการเพาะปลูกในช่วงหลัง ปี พ.ศ. 2518 ซึ่งหมิ่นเหม่ต่อการเกิดความขัดแย้งในเรื่องของกรรมสิทธิเอกชน แต่ก็ไม่ได้เกิดกรณีปัญหาใด จนเมื่อรัฐราชการเริ่มเข้าไปแทรกแซงใช้ประโยชน์ ระบบกรรมสิทธิเริ่มมีความสำคัญ การอ้างสิทธิประโยชน์ในฐานะของปัจเจกเริ่มมีมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ที่เริ่มมีการพูดถึงการออกเอกสารให้เป็นที่สปก. และการเข้าไปจับจองพื้นที่โดยรัฐผ่านเอกสารหนังสือสำคัญสำหรับที่หลวง(นสล.) อันหมายถึงระบบหรือกฎเกณฑ์เดิมที่ชุมชนร่วมกันตั้งไว้นั้น ไม่สามารถนำมาใช้ได้ ต้องอาศัยตัวบทกฎหมายเท่านั้น

⁴ หลงน้ำ เป็นภาษาท้องถิ่นที่ใช้เรียก พื้นที่บริเวณใกล้ปากแม่น้ำ ที่มีน้ำท่วมถึงในช่วงฤดูฝน ส่วนในฤดูแล้งจากกลายเป็นพื้นที่ทำมาหากินที่อุดมสมบูรณ์ อันหมายถึงการมีปลา สัตว์ หรือพืชผักนานาชนิด ที่ชุมชนสามารถใช้ร่วมกันได้ (ทรัพยากรสาธารณะในรูปของหลงน้ำ นั้น คณะผู้วิจัยได้พบตัวอย่างของหลงน้ำกัก ซึ่งแต่เดิมหลายชุมชนใช้ร่วมกัน แต่ต่อมา ถูกอ้างสิทธิโดยหมู่บ้านเดียว และจัดการการเข้าใช้ประโยชน์โดยประมูลเป็นตัวเงิน)

ส่วนสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ระบบการถ่ายทอดภูมิปัญญา หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่ถูกเข้ามาแทนที่ด้วยระบบการศึกษาแบบใหม่ โรงเรียนนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่มีใช้เพียงแค่เปลี่ยนหรือถ่ายโอนอำนาจในการถ่ายทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น ตัวความรู้ที่ระบบโรงเรียนได้ถ่ายทอดให้เด็กนั้น ได้แยกห่างตัวของพวกเขาออกจากความเป็นชุมชนท้องถิ่น สะท้อนจากความกังวลของผู้เฒ่าผู้แก่ ในเรื่องของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับคนรุ่นใหม่ ที่ไม่สนใจวัฒนธรรมประเพณี ภาษา หรือถ้อยคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งบางอย่างขัดแย้งกับหลักของเหตุและผล ที่รับมาจากการศึกษาในระบบ อันมีวิทยาศาสตร์เป็นพื้นฐาน หากพิจารณาผิวเผินอาจจะเห็นเป็นเพียงคำบ่นของคนแก่ที่สูญเสียการยอมรับในความรู้ที่ตนเองมี หากแต่มองอีกลักษณะหนึ่งของเหตุผล ประเพณีและวัฒนธรรมที่พวกเขากังวลใจว่าการที่คนรุ่นใหม่ไม่เต็มใจซึมซับนั้น เป็นสิ่งเดียวที่จะชี้ว่าตัวเขาเป็นใคร และมีจุดอ้างอิงที่มาที่ไปของคนได้ ดังนั้นจึงพบว่าการสร้างกลไกใหม่ขึ้นมาเพื่อให้เกิดการไม่ขาดความต่อเนื่องของความเป็นชุมชนท้องถิ่น เช่น การผลิตซ้ำเรื่องราว ความเชื่อ ประเพณี ให้มีความเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา

(3) พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนกรณีศึกษา 3 ชุมชน

ในกระบวนการศึกษาคณะผู้วิจัยจึงได้เลือกพื้นที่ศึกษาใน 3 ชุมชน ที่มีทั้งความเหมือนและแตกต่าง มีทั้งการผนวกกลืนและแบ่งแยกกันตามชาติพันธุ์ดังที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งจากรายงานความก้าวหน้าในระยะแรกนั้น ได้แบ่งเป็น 3 ชุมชน ตามลักษณะความสัมพันธ์บนฐานการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ แต่ในระยะที่สองคณะผู้วิจัยพบว่า การจัดระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ซ้อนทับไปกับความแตกต่างทางชาติพันธุ์ด้วย และสิ่งที่เป็น “สาธารณะ” หรือ “หน้าหมู” นั้นมีทั้งสิ่งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นดังที่กล่าวมาข้างต้น แนวทางของการศึกษา คณะผู้วิจัยได้ยึดเอาประเด็นที่คนในท้องถิ่นสนใจและให้ความสำคัญเป็นหลัก อันได้แก่ การอธิบายอดีตหรือประวัติศาสตร์ของตนเองและชุมชนผ่านวัฒนธรรมย่อยของท้องถิ่นและความเป็นชาติพันธุ์ วิถีชีวิต(อันหมายถึงการผลิต การดำรงชีวิตทั้งร่างกายและสังคม) ที่สัมพันธ์กับพัฒนาการทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ดังรายละเอียดการศึกษาต่อไปนี้

ชุมชนสบรวก หมู่ที่1 ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนบ้านสบรวก เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำรวกที่มาบรรจบกับลำน้ำโขง เป็นเขตรอยต่อระหว่าง 3 ประเทศ คือ สหภาพพม่าหรือเมียนมาร์ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และไทย หรือที่รู้จักกันในชื่อของ สามเหลี่ยมทองคำ มีประชากรทั้งสิ้น 1,524 คน ส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายไทยใหญ่(เงี้ยว) มีชาวไทยลื้อและคนเมืองบางส่วน หากจะสืบเสาะหาความเป็นมาของการตั้งชุมชนสามารถสืบย้อนกลับไปได้ 2 ชั่วอายุคนแรกเริ่มเมื่อประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา¹¹ มีคนเข้ามาอยู่ประมาณ 7 – 8 ครอบครัว ผู้ที่เริ่มเข้ามาใช้ชีวิตตั้งแต่เริ่มก่อตั้งหมู่บ้านนั้นทั้งหมดเป็นชาวไทยใหญ่จากเมืองสาด ซึ่งหลบหนีจากภัยสงครามเข้ามาทาง อ.ฝาง จ. เชียงใหม่ ให้เหตุผลว่ามาอยู่ในเมืองไทยไม่ต้องเสียภาษีมากนัก เก็บหัวละสิบบาทเท่านั้น และบางส่วนมาจากเมืองพง ซึ่งอยู่ชายแดนของรัฐบาล ประเทศพม่า ฝั่งตรงข้ามกับหมู่บ้านสบรวกในปัจจุบัน โดยผู้ที่มาจากเมืองพงนั้นได้พาอาวุธและสัตว์เลี้ยงอื่นอพยพหนีจากโรคระบาดมาอยู่พื้นที่บ้านสบรวก ซึ่งเป็นพื้นที่ราบชายฝั่ง มีห้วยหนอง และต้นไม้ใหญ่ โดยเฉพาะไม้สักเหมาะแก่การตั้งบ้านเรือน แต่เดิมเมื่อครั้งที่อยู่เมืองพง ก็เคยมาที่สบแม่น้ำรวกเพื่อหาปลาและหาของป่าพบว่าที่แห่งนี้มีซากอิฐที่ปรักหักพังอยู่ทั่วบริเวณ บางแห่งมีลักษณะเป็นกำแพงเมือง ผู้คนในละแวกนี้เรียกว่า “เมืองเกียง”¹²

เหตุที่เลือกเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ นอกจากจะเป็นทำเลที่ตั้งทางกายภาพที่เหมาะสมแล้วนั้น ความเป็นเมืองเก่าแม้จะร้างผู้คนมานาน แต่หากเข้ามาอยู่แล้วดูแลและพัฒนาให้บริเวณเมืองเก่าแห่งนี้ให้ดีขึ้น ก็อาจจะสร้างความเจริญให้กับพวกตนได้บ้าง ตระกูลที่เข้ามาอยู่ในช่วงแรกเริ่มได้แก่ 4 ตระกูลใหญ่ในปัจจุบัน คือ พรหมปัญญา โกฎี่ คำซอน และนันทวดี ไม่นานก็เริ่มมีการติดต่อกันในหมู่เครือญาติที่อยู่ในชุมชนบ้านเกิดและเริ่มอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ ผู้คนในชุมชนฝั่งลาวแถบบ้านบุญเฮือง บ้านก๊วน แขวงบ่อแก้ว(เดิมเป็นแขวงหลวงน้ำทา) โดยผู้ที่เข้ามาอยู่ภายหลังนั้น สามารถที่จะแผ้วถางพื้นที่อยู่ได้ตามแต่จะพอใจ ส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนในพื้นที่ริมฝั่ง

¹¹ ประมาณการจากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าอายุ 85 ปี ซึ่งเกิดที่บ้านสบรวก

¹² คำว่า “เกียง” นั้นมีความหมายเรียกใน 2 สิ่งคือ การนับเดือนลำดับที่ 1 ของคนใด อันหมายรวมถึงไทยใหญ่คนเมือง และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในแถบนี้เรื่อยไปถึงเชียงตุง และอีกความหมายหนึ่งนั้นเป็นชื่อของต้นไม้หอมตระกูลเดียวกันต้นเตย มีลักษณะลำต้นและใบคล้ายคลึงกัน แต่ต้นเกียง

แม่น้ำ โดยเฉพาะลำน้ำโขง แต่ก็ต้องขยับขยายบ้านเรือนอยู่เรื่อยๆ เนื่องจากสบรวกเป็นพื้นที่ที่รองรับแนวคดโค้งของสายน้ำโขง ทำให้มีที่ดินชายฝั่งพังทลายอยู่ตลอดเวลา ที่ตั้งบ้านเรือนบางหลังปัจจุบันห่างจากจุดแรกที่อยู่ประมาณ 100 เมตร เมื่อมีมากขึ้นก็กระจายกันอยู่ในบริเวณบางกลุ่มบ้านก็จะเรียกตนเองว่าบ้านสบบง บ้านสบรวก ตามแต่ว่ากลุ่มบ้านไหนจะกระจุกตัวอยู่ในบริเวณที่เรียกชื่อว่าอย่างไร การตั้งบ้านเรือนจะให้รวมกลุ่มกันส่วนใหญ่จะเป็นญาติพี่น้องกัน และประการสำคัญการตั้งบ้านเรือนโดดเดี่ยวออกไปนั้นไม่มีใครกล้าทำเนื่องจากเสือและสัตว์ป่าขนาดใหญ่ยังชุกชุมอยู่มาก เกรงอันตราย จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ ในความรู้สึกที่ว่า เป็นคนบ้านเดียวกันนั้น ไม่เฉพาะบ้านสบบงกับสบรวกเท่านั้น แม้กระทั่งบ้านกว๊าน และบ้านบุญเอื้องก็มีความรู้สึกว่าเป็นคนบ้านเดียวกัน จนกระทั่งเมื่อทางราชการไทยเข้ามา และให้รวบรวมกลุ่มบ้านทั้งหมด(ยกเว้นกลุ่มบ้านที่อยู่ในเขตลาว)เข้าเป็นบ้านสบรวก เมื่อประมาณต้นปี พ.ศ. 2500 ที่มีการจัดการปกครองใหม่หลังจากยกฐานะเป็นอำเภอ

แต่การไปมาหาสู่และความรู้สึกร่วมกันว่าเป็นคนในท้องถิ่นแถบนี้ยังคงมีมาอย่างต่อเนื่อง งานบุญงานกุศลมีการไปช่วยงานกันได้ จะมายุติลงเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2518 ที่ลาวมีการปฏิวัติและเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบบคอมมิวนิสต์ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าเป็นช่วงเวลาที่ลาวขาวเปลี่ยนเป็นลาวแดง เหตุการณ์หนึ่งที่ยืนยันความตึงเครียดทางการเมืองในแถบนี้คือ ผู้คนจากบ้านกว๊านได้พากันอพยพข้ามฝั่งมาอยู่ที่บ้านสบรวก อยู่กับญาติพี่น้อง ที่ไร่นาก็แบ่งกันไปทำ บางรายไม่มีญาติก็ซื้อในราคาถูก การเดินทางสัญจรของผู้คนแถบนี้ก็เปลี่ยนจากเรือมาเป็นการเดินเท้า เนื่องจากมีเหตุการณ์ที่คนไทย 2 คน ถูกจับในวันที่ 2 ตุลาคม 2518 ขณะเดินทางทางน้ำผ่านด่านทหารลาว และ 1 ในจำนวน 2 คนเป็นอาสาสมัครป้องกันภัยของเชียงแสน ซึ่งถูกป้อนไปด้วย ทหารของลาวจึงจับตัวและตั้งข้อหาว่าเป็นสายลับ ถูกนำตัวไปจำคุกที่เมืองงอย หลวงพระบาง เป็นเวลา 4 ปี คนไทยจึงได้หันมาใช้เส้นทางเท้าแทนการเดินเรือ

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับรัฐและทุน

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนสบรวก มีเงื่อนไขของความเป็นชุมชนที่เป็นพื้นที่รองรับการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ เนื่องจากเป็นที่ตั้งของชุมชนฝั่งไปไทยบนพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ มีการปรับตัวทางเศรษฐกิจและสังคมต่อตลาดและทุนที่เข้ามาอย่างรวดเร็ว ในระยะเวลาประมาณ 100 ปี ชุมชนที่ทำการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และหาของป่า กลายมาเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวสำคัญ ชุมชนเองก็ปรับเปลี่ยนทั้งวิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีวิต สามารถแบ่งช่วงเวลาและการเปลี่ยนแปลง

ได้ทั้งหมด 3 ช่วงใหญ่ คือ (1) ช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชนยังชีพด้วยการเกษตรเป็นหลัก (2) ช่วงของการคืบเข้ามาของรัฐและทุนในรูปของการท่องเที่ยว ในราวปี พ.ศ. 2517 - 2530 และ(3) ช่วงของการเคลื่อนตัวเข้าสู่การท่องเที่ยวโดยสมบูรณ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 ถึงปัจจุบัน

ช่วงเริ่มก่อตั้งชุมชนและยังชีพด้วยการเกษตรเป็นหลัก

ในช่วงเวลาแรกเริ่มก็ตั้งชุมชนนั้น การดำรงชีวิตของคนสบรวกเน้นที่การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และการหาของป่า ส่วนหนึ่งเพื่อบริโภค และอีกบางส่วนเพื่อจำหน่าย เพราะในช่วงเวลานั้นเริ่มมีผู้คนเข้าไปไปสัมพันธ์กับชุมชนมากแล้ว มีทั้งฝรั่งที่เข้าไปทำไม้ในผังลาว พวกค้าฝิ่น และชาวเชียงแสนที่เข้าไปซื้อวัวควาย เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง นายฝรั่งทำไม้¹³ มาสร้างตลาด โดยใช้พื้นที่โล่งกว้างในผังบ้านต้นผึ้ง ประเทศลาว ประกาศให้ชาวบ้าน นำเอาสินค้ามาขาย ไม่ว่าจะเป็นพืชผัก ของป่า ช้าง หมู ไก่ วัว ควาย ไม่ใช่เฉพาะคนในละแวกเท่านั้น มีผู้คนที่เดินทางไกลทั้งจาก 3 ผังประเทศมาซื้อขายสินค้าด้วย ดังนั้นนอกจากการซื้อขายแลกเปลี่ยนแล้วนั้นยังมีการเล่นการพนันกันเป็นกลุ่มๆ กระจายตามขอบๆ พื้นที่ซื้อขาย ช่วงเวลาดังกล่าวพื้นที่แถบนี้ใช้เงินสกุลของอาณานิคมอังกฤษและฝรั่งเศส ร่วมกับเงินบาทไทย โดยชาวบ้านจะเรียกว่าเงินอังกฤษว่า เงินแถบ และส่วนของฝรั่งเศสเรียกว่า เงินหมัน เงินทั้งสองแบบเป็นเนื้อเงิน ร้อยละ 75 เหมือนกัน แต่เมื่อนำมาแลกกับเงินบาท แล้ว เงินแถบจะแลกได้ 80 สตางค์แดง ส่วนเงินหมันจะแลกได้ 65 สตางค์แดง ตลาดนายฝรั่งนั้นเป็นการจัดในลักษณะของตลาดนัดสินค้า ปีละ 1 ครั้ง ครั้งละ 15 วันโดยประมาณ โดยจัดติดต่อกัน 3 ปี¹⁴ ผู้คนผังไทยที่ข้ามไปตลาดนายฝรั่ง

วิถีชีวิตและการยังชีพหลักของคนสบรวกมีที่เด่นชัดอยู่ 3 อย่าง คือ การปลูกพืช หาของป่าจับปลา และการเลี้ยงสัตว์

การปลูกพืช ในพื้นที่ โดยพืชที่ปลูกจะมี 2 ประเภทได้แก่

ประเภทแรกปลูกเพื่อบริโภคได้แก่ข้าวไร่ ใช้พื้นที่ชายผังน้ำโขงและเนินเขาในบริเวณเมืองพง ผังประเทศพม่า และบ้านบุญเฮือง เมืองมอม และบ้านกวีวัน ผังลาว ปลูก 1 ครั้งต่อปี ส่วน

¹³ นายฝรั่ง หมายถึง ชาวฝรั่งเศสที่ทำปางไม้อยู่ในเขตบ้านกวีวัน เมืองต้นผึ้ง ผังประเทศลาว (สัมภาษณ์พ่ออุ้ย ม้าว พรหมปัญญา)

¹⁴ สัมภาษณ์พ่ออุ้ยแก้ว ศรีปัน อายุ 82 ปี ส่วนพ่อเฒ่าบางคนบอกว่าจัดเพียงปีเดียว แล้วก็ไม่ได้จัดอีก

ใหญ่จะพอกิน การใช้พื้นที่การเกษตรฝั่งลานั้น สามารถจับจอง แฝวถางทำได้โดยตามกำลังความสามารถ และไม่มีการกีดกันแม้ว่าจะมีบ้านอยู่ในเขตของไทย เพราะในมโนทัศน์ของชุมชน แถบนี้คือชุมชนขนาดใหญ่ ที่สามารถใช้ทรัพยากรทุกอย่างร่วมกัน และนอกจากนั้นก็จะใช้พื้นที่บริเวณริมชายฝั่งแม่น้ำโขงใกล้บ้านปลูกผักสวนครัวต่างๆ อาทิ ผักกาด ผักชี หัวมันเทศ ฯลฯ

ประเภทที่สอง ปลูกเพื่อใช้และจำหน่าย ได้แก่ ใบยาสูบและต้นฮ่อม ใบยาสูบนั้นจะปลูกในพื้นที่ฝั่งลาวแถบๆ บ้านกว๊านเสียเป็นส่วนใหญ่ ส่วนต้นฮ่อมนั้นมีทั้งที่ชาวบ้านปลูกและขึ้นเองตามธรรมชาติ การปลูกต้นฮ่อม นั้นเริ่มมาภายหลังเมื่อมีคนต้องการซื้อ โดยเฉพาะนำไปขายในตลาดนายฝรั่ง และตลาดในเวียงเก่าเชียงแสน บางครั้งก็มีพ่อค้าเข้ามาซื้อในหมู่บ้าน ฮ่อมราคาดีมากเพราะจะขึ้นได้ดีเฉพาะบางที่เท่านั้น ในละแวกนี้มีที่ป่าห้วยฮ่อมทีเดียว ราคาตกประมาณ 3 – 6 บาท ต่อกิโลกรัม ราคาดีกว่าข้าวและยาสูบมาก การปลูกฮ่อมเริ่มที่จะลดลงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ความนิยมในการย้อมผ้าด้วยฮ่อมก็ลดลงเมื่อมีสีเคมีย้อมเข้ามา โดยจะมีชายที่ตลาดในชุมชนเวียงเก่า และบางครั้งก็มีคนจีนหาบแร่เครื่องย้อมผ้าเข้ามารับจ้างย้อมในหมู่บ้าน

นอกจากนั้นยังมีการปลูกฮ่อมตามริมฝั่งแม่น้ำ หีบไว้ใช้ก่อนปีใหม่(สงกรานต์) แบ่งขายบ้างแต่ไม่มากนัก การเก็บภาษีที่ดินในสมัยนั้น คิดไร่ละ 10 สตางค์ ไม่มีใบเสร็จหรืออะไรให้มาทุกคนจะจำพื้นที่ของตนว่ามีประมาณเท่าใดแล้วพอแคว่น(กำนัน)จะเป็นผู้เก็บรวบรวมไปส่งที่เวียงเก่า ส่วนที่ดินฝั่งลานั้น ก่อนสงครามโลกยังไม่มีใครเก็บภาษี เริ่มเก็บหลังจากสงครามโลกแล้วราคาที่เก็บก็ไม่สูงมากนัก ชาวบ้านบางรายที่ทำกินในที่ไกลๆและปลูกยาสูบเป็นครั้งคราว ราชการของลาวก็ไม่เก็บ เพราะเดินทางมาไม่ถึง การปลูกยาสูบเริ่มขึ้นเมื่อประมาณ 40 – 50 กว่าปีที่ผ่านมา จากเดิมปลูกแล้วนำมาขายที่โรงบ่มเวียงเก่า แต่ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2502 มีเข้ามาตั้งโรงบ่มหัวหมูป้าน ซึ่งในช่วงแรกเริ่มก่อตั้งโรงบ่มจะมีคนงานเป็นพวกขมุหรือลาวเทิง ต่อมาโรงบ่มขยายใหญ่ขึ้น มีคนงานเข้ามาอยู่ประจำมากขึ้น ช่วงเวลาดังกล่าวมีคนเข้ามาอยู่ในชุมชนสปรกอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะคนเมือง ซึ่งทางโรงบ่มไปหาจ้างงานจากอ.แม่ใจ จ.เชียงราย(ปัจจุบันอยู่ในเขต จ.พะเยา)มาเป็นคนงานประจำ ส่วนลาวเทิงนั้นหายากในระยะหลัง อีกทั้งคนในชุมชนสปรกก็ไม่นิยมไปทำงานในโรงบ่ม จะเป็นผู้ปลูกยาสูบส่งเสียมากกว่า

การปลูกข้าวนั้นส่วนใหญ่จะปลูกบริโภค ยกเว้นกลุ่มผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี¹⁵จะมีเหลือขาย โดยพ่อค้าคนกลางเข้ามาซื้อในหมู่บ้านแล้วนำไปขายให้กับพ่อค้าเรือที่ติดต่อดำขายข้าวกับหลวงพระบาง และนำไปส่งต่อที่โรงสีขนาดใหญ่ในอำเภอแม่จัน การขายข้าวในช่วงนี้ของคนในชุมชน จะมีพ่อเผ่าม้าวหรือส่างม้าว พรหมปัญหา เป็นผู้นำในการเจรจาขาย ทั้งนี้อาจจะไม่ใช่ว่าเป็นการนำในการเจรจาต่อรองกับพ่อค้าแทนคนในชุมชนทั้งหมด หากแต่คนในชุมชนจะเฝ้ารอว่าเมื่อใดที่พ่อเผ่าม้าวขายข้าว หรือขายให้ใคร เพราะถือว่าเมื่อพ่อเผ่าม้าวตัดสินใจขายให้ใครแล้วหมายความว่าได้ราคาดี หรือเป็นการค้าขายที่ดีที่สุดแล้ว ชาวบ้านก็จะพากันขายข้าวให้กับพ่อค้าคนนั้น อาจจะเป็นด้วยเหตุที่ว่าชุมชนสบรวกขณะนั้นเป็นพื้นที่ห่างไกลเมือง ผู้ใดที่ได้พบปะกับผู้คนมากหน้าหลายตา เป็นผู้นำหมู่บ้านในการติดต่อกับราชการบ่อยครั้ง จึงกลายมาเป็นผู้ที่คนในท้องถิ่นไว้วางใจ อีกประการหนึ่ง พ่อเผ่าม้าวถือได้ว่าเป็นผู้ที่กว้างขวางทั้งในระดับของสายเครือญาติที่ใหญ่ และการเป็นผู้นำในการเจรจาความทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ร้าย การทะเลาะเบาะแว้งทั้งภายในและนอกชุมชน

การหาของป่าและการจับปลา การหาของป่าและการจับปลานั้นเป็นไปเพื่อการบริโภคเสียมากกว่า และอาจจะทำไปพร้อมกับการไปทำไร่ไถนา เพราะเมื่อมีเวลาว่างก็จะเดินหาของป่า ไม่ว่าจะเป็นเห็ด หน่อไม้ หางหวาย ซึ่งส่วนใหญ่จะเดินในพื้นที่ฝั่งลาวเสียมากกว่า เพราะอุดมสมบูรณ์กว่า การล่าสัตว์เป็นแก๊งกวางหรือหมู่ป่า มีบ้างบางครั้งเมื่อต้องการจะบริโภคเท่านั้น การหาพื้และหาไม้ไผ่มาทำเป็นตอกเพื่อซ่อมบ้านหรือมัดสิ่งของ การหาของป้ามักจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย จะเดินเท้าหรือใช้เรือขึ้นอยู่ด้วยความใกล้ไกลของพื้นที่ จะไปด้วยกันไม่มากนัก ครั้งหนึ่งประมาณ 2 – 3 คน ยกเว้นจะเป็นการล่าสัตว์ใหญ่(ซึ่งมีไม่บ่อยนัก) ส่วนการหาปลานั้นไม่จำเป็นต้องออกแรงมากนักเพราะซุกซุ่มทั้งในลำน้ำโขงและน้ำรวก อุปกรณ์จับปลามีหลายชนิด ได้แก่ แห มอญ สอด เบ็ด หลาว ยอ ฝือก หิง แชะ ขึ้นอยู่กับฤดูน้ำหลากหรือน้ำลด และชนิดของปลาที่จะจับ ปลาเป็นสิ่งที่ไม่มีการซื้อขายกันระหว่างชาวบ้านในตลาดนายฝรัง เพราะสามารถจับได้ง่าย

¹⁵ ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ทำการค้าระหว่างเชียงแสน เมืองเลิน เชียงตุง โดยการนำเอาเกลือ ปลาหู ไปขาย แล้ว เอาฝิ่นดิบหรือสัตว์เลื้อยประเภทหมู ไก่ กลับมาขาย ที่เชียงแสน ซึ่งถือว่าเป็นรายได้ที่รับเป็นเงินตามที่ดีมาก และคนกลุ่มเหล่านี้เองที่จะมีเงินมาเป็นค่าจ้างในการเบิกนาที่ทำกิน และมีข้าวเหลือพอขาย

หากนำไปขายก็ไม่มีราคาอะไร บางครั้งจอดเรือไว้ พอตื่นเช้าก็พบว่ามีปลากระโดดเข้ามาเต็มท้องเรือ หรือบางครั้งเอน้ำเข้าขนาดใหญ่เจาะรูด้านข้าง แล้วนำไปแช่น้ำ เอาลูกมะเดื่อสุกลอยข้างใน จะเห็นปลามากินลูกมะเดื่อ ยกขึ้นก็จะได้ปลามากิน

การเลี้ยงสัตว์ การเลี้ยงสัตว์เป็นอาชีพที่ทำมาตั้งแต่เดิมตั้งแต่บรรพชนยังคงอยู่ที่ประเทศพม่า ชุมชนสบรวกทั้งหมดมีวัวควายประมาณ 3 – 4 ไร่ยตัว ส่วนใหญ่จะเป็นควายมากกว่าเพราะได้อาศัยแรงงานในการไถนาและเทียมเกวียนเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต ส่วนวัวจะเลี้ยงเพื่อขาย ไม่นิยมบริโภคเนื้อวัวควาย โดยให้เหตุผลว่าคนรุ่นก่อนๆ ก็ไม่กินเนื้อวัวควายก็เลยปฏิบัติตามกันมา จะกินก็แต่เพียงเนื้อหมู ไก่ ปลา และสัตว์ป่าขนาดเล็กอย่างหมูป่า เก้ง หรือกวางเท่านั้น การซื้อขายวัวควายขณะนั้นราคาประมาณ 3 – 4 แดบต่อตัว ถ้าตัวใหญ่มากๆ ก็จะราคาสูงถึง 5 – 6 แดบ จะมีพ่อค้าจากลำปาง เชียงใหม่เดินทางมาซื้อถึงสบรวก การเลี้ยงก็จะไม่ค่อยได้ดูแลมากนัก เพราะจะปล่อยให้สัตว์ไปหากินเอง ในบริเวณป่าห้วยฮ่อม ซึ่งเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ที่มีข้อตกลงและใช้ประโยชน์ร่วมกัน ระหว่าง ชุมชนสบรวก เวียงเก่า ปงสนุก กูเตา และดอยจัน รัศมีประมาณ 5 – 6 กิโลเมตรรอบ ๆ ทุ่งเลี้ยงสัตว์ เหตุที่เลือกใช้ในการเลี้ยงสัตว์เพราะ มีบริเวณที่ราบกว้าง หนาแน่นไปตามลำน้ำโขง กับลำน้ำโขง และเนินเขา มีแอ่งน้ำธรรมชาติน้อยใหญ่ประมาณ 10 แห่ง ที่ใหญ่ๆ และมีน้ำตลอดปีได้แก่ หนองบัว หนองอิง หนองหัวตึง เมื่อปล่อยสัตว์ออกไปหากินแล้ว จะออกตามจับและไล่ต้อนเข้ามาในแหล่ง(คอกสัตว์ชั่วคราวทำจากไม้ไผ่) ในช่วงต้นฤดูฝนก่อนการปลูกข้าว เพื่อเอาวัวควายมาใช้แรงงาน และพ่อค้าก็มักจะมาหาซื้อในช่วงเวลาดังกล่าว

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง มีการทำถนนตัดผ่านหมู่บ้าน จากเวียงเก่าเชียงแสนไปถึงแม่สาย เป็นทางลูกรัง จากเดิมที่เป็นทางเดินเท้าและเทียมวัวควายแคบๆ และมีภูเขาล้อมรอบสองข้างทาง ก็มีการปรับให้เรียบและกว้างขึ้นเท่านั้น ชุมชนสบรวกเองก็ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในการเดินทางสัญจรเท่าใดนัก ยังคงใช้เส้นทางเรือต่อตามลำน้ำโขงดังแต่ก่อน เพราะสะดวกกว่า อีกทั้งยังรู้สึกว่าการเดินทางดังกล่าวเปลี่ยว เกรงสัตว์ร้าย และบางคนอาจจะกลัวผีสงนางไม้ โดยเฉพาะยามค่ำคืน จะไม่มีใครกล้าที่จะเดินทางเท้า สองข้างทางเต็มไปด้วยดงสัก ชุมชนสบรวกเริ่มขยายและมีผู้คนเข้ามาอาศัยมากขึ้นเมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การค้าฝิ่นที่มีการทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน แต่จะเป็นการค้าในบริเวณที่สามเหลี่ยมรอยต่อ 3 ประเทศ และเฉพาะในเขตของพม่าและลาวเท่านั้น ฝิ่นจะมีการปลูกมากทางตอนเหนือของพม่าและชนลงมาที่บริเวณ

สามเหลี่ยมทองคำ(ขณะนั้นยังไม่ได้ใช้ชื่อนี้) โดยนำมาพักไว้ที่บ้านเมืองพง และขนถ่ายทางเรือไปขึ้นท่าฝั่งบ้านบุญเรือง บ้านกว๊าน และจะมี เฮลิคอปเตอร์มารับไปอีกทอดหนึ่ง ในราวปี พ.ศ. 2490 – 2500 มีการค้าฝิ่นแถบนี้รุ่งเรืองมาก ชาวบ้านในชุมชนสรวกเข้าไปมีส่วนร่วมบ้างไม่มากนัก โดยจะมีผู้ที่เป็นเจ้าของเรือยนต์ขนาดเล็ก 2 ลำ ที่คอยรับจ้างขนฝิ่นข้ามฝั่งแม่น้ำ ได้ค่าจ้างเป็นเงินแถบ หากคิดเป็นเงินไทยตกเที่ยวละประมาณ 2 – 3 ร้อยบาท แต่มีพ่อค้าบางกลุ่มเดินทางโดยเรือมาจากหลวงพระบาง เวียงจันทร์ มาซื้อฝิ่นดิบโดยอัดเข้าไปในเครื่องปั้นดินเผาประเภทหม้อ ไห ดินเผา ซึ่งคนเมืองพงบ้านขาย แม้ว่าเมื่อก่อนลาวจะมีการสูบฝิ่นกันอย่างเสรี แต่การค้าก็ต้องหลบๆ ซ่อน เพราะฝิ่นเปรียบเหมือนกับของมีค่า อาจจะถูกปล้นระหว่างทางได้ อย่างไรก็ตามการค้าฝิ่นที่ขึ้นมามากดั่งไทยนั้นก็มียูบ้าง โดยจะมีพ่อค้าฝิ่นจากลำปาง เชียงใหม่ เดินทางเป็นหมู่คณะประมาณ 7 – 8 คน ส่วนมากจะเดินทางกลางคืน แต่สำหรับในพื้นที่เองข้อมูลจากการสัมภาษณ์บางส่วนพบว่ามีการใช้ฝิ่นดิบเป็นค่าจ้างแรงงานภาคเกษตรให้กับชาวเขาหรือผู้ที่อพยพมาอยู่ภายหลัง โดยเฉพาะชุมชนอาข่าบ้านดอยสะเกี¹⁶ ที่มีการมารับจ้างแรงงานภาคเกษตรและรับค่าจ้างเป็นฝิ่นดิบ

ราวปี พ.ศ.2495 – 2496 กรมศิลปากรเริ่มเข้าไปสำรวจซากโบราณสถานและโบราณวัตถุในพื้นที่เมืองเกียง อันเป็นที่ตั้งของชุมชนสรวก อยู่อาศัยกันประมาณ 40 – 50 ครั้วเรือน การเข้ามาสำรวจของกรมศิลปากรครั้งนั้น ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวในความเป็นเมืองเก่าแก่มากขึ้น อีกทั้งการบูรณะโบราณสถานในช่วงเวลาต่อมาก็ยิ่งทำให้ปรากฏว่าเมืองเก่าแห่งนี้มีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย มีชาวบ้านบางรายสนใจและคิดไปถึงการฝังสมบัติไว้ในเมืองเก่า หลายคนขุดหลุมเพื่อปลูกบ้านก็พบว่ามีของมีค่าที่ฝังอยู่ใต้ดินมากมาย บางอย่างพบในแม่น้ำลำห้วย เป็นเขียนมาก เครื่องประดับ เป็นทองคำหรือหรือโลหะผสม แต่รูปแบบและการประดิษฐ์นั้นวิจิตรงดงามมาก ชาวบ้านบางคนเก็บไว้ แต่เมื่อกรมศิลปากรประกาศว่าทั้งโบราณสถานและโบราณวัตถุทั้งหลายที่อยู่ในเมืองเกียงแห่งนี้เป็นสมบัติของราชการ หากใครขุดพบสิ่งใดที่เป็นวัตถุโบราณก็ให้ส่งมาให้กรมศิลปากรดูแล แต่ก็พบว่ามีชาวบ้านหลายคนขุดได้ แล้วนำไปซ่อนไว้ บางคนกลัวว่ากรมศิลปากรจะรู้ว่าตนมีของโบราณไว้ที่บ้านก็จะใช้ซ่อนทุบให้แบนก่อนนำไปเก็บไว้ และ

¹⁶ เป็นชุมชนของคนอาข่า จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าอาข่า ทราบว่าอพยพมาจากทางตอนใต้ของจีนเมื่อราว 100 – 150 ปี อยู่ในพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล แต่อยู่ใกล้กับสรวกมากกว่า อดีตเคยเป็นชุมชนที่พ่อค้าฝิ่นใช้เป็นเส้นทางการค้าในฝั่งไทย ก่อนที่จะส่งไปยังต่างประเทศ

นำไปขายร้านทองหรือให้กับคนจีนในตลาดใหญ่ในเชียงราย เพราะเกรงว่าหากर्मศิลปากรู้เข้า กลายเป็นความผิดหรืออาจจะยึดไปเป็นของราชการเสีย จึงได้เปลี่ยนสภาพให้กลายเป็นเงินเก็บไว้แทน

ช่วงของการคืบเข้ามาของรัฐและทุนในรูปของการท่องเที่ยว

ปี พ.ศ. 2520 – 2530

การดำเนินชีวิตของชุมชนสบรวกก็ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงมากนักจากช่วงก่อนหน้านี้ แต่อาจจะต้องกล่าวถึงสถานการณ์ที่คาบเกี่ยวย้อนกลับไปที่ประมาณปี พ.ศ. 2517 - 2518 ที่มีฝั่งเข้ามาท่องเที่ยวมากขึ้น มาในลักษณะของการทัวร์ป่าเป็นกลุ่มๆ เหตุผลที่มีคนต่างชาติเข้ามาใหม่นั้น อาจเป็นเพราะ มีผู้เขียนบทความชื่นชมทัศนียภาพของดินแดนรอยต่อ 3 ประเทศเป็นภาษาอังกฤษ เผยแพร่ทั่วไป ทำให้บริษัททัวร์หรือผู้ที่ได้อ่านบทความนั้นสนใจและเข้ามาเที่ยวมากขึ้น ในช่วงนี้จึงเกิดชื่อ สามเหลี่ยมทองคำขึ้น โดยชาวบ้านเป็นผู้ตั้งเอง เพื่อที่จะเชื้อเชิญให้ผู้คนที่ต้องการจะมาเที่ยวชม ส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ ทั้งที่เข้ามาด้วยตนเอง หรือมีกรุ๊ปทัวร์พา มาเริ่มมีร้านค้าเรียงรายริมฝั่งถนน ใกล้กับพื้นที่ที่สามารถมองเห็นสามเหลี่ยมใจกลางพรมแดน 3 ประเทศ เมื่อมีนักท่องเที่ยวหลั่งไหลมามากขึ้น ผู้ใหญ่บ้านชื่อนายสาย ภีระบรรณ และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ชื่อ นายม้าว พรหมปัญญา และนายดาบตำรวจศักดิ์ ได้ให้ลูกน้องที่เป็นตำรวจ เอาไม้สักแผ่น มาแกะสลักชื่อ ครั้งแรกจะให้ชื่อว่า สามแดน ตามกลุ่มผู้ค้ายาเสพติดเรียก แต่ท้ายที่สุดได้เลือกคำว่า “สามเหลี่ยมทองคำ” เพราะมีพ่อค้านายขายเอาทองคำ เงินเหรียญฝรั่ง เงินรูปีอินเดีย มาแลกกัน

จากความข้างต้นเสมือนว่าตัวตนของ สามเหลี่ยมทองคำ เกิดขึ้นจากคนท้องถิ่น ขณะที่ในงานศึกษาของวิทย์ เทียงบุรณะธรรม(2521) สามเหลี่ยมทองคำ มิได้หมายถึงพื้นที่หรือสถานที่ (place) ดังที่พ่อเฒ่าม้าวกล่าวถึง แต่หมายถึง ส่วนของอาณาบริเวณคาบเกี่ยว 3 ประเทศ ระหว่างไทย ลาว และพม่า โดยกินพื้นที่ทั้งภาคเหนือตอนบนของไทย ภาคเหนือของลาว และทางใต้ของภูพานและรัฐคะฉิ่นของพม่า กำหนดขอบเขตของสามเหลี่ยมทองคำผ่านกิจกรรมทางธุรกิจการค้าฝิ่นและเฮโรอีนเป็นสำคัญ และสำหรับพ่อค้าค้าฝิ่นและเฮโรอีนแล้ว สามเหลี่ยมทองคำ หมายถึงเส้นทางระหว่างเมืองหลวงของทั้ง 3 ประเทศ คือ วังกุง กรุงเทพฯ และเวียงจันทน์ แล้วลากเส้นตรงระหว่างกันเป็น 3 เหลี่ยม (วิทย์, 2521 : 78)

ผู้วิจัยมองว่า “สามเหลี่ยมทองคำ” มีผู้ผลิตความหมายและตัวตนของพื้นที่ที่หลากหลาย ในส่วนของงานวิจัยจะเลือกเฉพาะ ความหมายที่ท้องถิ่นเป็นผู้สร้าง ท้องถิ่นเลือกอ้างอิง และเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นเป็นสำคัญ นั่นคือ สามเหลี่ยมทองคำในความหมายของพื้นที่รอยต่อ 3 ประเทศ ทัศนียภาพแม่น้ำโขง และวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น ที่ผสมผสานกับตัวตนทางชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันก็ได้เป็นการสร้างตัวตนใหม่ที่แยกขาดจากความเป็นแหล่งค้ายาเสพติด(ในอดีต) ดังนั้นเราจะเห็นได้ว่า ชุมชนท้องถิ่นสามารถเป็นผู้ที่ผลิตสร้างและกำหนดคุณค่าความหมายให้กับประวัติศาสตร์ในแง่มุมมองที่เกี่ยวกับวิถีของตนตลอดเวลา ภาพสามเหลี่ยมทองคำที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงรูปธรรมหนึ่งที่ชี้ชัดถึงความหลากหลายของชุดประวัติศาสตร์ เกี่ยวกับพื้นที่ (place) สถานการณ์(situation) เรื่องราว(story) ฯลฯ ผ่านมุมมองของผู้คนที่แตกต่างกัน ดังนั้นการจะกำหนดหรือตัดสินในเชิงถูกผิด ว่าชุดคำอธิบายเกี่ยวกับสามเหลี่ยมทองคำชุดใดถูกต้องที่สุด ก็ไม่สามารถกระทำได้ ยกเว้นแต่จะต้องตีความและอธิบายภายใต้บริบทหนึ่งๆ เท่านั้น

ในปี พ.ศ.2518 ชาวบ้านบริเวณสบรวก ตำนานของมาเรียงรายชาย อาทิ มันแกว ส้มโอมะพร้าว หรือผลไม้ต่างๆ ที่ชาวบ้านปลูกไว้ การเผชิญหน้ากับฝรั่งนั้น ชาวสบรวกเองก็กลัว ๆ กลัว ๆ สื่อสารกันโดยใช้ท่าทางหรือภาษามือ ผู้เฒ่าผู้แก่แม้ว่าจะเห็นว่าการขายของให้กับนักท่องเที่ยวจะเป็นแหล่งรายได้ที่สำคัญยิ่งในตอนนั้น แต่ก็ยังไม่มั่นใจที่จะให้เด็กเข้าไปสัมพันธ์ด้วยมากนัก จึงมีการสร้างเรื่องเล่าว่า หากเด็กเข้าไปป่าเพียงลำพังหรือเข้าไปใกล้ฝรั่งจะถูกดุเดือดเอา เพราะฝรั่งชอบดุเดือดและกินเนื้อเด็กจึงมีผิวสีขาวและผมสีแดง

แต่เมื่อผ่านไประยะหนึ่ง เริ่มมีช่องทางในการค้าขายกับฝรั่งมากขึ้น ความกลัวของคนท้องถิ่นที่จะเผชิญหน้ากับนักท่องเที่ยวก็มากขึ้นตาม มีการให้เด็กเป็นผู้ขายของ เพราะฝรั่งชอบที่จะพูดคุยและล้อเล่นกับเด็กมากกว่า บางรายซื้อเพราะสงสารและชอบในความไร้เดียงสาของเด็ก จึงเกิดอาชีพ “นายแบบ” และ “นางแบบ” ขึ้น โดยเด็กชายหญิงในหมู่บ้านจะแต่งกายชุดชาวเขาเผ่าอาข่าและลีซู ไปรอต่ายยกับฝรั่งหรือนักท่องเที่ยว ซึ่งระยะหลังเริ่มมีนักท่องเที่ยวชาวไทยมากขึ้น โดยเด็กเหล่านั้นบางส่วนก็เป็นชาวเขาจริงจากบ้านดอยสะเกว ซึ่งเป็นหมู่บ้านของคนอาข่า แต่ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวไทยใหญ่บ้านสบรวก ชาวบ้านบางรายสามารถสร้างบ้านเรือนใหม่ได้ด้วยเงินสทบทก้อนโตจากลูกหลานที่ไปทำงานถาวรดังกล่าว

มีการตั้งกลุ่มสหกรณ์จำหน่ายสินค้าที่ระลึกของชุมชน จำหน่ายสินค้าที่ผลิตเองได้แก่ ไม้กวาดทางมะพร้าว เครื่องจักสาน ข้าวเกรียบ¹⁷ ผลไม้ และเครื่องปั้นดินเผาที่ซื้อมาจากเมืองพง ประเทศพม่า แต่ต่อมาเครื่องปั้นดินเผาก็ทำเองในชุมชน โดยเอาดินจากห้วยน้ำเย็น ซึ่งเป็นแหล่งน้ำใกล้หมู่บ้าน สภาพดินเหนียวสามารถทำเครื่องปั้นได้ดีมาก พร้อมทั้งพัฒนารูปแบบของเครื่องปั้นให้มีความหลากหลายมากขึ้น จากหม้อ ไห ก็เป็น คนโท ออมสิน หรือภาชนะรูปทรงต่างๆ ทั้งเพื่อใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันและเป็นเครื่องประดับบ้านหรือสำนักงาน

ต่อมาในปี พ.ศ.2528 สินค้าเริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป และของที่ระลึก ซึ่งซื้อมาจากชายแดน อ.แม่สาย จ.เชียงราย ประเภท ไม้แกะสลัก เครื่องปั้นเป็นรูปคนในอาภักิริยาต่างๆ รวมทั้งเครื่องเงินที่ทำเป็นถาดเอนกประสงค์ ที่รองแก้ว ฯลฯ เมื่อตลาดสินค้ารองรับการท่องเที่ยวมีสูงขึ้น ชาวบ้านเห็นว่ามีรายได้ดีกว่าการทำการเกษตร จึงเริ่มที่จะมาทำการค้าขายอย่างจริงจัง โดยไปจับจองที่ดินฝั่งถนนและเชิงเขาติดกับวัดพระธาตุปู่เข้าหรือภูข้าว แรกๆ สร้างเป็นเพิงเล็กๆ วัสดุที่ไม่คงทนมากนัก และทางราชการก็สนับสนุน มีการทำถนนลาดยางเข้ามาเพื่อความสะดวกของนักท่องเที่ยว ประมาณปี พ.ศ.2527 – 2528 นี้เอง ที่ชาวบ้านเริ่มมีการซื้อเรือเร็ว 2 ตอน เครื่อง ABB 10 ที่นั่ง รับนักท่องเที่ยวที่ไปแสวงบุญที่วัดของครูบาบุญชุม เกจิชื่อดังที่สุดองค์หนึ่งในรอบ 2 ทศวรรษนี้ โดยเฉพาะในช่วงเดือนมกราคมของทุกปีจะมีงานบุญและงานฉลองครบรอบวันคล้ายวันเกิดของครูบา 5 มกราคม ซึ่งคนไทยใหญ่ คนเมือง ที่เป็นศิษยานุศิษย์ และผู้คนที่ศรัทธาจากทั่วสารทิศ ต่างก็เดินทางมาร่วมงานที่วัดพระธาตุดอนเรือง ซึ่งเป็นที่พำนักของครูบาบุญชุม การเดินทางไปวัดพระธาตุดอนเรืองนี้ต้องเดินทางโดยเรือทวนลำน้ำโขงขึ้นไปทางทิศเหนือระยะทางประมาณ 18 กิโลเมตร

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้การดำรงชีพด้านการเกษตรค่อยลดลงไปสำหรับคนสบรวก การเลี้ยงสัตว์จากเดิมที่เคยเลี้ยงกันเกือบทุกหลังคาเรือน ก็มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้น และจำนวนวัวควายก็น้อยลง ทั้งนี้เงื่อนไขร่วมสำคัญประการหนึ่ง คือในช่วงปี พ.ศ. 2518 ผู้คนฝั่งไทยไม่สามารถที่จะเข้าไปใช้ที่ดินทำกินฝั่งลาวได้อีก จึงมีการหันมาหักร้างถางพง โดยเฉพาะบริเวณทุ่งเลี้ยงสัตว์ นั้นก็ถูกจับจองเป็นที่ปลูกข้าวเสีย บางส่วนเริ่มจับจองมาก่อนหน้านี้ตั้งแต่หลังอุทกภัย

¹⁷ รับซื้อจากบ้านวังลาว ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ขยายไปจากสบรวก เดิมเป็นที่ทำกินก่อน จากนั้นมีการปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่ประมาณ 10 กว่าหลังคาเรือน และในปี พ.ศ. 2518 มีการอพยพของคนลาวและคนลื้อ ที่มาจากประเทศลาว มากขึ้น มีคนอเมริกันเข้าไปทำงานกับผู้อพยพและอบรมทำข้าวเกรียบขาย คนสบรวกจึงไปรับมาขาย

ครั้งใหญ่ พ.ศ.2509 และขยายพื้นที่เพาะปลูกเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดกรณีขัดแย้งระหว่างผู้ที่ยังคงเลี้ยงสัตว์และผู้ที่ทำการเพาะปลูกอย่างมาก เมื่อพื้นที่เลี้ยงสัตว์ลดลง ประกอบกับชุมชนสบรวกมีแหล่งรายได้จากการท่องเที่ยวดีขึ้น ทั้งจากการเปิดร้านจำหน่ายสินค้าและบริการ ขายของที่ระลึก ร้านอาหาร ขณะเดียวกันคนทำการเกษตรเริ่มมีการซื้อรถไถนาเดินตามมาใช้ ทำให้การไถแรงงานสัตว์เพื่อการเกษตรลดลง จึงทำให้การเลี้ยงสัตว์ลดลงด้วยเช่นกัน ด้านหนึ่งเป็นเพราะการใช้รถไถนาสามารถที่จะไถพรวนได้อย่างรวดเร็ว เพื่อแบ่งเวลาส่วนใหญ่ให้กับอาชีพนักธุรกิจและการเป็นเจ้าของกิจการน้อยใหญ่

ช่วงของการเคลื่อนตัวเข้าสู่การท่องเที่ยวโดยสมบูรณ์

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 ถึงปัจจุบัน

การที่คณะผู้วิจัยให้ความสำคัญกับการเคลื่อนตัวของชุมชนสบรวกเข้าสู่บริบทของการผลิตและบริการเพื่อรองรับการท่องเที่ยว เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวมีความเด่นชัดในการเป็นชุมชนที่เปลี่ยนผ่าน(transformation)จากชุมชนเกษตรสู่ชุมชนการค้า ความสามารถในการปรับตัวของชุมชนสบรวกดังกล่าว ยืนยันได้ด้วยการเปลี่ยนจากผู้ที่ยังชีพด้วยการเกษตร ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ และหาของป่ามาเป็นเจ้าของร้านขายของที่ระลึก เจ้าของโรงแรมขนาดเล็กและขนาดกลาง Guest House ร้านอาหาร เจ้าของท่าเรือ หรือแรงงานในสถานบริการต่างๆ ทั้งโดยเฉพาะโรงแรมน้อยใหญ่ที่ผุดขึ้นราวกับดอกเห็ด

ร้านค้าจำหน่ายของที่ระลึกที่เรียงรายริมถนนฝั่งตรงข้ามกับลำน้ำโขงและสามเหลี่ยมทองคำ นับว่าเป็นแหล่งที่กระจายรายได้จากการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดีกว้างขวาง เพราะในจำนวนร้านค้ากว่า 20 – 30 ร้านนั้น เจ้าของเป็นคนในชุมชนสบรวกทั้งสิ้น ในช่วงนี้รายได้จากการขายของที่ระลึกเป็นรายได้หลักของครอบครัว พื้นที่ทำการเกษตรก็เหลือเฟือที่นาของคนบางกลุ่มเท่านั้น ที่ไร่หรือที่เคยจับจองสำหรับปลูกพืชไร่ ก็ลงไม้ไผ่ยืนต้นที่ไม่ต้องการการดูแลเอาใจใส่มากนัก เช่น ส้มโอ ลิ้นจี่ ลำไย ฝรั่ง ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดเจนในการปรับตัวต่อการท่องเที่ยวของชุมชนสบรวก คือ การที่ชุมชนได้ศึกษาและวิเคราะห์ตลาดการท่องเที่ยวแล้วตอบรับได้อย่างรวดเร็ว ดังตัวอย่างสำคัญ ของ ส่วนคือ (1) การปรับปรุงชนิดของสินค้าเพื่อรองรับการนักท่องเที่ยว และ (2) การขยายตัวของธุรกิจบริการที่คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของ ได้แก่ ธุรกิจที่พักและร้านอาหาร และ ธุรกิจท่าเรือนำเที่ยว

การปรับปรุงชนิดของสินค้าเพื่อรองรับการท่องเที่ยว

ในช่วงปี พ.ศ. 2530 สินค้าที่จำหน่ายในร้านค้าขายของที่ระลึกได้เปลี่ยนจากสินค้าประเภท สินค้าเกษตรที่เป็นหัวมัน ผลไม้ และข้าวเกรียบ หรืองานฝีมือในท้องถิ่น เช่น เครื่องปั้นดินเผา มาเป็นสินค้าที่สั่งซื้อจากต่างถิ่น โดยเฉพาะด้านสินค้าขายแदनอ.แม่สาย ได้แก่ อัญมณี หิน หยก พลอย แรกเริ่มนั้นเดินทางไปซื้อในเขตท่าขี้เหล็ก แต่ต่อมามีนักธุรกิจซื้อสายตะวันออกกลาง นำมาขายให้อีกทอดหนึ่ง โดยเป็นสินค้าประเภท สร้อยหิน โกเมน และเครื่องปั้นจากกระดูกสัตว์ ซึ่งนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศให้ความสนใจเป็นอย่างมาก นายหน้าค้าอัญมณีคนดังกล่าว บอกแก่คนในชุมชนว่าเป็นสินค้านำเข้ามาจากประเทศอินเดีย ต่อมาเมื่อตลาดสินค้าของที่ระลึกแถบสบรวกมีความต้องการมากขึ้นก็มีพ่อค้าแม่ค้าเดินทางเอาสินค้ามาเสนอถึงถิ่น โดยเฉพาะเครื่องเงิน ที่มาจาก อ.บัว จ.น่าน เสื้อผ้าพื้นเมืองจาก จ.เชียงใหม่ เสื้อยืดจาก กรุงเทพฯ ที่มีการปักสัญลักษณ์ของสามเหลี่ยมทองคำ ในรูปของแผนที่บริเวณรอยต่อสามประเทศ และที่ขาดไม่ได้ คือ ดอกฝิ่น

ขณะที่มีพ่อค้าแม่ค้าขายส่งนำสินค้ามาเสนอถึงที่ กลุ่มผู้ค้าเองก็ยังหาหนทางที่จะพัฒนารูปแบบของการจำหน่ายทั้งการจัดวางสินค้า การปรับตัวตามความนิยมของนักท่องเที่ยว โดยจะเดินทางไปตามแหล่งจำหน่ายสินค้าที่ระลึกที่สำคัญอื่นๆ เช่น ตลาดไนท์บาซาร์ในเชียงใหม่ และ เชียงราย เพราะที่นั่นจะทำให้ทราบกระแสความนิยม หรือ Trend ของสินค้าใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา

ลำพังสินค้าที่เป็นไปตามกระแสความนิยมอย่างเดียวไม่เพียงพอ กลุ่มพ่อค้าแม่ค้ายังไม่ละทิ้งสินค้าท้องถิ่นเสียทีเดียว เพราะมีการนำเอาสินค้าที่ผลิตเอง โดยเฉพาะการถักทอด้วยเป็นสายสะพายกล้องถ่ายรูป หมวก เสื้อ โบว์ผูกผม และข้าวเกรียบของกลุ่มผู้ผลิตบ้านวังลาว ก็ยังคงเป็นที่นิยมอยู่เช่นกัน ร้านจำหน่ายของที่ระลึกมีจำนวนมากหลายแห่ง พอที่จะรวบรวมเป็นเขตได้ทั้งหมด 4 เขต คือ

- (1) เขตร้านค้าเลียบถนนตรงข้ามสามเหลี่ยมทองคำ จำนวนประมาณ 180 คูหา
- (2) เขตร้านขายของที่ระลึกภูค่า บริเวณทางขึ้นพระธาตุภูช้างหรือเชียงเมียง จำนวนประมาณ 22 คูหา
- (3) ร้านค้าบริเวณศูนย์จำหน่ายสินค้า(พื้นที่ป่าช้าเก่า) จำนวนประมาณ 30 คูหา
- (4) ร้านค้าที่ระลึกในลานริมฝั่งแม่น้ำโขงอีก ประมาณ 40 คูหา

การขยายตัวของธุรกิจบริการ

ถนนสายสำคัญจากเชียงใหม่ถึงแม่สาย ที่จากเดิมเป็นทางลูกรัง เดินทางลำบาก ได้รับการปรับปรุงให้เป็นทางลาดยางแอสฟัลติก เมื่อประมาณปี พ.ศ.2534 เรื่อยมาเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.2537 ทำให้ปริมาณนักท่องเที่ยวในเชียงใหม่เริ่มมากขึ้นเป็นเงาตามตัว โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ หรือวันหยุดราชการติดต่อกันหลายวัน จะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาอย่างหนาตา

ธุรกิจร้านอาหารและที่พัก แม้ว่าจะมีนักลงทุนใหญ่จากต่างถิ่นและต่างประเทศมาลงทุนด้านที่พักสำหรับนักท่องเที่ยวในรูปแบบของโรงแรมใหญ่ เช่น โกลเดนไฮเอยา เดอ เมริเดียน บ้านโบราณ พาราไดซ์รีสอร์ท(บ่อนการพนัน) ฯลฯ แต่คนสบรวกเองก็ปรับตัวเองให้เป็นผู้ประกอบการด้านที่พักและร้านอาหารได้ เพื่อรองรับกลุ่มลูกค้านักท่องเที่ยวที่กระเป๋ามีไม่หนักเท่าใดได้ โดยเฉพาะตระกูลเก่าแก่อย่าง โกญจันเจ้าของบัวคำรีสอร์ท กระกูลพรมปัญญา เจ้าของโรงแรม99 และร้านอาหารที่เรียงรายอยู่ริมฝั่งน้ำส่วนใหญ่อีกเป็นของคนสบรวก

ธุรกิจท่าเรือนำเที่ยว กิจกรรมท่าเรือนำเที่ยวเริ่มต้นในราวปลายทศวรรษที่20 แต่เริ่มมีความเข้มข้นขึ้นหลังปี พ.ศ.2530 มีท่าเรือประมาณนับสิบแห่ง อาทิ ท่าเรือสามเหลี่ยมทองคำ ท่าเรือศรีวรรณ ท่าเรือเหนือสยาม ท่าเรือภูเข้า ท่าเรืออส. ท่าเรือดวงคำ ท่าเรือสามพี่น้อง ท่าเรือนาวาลูกหลวง ฯลฯ ส่วนใหญ่เจ้าของจะเป็นคนในสบรวก หรือข้าราชการในพื้นที่ และสิ่งหนึ่งสำคัญที่แต่ละท่าเรือมักจะทำและขาดไม่ได้เลย คือ ป้ายไม้หรือปูนที่เขียนคำว่า “สามเหลี่ยมทองคำ” หรือ “Golden Triangle” ไว้เกือบจะทุกแห่ง บางแห่งประดับด้วยรูปดอกไม้ และแผนที่แสดงภาพรอยต่อสามประเทศ หากนับรวมทั้งที่อยู่บริเวณริมฝั่งที่ทางราชการและวัดวาอารามสร้างขึ้นด้วยแล้วมีประมาณ 10 กว่าแห่ง

ความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่สำคัญในช่วงนี้ จะนำเสนอผ่านกรณีความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในบริบทของการท่องเที่ยว ในปี พ.ศ. 2532 ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เข้ามาขอใช้พื้นที่ป่าช้าของชุมชน เพื่อจัดให้เป็นศูนย์กลางการจำหน่ายสินค้า โดยเข้ามาขอความร่วมมือ พร้อมทั้งกล่าวอ้างว่าจะนำเอาสถานีนามัยเข้ามาตั้งให้ในชุมชน สนับสนุนงบประมาณ 40,000 บาทสำหรับการสร้าง พร้อมทั้งสัญญาว่าจะให้เด็กนักเรียนในชุมชนที่จบมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้ว ไปเรียน(สาธารณะสุข)เป็นหมอกลับมาอยู่ที่บ้าน ชาวบ้านหลายคนไม่เห็นด้วย

แต่ก็ไม่กล้าพูดหรือต่อรอง ขณะที่กลุ่มผู้ใหญ่บ้าน ข้าราชการ และส่วนราชการจากจังหวัด ก็ดำเนินการต่อไป โดยชาวบ้านเองก็ไม่ได้มีการขัดขวางแต่อย่างใด

ป่าช้าแห่งนี้เป็นป่าช้า สำหรับที่ประกอบพิธีกรรมศพของคนในชุมชน เมื่อไม่สามารถหัตถานได้ จึงได้ย้ายป่าช้าไปอยู่นอกหมู่บ้าน สิ่งที่ชาวบ้านบอกเล่าต่อเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องการ “ขายป่าช้า” ของพวกผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ปัจจุบันหลายคนมีชีวิตที่เลวร้าย เช่น บางคนเสียชีวิตหลังจากนั้น บางคนมีคนในครอบครัวเสียชีวิตหลายๆ คนติดต่อกัน บางคนพิการ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งมีอาการชักกระตุก ไปโรงพยาบาลเชียงใหม่ ก็ไม่หาย ญาติจึงพาไปถามร่างทรง ร่างทรงบอกว่า ถูกผีที่ป่าช้าจับมัดขวัญ ไว้ และทุบด้วยไม้ หากปล่อยไว้อาจจะตายได้ แต่ทุกวันนี้ก็พิการ และชาวบ้านจะมีการบอกเล่าและคอยสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เลวร้ายของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขายป่าช้ากลุ่มนี้

ในปี พ.ศ.2534 อิทธิพลของการเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคม เกิดการแย่งชิงพื้นที่และโอกาสในการรองรับนักท่องเที่ยว โดยหลังจากที่ทางส่วนราชการซื้อป่าช้าแล้วนั้นก็ได้ สร้างให้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวมีร้านค้า ศูนย์ข้อมูลแนะนำนักท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็มีการสร้างป้ายสามเหลี่ยมทองคำขึ้นมาใหม่ในบริเวณดังกล่าว และผู้ที่เป็นเจ้าของร้านค้าในแถบนี้เป็นคนเวียงเก่า และคนต่างพื้นที่ที่เข้ามาอยู่ใหม่เสียเป็นส่วนใหญ่ โดยพื้นที่ค้าขายเดิมของชาวบ้านริมเขาเชิงเขาวัดพระธาตุภูขาว ติดกับพื้นที่ชมทิวทัศน์สามเหลี่ยมทองคำ ซึ่งเป็นร้านค้าของคนในบ้านสบรวกเกือบทั้งสิ้น แต่กลับถูกรวมศิลปากรและกรมทางหลวงให้ทำการรื้อถอน เพราะร้านค้าเข้าไปซ้อนทับกับพื้นที่ที่หน่วยงานทั้งสองรับผิดชอบดูแล จึงไม่ประสงค์จะให้ทำเป็นร้านค้า กลุ่มผู้ค้ามีการต่อรองให้ได้ขายของในพื้นที่เดิม แต่ทางหน่วยงานราชการและผู้ใหญ่บ้านใช้อำนาจทางกฎหมายสั่งให้รื้อถอน ชาวบ้านใช้วิธีการเดินทางไปยื่นหนังสือที่ทำเนียบรัฐบาล แต่ก็ไม่เป็นผล ทำยที่สุดใช้วิธีการตื้อดิ่ง โดยอ้างว่าเป็นแหล่งทำมาหากินของชุมชน และยืนยันที่จะตั้งร้านค้าในพื้นที่เดิม ชาวบ้านบางรายเกรงกลัวกฎหมาย ยอมรื้อถอน แต่ส่วนใหญ่ไม่ยอม การค้าขายในพื้นที่ดังกล่าวยังคงต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และเป็นพื้นที่ร้านค้าที่ไม่ต้องเสียค่าภาษีให้ผู้ใด เพราะไม่มีความชัดเจนว่าเป็นพื้นที่รับผิดชอบของหน่วยงานใด ระหว่างกรมศิลปากร กับ กรมทางหลวง อีกทั้งหากองค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้าไปเก็บภาษี ก็เท่ากับยอมรับการตั้งร้านค้าในพื้นที่ดังกล่าวของชาวบ้าน การยังคงปล่อยให้เกิดความคลุมเครือสับสนในการจัดการเหนือพื้นที่ดังกล่าวกลับเป็นประโยชน์กับชุมชนท้องถิ่น

ชุมชนเวียงเก่า หมู่ 2 และ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ชุมชนเวียงเก่า มีความแตกต่างกับอีก 2 ชุมชนอย่างมาก คือ ความเป็นมาของชุมชนนั้น เชื่อมโยงกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ ส่วนหนึ่งของความเป็นมาเมืองเชียงแสน นั้นซ้อนทับกับความเป็นมาของชุมชนเชียงแสน อย่างไม่สามารถแยกขาดกันได้ ผู้คนในชุมชนเวียงเก่าต่างก็เชื่ออย่างสนิทใจตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ว่า มีการสร้างเมืองเชียงแสนในปี พ.ศ. 2347 อพยพผู้คนไปอยู่ตามที่ต่างๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แล้วกลับมา มีผู้คนอีกครั้งในปี พ.ศ.2421 กล่าวคือ กษัตริย์รัชกาลที่ 5 ของรัตนโกสินทร์ ได้โปรดเกล้าให้เจ้าอินต๊ะ บุตรเจ้าบุญมาผู้ครองนครลำพูน อพยพนำผู้คนจากเชียงใหม่และลำพูน จำนวนประมาณ 1,500 ครอบครัว มาตั้งสร้างบ้านแปงเมืองที่เชียงแสน ต่อมาเจ้าอินต๊ะได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็น พระยาราชเดชดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองเชียงแสน ต่อมาในปี พ.ศ. 2453 มีการจัดระบบการปกครองใหม่ เชียงแสนได้ยกฐานะเป็นอำเภอ และย้ายไปอยู่ที่เขตแม่จันในปัจจุบัน ขณะนั้น เรียกว่า อำเภอเชียงแสนแม่จัน หรือเชียงแสนใหม่ และพื้นที่เวียงเก่าก็ลดฐานะเป็น กิ่งอ.เชียงแสนหลวง และยกฐานะกลับมาเป็นอำเภอเชียงแสนในปี พ.ศ.2500

คนในชุมชนเองก็มีการบอกเล่าถึงภาพรายละเอียดขณะเดินทางอพยพมาได้ว่าไม่ได้เป็นการเคลื่อนตัวอพยพในลักษณะที่เดินทางมุ่งตรงมายังเชียงแสนเลย จากการสัมภาษณ์กำนันบุญชู ทิวศ์เวียง กำนันตำบลเวียงคนปัจจุบัน อายุ 55 ปี มีความสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ทั้งตำนานและเรื่องราวของราชอาณาจักร แต่จะเน้นที่ในยุคสมัยหลังที่ที่สามารถเชื่อมโยงกับไปได้กับเหตุการณ์หรือช่องของการเปลี่ยนแปลง เช่น เรื่องราวจากพงศาวดารโยนกเกี่ยวกับการอพยพคนออกไปจากเชียงแสน ในปี พ.ศ. 2347 แล้วนำพากลับเข้ามาอีกในช่วงเวลาไม่ถึง 100 ปี กำนันบุญชู เล่าว่าตนนั้นชอบที่จะศึกษาเรื่องราวของประวัติศาสตร์ เพราะจะได้รู้ถึงที่มาที่ไปของตน ของผู้คนตลอดจนสถานที่ต่างๆ บางเรื่องราวที่มีคนบันทึกไว้นั้นไม่ได้เชื่อทั้งหมด ตนเคยฟังพ่ออู้อยู่แม่อู้อยู่เล่าบรรยายการเดินทางอพยพมาจากลำพูน ว่าได้เดินลัดเลาะมาทางแม่น้ำกวัง น้ำแม่ลาว แล้วก็น้ำกก เรือยมาถึงเชียงแสน ระหว่างทางใครพบว่าที่ไหนอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกหาเลี้ยงชีพแลอยู่อาศัยก็จะขอตั้งบ้านเรือนในที่นั้นเลย และตอนที่เข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้ใหม่ๆ เต็มไปด้วยป่ารกทึบ ผู้คนไม่ได้กระจุกตัวอยู่แต่ในเขตรอบกำแพงเวียงเก่าเท่านั้น ขณะนั้นไม่มีฝังบาว-ไทย-พม่า บางกลุ่มก็ไปอยู่บ้านต้นผึ้ง ฝังบาว บ้านเมืองพง ฝังบาว ใครพอใจที่จะลง

หลักปักฐานที่ไหนก็สามารถทำได้เลย แ้วถางที่อยู่ที่ทำกินได้ตามแต่สะดวก ส่วนใหญ่ก็จะกระจุกรวมกันในหมู่เครือญาติ “ผมเกิดที่บ้านต้นผึ้ง ครอบครัวของแม่ผมย้ายมาจากลำพูน พ่อผมอยู่ฝั่งเชียงแสน ไปแอ่วสาวที่ต้นผึ้ง และแต่งงานอยู่ที่ต้นผึ้ง ครั้นเมื่อยามศึกสงครามโลกครั้งที่สอง มีการเผาบ้านเผาเมือง พ่อก็พาผมมาอยู่กับอัยที่ฝั่งเชียงแสน แถบบ้านด้ายป่าถ่อน ตำบลศรีดอนมูล ตอนนั้นผมอายุประมาณขวบกว่าๆ พ่อบอกว่าใบเกิดของผมเป็นการบันทึกไว้ในใบลาน แต่ถูกไฟไหม้หมด” กำนันบุญชูได้ฟังจากพ่ออัยบางคนแล้วว่า การเดินทางอพยพมานั้น คนที่มาอยู่เชียงแสนในส่วนของเวียงเก่าเป็นคนของจากลำพูน¹⁹ กระจายอยู่ทั้งเวียงเก่าฝั่งลาวไทยพม่า แต่ส่วนใหญ่อยู่แถบทางทิศตะวันตกของเวียงเก่า เป็นพื้นที่ตำบลศรีดอนมูล อำเภอเชียงแสนในปัจจุบัน ส่วนที่มาจากเชียงใหม่ไปอยู่ตามเขตอำเภอแม่สาย บางส่วนที่มาจากลำปาง (ไม่ได้มีบันทึกในพงศาวดาร)ก็กระจายไปอยู่ที่อื่น ได้แก่พื้นที่แถบอำเภอพาน ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเมืองเชียงราย อยู่ห่างจากเชียงแสนร่วม 100 กิโลเมตร อำเภอเทิง อำเภอพะเยา(เดิมพะเยาเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดเชียงราย) และในเชียงแสน แถบพื้นที่ทางใต้ ปัจจุบันเป็นตำบลแม่เงิน

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับรัฐและทุน

ชุมชนเวียงเก่ากับชุมชนสบรวกอาจจะมีการพัฒนาในช่วงเริ่มต้นที่คล้ายคลึงกัน นั่นคือชีวิตที่ผูกติดกับการเพาะปลูกข้าวและยาสูบ การเลี้ยงสัตว์ และการค้าขายเชิงแลกเปลี่ยน จนกระทั่งกลายมาเป็นเชิงพาณิชย์ในที่สุด ความแตกต่างเริ่มเด่นชัดขึ้นในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนสบรวกนั้นพลิกบทบาทจากการเป็นผู้ผลิตผลทางการเกษตร เลี้ยงสัตว์ และการหาของป่า มาเป็นพ่อค้าแม่ค้า เจ้าของกิจการร้านค้า ท่าเรือ และโรงแรม พัฒนาการของชุมชนเวียงเก่าแห่งนี้สามารถนำเสนอภายใต้เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงตามช่วงเวลาหลักของพัฒนาการชุมชนในภาพรวมของท้องถิ่นแถบที่ได้เสนอไปข้างต้น เพราะเป็นเสมือนจุดศูนย์กลางของเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเวียงเก่าไม่มีความชัดเจนมากนัก ด้านหนึ่งเพราะส่วนใหญ่แล้วจะเป็นที่ตั้งของส่วนราชการ วัด และพื้นที่โบราณสถานภายใต้การดูแลและควบคุมของกรม

¹⁹ สอดคล้องกับข้อมูลอื่นๆ ที่กล่าวถึงผู้นำชุมชนในช่วงเริ่มของชุมชน คือ กำนันหนู หรือแหว่นหนูที่เป็นผู้นำคนสำคัญในช่วงเวลาหลังการอพยพมาตั้งถิ่นฐานเป็นคนของมาจากลำพูน

ศิลปิน ผู้คนใช้เป็นพื้นที่อยู่อาศัย กิจกรรมทางธุรกิจส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีน และข้าราชการที่เป็นลูกหลานของคนในท้องถิ่น มีกำลังพอที่จะดำเนินธุรกิจของตนเอง ขณะเดียวกันผู้คนในชุมชนเวียงเก่าก็มีการอพยพออกไปตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านรอบๆ เวียง ด้วยเงื่อนไขต่างๆ นับตั้งแต่การอพยพไปของชาวบ้านสบคำ ด้วยเงื่อนไขสงคราม การเกิดขึ้นของบ้านพระธาตุจอมกิติ ซึ่งเป็นคนที่เข้าอพยพน้ำท่วมใน พ.ศ. 2509 และบางรายไปพำนักอยู่ในพื้นที่ทำกินทั้งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ และเกิดเป็นการตั้งถิ่นฐานอย่างถาวรในเวลาต่อมา

อย่างไรก็ตาม ระยะ 10 ปีที่ผ่านมา การค้าขายหรือแหล่งธุรกิจในพื้นที่เวียงเก่าเริ่มเปลี่ยนจากการกุมของกลุ่มพ่อค้าชาวไทยเชื้อสายจีนและข้าราชการ มาเป็นกลุ่มพ่อค้าชาวจีนแผ่นดินใหญ่และนักธุรกิจจากที่อื่น เช่น บางกอก เชียงราย เชียงใหม่ แม่สาย ฯลฯ ทั้งนี้เงื่อนไขของการเปิดให้เชียงแสนเป็นท่าเรือแลกเปลี่ยนสินค้า โดยเฉพาะการนำเข้าผลไม้สดเมืองหนาว เช่น แอปเปิล สาลี่ ผลไม้แปรรูป และเมล็ดดอกทานตะวันมาขึ้นท่าเชียงแสน พื้นที่ริมฝั่งจึงจึงเปลี่ยนมาเป็นที่ขึ้นสินค้าและมีร้านค้าอยู่เรียงราย พร้อมๆ กับการผุดขึ้นของอาคารพาณิชย์ ที่สร้างขึ้นเป็นสำนักงานและโกดังเก็บสินค้า หลายแห่งมีเจ้าของเป็นชาวจีนแผ่นดินใหญ่

ในปี พ.ศ. 2543 เทศบาล อ.เชียงแสนร่วมกับกลุ่มพ่อค้าในพื้นที่ ร่วมกันสร้างตลาดสินค้าราคาถูกขึ้น ริมฝั่งโขง โดยคาดหวังที่จะรองรับการเป็นท่าเรือ ภายใต้แผนพัฒนาเชียงแสนให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษชายแดน พ่อค้าหลายคนคาดหวังว่าในอนาคต เชียงแสนจะกลายมาเป็นแหล่งค้าขายสินค้าราคาถูกที่ผลิตจากประเทศจีน แทนด่านอ.แม่สายและเมืองท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมาร์ เพราะการขนส่งสินค้าโดยทางเรือมาขึ้นท่าที่เชียงแสนนั้น สามารถลดค่าใช้จ่ายได้มากกว่าการขนส่งทางบก ขณะที่ผู้ประกอบการธุรกิจ ต่างก็เตรียมตัวเตรียมใจที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงจากเมืองแห่งโบราณสถานที่สงบเงียบมา เป็นท่าเรือที่คึกคักไปด้วยกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คนท้องถิ่นบางกลุ่มก็ลุกขึ้นมาเสนอความคิดเห็นต่อสาธารณะ แสดงความเป็นห่วงว่าความสัมพันธในระบบของท้องถิ่น ทั้งวัฒนธรรมประเพณี และวิถีแบบเดิมที่กำลังจะเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อาทิ สถาปัตยกรรมอำเภอ(ในส่วนของคนท้องถิ่นเข้าไปมีบทบาท) โรงเรียน วัด ฯลฯ รายละเอียดและนัยของท้องถิ่น ที่มีปฏิบัติการต่อต้าน ทั้งทางตรงและทางอ้อมจะนำเสนอในช่วงต่อไป

บ้านสบคำ หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน

ประวัติความเป็นมาของชุมชน

สบคำเป็นชุมชนเดียวที่สามารถสืบเสาะหาความเป็นมาของการก่อร่างสร้างตัวของชุมชน นับตั้งแต่การอพยพโยกย้าย จนถึงปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ผู้เฒ่าผู้แก่ส่วนใหญ่หรืออย่างน้อยผู้ที่มีอายุ ตั้งแต่ 50 กว่าปีขึ้นไปก็สามารถบอกเล่าได้อย่างถูกต้อง ชุมชนสบคำเป็นชุมชนของผู้คนที่มีเชื้อสายลาวจากบ้านท่านุ่น แขวงไชยบุรี เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2580²⁰ โดยเหตุผลสำคัญคือ ในช่วงเวลานั้นลาวอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส มีการเก็บภาษีค่าหัว ที่เรียกว่า “ค่าหัวเหล็ก” (ค่าหัวเลข) สูงมากถึง 1 หมัน อีกทั้งยังต้องใช้แรงงานให้กับรัฐอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เช่น เมื่อทางราชการลาว(ขณะนั้น)สั่งให้จัดหาคน 10 คน ลงเรือไปขนของที่เชียงของไปหลวงพระบาง ก็ต้องจัดหาให้ได้ อีกทั้งทหารบางส่วนที่เข้าไปอยู่ในละแวกชุมชนก็เข้ามากินหมู ไก่ หรือบางครั้งก็วิวาทวิวาท คนบ้านท่านุ่นก็ต้องจัดการให้โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใด กระทั่งมีคนบ้านท่านุ่นที่มาทำการค้ากับเชียงแสน เดินทางโดยเรือถ่อ มารับสินค้าประเภท พริก เกลือ น้ำตัน(คนโท) ฯลฯ ไปขาย เห็นว่าที่ทางแถบเชียงแสนนี้อุดมสมบูรณ์ แตกต่างจากบ้านท่านุ่น พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขา ที่ราบสำหรับเพาะปลูกน้อยมาก²¹ ตระกูลที่เข้ามาแรกๆ ได้แก่ ตระกูลจิตบุญตรง(เข้ามาเป็นตระกูลแรกสุด) สมพันธ์ และมหาเทพ

ความหนักหนาสาหัสของการเก็บค่าหัวเหล็ก และการเกณฑ์แรงงานชาวลาว ภายใต้การปกครองของประเทศเจ้าอาณานิคม นอกจากคำบอกเล่าของคนลาวบ้านสบคำแล้ว ในประวัติศาสตร์ ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว(สมชาย นิลอาธิ(ถอดความ),2545) กล่าวถึงภาวะกดดันของคนลาวภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสว่า พวกฝรั่งเศสขาดงานด้านการทำธุรกิจการค้า ส่วนคนลาวนั้นให้เน้นการเป็นแรงงาน ขุดแร่ สร้างถนน สร้างทางรถไฟ ก็เป็นไปเพื่อการขนส่งสินค้า เส้นทางคมนาคมสำคัญคือทางหลวงหมายเลข 13 จากโขงอนไปถึงหลวงพระบาง และเส้นทางหมายเลข 9 และ 8 ซึ่งนำสินค้าออกทางทะเลที่เวียดนาม ผู้วิจัยรับรู้ถึงอารมณ์ความรู้สึกของคน

²⁰ ในรายงานสำรวจข้อมูลพื้นฐานบ้านสบคำของ สำนักงานการศึกษานอกโรงเรียน อ.เชียงแสน ระบุว่า บ้านสบคำก่อตั้งเมื่อปีพ.ศ.2575

²¹ เส้นทางเรือจากท่านุ่นมาเชียงแสนนั้นต้องผ่านเมืองใหญ่อย่างเชียงของมา เหตุที่คนสบคำไม่เลือกตั้งบ้านเรือนอาศัยที่เชียงของแม้ว่าจะเป็นเมืองท่าที่ค้าขายได้เช่นกัน เนื่องจากเดิมเชียงของไม่มีถนนใหญ่ที่จะติดต่อกับเมืองเชียงรายได้ ชาวบ้านเรียกว่า เป็นเมืองกุด จึงเลือกมาที่เชียงแสน

ลาวสบคำที่เล่าถึงการถูกกดขี่อย่างหนัก พร้อมกันเอกสารถอดความของสมชาย ได้ยืนยันถึงค่าหัวเลข ค่าหัว หรือ ส่วย ที่ฝรั่งเศสเก็บประชาชนลาว ว่าในปี 1902 ชาวลาวไม่ว่าหญิงหรือชายอายุตั้งแต่ 18 – 60 ปี ต้องเสียค่าหัวคนละ 2 กีบ ต่อ ปี และค่าส่วยแรงงานอีก 2 กีบ ต่อ ปี และยังบังคับให้เสียค่าหัวสัตว์ เช่น วัว ควาย ช้าง ม้า ฯลฯ เมื่อขายสัตว์ ก็ต้องแบ่งเงินบางส่วนให้กับรัฐฝรั่งเศส (สมชาย นิลาธิ(ถอดความ), เพิ่งอ้าง : 31) แม้ว่าอัตราค่าหัวที่ได้จากการสัมภาษณ์และจากเอกสารของกระทรวงศึกษาธิการลาว จะแตกต่างกัน แต่ชาวสบคำได้อธิบายความแตกต่างนี้ว่า ความใกล้เคียงศูนย์กลางอำนาจ ก็มีส่วนทำให้การเก็บค่าหัวแตกต่างกัน เพราะบางส่วนเจ้าหน้าที่ผู้เก็บมักจะเพิ่มอัตราค่าหัวแล้วหักเป็นของตนเองเสีย

ช่วงแรกๆ มาตั้งบ้านเรือนอยู่แถบเวียงเก่า(บริเวณบ้านเวียงใต้ หรือ หมู่ 3 ต.เวียง ในปัจจุบัน) อยู่ได้ไม่นานประมาณ ปี พ.ศ. 2485 หรือในช่วงต้นสงครามโลกครั้งที่สอง ทหารไทยก็มาแจ้งให้ทราบว่ายกบ้านเมืองมีสงคราม ให้คนที่ไม่ใช่คนไทยอพยพออกไปอยู่ที่อื่นก่อน ไปอยู่เรือนสวนไร่นาก็ได้ คนสบคำจึงได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านสบคำในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมเป็นที่ทำกิน ไร่สำหรับปลูกข้าว เพราะเป็นที่บริเวณสบแม่น้ำ 2 สาย คือสบแม่น้ำคำ และ สบแม่น้ำกอก ซึ่งอุดมสมบูรณ์มาก แรกๆ มีคนลาวทำนุ 6 – 7 ครอบครัวที่ยังไม่ย้ายมาสบคำเนื่องจากเสียตายนบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้างและต้นไม้ ยังคงอยู่ที่เวียงเก่า ครั้นต่อมาสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงก็ย้ายมาอยู่ที่สบคำทั้งหมด การเดินทางระหว่างสบคำและเวียงเก่าค่อนข้างจะลำบากถนนที่เชื่อมต่อก็คือเป็นทางเดินเท้าเล็กๆ ส่วนใหญ่จะเดินทางโดยเรือถ่อมากกว่า การติดต่อกับเวียงเก่าจึงค่อนข้างจะลำบาก ต่อมาก็มีญาติพี่น้องจากบ้านทำนุทยอยตามมาตั้งรกรากอยู่กันมากขึ้น มีบ้านเรือนหลายสิบหลัง

ปี พ.ศ. 2502 เกิดเหตุการณ์ไฟไหม้ชุมชนสบคำครั้งใหญ่ เกือบจะทุกหลังคาเรือน ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า เหตุไฟไหม้ครั้งนั้นมิได้เป็นโดยธรรมชาติ เพราะก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ ชาวบ้านได้ไปล่าสัตว์ในป่า ก็ได้ยิงถูกวางตัวใหญ่ แล้วนำมาแบ่งเนื้อกันกิน ทุกบ้านที่ไฟไหม้จะเป็นบ้านที่กินเนื้อวางตัวนั้น ขณะที่เกิดไฟไหม้นั้น มีนกตัวหนึ่ง ขนอาบเลือดสีแดงบินไปจับหลังคาบ้านโน้น บ้านนี้ และทุกหลังที่นกตัวนั้นไปจับก็จะถูกไฟไหม้ เป็นเหตุการณ์ที่แปลกมาสำหรับชาวบ้าน จึงลงความเห็นว่าเป็นอาถรรพ์ของวางตัวใหญ่ ซึ่งอาจจะเป็นเทวดาแปลงร่างลงมาทดลองจิตใจมนุษย์ ว่ามีจิตกุศลหรือเปล่านั้นก็ไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจนนัก แต่ก็เป็นเรื่องที่เล่าต่อกันมา เหตุ

การครั้งนี้สร้างความเสียหายให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก ต้องเริ่มสร้างบ้านกันใหม่ โดยระดมแรงงานและทรัพย์สินบางส่วนจากคนในชุมชนช่วยกันเองเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่เครือญาติกันทั้งสิ้น

พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับรัฐและทุน

ชุมชนสบคำ เป็นชุมชนที่ยังคงดำรงชีพบนฐานของเกษตรกรรมอยู่มากกว่าชุมชนอื่นๆ แม้ว่าจะเป็นพื้นที่หนึ่งที่ระบุว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ แต่ก็เป็นเพียงการมาสัมผัสการสักการะพระธาตุผาเงาของนักท่องเที่ยวและผู้คนที่เดินทางผ่านเพื่อไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่นๆ

แม้ว่ากลุ่มคนลาวที่แรกเริ่มที่มาอยู่เวียงเก่าจะเป็นกลุ่มพ่อค้า และชีวิตเมื่อครั้งอยู่ที่บ้านทำนุ่ก็มีได้ทำการเกษตรอื่นใดที่ซับซ้อนไปกว่าการปลูกข้าวไร่และหาของป่า แต่เมื่อมาตั้งรกรากอยู่ที่สบคำ ก็เน้นหนักที่ทำการเกษตรมากกว่าการค้าขายแบบเดิม พื้นที่สำหรับการเกษตรมีมากสามารถที่จะจับจองและแผ้วถางใช้ที่ดินได้อย่างไม่จำกัด การประกอบอาชีพจึงเน้นที่การทำไร่ เลี้ยงสัตว์ และจับปลาในลำน้ำโขง น้ำตก และน้ำคำ พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมของสบคำนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วงใหญ่ๆ ตามเงื่อนไขการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต คือ (1) ช่วงการตั้งถิ่นฐานภายหลังการอพยพจนถึง พ.ศ.2518 (2) ช่วงหลัง ปี พ.ศ.2518 ที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนถึงปัจจุบัน และ(3) ช่วงปี พ.ศ. 2530 ที่มีการเคลื่อนไหวของการซื้อขายที่ดินสูงมาก ถึงช่วงเวลาปัจจุบัน

ช่วงการตั้งถิ่นฐานภายหลังการอพยพจนถึง พ.ศ.2518

ชาวชุมชนสบคำนั้นเลี้ยงชีพด้วยการทำปลูกข้าวและยาสูบ หาของป่า เลี้ยงสัตว์ และจับปลา โดยการ โดยการปลูกข้าว ยาสูบ และหาของป่านั้นส่วนใหญ่จะทำบนพื้นที่ชายฝั่งโขงเขตลาว ระยะห่างลึกเข้าไปประมาณ 1 กิโลเมตร เช่นเดียวกับชุมชนริมฝั่งโขงในแถบนี้ ส่วนการเลี้ยงสัตว์และการจับปลาจะทำในพื้นที่ฝั่งไทย ข้าวที่ปลูกนั้นก็เก็บไว้เพื่อบริโภค บางส่วนนำไปขายที่เชียงแสน ล่องเรือ่อขึ้นไป ขายได้ราคาถึงละ 8 – 10 บาท จากเดิมปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองของเชียงแสน ส่วนยาสูบนั้นที่ต้องขายส่งโรงบ่มจะรับกล้าพันธุ์มาจากเจ้าของโรงบ่ม การปลูกยาสูบพื้นเมืองหรือยาสูบ เพื่อขายให้กับพ่อค้าที่เข้ามาซื้อในหมู่บ้าน โดยชาวชุมชนสบคำเรียนรู้วิธีการปลูกและชอยใบยาสูบจากคนเมืองบ้านห้วยน้ำราก ป่าสักน้อย ที่อยู่ในเขตอำเภอแม่จัน แต่เข้ามาใช้พื้นที่ริมฝั่งสบแม่น้ำในการปลูกยาสูบ และส่วนใหญ่จะชอยใบยาอายุรุมฝั่งแม่น้ำกนั้นเอง ชาวบ้านสบคำเข้าไปเรียนรู้ เริ่มปลูกยาสูบพื้นเมืองบ้าง เพราะปลูกง่ายกว่ายาสูบพันธุ์จากโรงบ่ม และมีอิสระในการขาย ต่อมาภายหลังจากที่คนจากแม่จันไม่ทำแล้ว จึงขายอุปกรณ์การชอยยาให้กับ

คนแถบนี้ จึงได้เริ่มขยาย มีคนสบคำที่หันมาปลูกยาพื้นเมืองมากขึ้น ขณะเดียวกันก็ยังคงปลูกยาส่งโรงพยาบาลด้วยกัน ยาสูบพื้นเมืองนี้ก่อนขายจะต้องซอยใบยาให้เป็นเส้นละเอียด นำไปตากแห้ง 2-3 แดด แล้วนำมาทำ ทุบตีให้เล็กลงเป็นผง แล้วขายให้กับพ่อค้าจากเชียงใหม่และเชียงราย โดยจะมีทั้งที่เข้ามาซื้อเองในชุมชนและนำออกไปขายที่เชียงใหม่

การเลี้ยงสัตว์ของชุมชนสบคำนั้น ไม่ได้มีปริมาณมากเท่ากับเวียงเก่าและสบรวก แต่ก็มี การกันพื้นที่ของชุมชนเพื่อที่จะใช้เป็นที่เลี้ยงสัตว์ร่วมกัน โดยเป็นบริเวณที่ราบริมฝั่งน้ำ มีหนองน้ำ สำหรับวัวควายที่จะเลาะเล็มหญ้า ชาวบ้านจะเลี้ยงแบบปล่อยและตามไล่ต้อนเฉพาะในช่วงก่อน ฤดูการทำนาเช่นกัน พื้นที่ที่กันไว้ดังกล่าวมิได้เป็นเพียงที่สำหรับเลี้ยงสัตว์เท่านั้น แต่ยังใช้สำหรับ เป็นที่อยู่อาศัยสำหรับญาติพี่น้องหรือผู้ที่อพยพมาภายหลัง ดังนั้นพื้นที่ดังกล่าวจึงมีพื้นที่จะลด จำนวนลงเรื่อยๆ การจัดการพื้นที่สาธารณะของชุมชนเพื่อให้เปลี่ยนเป็นที่อยู่อาศัยนี้ มีคณะกรรมการหมู่บ้านและผู้อาวุโสเป็นผู้ดูแล โดยจะพิจารณาจัดสรรให้ใช้สำหรับเป็นที่อยู่อาศัย เท่านั้น ส่วนที่ทำกินให้จับจองและแผ้วถางเอง

ช่วงหลัง ปี พ.ศ.2518 ที่ลาวเปลี่ยนแปลงการปกครอง จนปัจจุบัน

จากพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 ชุมชน สบคำถือได้ว่าเป็นชุมชนที่ยังคงดำรงชีพที่อิงแอบกับการทำ การเกษตรอย่างเหนียวแน่นที่สุด ยังคงปลูกข้าวพันธุ์ดั้งเดิม ต่อมาเปลี่ยนมาเป็นข้าวพันธุ์ผสม สัน ปาตอง กข. ในราว ๆ ต้นปี พ.ศ.2520 โดยการนำเข้ามาของเกษตรตำบล ยาสูบก็ยังคงปลูกอยู่ แต่เมื่อระยะหลังประมาณหลังปี พ.ศ.2525 การปลูกยาสูบเริ่มที่จะทำได้ยาก เงื่อนไขของโรงพยาบาล ก็มากขึ้นเหมือนกับพื้นที่ชุมชนอื่นๆ จึงได้เริ่มที่จะมีการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ขาย อาทิ มันสำปะหลัง ข้าว โปดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการเรียนรู้วิธีการปลูกและการขายจากชาวอีสานที่อพยพมาอยู่ บริเวณบ้านสันธาตุ ซึ่งอยู่ไม่ไกลนักจากสบคำ ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2525 – 2530 มีการอพยพ ของผู้คนจากภาคอีสานของไทย เข้ามาอยู่ในพื้นที่แถบริมฝั่งแม่น้ำโขงเยอะขึ้น โดยส่วนใหญ่จะ อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลบ้านแซว อ.เชียงแสน

ในช่วงเวลานี้เองที่เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินของชุมชนสบคำอย่างชัดเจน ดังเช่นชุมชนอื่นๆ ในลุ่มน้ำโขงที่เคยอาศัยพื้นที่ทำการเกษตรในฝั่งประเทศลาว คือเมื่อไม่สามารถที่จะใช้พื้นที่ ฝั่งลาวเพื่อเพาะปลูกทางการเกษตรแล้วนั้น ก็เริ่มที่จะกลับมาหักร้างถางพงพื้นที่ในรอบชุมชนมากขึ้น พืชเลี้ยงสัตว์บางส่วนจึงถูกเปลี่ยนมาเป็นที่ทำกิน ในช่วงนี้เองที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ พืชเลี้ยงสัตว์ของชุมชน จากเดิมสงวนไว้เพื่อเป็นที่เลี้ยงสัตว์ ตัดไม้มาทำฟืน และจัดสรรให้กับผู้ที่

อพยพมาใหม่หรือแต่งงานมีครอบครัวใหม่ ผู้นำชุมชนกลับเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ดังกล่าว โดยใช้สิทธิความเป็นผู้ใหญ่บ้าน ให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินเข้าไปหักร้างทางพง ปรับพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์สำหรับการเพาะปลูก โดยให้เหตุผลว่าเมื่อไม่สามารถไปใช้พื้นที่ฝั่งลาวได้อีก ก็ขอให้มีการจับจองได้ และจะให้ทำการเพาะปลูกโดยไม่เก็บเงินเป็นเวลา 3 ปี หลังจากนั้นจะเก็บเงินและนำไปเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชน แต่ภายหลังผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์ไม่ยอมจ่ายค่าเช่าทำประโยชน์ดังกล่าว อีกทั้งไม่ยอมคืนให้กับชุมชน บางรายขายสิทธิให้กับผู้อื่นไป เป็นปัญหาที่ไม่สามารถหาข้อยุติได้ ต่อมาผู้ใหญ่บ้านคนดังกล่าวก็ถูกยิงเสียชีวิต

การจัดการพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ของชุมชนสบคำแห่งนี้ มีความน่าสนใจหลายประการ นอกจากจะมีนัยของการกันพื้นที่ดินไว้ให้กับผู้ที่จากอพยพมาภายหลังและสร้างครอบครัวใหม่แล้ว ชุมชนยังให้ความสำคัญกับการเป็นเจ้าของที่ดินของชุมชน(common property) ที่ชุมชนต้องช่วยกันดูแล พบว่าในพื้นที่ดังกล่าวสามารถที่จะให้ผู้อื่นเข้ามาใช้ประโยชน์ได้จากสิ่งอื่นๆ เช่น การหาของป่า การตัดไม้ หรือแม้กระทั่งการเข้ามาตั้งโรงบ่มในพื้นที่ โดยมีได้เก็บค่าเช่าแต่อย่างใด หลายคนให้เหตุผลว่าจะได้ขายใบยาสูบให้กับโรงบ่มได้ง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น ส่วนต้นไม้และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในเขตของทุ่งเลี้ยงสัตว์นั้นมิได้หวงห้าม เนื่องจากยังมีจำนวนมาก บางคนยังตัดไปขายทำพินให้กับโรงบ่มด้วยซ้ำไป ความเป็นเจ้าของในพื้นที่ดังกล่าวนั้นชุมชนก็ได้มีการขึ้นทะเบียนเป็นลายลักษณ์อักษร แต่จะมีข้อตกลงด้วยจาวาจาและมีคณะกรรมการผู้รับผิดชอบ ซึ่งเป็นผู้ที่อาวุโสส่วนใหญ่จะอยู่ในตระกูลที่เข้ามาตั้งรกรากแต่แรกเริ่ม

ช่วงหลังปี พ.ศ.2530 มีการเคลื่อนไหวด้านการซื้อขายที่ดินสูงมาก แม้ว่าคนสบคำจะยังคงดำรงชีวิตบนฐานของการเกษตรอยู่ แต่ก็มีหลายคนที่ย้ายที่ดิน เนื่องจากมีราคาสูง และปัจจุบันก็กลายเป็นผู้ที่ต้องเช่าพื้นที่ของตนเองในการเพาะปลูก นายทุนได้จ้างคนในชุมชนเป็นผู้จัดการดูแลให้แทน

กล่าวโดยสรุปจากกรณีศึกษา 3 ชุมชน **พัฒนาการและการสัมพันธ์กับอำนาจรัฐและทุน ทำให้เห็นภาพของความเป็นชุมชนที่เปลี่ยนแปลงภายใต้อุดมการณ์รัฐชาติ** จากข้อมูลการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและการดำรงชีพของชุมชนท้องถิ่นข้างต้นมีความจำเพาะ ซึ่งผู้วิจัยจะต้องพยายามทำความเข้าใจในระบอบวิธีคิดเบื้องหลัง เพราะการเปลี่ยนแปลงที่ดูเหมือนว่าจะเคลื่อนตัวเข้าสู่ภายใต้ปีกของรัฐและทุนอย่างยอมจำนนนั้น มิได้เป็นไปอย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาดแต่อย่างใด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพปรากฏเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นแถบนี้

หลายอย่างสะท้อนว่า พวกเขามีวิถีปฏิบัติที่เป็นไปตามระบบคิดเบื้องหลังที่ซ่อนอยู่ เช่น ช่วงเวลา ก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง นับตั้งแต่สมัยรัชการที่ 5 ผ่านยุคสมัยของสงครามโลกครั้งที่สอง เรื่อยมาจนกระทั่งจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 ที่มักจะมีการกล่าวอ้างถึงอุดมการณ์รัฐชาติที่เข้มข้น ทั้งระบบอาณานิคม การสงคราม และการพัฒนาประเทศ ล้วนแล้วแต่คิดภายใต้กรอบของความ เป็นรัฐ ที่ให้ความสำคัญกับอาณาเขตประเทศกันอย่างชัดเจน แต่การศึกษาครั้งนี้พบว่าชุมชนท้องถิ่นแถบนี้ยังคงมองไม่เห็นความแตกต่างนั้น มีการไปมาหาสู่กันฉันญาติมิตร งานบุญงานกุศลก็ เชื้อเชิญกันมาร่วม อีกทั้งยังสามารถที่จะไปใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ของแต่ละฝั่งประเทศไทย อย่างไม่มีการกีดกัน ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนเสนอทัศนะว่าที่เป็นเช่นนั้นเพราะคนน้อย ไม่ต้อง แก่งแย่งกัน มีพื้นที่ดิน มีของป่าให้หาอย่างไม่จำกัด แต่ผู้วิจัยยังคงยืนยันว่านั่นเป็นเพียงสิ่งที่ ปรากฏ อำนาจของอุดมการณ์รัฐชาติยังเข้าไม่ถึงผู้คนท้องถิ่นแถบนี้ต่างหาก

แม้ว่าอุดมการณ์รัฐชาติ จะมีปฏิบัติการมาก่อนหน้านี้ ทั้งการเก็บภาษีค่าแรงแทนเกณฑ์ หรือภาษี 4 บาท ภาวะสงครามที่มีการเกณฑ์ผู้คนไปเป็นลูกหาบในฐานะประชาชนของประเทศไทย หรือการหลังไหลเข้ามาของหน่วยงานรัฐราชการ เฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่เชียงแสนได้ยกฐานะ จากกิ่งเป็นอำเภอเชียงแสนในปี พ.ศ.2500 แต่ก็ไม่สามารถที่จะแทรกซึมเข้าไปในระบบความคิด ของผู้คนในท้องถิ่นได้ จวบจนกระทั่งเมื่อครั้งที่ลาวมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบ คอมมิวนิสต์ ที่มีปฏิบัติการของรัฐชาติโดยตรง ผ่านการการใช้อาวุธปืน การจับผู้คนทีละง่า อาณาเขต ความรุนแรงที่ได้ประจักษ์เองต่างหากที่เป็นเสมือนการขีดเส้นเขตแดนของรัฐชาติให้มีความ เข้ม และคมขึ้น จะเกิดความหวาดกลัว และเกรงที่จะสัมพันธ์กัน

“...เขตลาวก็เป็นวัดห่าง(วัดร้าง)อย่างเราก็มีเยอะมาก ดอยลูกไหน ก็มีหมด ตะกอนลุงหนานไปหากิ่งไม้ดูมาทำอันไถนา ไปเสาะเอาที่ เขาทำไร่ไถสวน มันตายแห้งแล้ว ไปพบวัดห่างอยู่ทุกที่ วัดก๊ว วัดจอมหมอก จอมสวรรค์ วัดจอมแจ้ง ห่างอย่างบ้านเรานี้เลย ถ้าเป็นดอยที่ ไหนก็มีวัดที่นั่น เดียวนี้ข้ามไปไม่ได้แล้ว ครั้นว่าจะข้ามก็ไปทำเรื่องที่ อำเภอเสีย บอกว่าจะไปทำธุระ เสีย 50 บาท เขาจะข้ามก็เสีย 50 บาท นั่งเรือไป ตอนนี้ลุงไม่ค่อยรู้จักคนฝั่งโน้น เมื่อก่อนมีเพื่อนเยอะ อยู่ ตั้งแต่เขาเลิกไม่ให้ไปทำไร่ฝั่งโน้น ลุงกลัวลาวปั่นป่วนปั่นแป้ก(พูด ปลิ้นปล้อน)จับเราไป มีอยู่ปีหนึ่งฝั่งลาวมีงานกินแขกแต่งงานหรือ

อะไรจำไม่ได้ มาบอกฝั่งไทย คนฝั่งเราก็ไปลำเรือหนึ่ง 21 คน ที่นี้ยังไม่ทันขึ้นท่า กำลังจะลงเรือ ลาวชุมอยู่ พอขึ้นฝั่งเจ้าหน้าที่ตำรวจออกมาถามว่า เจ้าไปไหน ไปทำอะไร เราก็บอกว่ามีบ้านแต่งงานบอกให้เรามา เขาก็บอกว่า คนไทยมาหลายคนต้องมีหนังสือเดินทาง เจ้าไม่มีหนังสือเดินทางมาอย่างนี้ จะเข้ามาทำอะไรก็ไม่รู้ ตำรวจลาวก็จับเขาไป ตั้งแต่เหตุการณ์ครั้งนั้นลุงหนานก็ไม่ค่อยเข้าไปฝั่งโน้นอีก (สัมภาษณ์ลุงหนานวงศ์ วงษา)

บทที่ 3

ประวัติศาสตร์ที่วาดด้วยท้องถิ่นและการรับรู้ของท้องถิ่น

การนำเสนอภาพของประวัติศาสตร์หรือเรื่องราวในอดีตของท้องถิ่นโดยคนที่มีชีวิตอยู่ในที่นั้น ณ เวลาคู่ปัจจุบัน นับเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับคณะคณะวิจัยที่ต้องพยายามปะติดปะต่อเรื่องเล่าผ่านเสี้ยวความทรงจำของบุคคล กลุ่มคนที่มีการเลือกจดจำ เลือกเล่า ตีความ รวมถึงลืมนั่นและขาดหายไประหว่างการถ่ายทอด การผสมผสานระหว่างเรื่องราวประวัติศาสตร์ในการดำรงชีวิต ประวัติศาสตร์ของสถานที่และประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์เข้าด้วยกัน นอกจากนั้นยังมีการนำไปผูกโยงเข้ากับเรื่องราวประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรเชียงใหม่ในแต่ละยุคสมัยตั้งแต่ยุคสมัยอาณาจักรสุพรรณโคมคำเรื่อยมากระทั่งถึงการผนวกเข้ากับสยาม

คณะวิจัยจะขอเน้นย้ำถึงแนวทางการนำเสนองานวิจัยว่า จะให้น้ำหนักกับการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ในชุดที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นผู้เลือกหยิบมานำเสนอ และบางส่วนอาจจะเป็นการสร้างขึ้นใหม่โดยมีจุดใหญ่ใจความอยู่ที่การพิจารณา “ทรัพยากรสาธารณะ” ที่คาดว่าจะเป็นส่วนสะท้อนให้เห็น โครงสร้างและรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของของผู้นั้นท้องถิ่น ที่มีได้มีความหมายจำกัดเพียงแค่สิ่งที่จับต้องหรือสัมผัสได้อย่างเช่น ที่ดิน แม่น้ำ ป่าช้า หุ่นเหล็กสัตว์ ฯลฯ เท่านั้น แต่หมายรวมถึงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและสัมพันธ์กับชีวิตของคนท้องถิ่นทั้งที่เกิดขึ้นจริงในชีวิตประจำวันหรือเป็นการจินตนาการย้อนกลับไปในอดีต และผลพวงของกระแสท้องถิ่นนิยมหรือการพยายามสนับสนุนให้มีการนำเสนอภาพลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งเป็นแนวนโยบายหลักด้านการท่องเที่ยวของรัฐ

ชุมชนท้องถิ่นริมฝั่งแม่น้ำโขงของเชียงใหม่ในภาพปรากฏจึงกลายเป็นพื้นที่สำคัญที่มีการแทรกตัวเข้ามาร่วมกันนิยามความหมายจากหลายฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐในระดับปฏิบัติการ ได้แก่ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเชียงใหม่ กรมศิลปากร หน่วยงานปกครองทั้งระดับภูมิภาคและท้องถิ่น หรือหน่วยงานผู้รับผิดชอบด้านการท่องเที่ยวโดยตรงอย่างการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.) ส่วนของท้องถิ่นเองก็ประกอบด้วยกลุ่มหรือองค์กรที่เกิดขึ้นเพื่อศึกษาและถ่ายทอดเรื่องราวประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่น ทั้งที่เป็นประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรและประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ของท้องถิ่นที่มีอย่างหลากหลาย ได้แก่ สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงใหม่ หรือเครือข่ายของผู้ที่สนใจเรื่องราวของท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ใน

พื้นที่ ข้าราชการเกษียณอายุ เจ้าของกิจการร้านค้าและบริการในพื้นที่ และประชาชนทั่วไป ซึ่งกลุ่มบุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลายเหล่านี้ ต่างก็ให้คุณค่าหรือให้ความหมายกับเรื่องราวที่แตกต่างกันไป ตามแต่จะสอดคล้องกับความต้องการหรือช่องทางการใช้ประโยชน์จากเรื่องราวประวัติศาสตร์เหล่านั้น อาทิ ผู้ประกอบธุรกิจกิจการโรงแรมหรือบริการ ก็จะพยายามบอกเล่าเรื่องราวของความรุ่งเรืองในอดีตของเชียงใหม่ และความลึกซึ้งซับซ้อน หรือความเป็นพิเศษของพื้นที่

กรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นมากมาย อาทิ ความพยายามค้นหาความจริงเกี่ยวกับพระเจ้าล้านตื้อที่จมอยู่ในลำน้ำโขง การบอกเล่าอย่างเข้มข้นถึงอิณินหารหรือสิ่งลึกลับที่เกิดขึ้นกับส่วนต่างๆ ของเมืองประวัติศาสตร์ หรือธรรมเนียมการเข้ารับตำแหน่งใหม่ของผู้ใหญ่ของอำเภอเชียงใหม่ที่ต้องมีการศึกษาเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ไว้ เพื่อที่จะรับรองผู้มาเยือน หรือเพื่อเป็นแนวทางปรับตัวเข้าสู่ขบวนการของการสนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองประวัติศาสตร์

เบื้องต้นคณะวิจัยมีข้อสังเกตว่า ในส่วนของผู้คนในท้องถิ่น ไม่ว่าจะรวมตัวกันในรูปแบบของสถาบัน องค์กรเครือข่ายหรือปัจเจกบุคคลมักจะมองเรื่องราวในอดีตที่ดำเนินไปพร้อมๆ กับเรื่องราวของวิถีชีวิตและจารีตปฏิบัติของท้องถิ่น ส่วนหน่วยงานรัฐหรือเอกชนที่คณะวิจัยขอใช้คำว่า “มุมมองภายนอก” นั้น เน้นที่เนื้อหาของความรุ่งเรืองและยาวนานของประวัติศาสตร์ และความเที่ยงตรงแม่นยำของเอกสารหลักฐาน ที่สามารถยืนยันและพิสูจน์ได้เสียเป็นส่วนใหญ่ (รายละเอียดจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป) และมักจะมีการตอกย้ำให้มีความน่าเชื่อถือมากขึ้นของประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรผ่านเอกสารแจกทั้งของหน่วยงานราชการและผู้ประกอบธุรกิจโรงแรม ร้านค้า หรือเอกสารราชการต่างๆ อาทิ เอกสารบรรยายสรุปของอำเภอเชียงใหม่ ที่นำเสนอคำขวัญของอำเภอว่า “ถิ่นอมตะ พระเชียงใหม่ แดนสามเหลี่ยม เขื่อนน้ำโขง จรรโลงศิลปะ” ซึ่งโน้มนำไปสู่การท่องเที่ยวและต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม การเน้นย้ำเรื่องราวประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น และหน่วยงานราชการจะมีความแตกต่างกันในส่วนของการผสมผสานเรื่องราวประวัติศาสตร์เข้ากับชีวิตของผู้คนและพื้นที่ แต่ก็มิได้แยกขาดจากกันเบ็ดเสร็จ เพราะบางกรณีผู้คนในท้องถิ่นเองก็พยายามที่จะหยิบยกเอาเรื่องราวประวัติศาสตร์ของบ้านเมืองมากล่าวอ้าง และแสดงความภาคภูมิใจในความเป็น “คนเชียงใหม่” ดินแดนแห่งประวัติศาสตร์

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนี้ คำถามประการหนึ่งที่คณะวิจัยสนใจ คือ การรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ทั้งที่เป็นวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรเข้าไปอยู่ในความทรงจำหรือการ

รับรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่นได้อย่างไร คำถามนี้จำเป็นที่จะต้องเข้าใจการนำเสนอภาพประวัติศาสตร์อย่างน้อย 2 หัวข้อหลักๆ คือ “ประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงท้องถิ่นเชียงแสน” และ “ประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยท้องถิ่น” ดังนี้

3.1 ประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงท้องถิ่นเชียงแสน

ส่วนของประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงท้องถิ่นเชียงแสน คณะวิจัยจะนำเสนอเพียงบางส่วนเพื่อทำความเข้าใจและสามารถชี้ให้เห็นความสัมพันธ์ที่โยงใยและบูรณาการในมิติความคิดของคนท้องถิ่น เกี่ยวกับราชอาณาจักรเชียงแสนโดยจะเรียงลำดับเวลาและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่เมืองสุวรรณโคฒคำ(อาณาจักรเก่าแก่แห่งขอม) เมืองโยนกนาคนันท์ เมืองหิรัญนครเงินยางจนถึงเมืองเชียงแสน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเรื่องราวที่มีการบันทึกไว้ในรูปของพงศาวดาร ตำนานเรื่องเล่าในปืสา(สำหรับพระเทศนา) ได้มีผู้ศึกษาและจดบันทึกไว้เป็นเอกสารรูปแบบต่างๆ ทั้งการแปลความจากต้นฉบับและการวิเคราะห์และตีความมาแล้ว

เมืองเชียงแสน ดินแดนริมฝั่งแม่น้ำโขงที่มีอดีตอันรุ่งเรือง ยังสามารถประจักษ์ได้จากร่องรอยของโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีของผู้คนที่เข้ามาตั้งรกรากบนพื้นที่แห่งนี้ว่า “มีอยู่จริง” ตามที่ตำนานหรือพงศาวดารเหล่านั้นกล่าวอ้างถึง พร้อมกันนั้น เรื่องราวที่บันทึกไว้ในตำนาน พงศาวดาร จดหมายเหตุ ทั้งที่เป็นต้นฉบับเดิมหรือเอกสารที่ได้มีผู้ศึกษารวบรวมและวิเคราะห์ไว้อีกหลายชิ้นก็สามารถที่จะเชื่อมโยงกับปัจจุบันได้อย่างน่าเชื่อถือและมีคุณภาพการต่อศึกษาประวัติศาสตร์อยู่ไม่น้อย แต่อย่างไรก็ตาม งานส่วนใหญ่ยังคงวนเวียนอยู่กับการสร้างบ้านแปงเมือง การปกครองและแย่งชิงอาณาจักร และโครงข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างเชียงแสน กับพม่า เชียงตุง ล้านช้าง(หลวงพระบางและเวียงจันทน์) และสยาม อาทิ พงศาวดารโยนก ฉบับพระยาประจักษ์จักษ์ (2507) ที่กล่าวถึงการเข้ามาสร้างบ้านแปงเมือง ตั้งแต่สมัยอาณาจักรสุวรรณโคฒคำเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสยามสมัย การขยายอาณาจักร และแย่งชิงอำนาจปกครอง ที่เน้นบทบาทของชนชั้นเจ้าและกองทัพ ซึ่งเมืองเชียงแสน เป็นเพียงหนึ่งหลายๆ อาณาจักร ที่ถูกบรรจุไว้ในเรื่องราวอันสะท้อนให้เห็นว่าอาณาจักรหนึ่งๆ นั้น มิได้มีขอบเขตที่แน่นอนดังอาณาจักรภายใต้รัฐชาติในปัจจุบัน ซึ่งบางครั้งผู้ปกครองเองก็ไม่สามารถที่จะชี้ถึงขอบเขตอาณาจักรของตนได้อย่างชัดเจน มีการรุกรานและร่นถอยตามวาระที่ตนเป็นผู้รุกหรือผู้รับในภาวะสงคราม “ชาวบ้าน” หรือคนท้องถิ่นที่ปรากฏโฉมในตำนานหรือพงศาวดาร มีหน้าที่เพียงหลักสี่ สงคราม ล้มตาย หรือเป็นเพียงทหารเลวในกองทัพ(ส่วนนี้อาจจะไม่ชัดเจนนัก เพราะมิได้กล่าวถึง

ว่าทหารในกองทัพมาจากชาวบ้านหรือไพร่ของผู้ใด) ดังความใน บริจเฉทที่ 22 ของพงศาวดารโยนก ว่าด้วยพม่าได้ปราบล้านนา ความตอนหนึ่งว่า

“.....ลุดักราช 1089 ชาวเชียงใหม่คิดกบฏต่อพม่า มีเทพสิงห์ชาวเมืองยวมคนหนึ่ง เป็นหัวหน้ายกเข้าปล้นเมืองเชียงใหม่ ในเวลากลางคืน จับตัวไปมั่งแรนราผู้ครองเมืองเชียงใหม่ได้ฆ่าเสีย บรรดาพมามอญซึ่งอยู่เมืองเชียงใหม่พากันแตกหนีไปเมืองเชียงแสน กองทัพเมืองเชียงใหม่มีกำลัง 7,000 คน ยกตามขึ้นมาล้อมเมืองเชียงแสน ไว้ตั้งแต่เดือน 4 ขึ้น 5 ค่ำ ถึงวันแรมหนึ่งเดือนห้า เมื่อยหัวนจกกายพม่าก็แตกหนีละเมืองเชียงแสนเสีย ครั้นนั้นพญาหางวังต้นเมืองเชียงแสนมีกำลัง 400 คน ออกโจมตีทัพชาวพม่าในเวลาใกล้รุ่ง กองทัพเมืองเชียงใหม่ก็แตกถอยไป ได้เครื่องสรรพวุธและช้างพลาย 6 ช้าง กับเชลยชาวเมืองเชียงใหม่เป็นอันมาก ก็ส่งไปถวายเจ้ากรุงอังวะ เจ้ากรุงอังวะจึงตั้งให้พระยาหางวังต้น เป็นพระยาครองเมืองเชียงแสน.....”

หากเป็นตำนานที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา “ชาวบ้าน” ก็เป็นเพียงผู้ที่ศรัทธาวัดหรือพระสงฆ์องค์เจ้ารูปใดรูปหนึ่ง ดังปรากฏหลายตอนในตำนานเมืองเชียงแสนฉบับรวมความโดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่(2538) ที่ได้รวบรวมตำนานเมืองเชียงแสนจากคัมภีร์ใบลานถึง 23 ฉบับ อาทิ ตำนานช้างแสน ฉบับวัดบ้านดง ต.จันจว้า อ.แม่จัน จ.เชียงราย, ฉบับของ คุณทิว วิชัยชิตะ ตำนานช้างแสน ฉบับวัดสันมะนะ ต.บัวสลี อ.เมือง จ.เชียงราย, ฉบับวัดแม่สุก ต.แม่สุก อ.แม่ใจ จ.พะเยา ตำนานเชียงแสน ฉบับวัดพญาผาบ ต.บ้านกลาง อ.เมือง จ.ลำพูน, ฉบับวัดโพธาราม ต.ศรีถ้อย อ.แม่ใจ จ.พะเยา, ฉบับวัดหลวง ต.หลวงเหนือ อ.จาว จ.ลำปาง, ฉบับวัดแสนฝาง อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ตำนานพื้นเมืองเชียงแสน ฉบับวัดหนองแบน ต.สันทราย อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ตำนานเมืองเชียงแสนหลวง ฉบับวัดชัยมงคล ต.ท่าวังตาล อ.สารภี จ.เชียงใหม่ ตำนานโยนกนครราชธานีชัยบุรีศรีช้างแสน ฉบับวัดลำเปียง จ.นางแล อ.เมือง จ.เชียงราย เป็นต้น

ความโดยย่อ นั้น เริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงศากยวงศ์ และประวัติของพระพุทธเจ้าโคตมะ หลังจากที่ได้ตรัสรู้และได้ทรงเสด็จไปโปรดสัตว์ตามที่ต่างๆ รวมทั้งการเสด็จมาเมืองโยนกนาคพันธ์ ที่สร้างโดยเจ้าชายสิงหนวัติแห่งนครราชคฤ โดยพระพุทธองค์ได้ประทานเส้นพระเกศาให้ไว้บรรจุ

ในธาตุจอมกิตติ และได้กล่าวถึงลำดับการเกิดขึ้นของเมืองและสถานที่สำคัญ เช่น เวียงโยนกไชย บุรีศรีช้างแสน ดอยตุง เวียงไชยนาทรายณ์ เวียงไชยปราการ การปกครองของราชวงศ์ต่างๆ เช่น กำเนิดสิงหนวัติ ราชวงศ์ของลวจักราช การเกิดขึ้นของปู่เจ้าลาวจก พระยาอชุตราช พร้อมทั้งเหตุการณ์สำคัญๆ ที่เกิดขึ้น เช่น พรหมกุมารปราบขอมดำ พระยาสุธรรมวดีไชยปราการ เวียงโยนกล่มเป็นหนองน้ำ เป็นต้น โดยแต่ละตอนนั้นเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ไม่ต่อเนื่องและปะติดปะต่อเรื่องราวได้อย่างยากลำบาก²² มีข้อสังเกตว่าตำนานหรือพงศาวดาร ที่เป็นลายลักษณ์อักษรเหล่านี้ มีข้อจำกัดมากหากจะใช้เป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่เน้นการเรียนรู้วิธีคิดหรือการบอกเล่าเรื่องราวของ “ผู้คน” หรือการศึกษาประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตของผู้คนธรรมดาสามัญ อันเป็นทิศทางหลักของงานศึกษาขึ้นนี้

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาและเรื่องราวของประวัติศาสตร์เหล่านั้นก็ไม่ได้หลุดลอยไปจากความทรงจำของผู้คนเสียทั้งหมด บางครั้งคนในชุมชนเลือกบอกเล่าเรื่องราวที่อยู่ในตำนานหรือพงศาวดารเหล่านั้น ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในความทรงจำ เพื่อบอกเล่าประวัติของบ้านเมืองเชียงแสน ซึ่งตนเองเป็นสมาชิกอยู่ คณะวิจัยจึงไม่อาจจะเลยที่จะศึกษาเอกสารเหล่านั้นด้วย

หลังจากการสำรวจเอกสารต่างๆ ที่มีการเสนอมุมมองต่อประวัติศาสตร์ของเชียงแสน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการนำเสนอประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง การอพยพผู้คนเข้ามาตั้งรกรากโดยกษัตริย์ด้วยชัยภูมิของถิ่นฐานนั้นเหมาะแก่การสร้างบ้านแปงเมือง ร่วมกับเรื่องราวที่เป็นอภินิหาร เช่นการเผชิญหน้ากันระหว่างพญานาคกับมนุษย์ ก่อนการสร้างเมืองโยนกนาคพันธู์ เป็นต้น คณะวิจัยได้ทำการสำรวจและคัดเลือกเฉพาะเอกสารที่มีความเชื่อมโยงกับประเด็นศึกษาของโครงการให้มากที่สุด และพบว่า การกล่าวถึงประวัติศาสตร์ของเชียงแสนในเอกสารเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นการวิเคราะห์และอธิบายเชียงแสนผ่านสายของผู้ศึกษาหรือผู้เขียน(ตำนาน พงศาวดาร ป๊อบสา) แม้ว่าจะมีเอกสารบางชิ้น ที่สัมภาษณ์ผู้คนในท้องถิ่นบ้าง แต่ก็ยังคงเป็นการสัมภาษณ์เรื่องราวที่ผู้เขียนมีแนวทางการนำเสนอภาพประวัติศาสตร์บ้านเมืองและอาณาจักรอยู่แล้ว เพียงแต่ต้องการเพิ่มเติมให้เห็นความชัดเจนในบางประเด็นเท่านั้น

²² ดูรายละเอียดใน ตำนานเมืองเชียงแสน เอกสารวิชาการร่วมสมโภช 700 ปีเชียงใหม่ อันดับ6 ,สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538.

เราสามารถจำแนกงานศึกษาเหล่านั้นโดยอาศัยแหล่งที่มาของข้อมูลได้ 3 ประเภท อันได้แก่

- (1) เอกสารที่นำเสนอประวัติศาสตร์เชียงใหม่ผ่าน โบราณวัตถุ และโบราณสถาน ที่สามารถขุดค้นได้ในสถานที่ต่างๆ อาทิ ร่องรอยเชียงใหม่ดึกดำบรรพ์²³ โบราณคดีเชียงราย²⁴ แหล่งชุมชนโบราณ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงใหม่ อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย²⁵
- (2) เอกสารที่เป็นตำนาน หรือพงศาวดารต้นฉบับ อาทิ พงศาวดารโยนก²⁶ ตำนานสิงหนวัติ ตำนานเมืองเชียงใหม่²⁷
- (3) เอกสารที่นำเสนอประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่โดยผ่าน ตำนาน พงศาวดาร และป๊าสภา อาทิ ตำนานเมืองเหนือ²⁸ ประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา(ที่มีการกล่าวถึงเมืองเชียงใหม่)²⁹ พื้นเผ่าพันธุ์คนเมือง³⁰ พื้นเมืองเชียงใหม่³¹

เอกสารบางชิ้นแสดงให้เห็นถึง ความเป็นไปได้ของประวัติศาสตร์ว่าขึ้นอยู่กับความของผู้บันทึกหรือขีดเขียนเรื่องราว ดังที่ปรากฏในเรื่องราวเกี่ยวกับตำนานเมืองเชียงใหม่ ที่รวบรวมโดยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2538) ที่กล่าวไปข้างต้น พบว่าภายใต้ชื่อ “ตำนานเมืองเชียงใหม่” นั้นแต่ละฉบับมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งชื่อ

²³ ศักดิ์ รัตนชัย, 2530

²⁴ กรมศิลปากร, 2533

²⁵ ทวี สมหวัง และคณะ , 2533

²⁶ พระยาประจักษ์กรจักร, 2507 (พิมพ์ครั้งที่ 5)

²⁷ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2538

²⁸ สงวน โชติสุขรัตน์, 2505

²⁹ สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2538

³⁰ ดิถี ตันไพบุลย์, 2533

³¹ สวัสดิ์ อ่องสกุล, 2544

เฉพาะและรายนามของกษัตริย์ของเมืองเชียงแสน แสดงถึงเนื้อความหรือเรื่องราวในรายละเอียดของตำนานจะเป็นไปในลักษณะเช่นใดนั้นขึ้นอยู่กับผู้ประพันธ์

ตัวอย่างงานศึกษาเรื่อง พื้นเมืองเชียงแสน(2544) ของสร้อยดี อ่องสกุล พยายามที่จะนำเสนอภาพประวัติศาสตร์ที่มาจากวิธีคิดของคนเชียงแสนหรือให้ได้ใกล้เคียงมากที่สุด ผ่านการสำรวจและวิเคราะห์เนื้อหาของตำนานที่สันนิษฐานว่า มีศูนย์กลางการเขียนอยู่ที่เชียงแสน ซึ่งสร้อยดีได้กำหนดระยะเวลาที่จะศึกษาโดยให้ความสำคัญตั้งแต่กำเนิดลวักราชเป็นต้นมา สมัยพม่าเข้ามาปกครอง จนกระทั่งยุคของการฟื้นฟูบ้านเมืองของราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน งานเขียนขึ้นดังกล่าวมีเหตุผลหลักประการหนึ่ง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของล้านนาจากมุมมองอื่นๆ นอกเหนือจากมุมมองของอาณาจักรเชียงใหม่อย่างที่คุ้นเคย รวมทั้งพยายามที่จะเพิ่มหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ขาดหายไปในช่วงเวลาของพัฒนาการ แม้ว่าการค้นคว้าและทำความเข้าใจเรื่องราวใหม่ๆ โดยเฉพาะช่วงที่พม่าเข้ามาปกครองเมืองเชียงแสนจะเป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการของการแสวงหา เติบโตขององค์ความรู้เกี่ยวกับล้านนาที่น่าสนใจ แต่ตัวงานยังคงอ้างอิงอยู่บนพื้นฐานการบันทึกเป็นหลัก

จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้คนในพื้นที่ พบว่าพัฒนาการของความรู้เกี่ยวกับเมืองเชียงแสนนั้น สามารถที่จะแบ่งออกเป็น 2 ยุค ได้แก่ 1.ยุคก่อนประวัติศาสตร์ และ 2. ยุคประวัติศาสตร์ตำนานและพงศาวดาร ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ยุคก่อนประวัติศาสตร์

ยุคนี้ระบบความรู้หรือความทรงจำของคนในท้องถิ่นไม่สามารถที่จะบอกเล่าหรืออธิบายได้อย่างแน่ชัด มีผู้คนบางส่วนที่กล่าวอ้างถึงเชียงแสนและเขตใกล้เคียง ว่าเป็นพื้นที่ที่มีคนอาศัยอยู่มาก่อนเป็นระยะหนึ่งปี แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญมากนัก

ดังนั้นความรู้ยุคก่อนประวัติศาสตร์ในพื้นที่จึงปรากฏในเอกสารที่เริ่มต้นตั้งแต่การขุดค้นพบหลักฐานทางโบราณคดี ในแถบที่ราบลุ่มเชียงราย ในงานเขียนเรื่อง โบราณคดีเชียงรายของกรมศิลปากร(2533) หรือร่องรอยเชียงแสนดึกดำบรรพ์ ของศักดิ์ รัตนชัย(2530) เสนอเนื้อหาการสำรวจของ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ในปี พ.ศ. 2513 ได้ทำการขุดค้นที่ลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำคำ พบเครื่องมือหินกะเทาะครั้งแรกบริเวณที่ลาดตีนดอยคำ ริมถนนลูกรังที่ตัดจากตัวเมืองเชียงแสนไปทางทิศใต้สู่หมู่บ้านสบกก เครื่องมือที่พบเป็นเครื่องมือหินกรวดขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่เป็นเครื่องมือที่มีน้ำหนักมาก ใช้คมขุดและลับ บางชิ้นเป็นเครื่องมือคล้ายขวานกำปั้น บาง

ขึ้นเป็นเครื่องมือปลายแหลมสำหรับขุดอาหารหรือเป็นอาวุธ หินที่ใช้ทำเครื่องมือเป็นหินกรวดรูปร่างแบนซึ่งสามารถหาได้ง่ายในบริเวณนั้น และในปี พ.ศ.2514 ได้ทำการสำรวจขึ้นไปทางทิศเหนือของเมืองเก่าเชียงใหม่ ระยะ 10 กิโลเมตร คือบริเวณสบแม่ น้ำรวก(บ้านสบรวก) และล่องลงไปทางทิศใต้จรดหาดสวนดอก (ปัจจุบันอยู่ในเขตตำบลบ้านแซว อ.เชียงใหม่) ได้พบว่าตามริมฝั่งแม่น้ำคำก็มีการค้นพบเครื่องมือกระเทาะหินเพิ่มเติม

จึงสามารถสรุปได้ว่าบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่บ้านสบรวก ไปจนถึงหาดสวนดอก ระยะทาง ประมาณ 25 กิโลเมตรนั้น พบเครื่องมือหินกะเทาะซึ่งแสดงว่ามีผู้คนอาศัยอยู่ และเป็นเครื่องมือในยุคหินเก่า สันนิษฐานว่า อาจจะมีความสัมพันธ์ทั้งทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมกับมนุษย์ยุคหินเก่าในประเทศจีนและเป็นลักษณะเช่นเดียวกับอีกหลายพื้นที่ในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งในความรู้ทางโบราณคดีจัดว่าอยู่ใน “วัฒนธรรมโฮบิเนียน” และในเชียงใหม่อาจจะมีการอาศัยอยู่ยาวนานจนถึงยุคหินใหม่ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็พวก “มิลักเซ” ที่กล่าวไว้ในพงศาวดารก็เป็นได้

หากจะย้อนถึงช่วงเวลาของการอยู่อาศัยของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ในเอกสารหลักฐานชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ โบราณคดีเชียงราย(2533) ก็ได้กล่าวอ้างการสำรวจในครั้งเดียวกันของวีรพันธุ์ มาลัยพันธุ์ อาจารย์จากมหาวิทยาลัยศิลปากร ว่า บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงและแม่น้ำคำ อ.เชียงใหม่ ที่มีการขุดค้นพบเครื่องมือหินกะเทาะนั้น เชื่อว่า ควรจะมีอายุอยู่ในสมัยไพลสโตซีนตอนปลาย มีอายุเก่าแก่ประมาณ สองแสนหรือหนึ่งหมื่นปีที่ผ่านมา

(2) ยุคประวัติศาสตร์ตำนานและพงศาวดาร

ตำนานหรือพงศาวดารที่เกี่ยวข้องกับเชียงใหม่มีอยู่ 3 ตำนานหลัก คือ ตำนานสุวรรณโคมคำ ตำนานสิงหนวัติ และพงศาวดารเมืองหิรัญนครเงินยางเชียงใหม่ โดยคณะวิจัยได้ศึกษาและค้นคว้า เพื่อนำเสนอบางส่วนบางตอนที่ทำให้เห็นภาพของการดำรงอยู่ การเคลื่อนไหวของผู้คน ตลอดจนการล่มสลายของอาณาจักร ในแต่ละกาลสมัยของตำนานและพงศาวดารดังนี้

ตำนานเมืองสุวรรณโคมคำ

นับว่าเป็นตำนานที่กล่าวอ้างถึงดินแดนแห่งนี้ได้ยาวนานที่สุด โดยกล่าวว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง ก่อนไปทางทิศใต้บริเวณสบแม่ น้ำกก เป็นที่ตั้งของเมืองสุวรรณโคมคำ ของชาวกรอม หรือ

ขอม มีลักษณะเป็นเกาะเนินทรายอยู่กลางแม่น้ำโขง ดังปรากฏใน พงศาวดารโยนก ภาคสุวรรณโคฒ คำว่าด้วยขอมสมัย บริจุเฑที่ 1 ว่าด้วยภูมิประเทศ ที่ตั้งเมือง กล่าวถึงการขยายตัวของคนขอม ความตอนหนึ่งว่า “...ครั้นเมื่อน้ำแห้งเกิดดินดอนมากขึ้นแล้ว ก็มีคนตั้งคามเขตเป็นถิ่นฐานบ้านเมือง ตามสองฝากฝั่งแม่น้ำขลนที(สันนิษฐานว่าเป็นแม่น้ำโขง) มีมนุษยชาติขอมหลวง อันมาตั้งแคว้นแคว้นโพธิสารหลวงเดิม(คือที่ตั้งเมืองหลวงพระบาง)...” โดยเนื้อความกล่าวว่าผู้ที่มาก่อตั้งเมืองสุวรรณโคฒค่านั้น เป็นชาวขอมจากเมืองโพธิสารหลวง การล่มสลายของอาณาจักร กล่าวถึงความเกี่ยวข้องของพญานาคกับผู้คนในเมืองสุวรรณโคฒ คำ โดยผูกเรื่องราวว่า มีชายคนหนึ่งที่ทำไร่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำขลนที ในตอนกลางระหว่างเมืองสุวรรณโคฒ และ เมืองโพธิสารหลวง ซึ่งถูกธิดาพญานาคมากินข้าวในนาเสียหาย พญานาคจึงได้สาปให้ธิดาของตนมาเป็นผู้รับใช้ชายผู้นี้ และได้ช่วยเนรมิตเรือให้ชายผู้นี้ไปค้าขายต่างเมือง เมื่อมาค้าขายกับเมืองสุวรรณโคฒ กลับพบว่าผู้คนในเมืองต่างก็กลั่นแกล้งและสร้างอุปายใส่ความเพื่อริบสินค้าของเขา แม้กระทั่งเจ้าเมืองสุวรรณโคฒเอง ก็เล่นกลโกงในการพนันกับชายผู้นี้ ซึ่งธิดาพญานาคจึงได้ไปกราบทูลบิดา ให้ยกพลโยธานาคมาขุดควักฝั่งแม่น้ำขลนที ผู้คนล้มตาย หรือหนีไปอยู่เมืองอื่น ทำให้สุวรรณโคฒร้างผู้คน จะมีแต่เพียงพวกคนมีลักษณะที่อยู่ตามซอกห้วยราวเขา(พงศาวดารโยนก,2507)

ตำนานสิงหนวัติ

ในตำนานสิงหนวัติได้กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อครั้ง 132 ปี ก่อนพุทธกาล (ตำนานสิงหนวัติบางฉบับ กล่าวถึงช่วงเวลากว่า 151 ปี ก่อนพุทธกาล) สิงหนวัติกุมาร ซึ่งเป็นโอรสองค์ที่สองของพระเจ้าเทวกาล กษัตริย์ผู้ครองราชศฤงคาร ได้นำไพร่พลนับแสนคนอพยพลงมาตามแนวแม่น้ำโขง ใช้ระยะเวลาเดินทาง 4 เดือน จนกระทั่งมาถึงบริเวณอาณาจักรเมืองสุวรรณโคฒเก่า เห็นว่าเหมาะสมแก่การสร้างบ้านแปงเมือง จึงได้สร้างเมือง “โยนกนาคพันธู์” ความตอนหนึ่งในตำนาน กล่าวว่า

“...เมื่อไปถึงประเทศหนึ่ง มีสถานอันรายเรียบเรียงงาม มีแม่น้ำใหญ่ แม่น้ำฮาม น้ำน้อยมากนัก บ่ พอใกล้แม่น้ำขลนที(แม่น้ำโขง)เท่าใด คือว่ามีน้ำห้วยน้อยอันจักสร้างไว้แต่นาตินัดแล เป็น

แคว้นเมืองสุวรรณโคมคำแห่งขอมโบราณแต่เก่านั้น...”
(ดิตต์,2543)

แต่พื้นที่ดังกล่าวก็มิได้ร้างผู้คนเสียทีเดียวเพราะมีมิลักขุ ชาวป่า ละว้า ลาว อาศัยอยู่เป็นหมู่ๆ ตามแนวภูเขา มีหัวหน้าเรียกกันว่า ปู่เจ้าลาวจก ซึ่งมีขอบเขตดินมากกว่า 500 อันสำหรับแจกจ่ายให้หมู่บ้านบริวารยืมทำไร่นา สถานที่ที่ปู่เจ้าลาวจกอยู่นั้นเรียกว่า ดอยสามเส้าหรือดอยสามยอด (ปัจจุบันเรียกว่าดอยตุง) เมื่อสิงหนวัติกุมารกับบริวารมาถึงพื้นที่นี้ ก็พำนักอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำละว้านที(แม่น้ำสาย) อยู่ห่างจากฝั่งแม่น้ำ 7,000 วา ครั้งนั้นนาคตัวหนึ่งจำแลงเป็นพราหมณ์ขึ้นมากล่าวปฏิสันถารด้วย และแสดงตนว่าเป็นนาคผู้อารักขาสถานที่แห่งนี้มีชื่อว่า “พันธุนาคราช” แล้วก็กล่าวอนุญาตให้สร้างเมือง แต่ขอให้สิงหนวัติกุมารปฏิญาณตนว่าจะอยู่ในศีลสัตย์สุจริตธรรม จากนั้นก็อำลาไป คือนั่นเอง นาคตัวนั้นก็ได้แสดงอิทธิฤทธิ์โดยการควักขวิดพื้นดินเป็นคุรอบพื้นที่ตั้งเมือง สำหรับเป็นปราการ ครั้นสร้างบ้านแปงเมืองสำเร็จ จึงได้ตั้งชื่อว่า เมืองนาคพันธุนาคราชสิงหนวัตินคร ซึ่งเมืองสร้างเมืองเสร็จสิงหนวัติกุมารก็เรียก มิลักขุและขอมที่อาศัยอยู่ในบริเวณ ให้เข้ามาอยู่ภายใต้พระบรมโพธิสมภาร แต่พวกขอมไม่ยอม จึงมีการรบพุ่ง และขอมร่นถอยไป(พงศาวดารโยนก,2507)

ตำนานเมืองหิรัญนครเงินยาง

เมืองหิรัญนครเงินยาง หรือเมืองเงินยางปรากฏในตำนานพื้นเมืองเหนือเกือบจะทุกเล่ม และกล่าวตรงกันว่า ผู้สร้างเมืองคือ ลวจักรราช หรือ ลวจักรราช ผู้เป็นต้นวงศ์ของราชวงศ์มังราย ในตำนานไม่อาจบอกที่มาของลวจักรราชได้อย่างชัดเจน แต่กล่าวตรงกันว่า เป็น บุตรของเทวดา บ้าง เป็นโอปาติกะ³¹ บ้าง ล้วนแล้วแต่เป็นการกล่าวอ้างถึงในฐานะผู้ที่มีบุญญาธิการ มีถิ่นฐานอยู่ แถบดอยตุง เมืองหิรัญนครเงินยางนั้นเป็นเมืองที่ตั้งขึ้นเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 12 และรุ่งเรืองมาถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ซึ่งมีการขยายอำนาจสู่ลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนในช่วงพญามังราย จนในที่สุดรวบรวมเป็นอาณาจักรล้านนา(สิริกุล,2533) แต่ในช่วงที่ขยายอาณาจักรนั้นพระเจ้ามังรายได้ไปสร้างเมืองกุมกามที่บนฝั่งน้ำระมิงค์ ทำให้หิรัญนครเงินยางกลายเป็นเมืองร้าง ต่อมาพระองค์จึงได้ให้เจ้าแสนภู โอรสองค์แรก มาสร้างบ้านแปงเมือง โดยในล่องเรือมาตามแม่น้ำกก ในปี พ.ศ. 1830(สงวน,2505) และการบูรณะเมืองโยนกนาคพันธุ์ของเจ้าแสนภูนี้เอง ที่มีเรื่องราวบรรยายถึงเมืองเก่าเชียงแสนในรูปลักษณะที่ปรากฏจากเมืองเก่าดังที่เห็นในปัจจุบัน มีการสร้างประตูเมือง ดังความว่า

“...เจ้าพระยาแสนภูซึ่งครองเมืองเชียงราย มีพระราชประสงค์จะสร้างพระนครอยู่ใหม่ จึงได้แสวงหาชัยภูมิอันดีแก่การเป็นราชธานี และได้เลือกเอาเมืองรอยเก่าริมน้ำของ(แม่น้ำโขง) อันเป็นแคว้น แคว้นโยนกนาคบุรีแต่โบราณ โปรดให้ขุดคูและก่อปราการพระนครสามด้าน แต่ด้านตะวันออกเว้นไว้เอาแม่น้ำของเป็นคูปราการเวียงตั้งพิธีกลบบาตฝั่งหลักเมือง ในวันศุกร์ เดือน 7 ขึ้น 2 ค่ำ ปีมะโรง สัมฤทธิศก จุลศักราช 690 ยามแตรคำ ไวลักคนาในราศรีดุล วงปราการด้านกว้าง 700 วา ด้านยาวไปตามน้ำแม่ของ 1,500 วา มีประตู 5 แห่ง คือ ประตูยางเทิง(นางเซ็ง)³² ประตูหนองมุด ประตูเชียงแสน (ประตูป่าสัก) ประตูท่าม่าน(ทัพม่าน) และ ประตูดินขอ...” (พระยาประกาศกิจกรจักร์,2515.)

³¹ หมายถึงผู้ที่เกิดขึ้นเอง

³² ในวงเล็บ เป็นชื่อที่ผู้คนในท้องถิ่นใช้เรียกชื่อประตู

และบูรณะวัดวาอารามที่ร้าง พระธาตุจอมกิตติ พระธาตุภูเข้า พระเจ้าแสนปกครองเมือง เชียงแสนอยู่ 25 ปี แล้วลงไปสวดยราชย์ ณ เมืองเชียงใหม่

เหตุการณ์หนึ่งที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ตำนาน และอยู่ในความทรงจำและชาวบ้าน ส่วนใหญ่สามารถบอกเล่าได้อย่างไม่แตกต่างกัน ความดังตำนานเมืองเชียงแสนฉบับที่รวบรวมโดย พระครูทองสืบ วิสุทธาจาโร จัดทำเพื่อถวายแด่วัดพระเจ้าล้านตอง อุทิศถวายเป็นราชกุศลแด่พระมหากษัตริย์เมืองเชียงแสนในอดีตทุกพระองค์ โดยแจกในงานวางศิลาฤกษ์ศาลหลักเมืองครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2533 ย้อนกลับไปถึงเมืองเชียงแสนที่เป็นเสมือนหน้าต่างสำหรับการบุกเชียงใหม่ของพม่า ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาณาจักรผู้ครอบครองเชียงแสนอยู่เป็นนิจ

เหตุการณ์ครั้งสำคัญที่ชาวบ้านจดจำ คือ ในปี พ.ศ.2244 ที่พม่าครองเมืองเชียงแสน ทำให้เมืองเชียงแสนขึ้นตรงต่อกรุงอังวะ ไม่ใช่เชียงใหม่ ยกให้เป็นประเทศราชสืบต่อกันมาจนกระทั่งปี พ.ศ. 2322 พระยาจำบ้านผู้ครองเมืองเชียงใหม่ ซึ่งในสมัยนั้นขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี พระยาจำบ้านได้ยกพลขึ้นไปตีเชียงแสน ทำให้เมืองเชียงแสนร้างไป ขณะเดียวกันก็มีการเข้ามาตั้งทัพของพม่าเพื่อรบบกเมืองเชียงใหม่อยู่ร่ำไป พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 1 ทรงเห็นว่า หากปล่อยให้พม่าอยู่ในเชียงแสนนานเกินไป จะเป็นอันตรายมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2347 เดือน 5 จึงได้โปรดให้พระเจ้าหลานเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์ พระยายมราช ยกกองทัพขึ้นมาสมทบกับเชียงใหม่เพื่อไปตีเชียงแสน ซึ่งพม่าเองก็ตั้งมั่นสู้รบ กองทัพสยามปิดล้อมอยู่ 2 เดือน สะเบียงขัดสนกองทัพจากสยามจึงถอยล้ากลับไปก่อน คงเหลือแต่กองทัพเชียงใหม่ เมื่อพม่าเห็นว่าไม่มีกองทัพเคลื่อนกลับก็คิดว่าล่าถอยหมด จึงเปิดประตูเมือง ทำให้กองทัพเชียงใหม่บุกเข้าตีและยึดเชียงแสนได้

เมื่อกองทัพเชียงใหม่ยึดเชียงแสนได้ ก็ให้รื้อเผาเมืองและวัดวาอาราม เพราะเกรงว่ากำลังของพม่าจะบุกมาอีก อพยพคนเชียงแสน 23,000 คนเศษ แบ่งออกเป็น 5 ส่วน ให้ไว้ในเมืองเชียงใหม่ 1 ส่วน, นครลำปาง 1 ส่วน, เมืองน่าน 1 ส่วน, เมืองเวียงจันทน์ 1 ส่วน(บางตำนานระบุว่า เป็นหลวงพระบาง) ที่เหลือถวายเป็นไปกรุงเทพฯ ซึ่งโปรดให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สระบุรี และราชบุรี ซึ่งยังมีหมู่บ้านของชาวเชียงแสนอยู่ที่ตำบลเสาไห้ จ.สระบุรีและราชบุรี เรียกตัวเองว่า ยวน หรือ ไทยยวน อันหมายถึงชาวโยนกเดิม มีคำบอกเล่าต่อๆ กันว่า ในการอพยพครัวเรือนของเชียงแสนในครั้งนั้น เพื่อมิให้ราษฎรที่ถูกกวาดต้อนพะว้าพะวัง ที่จะต้องเอาลูกเล็กเด็กแดงไปด้วย ทำให้การการเดินทางชักช้า กองทัพเชียงใหม่จึงได้นำเอาเด็กเล็ก ที่ยังเดินทางไม่ได้ปล่อยไว้ในนา

แล้วท่อน้ำเข้าจนเต็มให้จมน้ำตาย หมด ส่วนเด็กที่โตขนาด 4 – 5 ขวบ ยังเดินทางไกลด้วยตนเอง ไม่ได้ ให้ให้นำบรรทุกเรือไปล่อเสียกลางแม่น้ำโขง และหลังจากนั้น เชียงแสนก็ได้กลายเป็นเมืองร้างเป็นเวลานาน(สงวน, 2505)

3.2 ประวัติศาสตร์ที่กล่าวโดยคนท้องถิ่นเชียงแสน

แม้ว่างานศึกษาชิ้นนี้ จะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เน้นประสบการณ์ชีวิตของผู้คน หรือเรื่องราวในอดีตผ่านการบอกเล่า แต่แน่นอนว่าต้องมีการคาบเกี่ยวหรือทับซ้อนกับประวัติศาสตร์รูปแบบอื่นด้วย ดังนั้นการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับเชียงแสนสามารถช่วยให้คณะคณะวิจัยเข้าใจ และรับรู้เรื่องราวของท้องถิ่นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่ปรากฏในคำบอกเล่า จากผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่นั้น มักจะมีการผสมผสานกันระหว่างเรื่องราวตำนานที่ได้รับการถ่ายทอดหรืออ่านจากเอกสาร การจินตนาการและการคาดเดา พร้อมทั้งการเลือกจำจดหรือบอกเล่าในบางสื่อบางตอนที่ตนเองประทับใจ

การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในที่นี้หมายถึง การศึกษาโดยอาศัยการร่วมคิด ให้ข้อมูลโดยการบอกเล่าเรื่องราวและความรู้สึกจากผู้คนในท้องถิ่นโดยตรง อันเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของงานศึกษาชิ้นนี้ อย่างไรก็ตามงานศึกษาลักษณะของหลักฐานและการจัดบันทึกนับว่ามีคุณูปการอย่างมากต่อการทำความเข้าใจและอธิบายความเป็นเชียงแสนในเชิงพัฒนาการได้เป็นอย่างดี ทั้งสำหรับวงการประวัติศาสตร์ สังคมศาสตร์ และส่วนราชการปกครอง หรือแม้แต่กับผู้คนที่ท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในเชียงแสนเอง อย่างน้อยก็เกิดความภาคภูมิใจที่เมืองเชียงแสนแห่งนี้มีความเป็นมาที่ยาวนาน เงื่อนไขของ “เวลา” และ “หลักฐาน” ที่ชุดค่านักโบราณคดีหรือนักประวัติศาสตร์ สะท้อนถึงความเก่าแก่ บ่งบอกว่ามีผู้คนอาศัยบนผืนดินและมีชีวิตที่ผูกพันกับแม่โขงหรือขรณที่แห่งนี้มาเป็นเวลานาน นับตั้งแต่อาณาจักรสุวรรณโคมคำแห่งขอมสมัย ถูกอ้างอิงทั้งเอกสารและถ้อยคำของบุคคลว่ามีความเก่าแก่กว่าเมืองสำคัญ ๆ อื่นของล้านนา เช่น ลำพูนเชียงใหม่ เชียงราย และลำปาง

สิ่งที่คณะคณะวิจัยสนใจคือ การรับรู้ประวัติศาสตร์เกี่ยวกับท้องถิ่น กับการบอกเล่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนแห่งนี้ มีความสัมพันธ์กันอย่างไร ? และมีแนวโน้มที่จะอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าวในลักษณะที่ท้องถิ่น ที่เป็นผู้กำหนดความสัมพันธ์ของตัวเองกับโครงสร้าง

และโครงข่ายของอำนาจ ทั้งอำนาจปกครองและอำนาจของความรู้จากภายนอกที่เข้ามาพร้อมกัน เบื้องต้นพบว่าการรับรู้และการอธิบายประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้น ไม่ได้เป็นไปในลักษณะของการยอมรับหรือปฏิเสธเนื้อหาสาระของเอกสารหรือเรื่องราวอย่างเด็ดขาดชัดเจน ค่อนข้างที่จะยอมรับในเรื่องราวที่เกี่ยวกับการสร้างบ้านแปงเมือง และแม้กระทั่งการค้นพบซากมนุษย์และอุปกรณ์การดำรงชีพโบราณ ก็ถูกนำมากล่าวอ้างถึงควมมีอารยธรรมมาแต่โบราณก่อนประวัติศาสตร์ แต่สิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนมากที่สุด และบ่งบอกถึงความเป็นคนเชียงแสนนั้นผู้คนในท้องถิ่นกลับให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมประเพณี จารีตปฏิบัติที่มีมาแต่อดีตมากกว่า โดยแบบแผนการดำเนินชีวิตและชุมชนนั้นมีที่มาจากระบบการเรียนรู้และสืบทอดจากหลายแหล่ง อาทิ บางพิธีกรรมเรียนรู้มาจากปื้สไบลานที่กล่าวถึงความเป็นมาและวิถีชีวิตของเชียงแสน³³ ส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่เคยบวชพระ ประเพณีหนึ่งที่เรียนรู้มาจากปื้สไบลานและปฏิบัติกันมายาวนาน ประเพณีพระธาตุเจดีย์หลวงและพระธาตุจอมกิติ เดือน 7 เป็ง ขึ้น 15 ค่ำ ที่มีการร่วมกันของคนทั้งเชียงแสน เชียงราย แม่จัน รวมไปถึงศาสนชนจากฝั่งพม่าและลาว แต่ส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและสืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ

สำหรับชุมชนท้องถิ่นนั้นการศึกษาเชิง “ประวัติศาสตร์” ที่หมายถึงการย้อนกลับไปทำความเข้าใจอดีต ทั้งระบบความสัมพันธ์ เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม หรือการพยายามสืบค้นเรื่องราวในอดีตของตนเองหรือท้องถิ่นของตนเองนั้น นับว่าเป็นสิ่งที่ไม่ได้อยู่ในมิตินิคิดของผู้คนในท้องถิ่นมาแต่เดิม จากการสัมภาษณ์พบว่า การจดจำหรือบอกเล่าเรื่องราวต่างๆ นั้น คนท้องถิ่นจะบอกเล่าเรื่องราวที่แยกขาดจากกันระหว่าง ประวัติศาสตร์วิถีชีวิต กับ ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักร ซึ่งประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรนี้เริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดของชุมชนท้องถิ่นแถบนี้หลังปี พ.ศ. 2500 นี้เอง โดยสามารถยืนยันได้จากการพยายามที่จะ

³³ ปัจจุบันปื้สไบส่วนใหญ่ถูกเก็บไว้ที่ส่วนราชการ และกระจายไปตามวัดอื่น ๆ ทั้งพะเยา ลำปาง เชียงใหม่ หรือเชียงราย และคนท้องถิ่นไม่ทราบว่าอยู่ที่ไหนบ้าง จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ให้ความตรงกันว่า ส่วนใหญ่ตำนานหรือเรื่องราวของเชียงแสนจะอยู่ที่เชียงตุง บางท่านเคยไปและได้เห็น อธิบายว่าเมื่อครั้งล้านนามีอาณาเขตครอบคลุมไปจรดเชียงตุง ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของพม่า มีการเผยแพร่พุทธศาสนาจากล้านนาขึ้นไปทางเหนือ มีพระสงฆ์จากเชียงแสนหลายรูปที่จาริกไปสร้างวัดและนำเอาปื้สไบลานไปด้วยมากมาย และเมื่อถึงเวลาที่อังกฤษเข้ามายึดและปกครองพม่า ล้านนาก็ไม่สามารถที่จะเอากลับมาได้(ข้อมูลจากลุงหนานวงศ์ วงศ์ศา)

ปะติดปะต่อเรื่องราว และเรียนรู้ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรของท้องถิ่นนั้น เกิดขึ้นภายหลังจากที่มีการเข้าไปขุดค้นและสำรวจซากโบราณสถาน โบราณวัตถุ และหลักฐานบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับเชียงแสน โดยหน่วยงานศิลปากรที่ 4 และพิพิธภัณฑ์เชียงแสน ที่ตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ.2500 แต่เริ่มทำการศึกษาและขุดค้นก่อนหน้านี้ประมาณ 5 – 6 ปี จากการสัมภาษณ์พ่ออ้อยแก้ว ศรีปัน อายุ 83 ปี ซึ่งเป็นลูกหลานของกำนันหมู จันทาพูน ต้นตระกูลคนยงที่อพยพจากลำพูน ภายใต้งานนำของเจ้าอินตะ ในปี พ.ศ.2421 ตอนที่เข้ามาอยู่ใหม่นั้น พื้นที่เวียงเก่าเชียงแสนมีซากปรักหักพังของวัดวาวารามและซากพระพุทธรูปที่กลุ่มไ้ตามโคนต้นไม้ใหญ่ ผู้คนก็ไม่ใคร่จะสนใจหรือนำมาเก็บไว้เป็นของตนเอง ด้วยเกรงอำนาจบาปมีทั้งส่วนที่เป็นเมืองเก่า เมืองร้าง และพื้นที่แถบนั้นก็เป็นวัดวาวาราม จึงปล่อยให้ทุกอย่างคงอยู่ตามเดิม ผู้คนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ในช่วงเวลานั้น ก็เลือกเอาพื้นที่ที่ราบพอลูกสร้างบ้านเรือนเท่านั้น บางคนก็ไปตั้งบ้านเรือนในทางฝั่งตะวันออก อันเป็นที่ของประเทศลาวในปัจจุบัน เพราะพื้นที่ดังกล่าวเป็นที่ราบตะกอนแม่น้ำโขง และเหมาะแก่การเพาะปลูก หลายคนจึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงเสีย เนื่องจากใกล้พื้นที่เพาะปลูก พ่ออ้อยแก้ว เล่าต่อว่าเมื่อครั้งที่พ่ออ้อยยังเป็นเด็กอายุ 5 – 6 ขวบ (ประมาณปี พ.ศ.2469) ราชการได้เกณฑ์คนมาแผ้วถาง เพื่อรับเสด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว(รัชกาลที่7) โดยมีชาวบ้านเชียงแสน นอกเมืองเชียงแสน ไกลไปถึงแม่จัน มาร่วมกันแผ้วถางพื้นที่บริเวณเวียงเก่า คนละ 15 วัน ตอนนั้นก็ชาวบ้านเองก็ไม่ได้ให้ความสนใจกับความเป็นเวียงเก่าเชียงแสน แต่จะรู้สึกตื่นเต้นกับการได้เข้าเฝ้ากษัตริย์สยามเสียมากกว่า แต่ละวันจะมีชาวบ้านไปยืนมองอยู่ไกลๆ พลับพลาที่ประทับ ที่ตั้งเรียงราย 5 – 6 หลังอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง ต่อมาก่อนที่กรมศิลปากรจะเข้าไปทำการสำรวจพื้นที่ ได้มีชาวฝรั่งเศสล่องเรือมาจากหลวงพระบางเข้ามาขุดพระและขนเอาพระพุทธรูปที่กลุ่มไ้ตามโคนต้นไม้ไปเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านแถบนี้เองก็ได้ห้ามปราม ไม่ได้รู้สึกหวงแหนว่าเป็นของตน และประการสำคัญเกรงกลัวต่ออำนาจของศาสนาและวิญญาณเจ้าบ้านเจ้าเมืองเก่าในอดีต ในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองวัตถุโบราณต่างๆ เหล่านี้ถูกขนย้ายไปกับพวกทหารที่เข้ามาตั้งกองอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ส่วนผู้ที่ทำการค้าขายก็มีบางกลุ่ม เป็นทหาร และคนจีน³³ ส่วนคนในท้องถิ่นมีไม่กี่ราย ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าว่าท้ายที่สุดแล้ว ชีวิตของคนพวกนั้นก็วิบัติ มีทหารคนหนึ่งตายอย่างทรมานและก่อนสิ้นใจนั่งในท่าขัดสมาธิ เหมือนกับ

³³ ผู้ให้สัมภาษณ์ ใช้คำว่า “หมูเจ๊ก” แล้วตามด้วยชื่อ.... ซึ่งคณะวิจัยของสงวนนามเนื่องจากลูกหลานของพวกเขาเหล่านั้นยังอยู่อาศัยและทำมาหากินในเชียงแสน

พระพุทธรูป อยู่ตลอดเวลา ไม่สามารถเคลื่อนย้ายหรือเปลี่ยนท่าได้ นำความทุกข์ทรมานมาให้เจ้าตัว อยู่ในสภาพเช่นนี้จนกระทั่งเสียชีวิต

ประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อความคิดและการรับรู้ของชุมชนท้องถิ่น ในราว 30 – 40 ปี หลัง พ.ศ.2500 แม้วก่อนหน้านั้นเรื่องราวของเมืองเชียงแสนเมื่อครั้งอดีตกาลจะมีการศึกษาและบอกเล่าสู่กันฟังในท้องถิ่น ผ่านพระสงฆ์ที่มีการเทศนาเรื่องราวของเมืองเชียงแสนผ่านกัณฑ์เทศน์หรือปี่สา ซึ่งขณะนั้นมีพระจำพรรษาอยู่เพียง 3 วัดเท่านั้น ได้แก่ วัดพระล้านตอง วัดปงสนุก และวัดพันตอง³⁴ จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่พบว่า ผู้คนในชุมชนเวียงเก่าที่เคยได้ฟังพระเทศน์เกี่ยวกับเมืองเชียงแสน ก็รู้สึกภูมิใจที่ได้มาอยู่อาศัยในที่ที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก่อน ส่วนชุมชนสบรวกและสบค่านั้นส่วนใหญ่ไม่เคยฟังและไม่เคยรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับเวียงเก่าเชียงแสนเลย อาจะกล่าวได้ว่า การเข้ามาของกรมศิลปากร เป็นตัวกระตุ้นให้ชาวบ้านได้สนใจในความเป็นเมืองเก่า และมีความเป็นของราชอาณาจักรที่ยาวนาน แต่ก็ไม่มากนัก จะมีเพียงบางกลุ่มคน เช่น ข้าราชการในพื้นที่ พระสงฆ์ หรือผู้เฒ่าผู้แก่บางรายที่สนใจและให้ความสำคัญอย่างจริงจัง โดยเฉพาะท่านพระครูทองสืบ วิสุทธาจาโร เจ้าอาวาสวัดล้านตอง ปัจจุบัน ซึ่งว่าท่านเป็นผู้นำของคนท้องถิ่นที่ทำการศึกษาเรื่องราวของราชอาณาจักเชียงแสน และบันทึกความเป็นมาต่าง ๆ อย่างจริงจัง และผู้คนในท้องถิ่นมักจะกล่าวอ้างถึงท่านพระครูทองสืบ ในฐานะของผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงแสน จากการสัมภาษณ์ ในราว 10 กว่าปีก่อน (ช่วงประมาณหลังปี พ.ศ.2530) ท่านเริ่มให้ความสนใจประวัติศาสตร์เมืองเชียงแสนจากปี่สา ที่มีการจารึกเป็นภาษาเมืองเหนือก่อน แล้วจากนั้นก็ศึกษาจากพงศาวดาร เช่น พงศาวดารโยนก พระราชพงศาวดาร ตำนานสิงหนวัติ ตำนานเชียงแสน ฯลฯ

(1) ประเพณีและจารีตในฐานะประวัติศาสตร์ท้องถิ่น:

กระบวนการดำรงอยู่และรื้อฟื้น

คณะวิจัยให้ความสำคัญกับประเพณีและจารีต ในฐานะของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าว มิได้เป็นเพียงกฎหรือกติกาทางสังคม ที่มีไว้เพื่อปฏิบัติตาม

³⁴ ได้ย้ายมาตั้งในพื้นที่ของวัดผ้าขาวบ้าน ในปี พ.ศ.2490 เนื่องจากที่ตั้งเดิมของวัดเป็นพื้นที่ลุ่ม อยู่ในระดับที่ต่ำกว่าบ้านเรือนของชาวบ้านบางหลัง ผู้เฒ่าผู้แก่จึงได้ย้ายไปไว้ที่วัดผ้าขาวบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงและอยู่ในระดับที่สูงกว่าที่อื่นๆ

หรือเพื่อตอบสนองในส่วนของคุณหรือความบันเทิงเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มียุทธวิธีต่อคนท้องถิ่นทั้งในชีวิตประจำวัน อย่างมาก สารที่ซ่อนอยู่ในตัววัฒนธรรมประเพณีคือระบบความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์มนุษย์กับระบบความเชื่อ/ศาสนา มนุษย์กับธรรมชาติ หรืออาจจะสรุปว่าเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงอัตลักษณ์ของผู้คนว่าอยู่ในกลุ่มสังคมใด ชาติพันธุ์ใด มีความเป็นมาอย่างไร

จารีตประเพณี บางอย่างมีการถ่ายทอดและปฏิบัติสืบทอดมาหลายชั่วอายุคน บางอย่างเป็นลักษณะเฉพาะของชาติพันธุ์ และบางอย่างเป็นการรื้อฟื้นและสร้างใหม่ ชุมชนท้องถิ่นได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับจารีตและประเพณีในฐานะของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไว้อย่างน่าในสนใจว่าระบบความเชื่อและวัฒนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเป็นชุมชนท้องถิ่นของตนได้ ดังนั้นการดำรงอยู่ของจารีตและประเพณีนั้นมิได้มีความหมายว่าเป็นการอนุรักษ์ไว้เท่านั้น แต่เป็นการย้ำให้สมาชิกของชุมชนท้องถิ่นมีความรู้และเข้าใจเรื่องราวของตน ก่อให้เกิดสำนึกร่วมในการเป็นสมาชิกของชุมชน และนำไปสู่พลังของชุมชนที่จะต่อรองและเผชิญหน้ากับปัญหาของชุมชน

โดยมีแบบแผนการปฏิบัติผ่านประเพณีและจารีต โดยภาษาท้องถิ่นเรียกว่า ป่าเวณี และฮีต ความแตกต่างระหว่างทั้งสองสิ่งมีดังนี้

ฮีต	ป่าเวณี
1. เป็นข้อห้ามที่ต้องปฏิบัติ มีการบังคับ มีบทลงโทษ โดยคนในชุมชนร่วมกันกำหนด เช่น การผัดผีของหนุ่มสาว ต้องไปเสียผีของตระกูลฝ่ายหญิง , การล่องละเมิดสิ่งหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ ต้องทำพิธีขอขมา , การลักขโมยของผู้อื่น ต้องมีการปรับไหม ฯลฯ	1. เป็นสิ่งที่ควรกระทำเมื่อครบกำหนดเวลาหรือจังหวะโอกาส ไม่บังคับ เช่น งานบุญ การดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในวันปีใหม่ ป่าเวณีพระธาตุ การจัดการงานศพ แต่งงาน ฯลฯ
2. มีหน้าที่ในการจัดระบบความสัมพันธ์ให้คนอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข (ปัจจุบันบางอย่างซ้อนทับกับกฎหมายของรัฐ)	2. ทำหน้าที่ในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคน ความเชื่อ ศาสนา ความเป็นหมู่เดียวกัน ฯลฯ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะสามารถจำแนกให้เห็นความต่างกันของจารีตและประเพณีท้องถิ่น แต่ทั้งสองส่วนก็ได้ดำรงอยู่อย่างแยกขาดจากกันโดยสมบูรณ์ เพราะอย่างยิ่งส่วนที่เกี่ยวข้องกับ ศรัทธาความเชื่อ เช่น เกี่ยวกับผีเจ้าเมือง ในแต่ละปีต้องมีการเลี้ยงผีเจ้าเมืองเมื่อถึงกำหนดเวลา ตามแบบประเพณี และสมาชิกของชุมชนเองจะต้องไม่ไปละเมิดศาลเจ้าพ่อหรือป่าเจ้าเมืองแม้ในชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อหรือเจ้าเมือง นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงความเคารพและไม่ละเมิดต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์

เบื้องต้นคณะวิจัยจะนำเสนอภาพรวมของประเพณีท้องถิ่นในรอบปีที่มีความเหมือนและแตกต่างกันระหว่าง 3 ชุมชน ที่ยังคงมีการปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน จากนั้นจะนำเสนอในรายละเอียดของบางประเพณีหรือพิธีกรรม ที่จะสามารถสะท้อนให้เห็นระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่น พร้อมทั้งวิเคราะห์ให้เห็นถึงกระบวนการ และระบบคิดของชุมชนที่ซ่อนอยู่ภายใต้พิธีกรรมทางสังคม รวมไปถึงการหายไปและหรือฟื้นขึ้นใหม่สำหรับบางประเพณี

ประเพณีในรอบปีของชุมชนสบรวก

เดือนมกราคม-เดือนสาม	ว่างเว้นประเพณี
เดือนกุมภาพันธ์-เดือนสี่	ประเพณีทานข้าวใหม่ ทำพร้อมกับการบวชสงฆ์ลง(บวชเณร)
เดือนมีนาคม-เดือนห้า	ประเพณีนมัสการพระธาตุดอยตุง ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5
เดือนเมษายน-เดือนหก	ประเพณีสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม-เดือนเจ็ด	ประเพณีนมัสการพระธาตุดอยเชียงเมียง/ภูเข้า(ก่อนเข้าพรรษา)
เดือนมิถุนายน-เดือนแปด	ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าเมือง
เดือนกรกฎาคม-เดือนเก้า	ประเพณีเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม-เดือนสิบ	ประเพณีสลากภัต
เดือนกันยายน-เดือนสิบเอ็ด	ว่างเว้นประเพณี
เดือนตุลาคม-เดือนสิบสอง	ประเพณีออกพรรษา
เดือนพฤศจิกายน-เดือนเกี๋ยง/เจี๋ยง	ประเพณีนมัสการพระธาตุเชียงเมียง(หลังออกพรรษา)
เดือนธันวาคม-เดือนยี่	ว่างเว้นประเพณี

ประเพณีในรอบปีของชุมชนเวียงเก่า

เดือนมกราคม-เดือนสี่	ประเพณีตานข้าวใหม่ เป็นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวข้าว นำข้าวมาถวายพระที่วัด และมีการนำไปไหว้ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือด้วย โดยนำเอาข้าวใหม่ที่สุกแล้วพร้อมเครื่องคาวหวานและดอกไม้ ไปตานข้าวใหม่
เดือนกุมภาพันธ์-เดือนห้า	ว่างเว้นประเพณี
เดือนมีนาคม-เดือนหก	ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุเจดีย์หลวงและพระธาตุจอมกิตติ (รายละเอียดจากกล่าวในช่วงต่อไป)
เดือนเมษายน-เดือนเจ็ด	ประเพณีสงกรานต์ วันสงกรานต์ 13 เข้ามิดของวันนี้เชื่อว่าปู่สังขารยาสังขารจะลอยมาตามแม่น้ำใหญ่/ลำน้ำโขง พอตกสายชาวบ้านก็จะไปชำระร่างกาย สระผม หรือเอาเสื้อผ้า ที่ที่นอน มุ้งผ้าห่มออกมาซัก เชื่อว่าเป็นการชำระสิ่งสกปรกให้ลอยไปกับสังขาร วันเนา 14 จะไม่กล่าวคำที่ไม่ดี ขนทรายเข้าวัด เตรียมเครื่องคาวหวาน ไว้สำหรับไปทำบุญที่วัดและดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในวันพญาวัน 15 ซึ่งในวันนี้จะมีการสงฆ์น้ำพระดำหัวคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพนับถือ และวันที่ 16 ก็เป็นวันปากปี หรือวันแรกของปี ก็จะเน้นที่การปฏิบัติในครัวเรือน นิยมทานแกงขนุน ถือว่าโชคจะช่วยหนุนนำชีวิตให้ดีไปตลอดปี
เดือนพฤษภาคม-เดือนแปด	ประเพณีบูชาดอยตุง ชาวบ้านจะไปร่วมพิธีกรรมที่วัดพระธาตุดอยตุง หากไม่ไปดอยตุงก็จะทำที่วัดพระธาตุจอมกิตติแทนก็ได้
เดือนมิถุนายน-เดือนเก้า	บูชาเจ้าพ่อป่าสัก จะมีการเลี้ยงผีที่ศาลเจ้าพ่อ และจุดบั้งไฟบูชาพระธาตุจุฬามณี
เดือนกรกฎาคม-เดือนสิบ	ประเพณีเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม-เดือนสิบเอ็ด	ว่างเว้นประเพณี
เดือนกันยายน-เดือนสิบสอง	ประเพณีสลากภัต
เดือนตุลาคม-เดือนเกยง	ประเพณีออกพรรษา
เดือนพฤศจิกายน-เดือนยี่	ประเพณีลอยกระทง
เดือนธันวาคม-เดือนสาม	ว่างเว้นประเพณี

ประเพณีในรอบปีของชุมชนสบคำ

เดือนมกราคม	ประเพณีทำบุญขึ้นปีใหม่ โดยจะไปทำบุญตักบาตรและฟังเทศน์ที่วัด / เกิดในช่วง 30 – 40 ปีที่ผ่านมา
เดือนกุมภาพันธ์	ประเพณีบุญข้าวจี (ทานข้าวใหม่) ความเป็นมาของงานบุญข้าวจี คือ เมื่อครั้งพุทธกาล มีทาสในครอบครัวยุคของเศรษฐีคนหนึ่ง ต้องทำงานหนักทุกวัน อดมื้อกินมื้อ วันหนึ่งเขาหิวมากไม่มีอะไรกิน จึงได้เอารำข้าวละเอียด มาคลุกกับน้ำแล้วนำไปจีไฟ โดยหวังว่าจะนำมากิน แต่บังเอิญได้พบกับพระพุทธเจ้า เสด็จมาผ่านทาง เขาจึงได้นำข้าวจีนั้นถวาย หลังจากถวายเสร็จแล้ว เขาไม่แน่ใจว่าพระองค์จะฉันหรือไม่ จึงเดินตามไป และพบว่าพระองค์ฉันข้าวจีนั้น จึงเกิดความปิติในการทำบุญ และการทำบุญครั้งนี้ก่อนนิสัคแก่เขา ภายหลังได้หลุดพ้นจากการเป็นทาส คนลาวจึงได้จัดให้มีการทำบุญข้าวจีขึ้นตั้งแต่นั้นมา / เป็นประเพณีเก่าแก่มาแต่บรรพชน
เดือนมีนาคม	ประเพณีการเข้าปริวาสกรรมก่อนงานวันพบหลวงพ่อผาเงา โดยพระและสามเณรที่วัดผาเงาและนิมนต์จากวัดเครือข่ายมาร่วมด้วย เป็นเวลาทั้งสิ้น 9 – 10 วัน และจะกำหนดช่วงเวลาที่แน่นอนเพื่อให้เสร็จสิ้นก่อนวันพบหลวงพ่อผาเงา 1 วัน (พบหลวงพ่อในวันที่ 18 มีนาคม 2519) คนสบคำจะทำบุญตักบาตรและสนับสนุนตลอดกิจกรรม เชื่อว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมในพิธีการปริวาสกรรมเปรียบเหมือนกับการชำระความขุ่นข้องหมองใจ หรือชำระบาปที่ได้กระทำความในช่วงที่ผ่านมา / เกิดขึ้นหลังจากปี พ.ศ. 2519
เดือนเมษายน	ประเพณีสงกรานต์ จะคล้ายกับของคนเมือง คือ เป็นวันสงกรานต์ หรือวันสงเคราะห์ 13, วันเนา 14 และ วันพญาวัน 15 แต่สำหรับสบคำจะแตกต่างคือ ในวันที่ 13 จะนำพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในวิหารลงมาไว้บนแท่น ในลานวัน เพื่อให้ชาวสบคำมาสรงน้ำ โดยชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาพร้อมกันที่ลานพิธีแล้ว

	ทำการสรงพระพุทธรูปก่อน จากนั้นจะสรงพระสงฆ์และสามและ เณรในวันทุกรูป จะนำพระกลับขึ้นไปประดิษฐานไว้ที่เดิมเมื่อผ่าน พันเดือนเมษายนไปแล้ว และวันที่ 15 เป็นวันเอาโชคเอาชัย วันนี้ จะมี “การงัน” โดยชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนจะมารวมตัวกัน ร้อง รำทำเพลง เคลื่อนไปตามบ้านต่างๆ เริ่มจากบ้านผู้ใหญ่บ้าน และ บ้านต่อไป อาจจะไม่ครบทุกหลังคาเรือน แต่จะกระจายให้ได้มาก ที่สุด เจ้าของบ้านที่มีคนเข้าไปงันก็ต้องเลี้ยงข้าวปลาอาหาร และ เครื่องดื่ม โอกาสนี้หากบ้านใดมีผู้เฒ่าผู้แก่ ก็จะมีการดำหัวไป พร้อมกัน
เดือนพฤษภาคม	ประเพณีสรงน้ำพระธาตุผาเงา
เดือนมิถุนายน	ประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อสบคำ หรือการเลี้ยงหอ หรือการคำหอ ชาวสบคำเชื่อว่า เจ้าพ่อสบคำ คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยปกป้อง บ้านเรือน ผู้คน และหมู่บ้าน ให้อยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข ทุกครัว เรือนจะมีส่วนร่วมในการเลี้ยง ทั้งบริจาคเงินทอง ข้าวของ ประกอบพิธีกรรมหรือการเข้ามาร่วมในบริเวณประกอบพิธีกรรม และหลังเสร็จพิธีจะมีการเล่นสละบ้า ชักชะเยอ(ดึงสาว)
เดือนกรกฎาคม	ประเพณีเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	ประเพณีทานข้าวห่อ เป็นการอุทิศส่วนกุศลไปให้กับญาติพี่น้อง ที่ล่วงลับ
เดือนกันยายน	ประเพณีทานข้าวสาก(สลากภัต) จะเป็นทำบุญให้ญาติพี่น้องที่ ล่วงลับไปแล้วอีกครั้งหนึ่ง ทำในวันขึ้น 15 ค่ำ เชื่อว่าเป็นวัน ปลอญผี
เดือนตุลาคม	ประเพณีไหลเรือไฟในวันออกพรรษา เชื่อว่าเป็นการบูชาแม่น้ำ และคนสบคำไหลเรือไฟเพื่อบูชารอยพระพุทธรูปของ องค์พระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ริมฝั่งน้ำในเมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว
เดือนพฤศจิกายน	วางวันประเพณี
เดือนธันวาคม	ประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อสบคำ (ครั้งที่สอง)

จากภาพรวมของประเพณีข้างต้นนั้น รูปแบบและการปฏิบัติมิได้หยุดนิ่ง หากแต่เปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบและพิธีการอยู่เสมอและต่อเนื่องภายใต้บริบทที่เปลี่ยนไป ซึ่งคณะวิจัยจะได้กล่าวถึงประเพณีและการเปลี่ยนแปลงรวมทั้งระบบคิดและความเข้าใจในสาระของประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการจัดระบบความสัมพันธ์ทั้งภายในครอบครัว เครือญาติ ชชาติพันธุ์ ชุมชน และระหว่างชุมชน โดยคณะวิจัยได้เลือกเน้นศึกษาประเพณีที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตและการจัดระบบความสัมพันธ์ของผู้คนท้องถิ่น และสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงและเคลื่อนไหวของประเพณี ทั้งในระบบคุณค่ากับความสัมพันธ์ทางสังคม

ทั้งนี้ได้เลือกหยิบเอาประเพณีที่มีความเฉพาะของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีรายละเอียดทั้งความเหมือนและแตกต่างกันของทั้ง 3 ชุมชน โดยเลือกประเพณีเลี้ยงผีเจ้าเมือง และความหมายของผีเจ้าเมืองที่มีอิทธิพลต่อคนในชุมชน

(2) ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าเมืองหรือเจ้าพ่อ

ประเพณีเลี้ยงผีเจ้าเมืองเป็นประเพณีที่ชุมชนทั้ง 3 แห่งปฏิบัติมาทุกปี โดยมีรายละเอียดของความเชื่อและพิธีกรรมของแต่ละชุมชน คือ

ชุมชนสบรวก ผีเจ้าเมืองของชุมชนสบรวก เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คอยดูแลและปกป้องรักษาบ้านเมืองแห่งนี้มายาวนานตั้งแต่เมื่อครั้งที่ เป็นเมืองเกียงในอดีต จากการบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนสบรวก กล่าวว่าผีเจ้าเมืองนี้ มิได้นำมาด้วยเมื่อครั้งอพยพ เพราะต่างคนต่างมาจากหลายบ้านหลายเมือง และความเชื่อหนึ่งที่ติดตัวมาคือการเคารพนับถือผีเจ้าบ้านเจ้าเมือง และชุมชนแต่ละแห่งก็ต้องมีเจ้าเมือง เมืองเกียงเองก็ต้องมีเช่นกัน พ่อเฒ่าชาวไทยใหญ่ที่อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เวียงเกียงแรกๆ จึงได้หาสถานที่ที่คิดว่าผีเจ้าเมืองสิงสถิตอยู่ และได้เลือกเอาพื้นที่เนินเขาเตี้ยๆ มีต้นไม้ใหญ่คู่ 2 ต้น และเป็นป่ารกทึบ สำหรับเป็นศาลเจ้าเมือง แต่พ่อเฒ่าม้าว พรหมปัญญา เล่าว่า

“ที่จริงแล้วคนเฒ่าคนแก่ได้เล่าเกี่ยวกับผีเจ้าเมืองสืบต่อกันมาว่า มีปู่เงี้ยวขาลายชายผี ตัวใหญ่เป็นเงิน 1 ฮ้อย ตัวน้อย 3 บาท ปู่เงี้ยวขาลายเป็นผู้ที่แกร่งกล้าอาคม ทั้งอาวุธดาบ หน้าไม้ แต่มีอยู่หนึ่งปู่เงี้ยวรบแพ้ ไม่มีอะไรกิน จึงเอาผีกระตังใส่หาบ

ชาย มีตัวเล็กนั้น คนเมือง³⁵ ชื้อเอาไว้ ส่วนผีตัวใหญ่ขายไม่ออก
เพราะราคาแพง กินเยอะมาก ปีหนึ่งกินไก่ตั้ง 8 คู่ จึงเอาไปฝากไว้
ที่ต้นไม้ใหญ่ หนึ่งปีจะมาเลี้ยงหนึ่งครั้ง จึงได้มีการเลี้ยงผีมาจนถึง
ทุกวันนี้”

การเลี้ยงผีเจ้าเมืองจึงต้องเลี้ยงทุกปีสืบทอดกันมา ในช่วงเวลาเที่ยงวันของวันขึ้น 12 ค่ำ จน
ถึงเที่ยงวันของวันขึ้น 13 ค่ำ เดือน 8 (ตรงกับเดือน 7 ของคนเมืองเหนือทั่วไป) โดยเครื่องไหว้และ
สิ่งของสำหรับประกอบพิธีกรรมนั้น จะระดมมาจากสมาชิกของชุมชนทุกคน หากไม่มีเงินก็อาจนำ
เอาสิ่งของหรือไก่ สำหรับทำพิธีมาฮอม(สมทบ)ก็ได้ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นการนำเงินมาฮอมกันมาก
กว่า โดยเรียกเงินดังกล่าวว่า “เงินแอ่งแค็ก” เครื่องไหว้จะประกอบไปด้วย ไก่ 8 คู่ และอาหาร
หวานตามแบบของไทยใหญ่ที่คนในชุมชนช่วยกันทำ จะมี “หมอเมือง”³⁶ ผู้ประกอบพิธีกรรม
และเป็นตำแหน่งผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเจ้าเมืองโดยเฉพาะ พิธีกรรมเริ่มจากหมอ
เมืองใช้แขนตัวเองวัดไม้ไผ่ลำพอเหมาะแล้วตัดความยาว 1 วาเศษ นำมาวางไว้พร้อมเครื่องคว
หวาน ดอกไม้ ธูปเทียน และไก่ พร้อมทั้งกล่าวต่อเจ้ามาเมืองว่าลูกหลานมาเลี้ยง ของให้ชุมชนอยู่
เย็นเป็นสุข ข้าวน้ำอุดมสมบูรณ์ ฝนตกตามฤดูกาล จากนั้นก็จะเอาไม้ไผ่ที่เตรียมไว้มาวัดความ
ยาว 1 วาเศษของต้นนั้นมาวัดใหม่ หากไม้นั้นยาวกว่าการวัดครั้งแรก แสดงว่าเจ้าเมืองรับเครื่อง
เซ่นไหว้แล้ว รอสักครู่ใหญ่ หมอเมืองก็จะกล่าวคำลาเจ้าเมือง และนำเอาเครื่องเซ่นไหว้มาให้คน
กิน คนในชุมชนทุกคนจะต้องร่วมกินอะไรสักอย่างหนึ่งในเครื่องเซ่น เพื่อที่จะได้มีชีวิตที่ดี ปลอดภัย
จากอันตรายทั้งมวล สำหรับผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอเมืองนี้คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านจะรวมกัน
เลือก แล้วเข้าไปขอให้มาเป็นหมอเมือง คุณสมบัติสำคัญคือ ต้องเป็นผู้ที่มีจิตใจดี ไม่ต่างพร้อย
ทางด้านการละเมิดศีลอย่างน้อยก็ ศีล 5 ของพุทธศาสนา เคยมีอดีตหมอเมืองคนหนึ่งที่น่าเด็ก
หญิงสาวเขามาเลี้ยงเป็นลูก แต่ลูกเลี้ยงกลับตั้งครวรีขึ้นมา เมื่อชาวบ้านทราบจึงปลดออกจาก
การเป็นหมอเมืองทันที

³⁵ คนเมือง ในที่นี้หมายถึงคนยวน

³⁶ หมอเมือง มีหน้าที่แตกต่างไปจากหมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านทำหน้าที่ในการรักษาโรค ในชุมชนแถบภาค
เหนือของไทย

กฎข้อบังคับในช่วงครบรอบวันในการเลี้ยงผีเจ้าเมือง โดยสมาชิกในชุมชนจะต้องไม่ทำงาน วางธุระต่างๆ ไว้ให้หมดทั้งงานไร่นาและการติดต่อค้าขาย หรือแม้กระทั่งงานในบ้านเช่น การเย็บผ้า ซ่อมเรือ สานกระบุง ฯลฯ ก็ไม่สามารถทำได้ ทุกคนต้องเตรียมตัวสำหรับการ“เข้าก้า” ในช่วงเวลาไหว้ผีเจ้าเมืองเท่านั้น แต่ระหว่างประกอบพิธีกรรม ห้ามพระสงฆ์ หึงมีครภและสามีเข้าร่วมพิธี แม้กระทั่งจะเอาข้าวของหรือเงินแอ่งแค้มมาหอมก็ไม่ได้ ในอดีตเคยมีหึงพิการมีครภโดยไม่มีพ่อเข้าไป ร่วมพิธี พอหลังจากนั้นกลางคืนก็จะมีเสือมาเดินอยู่ในหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ก็คิดว่าเป็นเพราะใครเข้าไปทำอะไรไม่ดีที่ดอยเจ้าพ่อแน่แล้ว แต่ก็ไม่พบ จึงสงสัยว่ามีผู้หึงเข้าร่วมพิธี จึงได้จัดการเลี้ยงของขมาเจ้าพ่ออีกครั้ง ต่อมาจึงรู้ว่าผู้หึงคนนั้นท้องแล้วไม่รู้ว่าท้องเข้าไปร่วมพิธี อีกรายมีหึงคนหนึ่งทอดผ้าในระหว่างวันเลี้ยงผีเจ้าเมือง พอถึงกลางคืนตื่นมาเข้าห้องน้ำ เห็นเสืออยู่ได้ในบริเวณบ้าน ตกใจกลัวร้องเรียกชาวบ้านให้มาดู กลุ่มชายฉกรรจ์ก็พากันจุดไฟล้อมจุดที่หึงคนนั้นพบเห็นเสือไว้จนถึงเช้า ก็ไม่พบว่ามีเสือ จึงสรุปกันว่าเป็นผีเจ้าเมือง นอกจากนี้มีการปิดทางเข้าออกหมู่บ้าน คนในห้ามออกคนนอกห้ามเข้า และหากทำผิดหรือละเมิดต่อข้อห้ามผู้นั้นจะต้องขอขมาและปรับไหมให้เขาเลี้ยงเจ้าเมืองอีกครั้ง เพราะเกรงว่าจะเกิดภัยพิบัติต่อชุมชนได้ แต่จะเป็นการเลี้ยงที่เล็กกว่าการเลี้ยงประจำปี และกฎข้อบังคับต่างก็สามารถทำปฏิบัติได้มาตั้งแต่แรกเริ่ม ยกเว้นเงื่อนไขของการปิดหมู่บ้าน ไม่สามารถทำได้อีกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ปี พ.ศ.2484 โดยประมาณ เนื่องจากการเข้ามาถนนที่สร้างขึ้นเพื่อการสงคราม กองทัพและทหารจำนวนมาก ที่ต้องผ่านทางเพื่อเดินทางสู่แม่สายและเชียงตุง เมื่อเกิดเงื่อนไขเช่นนี้หมอมือง ชุมชนจึงได้หารือกัน และท้ายที่สุดให้หมอมืองเป็นผู้ไปขอร้องผีเจ้าเมืองให้ยอมรับเงื่อนไขดังกล่าว โดยจากคำสัมภาษณ์ของพ่ออุ้ยอ้อ คำสอน อดีตเมือง กล่าวว่า

“อุ้ยในฐานะที่เป็นเจ้าเมือง ก็ต้องไปขอกับผีเจ้าเมืองว่าเจ้า
นายเป็นมา ยามศึกสงคราม เราห้ามเป็นไม่ได้ อีกอย่างพวกทหาร
เป็นคนของพระเจ้าแผ่นดิน ขอให้เจ้าเมืองคุ้มครองด้วย”

โดยให้เหตุผลว่าเราไม่รู้ว่าจะไปบอกกับใคร พูดไปใครก็ไม่เชื่อ แต่เราสามารถไปบอกกับเจ้าบ้านเจ้าเมืองที่เราเลี้ยงมาทุกปีได้ ซึ่งคณะวิจัยให้ความสำคัญประเด็นนี้อย่างยิ่ง เพราะนั่นหมายถึงการที่ชุมชนท้องถิ่น เลือกที่จะต่อรองกับอำนาจที่ตนเองจัดการได้นั้น อย่างเจ้าเมืองมาก

กว่า อำนาจรัฐหรือทหาร ซึ่งหากชุมชนเลือกจัดการกับอำนาจภายนอก อาจนำไปสู่ความขัดแย้งได้

ปัจจุบันการเลี้ยงผีเจ้าเมืองยังคงทำมาทุกปีไม่เคยขาด แต่อาจจะเปลี่ยนไปในบางขั้นตอนที่ชัดเจนที่สุดคือไม่สามารถปิดหมู่บ้านแล้ว ส่วนขนมหรือเครื่องคาวหวานก็จะซื้อเสียมากกว่า เพราะส่วนใหญ่จะมีเพียงหมอเมืองและคนในชุมชนส่วนหนึ่งที่เข้าร่วมพิธีกรรม ส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมด้วยการออกเงินฮอมหรือแ่องค์แทน นอกจากผีเจ้าเมืองจะทำหน้าที่ในการปกป้องรักษาชุมชนและคนในชุมชนแล้ว ต่อมาในระดับปัจเจกก็สามารถที่จะเข้าไปขอให้เจ้าเมืองช่วยในเรื่องต่างๆ อาทิ ขอให้เดินทางไกลปลอดภัย ขอให้หายจากการเจ็บป่วย ขอให้สอบผ่านการคัดเลือก เป็นต้น เคยมีเหตุการณ์อดีตเจ้าเมืองคนหนึ่ง ที่ไปขอความช่วยเหลือจากผีเจ้าเมือง บนไว้แต่ไม่ไปแก้บน จึงต้องเสียชีวิตไปโดยชาวบ้านต่างกล่าวขานว่าเป็นเพราะไม่แก้บนเจ้าเมือง และอดีตหมอเมืองเล่าว่า เมื่อก่อนการทำผัดหรือละเมียดต่อเจ้าเมืองจะมาในรูปของเสือทำร้าย ปัจจุบันไม่มีเสือก็จะมาในรูปของอุบัติเหตุแทน

ชุมชนเวียงเก่า พิธีเลี้ยงเจ้าพ่อปาลัก สำหรับเจ้าพ่อปาลักนั้นจากการสัมภาษณ์ ไม่สามารถหาคำอธิบายที่แน่ชัดได้ว่าเป็นผู้ใด บางคนบอกว่าเจ้าแสนภู บางคนบอกเป็นทหารกล้าของเจ้าแสนภู ฯลฯ แต่จากการสัมภาษณ์พ่ออื่นแล้ว อายุ 68 ปี ที่เป็นผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อปาลักคนปัจจุบัน กล่าวว่าที่ศาลเจ้าพ่อปาลักนี้มีเจ้าพ่อหลายองค์ ได้แก่ พ่อปู่หรือเจ้าพ่อปาลัก(ใหญ่ที่สุด) เจ้าพ่อแสนภู เจ้าพ่อแสนคำลือ เจ้าพ่อแสนฟ้าหลวง เจ้าพ่อเชียงแสน เจ้าพ่อผาภูเวียง เจ้าพ่อแสนแซ่ และเจ้าพ่อคอกู่เหล็ก โดยได้ฟังมาจากคนเฒ่าคนแก่เล่าต่อๆ กันมา ไม่ทราบข้อมูลแน่ชัดว่าเจ้าพ่อที่อยู่ที่นี่เป็นผู้ใด มาอยู่ได้อย่างไร เดิมแต่ก่อนศาลเจ้าพ่อเป็นศาลไม้เล็กเหมือนกับศาลผีปู่ย่า ในปี พ.ศ.2509 มีน้ำท่วมใหญ่ กระแสน้ำเชี่ยวกรากมาก แต่ศาลก็เพียงแต่โอนไปเอนมา ไม่ถูกทำลาย คนในชุมชนจึงกล่าวกันว่าเป็นเพราะท่านศักดิ์สิทธิ์ และได้มีการบูรณะให้เป็นศาลที่มั่นคง มุงด้วยกระเบื้องแข็งแรงเมื่อ ปีพ.ศ. 2517 นี้เอง แต่ก่อนที่จะมีน้ำท่วมก็มีคนมาเคารพในความศักดิ์สิทธิ์อยู่แล้ว เพราะชุมชนเวียงเก่ามีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อปาลักทุกปี ในเดือน 9 แรม 9 ค่ำ โดยโดยเริ่มมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย แรกๆ เป็นการเลี้ยงเฉพาะคนในพื้นที่เวียงเก่าเชียงแสน นำโดยพ่อเขว่นหรือกำนัน นำเครื่องคาวหวานเช่น ขนม ดอกไม้ ภูบ เทียน วัว ความ หมู ไก่

ฯลฯ โดยสัตว์ที่นำมาประกอบพิธีนั้นจะทำการฆ่าและประกอบอาหาร โดยเฉพาะลาบดิบแบบคนเมืองเพื่อถวายเจ้าพ่อ และมีร่างทรงเจ้าพ่อซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นชื่อ นางฟองจันทร์ นาระเรศ เป็นร่างทรงในการสื่อถึงเจ้าพ่อ อาหารที่เหลือหลังจากเลี้ยงเจ้าพ่อแล้วก็จะรับประทานในในหมู่ผู้ที่เกี่ยวข้องพิธี และหากเหลือก็จะนำกลับบ้าน ในอดีตชาวบ้านทุกหลังคาเรือนจะต้องเข้าในพิธีกรรมดังกล่าว ต่อมาเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ชุมชนใกล้เคียงอื่น ทั้งจากตำบลอื่นเชียงแสน หรือบางรายมาจากอำเภอแม่จันมาร่วมในพิธีด้วย ร่างทรงเจ้าพ่อซึ่งมีเครือข่าย ของที่หนึ่งผีหรือเจ้าพ่อจากที่อื่นๆ มาร่วมด้วย ภาคเข้าเป็นพิธีกรรมตามแบบของชุมชน แต่กิจกรรมในภาคบ่ายเป็นพิธีกรรมของเหล่าร่างทรงจำนวนนับ 20 – 30 คน ความเข้มข้นที่ชาวบ้านของเวียงเก่าเชียงแสนที่จะมาร่วมพิธีก็ลดลงไป คนเวียงเก่าลดน้อยลง จะนำข้าวของหรือเงินทองมาร่วมฮ่อม (สมทบ) ในพิธีก็ลดลงด้วย และรูปแบบพิธีกรรมที่เคยนำสัตว์ใหญ่ไปฆ่าที่หน้าศาลเจ้าพ่อ ก็เปลี่ยนไปฆ่าที่โรงฆ่าสัตว์แทน

จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในเขตเวียงเก่าเกี่ยวกับการเข้าร่วมพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อหลายคนอ้างเหตุผลว่าไม่มีเวลาเพราะต้องทำมาหากิน ขณะเดียวกันบางความรู้สึกเหมือนกับเกิดความขัดแย้งภายในว่าการที่ผู้คนเข้ามาเชียงแสนหลากหลาย การเลี้ยงเจ้าพ่อเจ้าเมื่อนั้นอาจจะถูกมองว่าเป็นการกระทำที่มั่งงาย หลายคนทำทนายเจ้าพ่อโดยการหลบลู่ด้วยวาจา ต่อมาก็มีอันเป็นไป ความคลุมเครือของอำนาจเจ้าพ่อที่ไม่แน่ใจว่าจริงหรือไม่จริงนั้น ทำให้คนท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังคงที่เคารพและไม่หลบลู่เจ้าพ่อ นอกจากนี้ยังมีข้อห้ามในการนำศพผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อ เป็นสิ่งที่เล่าสืบต่อกันมาแต่อดีต หากจำเป็นให้อ้อมไปทางถนนด้านหลังศาลเจ้าพ่อ เพราะเชื่อว่าหากมีใครนำศพผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อ ผู้คนในเวียงเก่าจะเสียชีวิตติดต่อกันหลายคน ซึ่งที่ผ่านมาหากเหตุการณ์คนในหมู่บ้านเวียงเก่าเสียชีวิตติดต่อกันหลายๆ ก็จะมีเริ่มต้นสืบเสาะหาสาเหตุที่ศาลเจ้าพ่อ ว่าอาจจะมีคนนำศพผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อ และเมื่อขอขมาแล้วเหตุการณ์ก็ดีขึ้น ปัจจุบันมีป้ายห้ามนำศพผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อป่าสัก ติดไว้ตรงกำแพงเมือง ก่อนเข้าสู่เวียงเชียงแสน สาเหตุหนึ่งอาจจะเป็นเพราะโรงพยาบาลเชียงแสน ได้มาตั้งในปีพ.ศ. 2521 และประตูทางออกของโรงพยาบาลอยู่ใกล้กับประตูป่าสัก อันเป็นทางผ่านหน้าศาลเจ้าพ่อป่าสัก ด้วยเช่นกัน

ในระยะหลังประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา การขบถกราเข้าทางประตูป่าสักของเวียงเก่าเชียง ก็กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ผู้ขับชี่ต้องกดแตร 2 – 3 ครั้งเพื่อแสดงความเคารพ พ่อเฒ่าผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อกล่าวว่า “ตอนนี้เจ้าพ่อป่าสักเป็นที่เคารพนับถือของคนทั่วไป ไม่ใช่เฉพาะคนเชียงแสน

เจ้าพ่อปาสักเป็นเจ้าพ่อของทุกคนที่เข้ามาเชียงใหม่” สำหรับความรู้สึกของกำนันบุญชู ธีวงศ์เวียง ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อ กล่าวว่า จริงๆแล้วตนเองก็ได้เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อปาสักอย่างที่คนให้ความหมายกัน แต่ก็ได้หลบหลู่ การเลี้ยงผีเจ้าเมืองตนกับปฏิบัติทุกอย่างเคร่งครัด แม้ว่าจะไม่มีทุกคนในชุมชนไปร่วมเหมือนเก่า แต่ก็มีความจำเป็นต้องทำเพราะส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญกับพิธีเลี้ยงเจ้าพ่ออยู่ ตนก็จะทำการเลี้ยงทุกปี ทั้งเพื่อการแสดงความเคารพต่อเจ้าพ่อ และเพื่อรักษาความรู้สึกและให้เป็นไปตามความเชื่อของลูกบ้านที่ตนปกครองอยู่ การที่ตนไม่ละเลยต่อประเพณี การเคารพนับถือของชาวบ้านก็มากขึ้น การเคารพเจ้าพ่อของคนในชุมชนแม้จะไม่ได้พบเห็นในเชิงประจักษ์ที่ชัดเจนดังเช่นพิธีกรรมในอดีต แต่มีการเคารพแลนับถือเจ้าพ่ออย่างเข้มข้นสำหรับคนบางกลุ่ม เข้ามาบนบานเพื่อให้สุขภาพดี สอบเข้ารับราชการได้ ภูหนวย หรือรางวัลมะก่องดี³⁷ (เป็นหอยสัตว์ 36 ตัว ออกทุกวัน วันละ 2 ครั้ง) เป็นต้น พ่อแม่ผู้ดูแลศาลเจ้าพ่อจึงได้ทำเทียนสะเดาะเคราะห์ และรับโชคขายสำหรับผู้ที่มาบูชาเจ้าพ่อ ราคาเล่มละ 10 บาท เป็นรายได้ที่ได้รับรายเดือนจากคณะกรรมการหมู่บ้านในชุมชนเวียงเก่า 2 หมู่บ้าน จำนวนเดือนละ 500 บาท แต่ตนก็จะได้เพิ่มเติม จากนักเที่ยวหรือนักแสวงโชคต่างถิ่นที่มาบนเจ้าพ่อแล้วสำเร็จ กลับมาเลี้ยงเจ้าพ่อ ให้ค่าตอบแทนเล็กน้อยแก่ตน บางครั้งได้สูงถึง 1,000 บาท ต่อวัน

ชุมชนสบคำ ก่อนที่ชุมชนสบคำจะมาตั้งบ้านเรือนในที่นี้ในปี พ.ศ.2485 เป็นป่าทึบ มีสัตว์อาศัยอยู่มากโดยเฉพาะเสือ มักจะเข้ามากินไก่หรือสัตว์เลี้ยง จึงได้คิดว่าเมื่อตั้งบ้านเรือนแล้วน่าจะมีเจ้าพ่อคอยปกป้องรักษาชุมชน เหมือนกับที่เมื่อครั้งอยู่ในลาว จึงได้สร้างหอเจ้าพ่อขึ้น โดยคนในชุมชนเชื่อว่าเจ้าพ่อนั้นเป็นสมือนเทพที่จะคอยดูแลทั้งคนและสัตว์ รวมทั้งความอุดมสมบูรณ์ของการทำมาหากิน จึงได้สร้างศาลเจ้าพ่อสบคำ หรือ “คำหอ” และจัดให้มีพิธีเลี้ยงเจ้าพ่อขึ้น 2 ครั้งต่อปี คือในเดือนมิถุนายน และ เดือนธันวาคม โดยมีได้กำหนดวันที่แน่นอน จะทำการเลี้ยงในวันที่ดินในชุมชนสะดวกมากที่สุด โดยจะยกเว้นวันพระ วันข้างขึ้น วันข้างแรม และวันแปดค่ำ โดยมี “คนคุมหอ” เป็นผู้นำในการเลี้ยงและประกอบพิธีกรรม คนคุมหอนี้จะเลือกจากบุคคลที่ประพฤติดีอย่างเคร่งครัด ที่ผ่านมานับตั้งแต่ตั้งหมู่บ้าน มีคุมหอมาแล้ว 3 คน ปัจจุบันเป็นคนี่ 3 คือนายมา อินทจักร อายุ 63 ปี สวนคนในชุมชนสบคำ จะต้องเรียกรไ้เงินคนละ 1 บาท โดยนับ

³⁷ เป็นหอยสัตว์ 36 ตัว ออกรางวัล วันละ 2 ครั้ง เข้าบาย ได้รับอิทธิพลมาจากชุมชนไทยใหญ่แถบเชียงตุง

ตามจำนวนคนในครัวเรือน เก็บคนละ 1 บาทมาตั้งแต่แรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน แต่หากมีผู้ที่ศรัทธามากจะบริจาคเงินมากกว่าก็ได้

การเลี้ยงเจ้าพ่อสบคำ หรือ คนท้องถิ่นเรียกว่าการ “คำหอ” นี้ หากเป็นการไหว้ในลาวบ้านเกิด จะต้องปิดหมู่บ้านคนในไม่ให้ออกคนนอกไม่ให้เข้า แต่พอมายู่ที่บ้านสบคำเป็นช่วงที่มีภาวะสงครามการปิดชุมชนจึงไม่สามารถทำได้ ช่วงต้นๆ ของการก่อตั้งชุมชน ยังสามารถปิดหมู่บ้านได้ แต่พอถึงจนถึงปี พ.ศ.2497 มีถนนตัดผ่านกลางหมู่บ้าน ผู้คนสัญจรไปมา ไม่สามารถปิดหมู่บ้านในวันเลี้ยงเจ้าพ่อได้ จึงไม่ได้เคร่งครัดมากนัก และไม่ได้กำหนดกฎเกณฑ์ว่าคนในชุมชนทุกคนต้องมาร่วม เพียงแค่ต้องออกเงินเรียไรคนละ 1 บาทอย่างให้ขาด แต่ก็มีผู้คนมาร่วมไหว้ศาลเจ้าพ่อเป็นจำนวน ส่วนหนึ่ง เป็นเราหลังเสร็จสิ้นพิธีกรรมเลี้ยงเจ้าพ่อแล้ว จะมีการละเล่น หรือ “การจัน” การกินเลี้ยงกัน โดยนำอาหารที่เหลือจากพิธีกรรมมาเลี้ยง และการละเล่น เช่น ดึงส้าว(ชักเย่อ) เล่นสะบ้า เล่นหลบบอก(ซ่อนหา) ส่วนมากจะแบ่งฟากผู้แข่งขันเป็นหญิงกับชาย มีการถูกเนื้อต้องตัวกันบ้าง แต่ก็ไม่ถือสา เป็นโอกาสหนึ่งในการพบปะและสนิทสนมของหนุ่มสาว

การเลี้ยงเจ้าพ่อสบคำนั้น นอกจากจะทำให้เจ้าพ่อคอยปกป้องรักษาบ้านเมือง และผู้คนในชุมชนสบคำแล้ว ยังมีผู้ที่คอยบนหรือขอความช่วยเหลือจากเจ้าพ่อ และส่วนใหญ่จะมีผู้ที่ได้รับตามที่บนไว้ ระยะ 10 ปีที่ผ่านมา จึงมีผู้คนจากนอกชุมชนมาบนบาน และหลายคนสำเร็จผลตามที่ตั้งใจมาบูรณะศาลเจ้าพ่อ ส่วนการบูรณะครั้งใหญ่นั้น เกิดจากการรวมแรงร่วมใจกันของคนสบคำ ที่เห็นว่าศาลเจ้าพ่อเป็นเพียงศาลไม้ที่ทรุดโทรมแล้ว ในปี พ.ศ. 2543 วันสงกรานต์ชาวบ้านได้จัดให้มี “การจัน” แล้วเดินไปตามบ้านเรือนของคนสบคำ เพื่อขอรับเงินสนับสนุนการบูรณะศาลเจ้าพ่อ จนได้เงินก้อนหนึ่งนำมาบูรณะในปี พ.ศ.2544

ความเชื่อเกี่ยวกับศาลเจ้าพ่อสบคำนั้น มีการก่อตั้งเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์อยู่ตลอดเวลา นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนนั้น ที่ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบริมๆ ฝั่งแม่น้ำโขง เพราะอาศัยลำน้ำในการสัญจรเป็นหลัก ชาวบ้านก็กระจุกตัวอยู่ในบริเวณดังกล่าว ศาลเจ้าพ่อสบคำจึงได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ดินของชาวบ้าน คือ นายดวน เดชดี ต่อมาเมื่ออพยพเข้ามามากขึ้น ที่อยู่อาศัยขยาย จึงได้ย้ายศาลเจ้าไปไว้ในพื้นที่สงวนหรือทุ่งเลี้ยงสัตว์ แต่ในช่วงหลังปี พ.ศ.2510 ผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้นได้นำเอาที่ดินสงวนของชุมชนให้มีการเช่าปลูกพืช ชาวบ้านจึงต้องการหาที่ตั้งศาลเจ้าพ่อใหม่ ครั้นเมื่อปี พ.ศ.2519 มีการชุดค้นพบพระที่วัดพระธาตุผาเงา และชาวบ้านได้ย้ายวัดของชุมชนจากริมฝั่งโขงไปตั้งที่วัดผาเงา จึงได้ย้ายศาลเจ้าพ่อให้ไปอยู่ที่เชิงเขาบริเวณวัดพระธาตุผาเงา ซึ่งในระหว่าง

นั้นเกิดกรณีผู้ใหญ่บ้านเสียชีวิต เพราะถูกยิง ชาวบ้านหลายคนจึงให้ความเห็นว่าเป็นเพราะเบียดบังของเจ้าพ่อ ทำให้มีอันเป็นไป³⁸ และอีกเหตุการณ์หนึ่งคือประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมานายศรีอ่อน วงศ์เดช จุๆ ก็กินข้าวสารแช่น้ำที่เพื่อนบ้านแช่ไว้เตรียมนึ่งในเช้าของวันรุ่งขึ้น นายศรีอ่อนสามารถกินข้าวสารแช่น้ำนั้นได้จนหมดหม้อ ชาวบ้านก็สงสัย คิดว่าเป็นเรื่องที่ไม่ปกตินัก สงสัยว่านายศรีอ่อนจะไปบนเจ้าพ่อไว้แล้วไม่ไปแก้บน เจ้าพ่อจึงมาทรงร่าง จึงได้ให้ผู้คุมหอบไปขอมาเจ้าพ่อแทน ปรากฏว่าเจ้าพ่อก็ก้ออกจากร่างนายศรีอ่อน เพื่อบ้านสอบถามแล้วเขาไม่รู้สึกรู้สว่าทำอะไรลงไปบ้าง ทำให้ผู้คนยิ่งเชื่อมั่นและศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าพ่อสบบคำมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า “ผีเจ้าเมือง” หรือ “เจ้าพ่อ” ของทั้งสามชุมชนนั้นมีความหมายที่ค่อนข้างจะคล้ายกันของทั้งสามชุมชน คือ จะทำหน้าที่ปกป้องรักษาคนในชุมชนท้องถิ่นให้อยู่เย็นเป็นสุข การทำมาหากินอุดมสมบูรณ์ แต่เมื่อเวลาผ่านไป บริบทของชุมชนเปลี่ยนไปหน้าที่(function)ของผีเจ้าเมืองนั้นมีมากขึ้น ปัจจุบันสามารถเข้าไปขอรับความช่วยเหลือจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นได้เอง นอกจากดูแลชุมชนแล้วยังสามารถที่จะบนหรือขอรับความช่วยเหลือให้คุ้มครองเฉพาะบุคคลได้ด้วยสัมพันธ์กับเงื่อนไขการดำรงชีวิตของคนท้องถิ่น จากเดิมที่ต้องมีการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ทั้งการระดมกำลังแรงงาน การใส่ใจเข้าร่วมพิธีกรรมของสมาชิกในชุมชนทุกคน

คณะวิจัยมองว่าแม้รูปแบบขั้นตอนของพิธีกรรมจะเปลี่ยนไป แต่แก่นสาระของความเชื่อที่ฝังลงไปในตัวของปัจเจกบุคคล ผ่านพื้นที่ทางมนทัศน์ที่หลากหลาย อาทิ สำนักร่วมชุมชนท้องถิ่น สำนักรทางชาติพันธุ์ หรืออุดมการณ์การจัดความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างระบบเครือญาติ ทั้งโดยสายเลือดและโดยระบบวัฒนธรรม อาทิ การแต่งงาน เป็นต้น และเมื่อพิจารณาความเชื่อเกี่ยวกับ “ผี” แบบต่าง ๆ สิ่งนี้ไม่สามารถที่จะแยกขาดออกจากมโนสำนึกของคนทุกกลุ่มวัฒนธรรมได้ ธวัช มณีผ่อง(2546) ได้อธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับมนุษย์ ว่าความเชื่อหนึ่งๆ มิได้ดำรงอยู่ในตัวบุคคลอย่างมั่นคงและยั่งยืน มีการลืมนั่น รื้อฟื้นกลับมา ขึ้นอยู่กับบริบทและเงื่อนไขสถานการณ์ ธวัช อธิบายพลวัตของระบบความเชื่อ ผ่านกรณีของผู้เจ็บป่วยในระยะวิกฤต ว่าท้ายที่สุดแล้วในภาวะที่ไม่มีทางเลือกใดอีกแล้ว มนุษย์มียอมหยุดนิ่งและรอรับ

³⁸ เป็นเพียงทศนะหนึ่งของคนสบบคำเกี่ยวกับการตายของผู้ใหญ่บ้านคนดังกล่าว เพราะบางส่วนวิเคราะห์ว่าเป็นเพราะชาวบ้านบางกลุ่มไม่พอใจที่นำเอาพื้นที่ของชุมชนไปให้ปัจเจกบุคคลหาประโยชน์

ชะตากรรม หากแต่พยายามค้นหาความรู้ทั้งภายนอกและภายในตน รื้อฟื้น ดีความ และกำหนด
คุณค่าใหม่และสามารถที่จำเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างพลังของปัจเจก และอาจรวมไปถึงการสร้าง
พลังของชุมชนด้วย³

³ ดูรายละเอียดใน ธวัช มณีผ่อง, 2546

บทที่ 4

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในฐานะ “ทรัพยากรสาธารณะ”

คำถามของการวิจัยที่เน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ผ่านการจัดการทรัพยากรสาธารณะของชุมชน “...คำว่าทรัพยากร ไม่มีในคำเมือง สิ่งไหนเป็นเราอะไรเราก็เรียกว่าสิ่งนั้น เช่น ห้วย หนอง แม่น้ำ ห้วยดอย ขุนน้ำ ป่าไม้ ป่าช้า ป่าเลื้อยบ้าน ดอยเจ้าเมือง ฯลฯ ...” ในอดีตทุกสิ่งเป็นของเจ้าป่า เจ้าเขา ฝัขุนน้ำ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ดูแลรักษา และมนุษย์เป็นเพียงผู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ ขณะเดียวกัน แม้ว่าบางครั้งอาจจะไม่ต้องขออนุญาตสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผู้ดูแล แต่เมื่อใช้แล้วอาจจะต้องมีพิธีกรรม เพื่อแสดงความกตัญญู หรือขอสุมา(ขอภัย,ของโทษ) สิ่งเหล่านั้น ที่เราได้ล่วงล้ำเข้าไปใช้ประโยชน์ แต่บางครั้งอาจจะต้องทำพิธีกรรมเพื่อขอให้งานสำเร็จลุล่วงตามที่มุ่งหวัง

การประกอบพิธีต่างๆ เหล่านี้ เช่น การทำพิธีสู่ขวัญนา ทำก่อนการปลูกข้าว โดยใช้ดอกเอื้องหมายนา³⁹ และตาแหลว บักลงไปในสี่มุมของผืนนา เพื่อให้ข้าวในนาเจริญงอกงาม ไม่มีศัตรูพืชมารบกวน หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วก็ต้องทำอีกครั้งหนึ่ง และส่วนใหญ่การประกอบพิธีกรรมนี้รวมไปถึงการสู่ขวัญควาย ที่พวกเขาอาศัยใช้แรงงานในการไถนาและชักลาก การสู่ขวัญและแสดงความเคารพง่อนไถหรือคราดที่ใช้ประกอบการทำงานไถนาด้วยเช่นกัน สะท้อนถึงมิตินึกคิดว่า ที่นาควาย หรือแม้กระทั่งอุปกรณ์อย่างไถและคราดนั้น มิได้เป็นเพียงสิ่งของหรือที่ดินที่ตนเองเป็นเจ้าของเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ๆ ที่เข้ามามีส่วนร่วมหรือมีอิทธิพลต่อการผลิตของชาวนา โดยพิธีกรรมนี้ปรากฏทั้งในกลุ่มคนเงี้ยว คนยอง และคนยวน

การเป็นเจ้าของหรือเป็นผู้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์ การอนุญาตให้ใช้ประโยชน์หรือยุติการให้ใช้ ประโยชน์จากสิ่งของหรือพื้นที่หนึ่งๆนั้น ในมิตินึกของชุมชนการเป็นเจ้าของมิได้หมายถึงการเป็นเจ้าของอย่างเด็ดขาด อาทิ พื้นที่ป่าบางแห่ง คนในชุมชนทุกคนมีสิทธิใช้ได้โดยไม่ต้องขออนุญาต แต่ไม่มีสิทธิเป็นเจ้าของหรือหวงห้ามมิให้ผู้อื่นใช้ร่วม แม้ว่าจะไม่ต้องขออนุญาตใครในชุมชนก่อนใช้ บางอย่างคราวก็ต้องขออนุญาตจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เจ้าป่าเจ้าเขาก่อน ดังนั้นผืนป่าแห่งนั้นมีได้เป็นของใครผู้ใดอย่างชัดเจน อีกทั้งยังคลุมเครือระหว่าง “มนุษย์” กับ “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” หรือสิ่งที่เป็นนามธรรมเหนือธรรมชาติอีกด้วย

³⁹ ชื่อดอกกล้วยไม้ชนิดหนึ่ง

การกล่าวอ้างสิทธิในมโนทัศน์สากลนั้น มักจะประกอบไปสิทธิ 2 แบบ คือ สิทธิส่วนบุคคล กับ สิทธิของรัฐ แต่ในพื้นที่ศึกษา ว่าด้วยเรื่องสิทธินั้น มีทั้งส่วนที่ซ้อนทับ แยกขาด และส่วนที่คลุมเครือไม่ชัดเจน ขึ้นอยู่กับว่าเป็นสิทธิเหนือใครหรือสิ่งไหน ดังตัวอย่างเช่น การใช้ประโยชน์จากทุ่งเลี้ยงสัตว์ เมื่อเอาสัตว์ไปปล่อยให้อยู่ในทุ่งแล้ว เจ้าของยังต้องฝากสัตว์เหล่านั้นให้กับเพทอาารักษ์ให้ช่วยดูแล และพยายามที่จะไม่ละเมิด ขโมยหรือทำร้ายสัตว์ของผู้อื่น เพราะมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในทุ่งแห่งนี้คอยดูแลอยู่

ทุ่งเลี้ยงสัตว์เป็นพื้นที่ที่ผู้คนจาก 3 ชุมชน มีข้อปฏิบัติและหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์ร่วมกัน เน้นการให้เลี้ยงสัตว์ แต่หากผู้ใดจะเพาะปลูกก็ได้ แต่ต้องล้อมรั้วต้นไม้ของตน ขณะเดียวกันสิทธิการเป็นเจ้าของยังเป็นของชุมชนอยู่ จนกระทั่งปัจจุบันพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ทั้งหมด ไม่สามารถที่จะออกโฉนดให้แก่ผู้ใดได้ แม้ว่าการเลี้ยงสัตว์จะลดลง เหลือเพียง ไม่เกิน 20 ราย ในทั้ง 3 ชุมชน และมีการเข้าไปทำประโยชน์ทั้งการปลูกพืชไร่และพืชสวนยืนต้น และมีความพยายามที่จะเจรจาระหว่างผู้ที่เข้าไปจับจองใช้สิทธิเพาะปลูกพืชกับผู้ที่เลี้ยงสัตว์อยู่ รวมทั้งชาวบ้านบางกลุ่มเลิกเลี้ยงสัตว์แล้ว แต่ไม่ต้องการให้สิทธิประโยชน์ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เหตุผลหนึ่งที่ใช้อ้างความชอบธรรมให้คงอยู่เป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ คือ (1) แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีทุ่งเลี้ยงสัตว์แล้ว แต่อนาคตอาจจะมีการหันกลับมาเลี้ยงสัตว์อีกก็ได้ เพราะแนวโน้มว่าอนาคตราคาวัวควายจะแพงขึ้นใน ครั้นจะนำเข้ามาก็มีโรคระบาด ดังนั้นอาชีพเลี้ยงสัตว์ก็ยังคงจำเป็นอยู่ และอาจจะกลับมาเป็นที่นิยมอีกครั้งในอนาคต (2) หากจะยกเลิกการเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์จริงๆ ก็ต้องไปขุดเอาศพของพ่อแคว้นและพ่อหลวงทั้งสามที่ตกลงกันขึ้นมาลงซื้อยกเล็ก เพราะไม่มีใครลงชื่อแทนได้ เหตุผลที่สองนั้นหากจะพิจารณาว่าเป็นการตอบแบบกำปั้นทุบดินหรือไม่มีเหตุผลก็อาจจะไม่ผิดนัก แต่หากได้สัมผัสและรับรู้เรื่องราวที่ลุ่มลึก พรหมปัญญา (อายุ 85 ปี) ได้บอกเล่าอย่างเชื่อมโยงเรื่องราวในอดีตกับปัจจุบันว่า “คนโบราณสร้างไว้ให้แล้ว เป็นมรดกการณีกาล เห็นว่าการทำให้เป็นที่ชุมชนนั้นมันอยู่ได้นาน หากว่ายังคงเป็นป่าสงวนหรือที่แบบอื่นๆ ป่านนี้มันคงออกมาเป็นโฉนดของนายทุนแล้ว ขนาดปัจจุบันนี้เรามีทะเบียนตราไว้แล้ว ยังมีนายทุนบางรายจะมาซื้อไปอีก คนสมัยนี้ไม่มีปัญญาคิดได้หรอก”

อย่างไรก็ตาม เกี่ยวกับพื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ ในมติดิคิดของคนท้องถิ่นนี้ก็มีได้รับรองสิทธิของชุมชนอย่างเป็นเอกภาพ เพราะมีหลายคนอธิบายว่า ทุ่งเลี้ยงสัตว์เป็นของหลวงที่อนุญาตให้ชาว

บ้านใช้ เมื่อใดที่หลวงต้องการใช้ประโยชน์ก็สามารถทำได้ทุกเมื่อ เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเองก็ใช้คำอธิบายในชุดเดียวกัน แต่กลับพบว่าเมื่อรัฐเข้าไปใช้พื้นที่ดังกล่าวจริง มีชาวบ้านลุกขึ้นมายื่นหนังสือต่อต้าน เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเมื่อประมาณ 2539 – 2540 ทางสำนักงานปศุสัตว์อำเภอเชียงแสน ได้เข้าไปใช้พื้นที่ทุ่งเลี้ยงสัตว์ เป็นแหล่งพักสัตว์ที่นำล่องลำโพงมาจากจีน และนำมาพักเพื่อตรวจโรคก่อนการขนย้ายไปจำหน่าย ชาวบ้านที่ลุกขึ้นเรียกร้องคือกลุ่มผู้ที่ยังคงเลี้ยงสัตว์อยู่ โดยให้เหตุผลว่าสัตว์จากจีนนั้นจะนำโรคมาแพร่ให้กับสัตว์เลี้ยงของตนได้ เพราะสัตว์ที่กักกันนั้นบางส่วนหลุดรอดออกจากรั้ว และไปกินหญ้าร่วมกันสัตว์ของชาวบ้าน อีกทั้งมูลสัตว์เหล่านั้นก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ว่าจะมีเชื้อโรคแปลกปลอมใด หลงอ้าย(นายคำจัน หันใจ) อายุ 71 ปี เป็นแกนนำชาวบ้านที่เรียกร้องกล่าวว่า

“มันเป็นของชุมชนบ้านเรา ของให้ใช้น้ำหมูก็จริง แต่หากเป็นสัตว์ที่ย้ายมาจากที่อื่น เราก็ไม่ยอมให้นำเข้ามา เราพูดอย่างนี้เจ้านายเป็นไม่ฟังเรา แรก ๆ เป็นบอกว่าไม่เห็นมีสัตว์เลี้ยงสักตัว แล้วจะมาเรียกร้องเอาอะไร ผมจึงบอกว่า ถ้าท่านไปกลางวันจะเห็นอะไรเล่า ถ้าต้องการเห็นสัตว์ให้ไปตอนเย็น ถ้าไม่มีผมให้ตัดคอผมได้เลย ต้องพูดแรงอย่างนี้ไปจึงจะยอม”

จากข้อมูลในพื้นที่ พบว่าของที่เคยเป็นหน้าหมูของชุมชน มีการเปลี่ยนผ่านความหมายไปเป็นของ รัฐ หรือเอกชนไป บางอย่างเป็นไปโดยฉับพลัน บางอย่างค่อย ๆ เปลี่ยนความหมายดังตัวอย่างเช่น “วัด” แต่เดิมวัดวาอารามทั้งเวียงเก่าเชียงแสน และ เมืองเก็ยง นั้นผู้ที่ดูแลและบูรณะ คือ ชุมชน อันหมายถึงกลุ่มคนที่เป็นศรัทธาวัดนั้น ๆ ซึ่งในแต่ละปีจะมีพิธีกรรมที่ต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่าง วัด พระสงฆ์ และ ศรัทธาวัด การที่ใช้คำว่าศรัทธาวัดนั้น มีนัยของความเชื่อมโยงกันของผู้คน เป็นพันธกิจที่ชาวบ้านจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทำนุบำรุงวัดและพระที่ตนเป็นศรัทธาด้วยความเต็มใจ และที่ผ่านมา ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นด้วยดี พระสามารถสั่งสอนชาวบ้านได้ ขณะเดียวกันชาวบ้านผู้มาทำบุญก็สามารถสวดส้องและใช้แรงศรัทธาเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของพระให้อยู่ในครรลองครองธรรมได้เช่นกัน แต่ในระยะหลัง เมื่อกรมศิลปากรเข้ามาสำรวจซากโบราณสถานและโบราณวัตถุประมาณปี พ.ศ. 2598 และจัดตั้งสำนักงานในพื้นที่เมื่อปี พ.ศ. 2500 ช่วงแรกเริ่มก่อตั้งพิพิธภัณฑ์และมีปฏิบัติการในพื้นที่ เกิดปัญหามากมาย โดย

เฉพาะการซ้อนทับกันระหว่าง ที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน กับสถานที่ที่กรมศิลปากรจะประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ พร้อมกับขึ้นทะเบียนว่าอยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ช่วงนี้นอกเหนือจากการกำหนดขอบเขตของพื้นที่อนุรักษ์โบราณสถานแล้ว คนในท้องถิ่นหลายคนเกิดความสับสนเกี่ยวกับการเป็นเจ้าของศาสนสถาน โดยเฉพาะวัดเจติยหลวง และวัดพระธาตุจอมกิติ

ในวันทำบุญพระธาตุผู้คนในเวียงเก่าเชียงแสน และผู้ที่ศรัทธาพระธาตุจากทั่วสารทิศ จะต้องมาร่วมกันจัดงานประเพณีพระธาตุ โดยจะจัดในเดือน 7 ขึ้น 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ ติดต่อกัน โดยจะเริ่ม 14 ค่ำที่พระธาตุเจติยหลวง ผู้ที่ศรัทธาพระธาตุจะเดินทางรอนแรมมาหลายคืนจากแม่จัน หรือจากฝางพม่าและฝางลาว จะหาบเอาเครื่องครัวและที่หลับที่นอนมา นอนใต้ต้นสัก ช่วยกันแผ้วถางพื้นที่รอบพระธาตุให้สะอาดแล้วประกอบพิธีบูชาพระธาตุในเวลาค่ำ เข้าอบรมกัน(ฟังเทศน์) พอรุ่งเช้าอีกวันหนึ่งก็เก็บข้าวของแล้วเดินขึ้นไปประกอบพิธีบูชาพระธาตุจอมกิติต่อ เสร็จพิธีก็แยกย้ายกลับ ปฏิบัติแบบนี้ทุกๆ ปี ระยะเวลาหลังเริ่มหายไป ลุงสุตใจ เชื้อเจ็ดตน อายุ 72 ปี ตั้งข้อสังเกตว่า

“เมื่อก่อนวัดเป็นของหมู่เรา จะต้องคอยทำนุบำรุง ตอนนี้มีกรมศิลปากรดูแลแล้ว เราก็ดูเฉพาะวัดที่เราเป็นศรัทธา อีกอย่างหนึ่ง ปัจจุบันการเดินทางไปมากี่สะดวก ไม่ต้องมานอนค้างแรม มีถนนขึ้นพระธาตุ พอถึงเวลา ต่างคนก็ต่างมาไหว้ มาทานแล้วก็กลับ งานประเพณีพระธาตุช่วงหลังจึงกร่อยๆไป”

อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีความรู้สึกขัดแย้งภายในว่า จริงๆแล้ววัดเป็นของใคร ในฝั่งของชุมชนก็มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับ “วัด” และการปกป้องดูแลรักษาของมีค่าในวัด พ่อน้อยเมืองแก้ว สุทธาวงศ์ อายุ 57 ปี เล่าว่า มีการบอกเล่าและเทศนาสั่งสอนว่า วัด 3 แห่งของเชียงแสนนั้นมียันต์คอยดูแลรักษาอยู่ โดยยันต์หมายถึงคาถาที่กำกับไว้ในสถานที่ของวัด หรือบางแห่งเป็นผ้ายันต์ ยันต์นี้นอกจากจะเป็นคาถาป้องกันแล้วยังสามารถที่จะร้ายผู้ที่เข้ามาขโมยพระหรือของมีค่าของวัดด้วย โดยวัดที่มียันต์ทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ วัดพระธาตุเจติยหลวง⁴⁰ มียันต์พื้น ซึ่งมีอุโมงค์ลับที่สันนิษฐานว่า

⁴⁰ เป็นวัดสำคัญที่พระเจ้าแสนพู่ สร้างขึ้นในปี พ.ศ.1875 (พทธวรรค์,2526)

จะมีพระและของมีค่าอยู่ หากใครสอดมือเข้าไปในอุโมงค์ก็จะถูกฟันมือขาด วัดพระธาตุจอมกิตติ⁴¹ มีนัตลุม หากมีคนเข้าไปขโมยหรือแอบขุดพระและของมีค่า จะเกิดเป็นฝนลมขึ้นมาทันที เคยมีคนขึ้นไปขโมยของที่วัดพระธาตุจอมกิตติ และชาวบ้านสามารถล้อมจับได้ เพราะรู้ๆ ท้องฟ้าที่สดใสกลับมืดครึ้ม และมีลมพัดแรง จึงพากันไปดูที่วัดพระธาตุจอมกิตติ ก็พบว่ามีคนกำลังจะขโมยพระจริง ๆ ชาวบ้านจึงช่วยกันจับได้ และอีกแห่งหนึ่งคือ วัดผ้าขาวบ้าน⁴² มีนัตคั่น ผู้ที่เข้าไปทำมิดีมิร้าย ขโมยของ ก็จะมีอาการคันตามร่างกาย จนทนไม่ไหว ต้องนำเอามาคืนที่วัด เมื่อพิจารณาแล้วเรื่องเล่าเหล่านี้พอจะสามารถตั้งข้อสังเกตในเบื้องต้นได้ว่า วิธีการบอกเล่าเรื่องราวเหล่านี้ อาจเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านยังคงมีส่วนร่วมในการกำหนดกฎเกณฑ์ที่จะดูแลวัดวาอาราม หรือมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของศาสนสถานเหล่านี้ อันสะท้อนถึงการต่อต้านในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน ที่ไม่สามารถที่จะเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐและกฎหมาย

ของหน้าหมู่บ้านหากพิจารณาอย่างละเอียดแล้ว พบว่าสะท้อนรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนได้หลายลักษณะ ของหน้าหมู่บ้านแต่ละอย่างนั้นมีระดับหรือขอบวงเป็นชั้นๆ ของผู้ที่ จะเข้ามาใช้ประโยชน์และร่วมจัดการ มีเงื่อนไขที่หลากหลายพอสมควร ดังเช่นกรณี ของผู้คนในชุมชนสบคำที่อพยพมาจากลาว แรกเข้ามาอยู่ร่วมกันคนเมืองในเขตเวียงเก่า และความเป็นผู้ที่ศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนกัน ชีวิตประจำวันต้องเกี่ยวข้องกับ “วัด” ทั้งการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การทำบุญตักบาตร ซึ่งเมื่อครั้งที่เข้ามาอยู่เชียงใหม่ใหม่ๆ คนลาวรู้สึกว่าจะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดของพิธีกรรมและจารีตปฏิบัติ แต่ก็ต้องโอนอ่อนผ่อนตามผู้ที่อยู่ก่อนพยายามเรียนรู้และปฏิบัติตาม ละเอียดย่อนแม้กระทั่งรูปแบบของการใส่บาตร ขั้นตอนพิธีกรรมอาทิ การทำบุญข้าวจี หรือจะประกอบพิธีไหลเรือไฟตามแบบที่เคยปฏิบัติมาในบ้านทำนองก็ไม่สามารถทำได้ แม้ว่าวัดจะเป็นของที่เป็นหน้าหมู่บ้าน คนในชุมชนไม่ว่าอยู่มานานหรือเพิ่งอพยพเข้ามา

⁴¹ มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับเรื่องราวตั้งแต่ยุคตำนาน ในสมัยของพระองค์พรหมกุมาร กล่าวถึงพระมหาเถรพุทธโฆษาจารย์แห่งเมืองสุธรรมวดี(เมืองสะเทิมในดินแดนมอญ) เดินทางมายังโยนกไชยบุรีศรีช้างแสน พร้อมด้วยนำพระบรมสารีริกธาตุไปบรรจุไว้ที่ดอยน้อยหรือดอยจอมกิตติ ในปีพ.ศ. 1473 และต่อมาปีพ.ศ.2030 เจ้าเมืองเชียงใหม่ ได้สร้างพระเจดีย์พระธาตุจอมกิตติ พร้อมด้วยวิหาร (พรสวรรค์,2526)

⁴² เป็นวัดที่ปรากฏในยุคของตำนาน กล่าวถึง ลาวแก้วราชบุตรของลาวจั่งกราช เสวยราชย์ในเวียงหิรัญนครเงินยางไชยบุรีเชียงใหม่ ได้รับนามว่า ลาวแก้วแผ่นมาเมือง ได้เกิดศรัทธาสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุขึ้น(พรสวรรค์,2526)บริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขงที่ตาผ้าขาว(คนในท้องถิ่นบางรายตีความเป็นแม่ชี หรือ ที่เรียกว่า ผ้าขาว) ที่ตายแล้วลอยมาติดชายฝั่งบริเวณนั้นในปี พ.ศ. 1304

ต่างก็มีสิทธิที่จะเข้าไปใช้และปฏิบัติศาสนพิธี หากแต่สำหรับคนลาวมีความรู้สึกว่าจะเอนไขความต่างของชาติพันธุ์ อีกทั้งเป็นผู้ที่เข้ามาอยู่ภายหลัง ทำให้ไม่สามารถแสดงตนได้อย่างเต็มที่ ครั้นเมื่อมีเงื่อนไขของการเมืองและภาวะสงคราม ที่ต้องโยกย้ายชุมชนออกไปจากพื้นที่เวียงเก่าไปอยู่ยังพื้นที่ทำกินของพวกเขาบริเวณสบแม่น้ำคำอันเป็นที่ตั้งของชุมชนสบคำในปัจจุบัน การเริ่มต้นแปรสภาพของพื้นที่ทำกินให้เป็นชุมชน ต้องมีการสร้างใหม่ทั้งวัด โรงเรียน และสิ่งอื่นๆ ที่ชุมชนเคยมี โดยเฉพาะวัด ครั้งแรกนั้นคนสบคำสร้างวัดด้วยอาคารไม้แบบอย่างของคนลาวทำนุญ อยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เพราะช่วงเวลานั้นการเดินทางสัญจรใช้เรือเป็นพาหนะหลัก วัดจำเป็นต้องอยู่ติดแม่น้ำและหันหน้ารับผู้คนที่จะขึ้นมาจากท่าเรือ การสร้างวัดผู้คนในหมู่บ้านมีส่วนร่วมนับตั้งแต่การหาเสาไม้ ปั้นกระเบื้องเองโดยช่างในหมู่บ้าน ผู้คนในชุมชนต่างก็ช่วยกัน เด็กๆก็มาช่วยขนทรายจากลำน้ำโขง

ต่อมาในปี พ.ศ.2519 ถนนเริ่มมีตัดจากเชียงแสนไปเชียงของ ผ่านกลางหมู่บ้านสบคำ ผู้คนเริ่มสัญจรทางบกมากขึ้น เพราะถ่อเรือต้องใช้กำลังมาก อีกทั้งพื้นที่ริมฝั่งโขงเริ่มพังทลายมากขึ้น จึงได้ย้ายวัดมาและพระสงฆ์มาที่วัดพระธาตุผาเงา ซึ่งขณะนั้นเป็นเพียงซากวัดเก่า มีซากปรักหักพังของโบราณสถานเจดีย์ คนในชุมชนก็ช่วยกันมาแผ้วถาง ใช้เวลาเพียงหนึ่งวัดเท่านั้นก็เห็นสภาพพร้อมที่จะเป็นวัด และทำการบูรณะเรื่อยมา ความเป็นเจ้าของหรือสิทธิหน้าหมู่ของชุมชนเหนือ “วัด” ระหว่างนี้ไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจน จนกระทั่งเมื่อประมาณปี พ.ศ.2530 – 2531 เจ้าอาวาสวัดรูปที่สอง ซึ่งมีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนาสำนักดังแห่งหนึ่งจากภาคกลาง ในช่วงเวลานั้นกำลังมีชื่อเสียงและเผยแพร่ความเชื่อในระบบของตนออกสู่สำนักหรือพระปฏิบัติ เหตุการณ์ครั้งนั้นคือพระจากสำนักดังกล่าวมาจัดกิจกรรมและเน้นวิถีการปฏิบัติตามหลักของสำนัก แรกๆชาวสบคำเองก็ไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านแต่อย่างใด เนื่องจากมิได้กีดกันผู้ที่อยู่ในศรัทธาพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่พอนานวันเข้าพระในสำนักดังกล่าวกลับห้ามไม่ให้ชาวสบคำประกอบพิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับการสวด หรือการถวายทานให้กับผู้ล่วงลับ ตลอดจนพิธีกรรมที่สื่อนัยของความเชื่อเกี่ยวกับชาติภพ รูปแบบการตักบาตร การทำบุญ และแม้กระทั่งสาระในคำสวดมนต์ การเข้ามาแทรกแซงจารีตปฏิบัติของชุมชนที่เคยกระทำมาแต่นาน จนอาจจะไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ระหว่างชีวิตและความเชื่อศรัทธา และปฏิเสฐานานประเพณีของท้องถิ่น ช่วงแรกชาวบ้านได้มาปรึกษากับทางเจ้าอาวาสก่อนเกี่ยวกับความไม่สอดคล้องกันระหว่างจารีตปฏิบัติดั้งเดิมกับรูปแบบของสำนักใหม่ แต่ก็มีได้รับการตอบสนอง จึงได้รวมตัวกันขับไล่โดยวิธีการที่รุนแรง ใช้อาวุธ

ทูปและทำลายประตูและผนังกุฎีเจ้าอาวาส กล่าวยืนยันเจตนา ในการกระทำ จนพระเจ้าอาวาส
ขณะนั้นและพระจากสำนักใหม่ต้องย้ายออกไป ชาวสบคำจึงได้นิมนต์พระที่เป็นคนท้องถิ่นขึ้นมา
เป็นเจ้าอาวาสแทน ชื่อ ท่านพระครูไพศาล พัฒนากิริติ โดยท่านมีลักษณะพิเศษของพระนัก
พัฒนา และมีท่าทีในการเจรจาที่เน้นการประนีประนอมสูง และดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระ
ธาตุผาเงามาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

เรื่องราวและปรากฏการณ์ข้างต้น นำไปสู่การทบทวนถึงคำว่า *ของหน้าหมู* ของสาธารณะ
และ *ของหลวง* จากการสัมภาษณ์การรับรู้และทัศนคติของคนท้องถิ่น พบว่า ในส่วนของคำว่า
“ของหน้าหมู” นั้นมีนัยว่าเป็นของที่ชุมชนเป็นเจ้าของมากที่สุด หมายถึงสิ่งที่คนในชุมชน
ได้ลงทุนลงแรงและแนวทางในการใช้หรือจัดการต้องสอดคล้องกับวิถีและระบบคิดของ
ท้องถิ่นเป็นสำคัญ รองลงมาคือของสาธารณะอันหมายถึงใครก็สามารถใช้ประโยชน์ร่วม
กันได้ ระดับของการจัดการและความจำเป็นที่ต้องมีแนวทางที่สอดคล้องกับระบบวิถี
ของท้องถิ่นนั้นน้อยกว่าของหน้าหมู และท้ายที่สุดคือของหลวง ซึ่งมีนัยว่าราชการเป็น
เจ้าของ อำนาจในการจัดการน้อยลงตามลำดับ

อย่างไรก็ตามการอธิบายเช่นนี้ ผู้วิจัยมิได้เจตนาที่จะให้น้ำหนักกับการมองว่าอำนาจ
เหนือทรัพย์สินใดๆ มีความเข้มข้นอยู่ที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น บางครั้งชุมชนท้องถิ่น อาจจะแทรกตัวเข้าไป
ไปจัดการ ต่อรอง หรือเรียกร้องสิทธิในการของตนเองในพื้นที่ของ ของหลวงก็ได้ อาทิ กรณีการ
เรียกร้องและอ้างสิทธิของคนในชุมชนสปรวกที่จะใช้พื้นที่ริมฝั่งถนนตรงข้ามกับพื้นที่สามเหลี่ยม
ทองคำ จากเดิมที่ชาวบ้านเริ่มนำของมาขายในบริเวณดังกล่าวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 รายละเอียด
ดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อผ่านมา เหตุการณ์ความขัดแย้งที่ปะทุและก่อให้เกิดการอ้างสิทธิของคน
ความเป็นคนท้องถิ่นของคนสปรวก เมื่อปี พ.ศ. 2534 กรมทางหลวงเข้ามารับช่วงการเป็นเจ้าของ
ถนนที่ใช้สัญจรระหว่างเชียงแสน สปรวก และติดต่อถึงอำเภอแม่สาย จากเดิมที่รพช.เป็นผู้ดูแล
ถนนก็ยังคงเป็นหินลูกรัง กรมทางหลวงเข้ามาชี้แจงและให้ชาวบ้านรื้อถอนร้านค้าออกไปจากสอง
ฝั่งถนน เพราะจะทำการลาดยางแอสฟัลติกส์ โดยให้ค่ารื้อถอนสำหรับชาวบ้านที่สร้างเพิงขาย
ของ พร้อมทั้งแนะนำให้ไปขายในพื้นที่ที่ราชการจัดไว้ให้ ชาวบ้านพิจารณาแล้วว่าพื้นที่ที่ทางราชการ
จัดไว้ให้นั้น เดิมเป็นที่ป่าช้าเก่าของชุมชน เมื่อไปขายแล้วต้องเสียค่าเช่าเดือนละ 1,000 บาท
และที่สำคัญไม่เหมาะที่จะขายสินค้าของพวกตน เนื่องจากอยู่ห่างออกไปเดิมนั้นไม่สามารถมอง

เห็นพื้นที่หาดทรายรูปสามเหลี่ยม อันเป็นสัญลักษณ์สำคัญของสามเหลี่ยมทองคำที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ชาวบ้านบางคนรับค่าเรือดอนเพราะเกรงต่ออำนาจรัฐ แต่ก็มีไม่น้อยที่ไม่สนใจ ยังคงปักหลักขายของอยู่ในที่เดิม

ใช้เวลาในการยื้อไปมาระหว่างชาวบ้านกับกรมทางหลวงอยู่ 2 ปี จนกระทั่งปลายปี พ.ศ.2536 จึงเกิดเหตุการณ์ปะทะกันอย่างรุนแรงระหว่างชาวบ้านสบรวกที่เป็นพ่อค้าแม่ค้า ซึ่งส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติอยู่ใน 2-3 ตระกูลหลัก โดยมีตระกูลพรหมปัญญาซึ่งมีเครือญาติมากที่สุดเป็นแกนนำ นับแล้วกลุ่มชาวบ้านมีจำนวนประมาณ 100 คน เผชิญหน้ากับเจ้าหน้าที่ราชการที่เกี่ยวข้อง ตำรวจ และอาสาสมัครของตำรวจเกือบ 200 คน เหตุผลชี้แจงของชาวบ้านคือพวกตนทำกินมานานแล้ว และพื้นที่ที่ตั้งร้านขายของก็เป็นเพียงพื้นที่ข้างถนนเท่านั้น การปะทะกันครั้งนี้มีได้รุนแรงถึงขั้นบาดเจ็บ แต่แกนนำกลุ่มชาวบ้านก็ถูกจับไป 8 คน ระหว่างทางไปโรงพักสามารถหนีรอดมาได้ 2 คน ที่เหลือถูกดำเนินคดีข้อหาทำร้ายเจ้าหน้าที่ใช้เวลาทั้งหมด 4 ปี สุดท้ายชาวบ้านถูกปรับคนละ 5,000 บาท แม้ว่าจะมีการข่มขู่ให้ชาวบ้านเรือดอนและเลิกขายของบริเวณริมถนนทางหลวง ชาวบ้านเองก็ไม่เกรงกลัวส่งตัวแทนชุมชนเดินทางไปเรียกร้องที่หน้าสภาผู้แทนราษฎร ร่วมกับสมัชชาและชาวบ้านที่เดือดร้อนในปัญหาอื่น ๆ ที่ปฏิบัติกันท้ายที่สุดกรมทางหลวงก็ยอมที่จะจัดสรรพื้นที่ริมถนนฝั่งที่ติดกับเชิงเขา ยาวตลอดแนวถนนให้ชาวบ้านขาย โดยแรกจะจัดเก็บค่าเช่าที่ด้วย แต่เกิดกรณีที่ไม่สามารถตกลงกันได้ระหว่างกรมทางหลวง กับ สำนักงานศิลปากร ว่าหน่วยงานใดเป็นเจ้าของพื้นที่ เพราะเชิงเขาดังกล่าวเป็นเขตพื้นที่ของวัดพระธาตุภูเข้าหรือเชียงเมียง ซึ่งกรมศิลปากรดูแลอยู่ ดังนั้นชาวบ้านจึงให้ช่อย่างดังกล่าวไม่ยอมจ่ายค่าเช่าให้กับหน่วยงานใด จนกระทั่งทุกวันนี้ชุมชนก็ยังคงใช้พื้นที่ดังกล่าวขายสินค้าโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า อาจกล่าวได้ว่าแม้ชุมชนแห่งนี้สามารถใช้ความเป็นคนท้องถิ่นมาเผชิญหน้ากับอำนาจรัฐที่เข้าไปจัดการ ทั้งกรมศิลปากร และกรมทางหลวง แต่ช่องว่างของอำนาจรัฐที่ไม่สามารถจัดการได้อย่างเบ็ดเสร็จจึงเป็นโอกาสให้ชาวบ้านเรียกร้องสิทธิการใช้ของตนเอง ส่งผลให้คนสบรวกสามารถใช้พื้นที่ดังกล่าวได้

นอกจากนี้นัยของการเป็นเจ้าของร่วมกัน และการจัดการทรัพยากรสาธารณะ ในรูปแบบใหม่ๆ อย่างเช่นป้ายบอกสถานที่ คุณค่าความหมายที่ซ่อนอยู่นั้นเองที่นำไปสู่การอ้างสิทธิร่วมในการเป็นเจ้าของ สามารถอธิบายได้ชัดเจนจากกรณีของการเมืองว่าด้วยป้ายสามเหลี่ยมทองคำ

จากเดิมที่คนในชุมชนสรวกได้ร่วมกันจัดทำป้าย “สามเหลี่ยมทองคำ” แล้วได้รับการถอนออก แล้วย้ายมาอยู่อีกบริเวณหนึ่งที่ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล ร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านบางส่วน จัดพื้นที่บริเวณป่าช้าเก่าให้เป็นศูนย์ จำหน่ายสินค้า โดยพยายามสร้างความกดดันให้พ่อค้าแม่ค้าต้องถอยย้ายมาเช่าพื้นที่ที่จัดไว้ให้ แต่ชาวบ้านยังคงยืนยันที่จะขายของที่เดิม ที่อยู่ใกล้กับพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำมากกว่า พร้อมทั้งพยายามที่จะประสานหน่วยงานราชการให้มาสร้างป้าย “สามเหลี่ยมทองคำ” ขึ้นมาใหม่ ท้ายที่สุดทุกคนก็สร้างป้ายขึ้นตามจุดที่ธุรกิจของตนเองดำเนินการอยู่ ไม่ว่าจะเป็นบริเวณหน้าร้านค้า ทำเลื้อ ร้านอาหาร ฯลฯ ผู้วิจัยมองว่าป้ายที่สร้างขึ้นมานั้น นอกจากนัยของการบอกชื่อสถานที่ แล้ว ยังเป็นสิ่งที่แสดงสัญลักษณ์ของพื้นที่ให้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นจึงเกิดมีประเพณีว่ามาถึงถิ่น แล้วต้องถ่ายภาพกับป้ายสามเหลี่ยมทองคำ และขณะเดียวกันก็ทำให้เกิดอาชีพนายแบบและนางแบบ ของเด็กในชุมชนที่แต่กายชุดลีซูแล้วมาคอยถ่ายภาพกับนักท่องเที่ยวเพื่อแลกกับเงิน นั้น หมายความว่า “ป้าย” ได้กลายมาเป็นทรัพย์สินสาธารณะที่ใช้ร่วมของชุมชน

ดังนั้น **“ของหน้าหมู่บ้าน”** นอกจากจะเป็นสิ่งที่ชุมชนใช้ประโยชน์และจัดการร่วมกันแล้ว ความเป็นเจ้าของหรือสิทธิได้เกิดขึ้นภายใต้ระบบความสัมพันธ์หนึ่ง ที่สอดคล้องกับวิถีของท้องถิ่น นั้นเท่านั้น มิได้เป็นสิ่งที่นำไปอธิบายได้กับพื้นที่ สถานที่ หรือสิ่งที่เป็นสาธารณะอื่น และประการสำคัญความคิดเกี่ยวกับ “ของหน้าหมู่บ้าน” ในบริบทท้องถิ่นแถบนี้ คือ จะเป็นสิ่งหนึ่งที่เกิดจากการร่วมแรงรวมใจกัน อาจจะเป็นแรงงาน กำลังทรัพย์ หรือมีข้อตกลงในการใช้ประโยชน์ในแนวทางเดียวกัน ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ สถานที่ หรือสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นธรรม อย่าง ที่ดิน แม่น้ำ วัด โรงเรียน ฯลฯ กับสิ่งที่เป็นามธรรม เช่น จารีต ประเพณี เรื่องเล่าเกี่ยวกับท้องถิ่น, สถานที่, สิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ฯลฯ เหตุที่ผู้วิจัยมองว่าสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านี้ เป็นของหน้าหมู่บ้าน เพราะเป็นสิ่งที่ชุมชนท้องถิ่นเป็นเจ้าของและถือปฏิบัติ ประกอบด้วยข้อตกลงและพันธะสัญญาต่างๆ ที่ต้องร่วมกันกำหนด นับตั้งแต่รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม ช่วงเวลาในการประกอบพิธีกรรม บางอย่างสามารถที่จะยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของสมาชิก

อย่างไรก็ตามสามารถมองเห็นพัฒนาการเกี่ยวกับของหน้าหมู่บ้าน หรือทรัพยากรสาธารณะที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและบริบทของชุมชน โดยเฉพาะวิถีการผลิต จากเดิมที่คนท้องถิ่นส่วนใหญ่ดำเนินชีวิตด้วยการอิงอยู่กับการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ จับปลา และหาของป่า ทรัพยากรสาธารณะก็จะเป็นสิ่งที่สามารถจับต้องได้เป็นหลัก อันได้แก่ พื้นที่ริมฝั่งลำน้ำโขง แม่น้ำ หนองทุ่งเลี้ยงสัตว์ การค้าเชิงแลกเปลี่ยน ฯลฯ ต่อมาเมื่อมีวิถีการผลิตเริ่มที่จะหันมาพึ่งพิงกับการค้าเชิงพาณิชย์และการบริการ การท่องเที่ยว และแรงงาน ทรัพยากรสาธารณะ เริ่มที่จะมีความหมายที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น ที่ริมฝั่งถนน ท่าเลใกล้สามเหลี่ยมทองคำ พื้นที่ริมฝั่งเห็นทัศนียภาพลำน้ำโขง ป้ายบอกชื่อสถานที่ ฯลฯ จากเดิมที่คนท้องถิ่นเองก็ไม่เคยคิดว่าสิ่งเหล่านี้จะกลายมาเป็นทรัพยากรสาธารณะที่ต้องใช้พื้นฐานการผลิตและตั้งกฎเกณฑ์การใช้ร่วมกัน

4.1 จากของ “หน้าหมู่บ้าน” สู่อัตลักษณ์ท้องถิ่นในบริบทการท่องเที่ยว

ท่ามกลางบริบทของการเปลี่ยนแปลง เฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยว/การค้าระดับนานาชาติ บวกกับนโยบายของรัฐบาลที่เน้นขายการท่องเที่ยว ทุกอย่างสามารถขายได้ บางอย่างในอดีตไม่คิดว่าจะเป็นสิ่งที่ขายได้ อาทิ หิ้งห้อยกับต้นลำพู ของชุมชนบางลำพู ในกรุงเทพฯ หรือแม้กระทั่งกิจกรรมในชีวิตประจำวันของผู้คน(โดยเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง) นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 90 นั้นขายดีในรูปของกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบ Home Stay และการโหมกระพือของรัฐโดยผ่านกระทรวงต่าง ๆ โดยเน้นหนักที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ชุมชนริมฝั่งโขงที่เป็นพื้นที่วิจัยของโครงการฯ นับว่าเป็นพื้นที่เป้าหมายของการรณรงค์การท่องเที่ยว นับตั้งแต่ต้นทศวรรษที่ 90 ในยุคของรัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ที่ได้กำหนดให้มีปีการท่องเที่ยวไทย ในปี พ.ศ.2533 พื้นที่อำเภอเชียงแสนอันเป็นดินแดนที่มีรอยต่อของสาม ประเทศ ได้รับการนำเสนอให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดเชียงราย รัฐบาลโดยหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย(ททท.)ได้สนับสนุนงบประมาณ เพื่อพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในอำเภอเชียงแสน โดยเฉพาะบริเวณสามเหลี่ยมทองคำ และในปี พ.ศ.2537 เชียงแสนได้รับคัดเลือก โดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ให้เป็น 1 ใน 20 อำเภอ อำเภอแม่บทในการพัฒนาอำเภอแนวใหม่ ที่มีกระบวนการพัฒนาที่เน้นทั้งเชิงรุกและรับ อันเป็นโครงการนำร่องเพื่อทดแทนแผนพัฒนาอำเภอ 5 ปีแบบเดิม ที่ใช้ในการพัฒนาหน่วยงานระดับอำเภอต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน โดยในกระบวนการพัฒนาแนวใหม่นี้จะเน้นการมีส่วนร่วมทั้งภาครัฐและเอกชน(เชียงราย2000,2538)

ขณะเดียวในระดับของการพัฒนาจังหวัด ภายใต้ “แผนพัฒนาจังหวัดยุทธศาสตร์” อันเป็นเป็นโครงการนำร่องที่จัดขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทย จังหวัดเชียงรายก็ได้รับคัดเลือกเป็น 1 ใน 6 จังหวัดนำร่อง¹ โดยการดำเนินงานภายใต้โครงการดังกล่าว จังหวัดเชียงรายมีโครงการพัฒนาที่เป็นยุทธศาสตร์หลัก คือ ยุทธศาสตร์การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวและคมนาคม ที่เรียกว่า “ยุทธศาสตร์ห้าเหลี่ยม” อันได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย เชียงตุง เชียงรุ้ง และเชียงราย(หลวงพระบาง) ซึ่งอำเภอเชียงแสนเป็นพื้นที่เป้าหมายสำคัญภายใต้แผนยุทธศาสตร์ดังกล่าว เชียงแสน ถูกกำหนดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักทั้งด้านความเป็นจุดเชื่อมต่อดินแดนสามประเทศ ความเป็นเมืองโบราณ และทัศนียภาพธรรมชาติที่งดงาม โครงการหนึ่งที่สำคัญและระบุเป็นแผนปฏิบัติการของยุทธศาสตร์ห้าเหลี่ยม คือ การบูรณะอุทยานประวัติศาสตร์เชียงแสน ให้เป็นแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว(ยุทธศาสตร์5เชียง,2536)

นอกจากนี้ เรื่องราวประวัติศาสตร์และสถานที่ในเชียงแสนยังมักจะปรากฏในเอกสารแนะนำการท่องเที่ยวฐานะแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัดเชียงราย อันได้แก่ พิพิธภัณฑ์เชียงแสน ดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ ทะเลสาบเชียงแสน และวัดต่าง ๆ อาทิ วัดเจดีย์หลวง วัดพระพระธาตุจอมกิตติ วัดพระธาตุผาเงา วัดป่าสัก วัดล้านตอง วัดป่าเข้า ดอยเชียงเมี่ยงหรือสบรวก เป็นต้น

พร้อมทั้งมีปฏิบัติการในพื้นที่ของรัฐ ตามแผนพัฒนาตามยุทธศาสตร์ข้างต้น ได้แก่ การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ผืน โดยความร่วมมือของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง เข้าพื้นที่ของกรมป่าไม้ บริเวณห่างจากจุดสามเหลี่ยมทองคำประมาณ 2 กิโลเมตร เน้นการแสดงประวัติความเป็นมาของผืน กับบทบาทที่มีต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ตัวผืนในฐานะของสิ่งเสพติด(ชีววิทยาและการแพทย์) กระบวนการค้าผิดกฎหมาย บทบาทของผืนที่ถูกโยกย้ายเหี่ยวแห้งเข้ากับพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำ และเรื่องราวของชนกลุ่มน้อย เป็นต้น อีกโครงการหนึ่งที่สำคัญคือ การสนับสนุนให้มีการปฏิวัติพื้นที่ทั้งบริเวณเวียงเก่าและสามเหลี่ยมทองคำ

¹ 6 จังหวัด ในการดำเนินงานแผนพัฒนาจังหวัดยุทธศาสตร์ ได้แก่ สิงห์บุรี ศรีสะเกษ ชลบุรี นครศรีธรรมราช ภูเก็ต และเชียงราย

ตลอดจนกิจกรรมทางด้านประเพณีท้องถิ่นที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง อาทิ งานประเพณีสงกรานต์เชียงใหม่ ที่จัดอย่างยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงมาเป็นเวลากว่าสิบปี โดยเฉพาะการแข่งขันเรือของชุมชน โรงแรม และห้างร้านต่างๆ , งานลอยกระทง ที่พยายามผูกโยงเข้ากับความรุ่งเรืองของราชอาณาจักรเชียงใหม่ ฯลฯ

หรือกิจกรรมพิเศษ เช่น การจัดมหกรรมคอนเสิร์ตมิตรภาพสามเหลี่ยมทองคำ เมื่อวันที่ 23 – 25 พฤศจิกายน 2544 ที่ผ่านมา โดยเป้าหมายเพื่อนำไปสู่การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวสินค้าหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล(ตามนโยบายรัฐบาลชุดปัจจุบัน) และเพื่อสร้างความสัมพันธ์กับประเทศภาคีการค้าที่จะเกิดขึ้นในอนาคต อันได้แก่ พม่า จีน ลาว และไทย

จะเห็นได้ว่า ทั้งสภาพภูมิประเทศ ประวัติศาสตร์โบราณคดี(เวียงเก่า) ประวัติศาสตร์สถานที่(สามเหลี่ยมทองคำ) ฯลฯ ต่างก็เป็นเป้าหมายสำคัญของการทำให้เป็นสินค้าขึ้นนามในตลาดการท่องเที่ยว ซึ่งที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นปฏิบัติการของภาครัฐหรือหน่วยงานภายนอกที่เข้าไปจัดการและนำเสนอความเป็นท้องถิ่นในฐานะ “สินค้า”

ธงชัย วินิจจะกุล (2543) กล่าวถึงกระบวนการทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นสินค้า ว่า ครั้งหนึ่งความเป็นท้องถิ่นที่ดำรงอยู่อย่างแตกต่างหลากหลายนั้น เป็นภัยอย่างยิ่งต่อความมั่นคงของชาติ ในสายตาของผู้ปกครองในยุคของการรวมชาติไทย แต่เมื่อการก่อการร้ายในประเทศและสงครามเย็นยุติลงในปี พ.ศ.2523 เป็นต้นมา ภัยของความมั่นคงที่หลอกหลอนผู้นำของชาตินั้นก็หมดไป ความหลากหลายของท้องถิ่นจึงเริ่มที่จะเป็นที่ยอมรับมากขึ้น วัฒนธรรมและความทรงจำของศูนย์กลางเริ่มปล่อยเป็นที่ว่างให้แก่ท้องถิ่น มีปฏิบัติการที่สะท้อนว่ามีการโยกหาดีตของกลุ่มคน เริ่มจากปัญญาชน ที่มีการรวบรวมสิ่งพิมพ์ สิ่งประดิษฐ์ หรือข้าวของต่าง ๆ นำมารวมกันในรูปของ พิพิธภัณฑ์บ้าง จัดนิทรรศการบ้าง เหล่านั้นท่านอาจารย์ธงชัยมองว่าเป็น การสะสมเพื่อความมั่งคั่งทางจิตวิญญาณ เพื่อเข้าใจกระแสชีวิตที่ดีขึ้น และมองว่าศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นช่วงนี้ มิใช่เรื่องของการแยกประวัติศาสตร์ท้องถิ่นออกจากศูนย์กลาง หรือเพื่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่แปลกแยกออกไป แต่เป็นการย้อนกลับไปหาอดีตของชุมชนมากกว่า

ต่อมาพบว่า การโยกหาดีตนั้นกลายมาเป็นสินค้า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นไปเพื่อตอบสนองการบริโภคของปัญญาชน ทั้งในรูปของ การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ การจัดนิทรรศการ การสัมมนาหรือการเปิดสอนในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งแนวโน้มของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นให้ความสนใจพิธีกรรม งานศิลปะ หรือสิ่งที่ผลิตภายใต้เงื่อนไข

ของวัฒนธรรม (เช่น ผ้าทอ) ซึ่งกระแสเหล่านี้มิได้นำไปสู่การคุกคามกับรัฐไทย ในทางตรงข้าม อาจารย์ธงชัยมองว่า มันเป็นการสนองตอบการโยยหารากของมนุษย์ และเป็นเรื่องของการหา กำไรในแง่เศรษฐศาสตร์

ข้างต้นเป็นทัศนะ มุมมอง และปฏิบัติการของการทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลายมาเป็นสินค้า ในบริบทของกลุ่มชนชั้นกลางที่มีการศึกษาสูง สะท้อนภาพสังคมเมือง ซึ่งมีทั้งจุดที่เหมือนและแตกต่างกับการแปรเปลี่ยนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้เป็นสินค้าที่ผู้วิจัยจะนำเสนอในงานศึกษาชิ้นนี้ โดยผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดของอาจารย์ธงชัย และมองว่าการทำให้วัฒนธรรม กลายมาเป็นสินค้านั้น มิใช่การเลือกหยิบวัฒนธรรมหรือประเพณีออกมาขายเป็นส่วน ๆ หากแต่ ในชิ้นงานหนึ่ง ๆ ที่นำเสนอ นั้น เป็นการนำเสนอภาพลักษณ์ หรือ อัตลักษณ์ของคนท้องถิ่น รวม เข้าไปด้วย อันหมายถึงกระบวนการคิดที่สลับซับซ้อนก่อนที่จะตัดสินใจหยิบเอาส่วนใดส่วนหนึ่งของ วัฒนธรรมหรือความเป็นท้องถิ่นออกมาขาย และมีความหมายหลายนัยยะ เช่น การผลิตและ จำหน่ายผ้าทอลายเชิงแสนของ พิพิธภัณฑ์ผ้าทอล้านนาเชิงแสน ภายใต้การดำเนินการของ พระครูไพศาลพัฒนาภิรัต วัดพระธาตุผาเงา อ.เชิงแสน มิได้เป็นเพียงลำพังการนำเสนอภาพ ของอดีตผ่านผ้าทอหรือขายอดีตเท่านั้น แต่การเลือกหยิบเอาผ้าทอเชิงแสนมาขายของคนลาว สบคำ มีนัยยะของการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ในพื้นที่สาธารณะ ที่สะท้อนให้เห็นความพยายามที่จะ เชื่อมโยงกลุ่มคนท้องถิ่นที่เป็นลาวอพยพ เข้ากับราชอาณาจักรเชียงใหม่

ขณะเดียวกันก็มิได้เป็นราชอาณาจักรเชียงใหม่ที่ปรากฏตามหลักฐานตำนานพงศาวดาร แต่เป็นการเชื่อมเข้ากับความเป็นเชียงใหม่สมัยใหม่ เป็นอัตลักษณ์ของความเป็นคนเชียงใหม่ ที่ สร้างขึ้นเพื่อกำหนดที่ยืนของท้องถิ่นเชียงใหม่ต่อสาธารณะ อันเป็นการโต้ตอบและล้อ รับกับประวัติศาสตร์หลักฐานที่กล่าวว่า คนเชียงใหม่ชุดปัจจุบัน ไม่มีผู้ใดที่มีรากเหง้าเชื่อมโยงกับ ความสืบเนื่องยาวนานของอดีตอันรุ่งโรจน์ เพราะเจ้าของท้องถิ่นเชียงใหม่ในอดีตนั้น ปัจจุบัน กระจัดกระจายไปตามที่ต่าง ๆ อาทิ สระบุรี นครราชสีมา ราชบุรี เชียงใหม่ น่าน และหลวงพระ บาง ฯลฯ ดำรงอยู่ในฐานะ “คนยวน” อพยพ

ส่วนคนเชียงใหม่ปัจจุบัน อพยพมาจากเชียงใหม่ ลำพูน เมืองหงสา เมืองหลวงพระบาง เมืองสาต เมืองยอน เมืองยอง เมืองเชียงตุง ฯลฯ ดังนั้นความเป็นเชียงใหม่ที่สร้างขึ้นมานี้ จึงมีความหมายที่มากกว่าการย้อนกลับไปในอดีต หรือการสืบค้นหาหลักฐานเพื่อเทียบเคียงกับ ความเป็นจริงในอดีตเท่านั้น แต่เป็นกระบวนการเรียนรู้และสร้างอัตลักษณ์ของคนเชียงใหม่

ผ่านการเป็นผู้ที่ดำรงอยู่และเป็นเจ้าของท้องถิ่นเชียงแสนอันเคยรุ่งเรืองในอดีต เป็นความภูมิใจที่ต้องดำรงรักษาไว้ ภูมิธรรมที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดของคนท้องถิ่นดังกล่าว เช่น การสืบเสาะและค้นหาเรื่องราวของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของเชียงแสน แล้วนำมาสร้างแบบแผนปฏิบัติ เช่น ประเพณีบูชาพระธาตุ ที่ปรากฏในคัมภีร์ลานที่กล่าวถึงประวัติศาสตร์เชียงแสน หรือหากเป็นเรื่องราวของประวัติศาสตร์บ้านเมืองรวมไปถึงวัดวาอาราม ที่ปรากฏซากให้เห็นในปัจจุบัน ก็มีการสร้างแบบแผนปฏิบัติและให้ความหมายแก่สถานที่นั้น โดยมีพงศาวดารโยนกเป็นคัมภีร์หลักในการสืบค้น

นอกจากนี้การสร้างตัวตนของพระเจ้าแสนพูในจินตนาการของชาวเชียงแสนปัจจุบัน ในฐานะบรรพบุรุษของคนเชียงแสน แบบแผนปฏิบัติอันหนึ่งที่สำคัญและสะท้อนความเป็นคนเชียงแสน คือ ต้องเป็นผู้ที่เคารพต่อพระเจ้าแสนพู อันเป็นอดีตกษัตริย์ผู้มาบูรณะและปกครองเชียงแสน การเคารพในพระเจ้าแสนพูของคนเชียงแสนมีความเข้มข้นมาก ยืนยันได้โดย เมื่อประมาณ 10 กว่าปีที่ผ่านมามีผู้เข้าไปสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้าแสนพูขึ้น ที่เชิงเขาวัดพระธาตุจอมกิตติ ไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัดว่าใครเป็นผู้สร้าง แต่ชาวบ้านและพระที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงเล่าว่า เป็นผู้ที่ไม่จากที่อื่น มาสร้างอนุสาวรีย์โดยนำเรื่องราวจากการนิมิตเห็นและเชื่อว่ามีความสัมพันธ์กับพระเจ้าแสนพู จึงมาสร้างอนุสาวรีย์ขึ้น

ปัจจุบันอนุสาวรีย์ดังกล่าวก็ยังคงตั้งอยู่ในสถานที่เดิม คนในเวียงเก่าเชียงแสนก็จะเข้าไปสักการะบูชาในโอกาสสำคัญเช่น สงกรานต์ หรืองานบุญงานประเพณีต่าง ๆ จากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะไม่ให้ความสำคัญว่าใครเป็นผู้สร้าง สร้างเพื่อวัตถุประสงค์ใด แต่เมื่อสร้างมาเป็นอนุสาวรีย์ของพระเจ้าแสนพูแล้ว ก็ย่อมเป็นที่สักการะบูชาของคนเชียงแสน ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนต้องการให้ย้ายอนุสาวรีย์ดังกล่าวไปไว้ในพื้นที่วัดกาเผือก ซึ่งอยู่ใจกลางเวียงเก่าเชียงแสน เพื่อที่จะให้เป็นทีเคารพสักการะของคนเชียงแสนและบุคคลทั่วไป แต่ต้องใช้งบประมาณมาก กำลังอยู่ระหว่างการหารือของสภาวัฒนธรรมเชียงแสนและชมรมผู้สูงอายุเชียงแสน ซึ่งอาจจะเป็นการระดมทรัพย์จากคนในท้องถิ่นที่เคารพและนับถือพระเจ้าแสนพู และอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่เป็นตัวเชื่อมโยงให้เห็นขอบเขตของ “ความเป็นคนเชียงแสน” คือ การเคารพเจ้าพ่อป่าสัก อันเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษผู้เคยปกป้องคุ้มครองเชียงแสนมาก่อน เหล่านี้เป็นการกำหนดขอบข่ายความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นคนเชียงแสนปัจจุบัน กับ พื้นที่และเรื่องราวใน

อดีตของเชียงใหม่ หลักการเหล่านี้หากผู้ใดปฏิบัติแล้ว จะเกิดสำนึกร่วมหรือสามารถผูกโยงตัวเองเข้ากับกลุ่มคนเชียงใหม่ในท้องถิ่นปัจจุบันได้

4.2 อัตลักษณ์ท้องถิ่น: การผลิตสร้างและปฏิบัติการ

สำหรับท้องถิ่นที่เป็นพื้นที่ศึกษาวิจัยนั้น พบว่ามีความพยายามที่จะทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กลายมาเป็นสินค้า อาทิ วัฒนธรรมประเพณี ผ้าทอ อัตลักษณ์ของเมืองโบราณเชียงใหม่ ความเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ยาเสพติดก้องโลกของสามเหลี่ยมทองคำ หรือความเป็นท้องถิ่นที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย(ไทยใหญ่ และลาว) เป็นต้น รูปแบบของการทำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้กลายมาเป็นสินค้านั้น ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

ลักษณะแรก การกลายมาเป็นสินค้าในพื้นที่ของตลาด(โดยเฉพาะการท่องเที่ยว) เช่น ผ้าทอ สัญลักษณ์สามเหลี่ยมทองคำบนเสื้อยืดคอกลม เทศกาลสงกรานต์เชียงใหม่ ประเพณีไหลเรือไฟ ฯลฯ และลักษณะที่สอง การกลายมาเป็นสินค้าเพื่อเสพและขายในพื้นที่ของการเรียนรู้ทั้งสำหรับภายในและภายนอกชุมชน เช่น พิพิธภัณฑ์ เป็นต้น

โดยจะนำเสนอรูปธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งมีการรื้อฟื้นและหยิบยกเอาส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชุมชนท้องถิ่นมานำเสนอในรูปของสินค้าที่หลากหลาย และแต่ละชุมชนก็มีปฏิบัติการในการทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ดำรงอยู่อย่างตนเองหรือรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ ให้กลายมาเป็นสินค้าที่แตกต่างกันตามเงื่อนไขเฉพาะของชุมชน โดยเงื่อนไขสำคัญ คือ ระดับความเข้มข้นของการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวที่แตกต่างกันของทั้งสามชุมชน ทั้งนี้เพราะเป็นกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ได้รับอิทธิพลจากระดับโครงสร้างและนโยบายของรัฐเป็นสำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ชุมชนสบรวก

ความเป็นสามเหลี่ยมทองคำ กระบวนการทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกลายมาเป็นสินค้าของชุมชนสบรวก ถือว่ามีความเด่นชัดอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเป็นดินแดนสามเหลี่ยมทองคำ อันเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงและมีความทรงจำร่วมกับสังคมในระดับสาธารณะและระดับนานาชาติ หลายคนกล่าวว่าหากบอกแก่คนทั่วไปว่าอยู่บ้านสบรวก ไม่มีใครรู้จักมากนัก จึงต้องอ้างอิงถึงสามเหลี่ยมทองคำถึงจะมีผู้รู้จัก

“สามเหลี่ยมทองคำ” ถูกนำเสนอในฐานะของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ชุมชนมีส่วนร่วมในการสร้างขึ้น นอกจากจะเป็นเรื่องราวที่สามารถขายในตลาดการท่องเที่ยวได้แล้ว ยังพบว่าในช่วงระยะเวลาหลังปี พ.ศ. 2530 ที่มีกระแสการท่องเที่ยวในพื้นที่มากขึ้น สินค้าที่ชุมชนนำมาขายแก่นักท่องเที่ยวเริ่มจากสินค้าเกษตร ผลไม้ เรื่อยมาจนเป็นเครื่องประดับ เสื้อผ้า ฯลฯ พบว่าสิ่งหนึ่งที่เป็นสินค้าขายดีของท้องถิ่นที่สามารถจำหน่ายให้ได้ทั้งกับนักท่องเที่ยวชาวไทยและต่างชาติ คือ เสื้อยืดคอกกลมและหมวกแก๊ปที่มีลักษณะของสามเหลี่ยมทองคำ โดยมีจำนวนแบบมากกว่า 15 แบบ ทั้งการ สกรีนสี และการปักด้วยไหมพรมสีต่าง ๆ มีภาพดอกฝิ่น, ภาพแผนที่แสดงรอยต่อ 3 ประเทศ, ภาพหุ้มประตูและป้ายสามเหลี่ยมทองคำ บางชิ้นงานเสนอเป็นภาพแผนที่ประกอบด้วยภาพพระอาทิตย์ตกดิน โดยเพิ่มความเป็นชนบทและธรรมชาติที่บริสุทธิ์ของท้องถิ่นลงไปเป็นต้น

รายละเอียดที่แตกต่างกันของภาพที่เสนอในสินค้านั้น มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ขึ้นอยู่กับความสนใจของลูกค้าและจินตนาการร่วมของท้องถิ่นผู้ผลิต เมื่อทดลองผลิตแล้วขายดีก็ทำต่อไป แต่หากขายไม่ดีก็เลิก แล้วคิดรูปแบบใหม่เรื่อย ๆ อาจจะเรียกได้ว่าเป็นภาพของความเป็นสามเหลี่ยมทองคำที่เปลี่ยนแปลงอย่างมีพลวัตนั้น มีผู้ร่วมผลิตสร้าง ทั้งจากฝ่ายคนในและคนนอกในฐานะนักท่องเที่ยว แต่ก็มีบางส่วนที่เป็นการพัฒนาระบบธุรกิจของท้องถิ่นเอง โดยการเรียนรู้มากจากรูปแบบการผลิตสินค้าอื่นๆ ที่มีการประกอบเรื่องราว ความทรงจำร่วม และสถานที่ที่ปรากฏและมีจำหน่ายในตลาดท่องเที่ยวทั่วไป เช่น การไปสำรวจตลาดสินค้าที่ระลึกในตลาดไนท์บาซาร์เชียงใหม่ ตลาดจตุจักรในกรุงเทพฯ นอกจากนี้อิทธิพลนโยบายของรัฐก็มีส่วนสำคัญในการผลิตสร้าง เพราะปัจจุบันภาพแผนที่สามเหลี่ยมทองคำ ได้เพิ่มดินแดนของประเทศจีนเข้าไปด้วย ตามกระแสนโยบายการพัฒนาสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ

ความน่าสนใจของการใช้สัญลักษณ์ที่บ่งบอกเรื่องราวของสามเหลี่ยมทองคำบนผืนผ้าและสินค้าอื่น(อาทิ หมวก รูปภาพ ฯลฯ) คือ เป็นการเลือกหยิบใช้เรื่องราวประวัติศาสตร์ที่ท้องถิ่นเกี่ยวข้องและมีส่วนในการประดิษฐ์สร้างขึ้นมา ใช้เป็นสินค้าในพื้นที่การท่องเที่ยว แม้จะไม่ใช่กระบวนการผลิตสร้างเรื่องราวที่ดำเนินการโดยลำพังท้องถิ่น ผู้วิจัยสนใจที่การรับรู้ ประยุกต์และจินตนาการในส่วนของท้องถิ่น ในฐานะผู้เลือกหยิบเอาเรื่องราวเหล่านั้นมาเป็นฐานการผลิตที่สำคัญในตลาดการท่องเที่ยวของตนได้

ผลิตภัณฑ์เหล่านี้ เริ่มต้นจากการคิดและผลิตโดยคนในชุมชนสปรอว์เอง โดยมีหญิงชาวไทใหญ่ในสายตระกูลพรหมปัญญาเป็นผู้ริเริ่ม คิดลวดลายและเรื่องราวที่จะนำเสนอ แล้วส่งไปยังโรงงานในกรุงเทพ ฯ เพื่อผลิตออกมาเป็นสินค้าจำนวนมาก ๆ จากนั้นกระจายไปตามร้านค้าในพื้นที่จำนวนกว่า 100 แห่ง และเธอผู้นี้ก็เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์สินค้าดังกล่าวด้วย

สิ่งนี้เป็นเพียงรูปธรรมที่ชัดเจนตรงไปตรงมาของการนำเอาเรื่องราวของท้องถิ่นมาเป็นสินค้าที่จับต้องได้ และเป็นกระบวนการผลิตโดยชุมชนเอง บทบาทของ “สามเหลี่ยมทองคำ” ในฐานะสินค้าเพื่อการท่องเที่ยวยังมีความสำคัญในระดับกว้างยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการสร้างพิพธิภัณฑ์พื้น ของรัฐและเอกชน ที่เข้าไปลงทุนในพื้นที่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำให้เรื่องราวของสามเหลี่ยมทองคำเป็นทั้งสินค้าในการท่องเที่ยว และเป็นสินค้าสำหรับการเรียนรู้ด้วยเช่นกัน

การรื้อฟื้นความเป็นไทใหญ่ ภาพของความเป็นชุมชนไทใหญ่ ของชุมชนสปรอว์นั้นมีความคลุมเครือในพื้นที่ของการท่องเที่ยว ด้านหนึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่จะกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยว โดยจะเห็นว่าในระยะ 4 – 5 ปีที่ผ่านมา มีความพยายามที่จะเสนอต่อสาธารณะว่า สปรอว์เป็นชุมชนไทใหญ่ โดย การเปลี่ยนป้ายหมู่บ้าน จากเดิมที่เป็นป้ายไม้เรียบ ๆ ที่บอกเพียงชื่อหมู่บ้าน ก็เปลี่ยนเป็นป้ายชื่อหมู่บ้าน อยู่ภายใต้ร่มหลังคาไม้ระดับเป็นชั้น ๆ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนไทใหญ่ นายสุเทพ ชัยชนะ ชาวบ้านในชุมชนไทใหญ่กล่าวว่า “การใส่หลังคาที่ป้ายหมู่บ้านนั้น นอกจากจะสวยงามแล้ว คนที่มาเที่ยวก็จะรับรู้ได้ในทันทีว่า สปรอว์นี้เป็นชุมชนของไทใหญ่อย่างแน่นอน” ขณะเดียวกันความเป็นไทใหญ่ที่สนองต่อการท่องเที่ยวนั้นยังปรากฏในงานประเพณีต่าง ๆ เช่น ลอยกระทง เข้าพรรษา ฯลฯ จะมีการแสดงที่สะท้อนความเป็นคนไทยใหญ่ อาทิ การรำนางนก(หรือรำนกกิ้งก่า) การเล่นโต(คล้ายการเชิดสิงโตของจีน) การเล่นผีลู (การใส่ชุดผีต่างๆ คล้ายกับผีตาโขนของทางภาคอีสานเหนือ) ฯลฯ

แม้ว่าการแสดงหรือนำเสนอภาพของความเป็นไทใหญ่ในพื้นที่การท่องเที่ยวนั้นยังอยู่ในวงจำกัดกว่าเรื่องราวของสามเหลี่ยมทองคำ แต่ก็มีความพยายามที่จะจัดพื้นที่ให้กับความเป็นไทใหญ่ได้ยืนในขอบเขตของการท่องเที่ยวอยู่ตลอดเวลา เช่น การประชุมหมู่บ้านเมื่อเดือนมิถุนายน 2545 ที่ผ่านมามีข้อตกลงหนึ่งของหมู่บ้านว่า จะรณรงค์ให้เจ้าของร้านค้า(ที่เป็นผู้หญิง)แต่งกายชุดประจำวัฒนธรรมไทใหญ่ โดยอาจจะเริ่มจากการใส่ในช่วงเทศกาล วันหยุดสุดสัปดาห์ ที่มี

นักท่องเที่ยวเข้ามาจำนวนมากเป็นพิเศษ เพื่อนำเสนอความแปลกใหม่และดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยว

ความพยายามที่จะหาพื้นที่ของชาติพันธุ์บนเวทีการท่องเที่ยว ด้วยการรื้อฟื้นหรือนำเสนอความเป็นไทยใหญ่ของสปรกขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งได้รับคำอธิบายจากผู้เกี่ยวข้องทั้งผู้เฒ่าผู้แก่ พระ หรือพ่อค้าแม่ค้าที่เป็นคนท้องถิ่นว่าเป็นไปเพื่อให้ชุมชนเองได้เรียนรู้ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าที่มาร่วมงานเข้าพรรษาในปี พ.ศ. 2544 อันเป็นตัวอย่างหนึ่งของการพยายามรื้อฟื้นความเป็นไทยใหญ่เพื่อให้คนในชุมชนทั้งรุ่นเก่าและใหม่ รับรู้และเกิดสำนึกในความเป็นคนไทยใหญ่ ผ่านประเพณีและการละเล่น ในปี 2544 นับเป็นปีแรกที่มีการรื้อฟื้นการแสดงต่าง ๆ ขึ้นมา ทั้งการเล่นโต ผีดู และการรำรำประกอบเพลงไทยใหญ่หลากหลายชุดของหญิงสาวบนเวที โดยในชุมชนได้แบ่งออกเป็น 10 เขต(ปึกบ้าน)ตามอาณาบริเวณที่ตั้งบ้าน และแต่ละเขตก็จะขบวนแห่และการแสดง 1 ชุด ซึ่งจะต้องมีการเตรียมการและจัดอุปกรณ์ข้าวของสำหรับขบวนแห่ ทุกเขตมีการเก็บรวบรวมเงินและจัดส่งตัวแทนมาร่วมคิดและสร้างรูปแบบขบวนแห่ของตน ซึ่งในระหว่างการเตรียมการของแต่ละเขตก็จะมีผู้คนทั้งคนเฒ่าคนแก่ คนวัยหนุ่มสาว และเด็กเล็กมาร่วมกันหยิบจับอุปกรณ์ ซึ่งมีได้เน้นความวิจิตรของงานฝีมือมากนัก แต่พยายามให้เห็นถึงประเพณีปฏิบัติของไทยใหญ่เป็นหลัก

นอกจากนี้ได้เชิญกลุ่มไทยใหญ่ในพื้นที่ อ.แม่สายให้มาร่วมแสดงบนเวทีด้วย บรรยายภาคในงานผู้คนที่เข้าร่วมงานมีส่วนใหญ่เป็นคนในบ้านสปรก คล้ายกับเป็นงานภายในของท้องถิ่น กิจกรรมในงานนอกจากการแสดงบนเวทีแล้ว ยังมีการจุดบั้งไปดอก² การเล่นเกมบิงโก และการจำหน่ายสินค้าทั้งที่เป็นอาหารรถเข็นทั่วไป และเป็นขนมไทยใหญ่

อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่เป็นประเพณีไทยใหญ่ มีการปฏิบัติอย่างต่อเนื่องและถือว่าเป็นเวทีหรือโอกาสที่让孩子ได้เรียนรู้และซึมซับเอาวิถีคิดของไทยใหญ่ผ่านการมีส่วนร่วมในแต่ละส่วนของพิธีกรรม จะสังเกตได้ว่าในชุมชนสปรก เมื่อคราวที่ผู้ใหญ่ไปทำบุญที่วัดตามโอกาสต่าง ๆ จะพาเด็กเล็กไปด้วย หลายคนแต่งชุดนักเรียนไปวัดก่อนจากนั้นค่อยไปโรงเรียน พ่ออุ้ยม้าว พรหมปัญญา ให้สัมภาษณ์ว่า “การให้เด็กมาร่วมในกิจพิธีอย่างนี้ ก็ถือว่าได้เรียนรู้ไปด้วย บางอย่าง

² เป็นดอกไม้ไฟขนาดใหญ่บรรจุในกระบอกไม้ไผ่ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 – 10 เซนติเมตร เมื่อจุดไปรัศมีของดอกไม้ไฟจะแผ่กว้างประมาณต้นโพธิ์ขนาดใหญ่

ไม่ต้องสั่งสอน อย่างพิถีกันตอ³ เด็กบางคนมากับพ่อแม่ที่วัด แล้วเห็น ทำตาม พอโตมาหน่อย หัวข้าวของตัวเองได้ก็ทำได้เลย ไม่ต้องสอนชั้นตอน”

แม้ว่าจะมีความพยายามของชุมชนที่จะให้ความเป็นไทยใหญ่ มีพื้นที่ในตลาดการท่องเที่ยว แต่ก็มิได้ให้น้ำหนักเท่ากับความต้องการที่จะเน้นให้คนในชุมชนมีความรู้สึกร่วมในความเป็นไทยใหญ่ ความภาคภูมิใจในความเป็นไทยใหญ่ของคนสบรวก นั้นอาจจะสามารถอธิบายได้จากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากงานวันอนุรักษ์มรดกล้านนา 2 – 3 เมษายน 2545 ซึ่งตามกำหนดการเดิม ชุมชนสบรวกจะต้องรับหน้าที่ในการนำเที่ยวชมสามเหลี่ยมทองคำ วัดและโบราณสถานในชุมชน ในช่วงอาหารกลางวันของวันที่ 3 เมษายน 2545 ซึ่งการต้อนรับดังกล่าวที่ประชุมเตรียมงานต้อนรับ ตกลงกันว่า จะเน้นการแต่งกายชุดไทยใหญ่ พร้อมกับอาหารทั้งคาวหวานที่จะต้อนรับ ก็ต้องเป็นของไทยใหญ่ โดยกลุ่มแม่บ้านได้เตรียมอาหารแต่เช้ามีด⁴ ซึ่งความพยายามที่จะเน้นให้ทุกอย่างเป็นการเสนอภาพของความเป็นไทยใหญ่ ด้านหนึ่งเพื่อสื่อสารกับให้คนภายนอกได้รับรู้ถึงความเป็นไทยใหญ่ ผ่านการแต่งกาย อาหาร และภาษาพูด แต่อีกด้านหนึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นการสื่อสารภายในของกลุ่มที่บ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มก้อนที่เข้มแข็ง ซึ่งในช่วงเวลาของการดำเนินชีวิตในภาวะปกติความเป็นไทยใหญ่เหล่านี้จะไม่จำเป็นต้องนำเสนอความโดดเด่นในส่วนนี้ออกมามากนัก อาหารที่รับประทานทุกวันอาจจะไม่ใช่ของไทยใหญ่ แต่หากเมื่อถึงภาวะที่ต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมหรือกลุ่มคนที่แตกต่าง ความเป็นไทยใหญ่จะเข้มข้น และส่วนใหญ่มิมีความยินดีและเต็มใจ ความภาคภูมิใจในความเป็นไทยใหญ่ที่เกิดขึ้นในภาวะเช่นนี้

³ การแสดงความเคารพผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้อาวุโส ด้วยเครื่องคาวหวานและดอกไม้ และผู้เฒ่าก็จะให้พรแก่ลูกหลานที่นำข้าวของมา “กันตอ”

⁴ แต่ไม่ได้เลี้ยงต้อนรับเนื่องจากมีการเปลี่ยนกำหนดการและคณะของชมรมไทยยวนจากสระบุรีและราชบุรี ได้เดินทางกลับก่อนกำหนด และไม่มีการประสานงานในระดับพื้นที่ ดังนั้นอาหารที่จะจัดเลี้ยงจึงได้นำไปถวายพระที่วัดพระธาตุผาเงา สร้างความผิดหวังให้กับผู้ที่เตรียมงานเป็นอย่างมาก

ชุมชนเวียงเก่า

ความเป็นคนเชียงแสน ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดของการพยายามที่จะอธิบายความเป็นคนเชียงแสนของผู้คนในท้องถิ่นเชียงแสน โดยเฉพาะอาณาบริเวณชุมชนเวียงเก่า นั้นถูกจำกัดด้วยชุดข้อมูลหลักฐานที่ระบุถึงการอพยพผู้คน ออกจากเมืองเชียงแสนในปี พ.ศ.2347 และการอพยพเข้ามาอีกครั้งในช่วงสมัยรัชกาลที่ 5 แต่คนเชียงแสนปัจจุบันยังคงให้ความสำคัญกับการเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในเขตของเวียงเก่าอันเคยเจริญรุ่งเรืองมาแต่อดีต ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องสร้างความ เป็นคนเชียงแสนขึ้นมาใหม่ภายใต้บริบทของประวัติศาสตร์หลักฐาน และพบว่าความเป็นคนเชียงแสนใหม่จะสร้างโดยอิงแอบกับประวัติศาสตร์หลักฐานรูปแบบต่างๆ ที่สร้างขึ้นโดยกระบวนการรวมอาณาจักรล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม

ในระดับของคนในท้องถิ่นนั้นไม่พบความพยายามที่จะเชื่อมโยงเชียงแสนเข้ากับรัฐชาติสยามหรือไทย ทั้งในฐานะของการเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรหรือในฐานะของพันธมิตร คนเชียงแสนพยายามที่จะนำเสนอเชียงแสนในภาพของอาณาจักรโบราณที่เก่าแก่มาแต่ครั้งพุทธกาลมากกว่า ซึ่งเป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับกระบวนการนักเคลื่อนไหวประวัติศาสตร์จากภายนอกที่เข้าไปแทรกในพื้นที่จินตนาการของคนเชียงแสน

ดังตัวอย่างกรณี งานแสงสีเสียงตำนานเวียงเชียงแสน ที่จัดขึ้นในช่วงเทศกาลลอยกระทงประจำปี พ.ศ.2544 ณ ลานที่ว่าการอำเภอเชียงแสน ซึ่งดำเนินการโดยสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงราย ในเนื้อหาบทบรรยาย “ตำนานเวียงเชียงแสน” โดย อ.ชเลนทร์ กัลยาณมิตร สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงรายที่ถูกนำเสนอในงานดังกล่าว คือ การเล่าถึงเรื่องราวของการกำเนิดเมืองนับตั้งแต่อาณาจักรสุวรรณภูมิคำ หิรัญนครเงินยาง เรื่อยมาจนกระทั่งเป็นนพบุรีศรีช้างเผือกหรือเชียงแสนในตอนปลายอยุธยา จนถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ก่อนหน้านี้เชียงแสนในฐานะราชอาณาจักรต่าง ๆ มีพื้นที่อยู่ในตำนานและพงศาวดาร และเริ่มมีเค้าโครงของความเป็นจริงที่คนเชียงแสนปัจจุบันสามารถที่จะโยงเข้าสู่ความเป็นจริงได้ นับตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์นี้เอง ตามบันทึกหลักฐานเหตุการณ์ครั้งที่พม่าเข้ายึดครองเชียงแสน และกองทัพสยามร่วมกับล้านนาอันมีเชียงใหม่เป็นฐานที่มั่นสำคัญ ได้เข้ามาช่วยปลดปล่อยให้คนเชียงแสนที่อดอยากและถูกจำกัดอิสระโดยพม่า ในปี พ.ศ.2347 ที่ปรากฏตามเอกสารหรือตำนานต่างๆ ถือเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ

ในบทบรรยายตำนานเวียงเชียงแสนดังกล่าว อ.ชเลนทอ ได้ผูกเรื่องราวเหตุการณ์ครั้งสงครามและมีตัวละครสำคัญ คือ ไฉ่แก้วหาญ และ อีคำผาง 2 สามเณรยา ที่ร่วมกับชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งในการที่จะช่วยกองทัพสยามและล่านนาให้เข้ามาช่วย โดยจะต้องเปิดประตูเมืองให้กับกองทัพหลวงเข้ามา สถานการณ์ที่ถูกหยิบขึ้นมาให้เกิดภาพของการต่อสู้กันระหว่างอุดมการณ์ชาติกับความรักในครอบครัว คือ อีคำผางผู้เป็นภรรยา กำลังตั้งครรรภ์แก่ใกล้คลอด ขณะที่เป็นเวลาเหมาะที่นัดเปิดประตูเมืองให้กับกองทัพหลวง ไฉ่แก้วหาญจำต้องตัดสินใจไปปฏิบัติภารกิจเพื่อชาติก่อน แล้วจะกลับมารับขวัญลูกที่กำลังคลอด

ผู้แต่งตั้งใจให้เวลาที่คำผางคลอดลูกเป็นเวลาเดียวกันกับที่ไฉ่แก้วหาญ ถูกทหารพม่ายิงปืนไฟใส่ร่าง “....พลันร่างของไฉ่แก้วหาญ ก็พลบลงในผืนแผ่นดินอันเป็นที่รักยิ่ง วิญญาณ ไฉ่แก้วหาญกล่า ปลิวออกจากร่างไปชั่ววินาที ... ร่างอันไร้วิญญาณของไฉ่แก้วหาญกล่าสงบนิ่งอยู่ในอ้อมกอดเมียรัก เสียงร่ำไห้ของนางเยือกเย็นเหน็บหนาวร้าวรานใจ หลับเกิดพ่อขวัญหล้า คนกล้าแห่งเวียงเชียงแสน...”

เรื่องราวผ่านมาจนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ได้กล่าวถึงการอพยพคนจากเชียงใหม่ลำพูน มามาตั้งรกรากในเชียงแสน “คืนวันหมุนเปลี่ยนไปตามจักรวาลสี่ เส้นนามหมดไปจากล่านนา แล้ว เสถียรภาพความมั่นคงดียิ่งขึ้น เชียงแสนที่ต้องตกเป็นเมืองร้างหลายครั้งหลายครา ก็กลับฟื้นคืนมาอีกครั้ง เมื่อรัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าแต่ตั้งให้ เจ้าอินทวิไชย บุตรเจ้าผู้ครองนครลำพูน มาครองเมืองเชียงแสน ในตำแหน่งเป็นพระยาเดชดำรง เชื้อสายตระกูลเชื้อเจ็ดตน ในครั้งนี้ มีชาวเขียบใหม่ลำพูนที่ติดตามมาเป็นพลเมืองเชียงแสนสืบต่อมาจนบัดนี้”

ความตั้งใจของผู้เขียนบทบรรยายที่จะนำเรื่องราวเหล่านี้ถ่ายทอดผ่านชาวบ้านหรือคนธรรมดาสามัญ พร้อมกับตั้งชื่อว่าไฉ่แก้วหาญกล่า ผู้เสียสละ เห็นแก่ชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าความสุขที่จะเกิดขึ้นจากการมีครอบครัวครบพ่อแม่ลูก อ.ชเลนทอ กล่าวว่าเรื่องราวของตัวละคร ตนได้เพิ่มเข้าไปเพื่อให้มีสีสัน โดยผู้แสดงหลักนั้นเป็นกลุ่มศิลปินจากเชียงใหม่ ขณะที่ชาวบ้านผู้ร่วมแสดงนั้น มาจากชุมชนบ้านกู่เต้า

จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มาร่วมงานแสดงที่เป็นชาวบ้านจะสามารถรับสารที่ต้องการจะสื่อได้ง่าย และชาวบ้านหลายคนก็เพิ่งได้รับรู้เรื่องราวเหล่านี้จากการชมแสงสีเสียง ประทับใจ แต่หลายคนรู้สึกรู้ว่าเป็นเรื่องเก่า ๆ ที่นำมากล่าวถึงอยู่เรื่อย ๆ แต่สิ่งที่น่าสนใจคือ การผลิตซ้ำตัวบทของประวัติศาสตร์ชุดดังกล่าวที่มีอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่า ทั้งคนที่อยู่ในเชียงแสนปัจจุบัน และคนนอกท้องถิ่น(แต่ยังคงสัมพันธ์กับท้องถิ่น เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด ส่วนงานมหาดไทย ฯลฯ) บ่งชี้ถึง

ความคิดของคนท้องถิ่นให้ความสำคัญกับเรื่องหรือตัวบทดังกล่าว เพราะจะทำให้พวกเขาสามารถโยงความสัมพันธ์ของตนเข้ากับอาณาจักร คนเชียงใหม่ปัจจุบันก็เป็นคนของอาณาจักรเชียงใหม่เช่นเดียวกับอดีตได้ การมีที่ทางในประวัติศาสตร์หลักฐานจึงเป็นโอกาสสำคัญในการรื้อฟื้นหรือนำมาเป็นหนึ่งของการประดิษฐ์สร้างอัตลักษณ์ของคนเชียงใหม่

กระบวนการทำให้ความเป็นคนเชียงใหม่ เป็นสินค้านั้นไม่มีความชัดเจนในพื้นที่ของเชียงใหม่ปัจจุบัน แต่ในบริบทของชุมชนชาวไทยวน หรือคนเชียงใหม่ในอดีตที่อยู่ใน จ.สระบุรี และ จ.ราชบุรี นั้นกลับสามารถขายได้ในฐานะสินค้า กิจกรรมของชมรมไทยยวนรวมทั้งวิถีชีวิตไทยยวนมีผู้เข้าชมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความที่ดำรงอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรมที่แตกต่าง ความเป็นคนยวนจึงมีความเด่นชัด ขึ้นมาสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชน

ดังนั้นความเป็นคนยวนต่างกัน จึงมี 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรกคือ ความเป็นยวนที่มาจากเชียงใหม่อันเป็นแคว้นโยนกเดิม ที่มีการนำเสนอและผลิตซ้ำอย่างต่อเนื่องในประวัติศาสตร์หลักฐาน ทั้งที่เล่าสืบต่อกันมาและมีการบันทึก แต่อีกลักษณะหนึ่ง ความเป็นคนยวนปัจจุบันที่ภาพลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนยวนกับคนอื่น ในสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ดังคำสัมภาษณ์ของ ผู้ที่มาจากชมรมไทยยวนสระบุรี เมื่อครั้งที่มาร่วมกิจกรรมงานอนุรักษ์มรดกล้านนา 2 – 3 เมษายน 2545 กล่าวว่า คนยวนปัจจุบันก็ได้ไม่ได้เป็นเหมือนคนยวนเมื่อครั้งบรรพบุรุษ มีการผสมผสาน และบางคนกลายเป็นคนยวนภาคกลาง ไม่ค่อยรู้เรื่องของยวนจริงๆ เท่าใด พอเขากลับมาส่งเสริมให้ดำรงความเป็นยวนมากขึ้น ก็กลับมาเป็นตามแบบที่เขาต้องการจะเห็น

ความเป็นอาณาจักรโบราณ การถูกนำเสนอภาพเวียงเก่าในฐานะของอาณาจักรโบราณ และเหมาะสำหรับการมาทัศนศึกษานั้น ส่วนใหญ่ปรากฏในระดับนโยบายและเนื้อหาของหน่วยงานภาครัฐ จากเอกสารตำนานเมืองเชียงใหม่ โดย นายจรัญ สุวรรณมาศ หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 4 (พ.ศ.2504) กล่าวว่านับตั้งแต่ช่วงการเริ่มต้นก่อตั้งหน่วยศิลปากรที่ 4 ใน อ.เชียงใหม่ อันเป็นเป็นผลสืบเนื่องจากเมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชการที่ 7 ได้เสด็จประพาสเลียบหัวเมืองฝ่ายเหนือในปี พ.ศ.2469 ทางราชการได้จัดให้มีการแผ้วถางตัดต้นไม้ใหญ่ ทำให้พบซากโบราณสถาน รอยถนนเก่า ซากกำแพงเมือง และซากวัด ปรากฏชื่อบ้าง และไม่ปรากฏชื่อบ้าง ขณะนั้นเชียงใหม่ดำรงสถานะเป็น กิ่งอำเภอเชียงใหม่

ครั้นต่อมาในปี พ.ศ.2499 จังหวัดเชียงรายได้ตั้งคณะกรรมการขึ้น เรียกว่า “คณะกรรมการฟื้นฟูบูรณะกิ่งอำเภอเชียงแสน” โดยมองว่าเชียงแสนเป็นแหล่งเบื้องต้นกำเนิดประวัติศาสตร์ชนชาติไทย การสำรวจในพื้นที่พบซากปรักหักพังของหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีมากมาย จึงควรบูรณะให้เจริญรุ่งเรือง และส่งเสริมให้นักศึกษาทั้งไทยและต่างประเทศ ได้ชมและศึกษาหาความรู้ งานบูรณะเมืองเชียงแสนจึงเริ่มต้นอย่างจริงจังในปี พ.ศ.2500 พร้อมทั้งยกฐานะกิ่งอำเภอเชียงแสนเป็น อำเภอเชียงแสน และหน่วยศิลปากรที่ 4 ก็ได้ดำเนินการขุดแต่งบูรณะวัด จัดทำแผนผังโบราณสถาน จัดพิมพ์เอกสารตำนานประวัติศาสตร์ และจัดตั้งพิพิธภัณฑสถานขึ้น และกลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวชมโบราณสถานและโบราณวัตถุ ที่นำเสนอไปพร้อมกับเรื่องราวความเจริญรุ่งเรืองของราชอาณาจักรแห่งนี้ผ่านตัวอักษร ศิลปวัตถุ และโบราณสถาน

จนกระทั่ง ในราวปี พ.ศ.2530 ที่การท่องเที่ยวในพื้นที่เชียงแสนภายใต้โครงการยุทธศาสตร์ 5 เชียง ได้เริ่มมีการนำเสนอภาพของเชียงแสน ที่นอกเหนือไปจากความเป็นอาณาจักรโบราณ เชียงแสนถูกนำเสนอในฐานะของแหล่งธรรมชาติที่สวยงาม มีทะเลสาบเชียงแสน(หนองบงกาย หรือ เวียงหนองล่อง) และเป็นพื้นที่รอย 3 ประเทศในฐานะสามเหลี่ยมทองคำ ได้เข้ามาทำให้ภาพของความเป็นเมืองโบราณนั้นลดระดับความโดดเด่นลงไป

(3) ชุมชนสบคำ

ความเป็นลาว การนำเสนอตนเองในฐานะของความเป็น”ลาวสบคำ” นั้น เป็นภาพความขัดแย้งจากอดีต เมื่อครั้งที่อพยพเข้ามาอยู่เชียงแสนใหม่ ๆ ในราวต้นทศวรรษที่ 2580 ที่พยายามจะไม่อ้างอิงความเป็นลาว แต่จะพยายามที่จะเป็นคนเมืองเชียงแสน วิถีชีวิตและวัฒนธรรมหลายอย่างต้องผสมผสาน แต่เมื่อได้มาตั้งชุมชนในพื้นที่สบแม่น้ำคำ และมีความเป็นกลุ่มก้อนของคนลาวมากขึ้น ประกอบกับมีการยอมรับและเน้นให้เชียงแสนเป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษชายแดน อันอุดมไปด้วยความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้คน ความเป็นลาวที่เคยเก็บเอาไว้จึงเริ่มที่จะปรากฏชัดขึ้น ในพื้นที่สาธารณะ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ที่มีกระแสการท่องเที่ยวในพื้นที่เชียงแสนเริ่มมีความเข้มข้นขึ้น

อย่างไรก็ตาม “ความเป็นลาว” ก็ไม่สามารถที่จะขายได้ในพื้นที่การท่องเที่ยวได้มากนัก ดังนั้นภายใต้กระแสการส่งเสริมการท่องเที่ยว วัดพระธาตุผาเงาเองก็เป็นแหล่งท่องเที่ยวแนะนำ ชุมชนสบคำจึงคิดที่นำเอาประเพณีไหลเรือไฟ อันเป็นสิ่งที่ปฏิบัติต่อเนื่องมาทุกปี มาเปิดตัวในพื้นที่

ที่การท่องเที่ยว โดยนำเรือไปไปไหลจากท่าน้ำหน้าว่าการอำเภอเชียงแสน โดยคาดหวังว่าจะให้เกิดการความสนใจของทั้งคนเชียงแสนและนักท่องเที่ยว แต่ปรากฏว่ามีระดับความสนใจน้อยมาก และสิ้นเปลืองเวลาและงบประมาณ ระยะ 4 – 5 ปีที่ผ่านมา ชุมชนสบคำจึงได้เปลี่ยนมาเป็นจัดไหลเรือไฟบริเวณท่าน้ำในชุมชน

ท่านพระครูไพศาลพัฒนากิริติ ให้สัมภาษณ์ว่า “การไปไหลเรือไฟที่หน้าอำเภอยุ่งยาก และคนก็ไม่ค่อยสนใจ จึงหันมาทำกันเองในท้องถิ่น ประการสำคัญการไปไหลเรือไฟจากอำเภอ เด็กเล็กหรือคนอื่นๆ ในท้องถิ่น ส่วนใหญ่ไม่ได้ไปร่วมด้วย อันหมายถึงเด็กรุ่นใหม่ก็ไม่ได้เรียนรู้ในกระบวนการหรือพิธี ดังนั้นแทนที่จะทำให้อื่นดู ก็จัดกันเองภายใน ใครอยากดูก็มาที่สบคำ เด็กๆ ในหมู่บ้านจะได้เรียนรู้ และซึมซับได้โดยไม่ต้องสั่งสอน เพราะโดยตัวกิจกรรมของงานก็มีความสนุกสนานตั้งแต่เตรียมการจนถึงวันงาน”

ความเป็นคนเชียงแสน การพยายามผูกโยงชุมชนเข้ากับราชอาณาจักรเชียงแสนนั้น ชุมชนลาวสบคำได้มีปฏิบัติการผ่านผ้าทอลายเชียงแสน มีการการสร้าง “พิพิธภัณฑ์ผ้าทอล้านนาเชียงแสน” คณะผู้ก่อตั้งทั้งพระครูและชาวบ้าน โดยเริ่มแรกเป็นการทอผ้าลื้อแบบคนลาว ใช้ความรู้เดิมบวกกับการเข้ารับอบรมอาชีพทอผ้าจากอุตสาหกรรมจังหวัดเชียงรายและสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอเชียงแสน แต่ก็สามารถขายได้ในพื้นที่จำกัด ต่อมาจึงหาหรือว่าในเมื่อเป็นคนในพื้นที่ อ.เชียงแสน และผ้าทอลายเชียงแสนก็เป็นที่เลื่องชื่อ แต่หาช่างฝีมือที่ทอผ้าลายเชียงแสนในพื้นที่ไม่ได้เลย

ในปี พ.ศ. 2538 จึงได้เริ่มที่จะไปค้นหาแหล่งที่มีช่างฝีมือทอผ้าเชียงแสน โดยไปศึกษาดูงานที่ชมรมไทยยวนสระบุรี ชมรมไทยยวนราชบุรี ชุมชนทอผ้าอำเภอแม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ฯลฯ และนำมาทอผ้าลายเชียงแสนออกจำหน่าย ปัจจุบันสามารถขายได้ และเป็นแหล่งผลิตผ้าทอลายเชียงแสน จำหน่ายให้กับ กลุ่มกาชาดจังหวัด กลุ่มแม่บ้านในพื้นที่ ข้าราชการในท้องถิ่น เชียงแสน นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมวัดพระธาตุผาเงา ตลอดจนคณะผ้าป่าหรือขบวนของผู้แสวงบุญที่หลั่งไหลมาที่วัดพระธาตุผาเงา ความน่าสนใจของวัดพระธาตุผาเงา ที่สามารถสัมพันธ์กับกลุ่มศรัทธาของวัดที่มีได้จำกัดขอบเขตเฉพาะพื้นที่สบคำ เชียงแสน แต่เป็นศรัทธาที่กระจายอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะกรุงเทพฯ และภาคกลาง

บทที่ 5

คนท้องถิ่นกับสำนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น: ระดับวิถีคิดและปฏิบัติการ

งานวิจัยเริ่มต้นที่การพยายามจะศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยให้ความสำคัญกับวิถีคิด และกระบวนการรับรู้ ถ่ายทอด และปฏิบัติการในส่วนของสำนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่นำไปสู่กระบวนการเคลื่อนไหวในระดับวิถีคิดและอุดมการณ์ของชุมชนท้องถิ่น ผู้วิจัยมองว่าประวัติศาสตร์ไม่ใช่เรื่องของการเล่นลำดับของอดีตตามมิติเวลาแต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นการศึกษาและเรียนรู้อดีต ที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัจจุบัน งานศึกษาจึงให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงกลับไปมาระหว่างกันของ “เวลา” กับ “สำนักประวัติศาสตร์” ที่เปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต โดยประวัติศาสตร์ชุดหนึ่งๆ อาจจะถูกกลบเกลื่อนแล้วกลับมาใหม่พร้อมๆ กับการเสริมแต่ง(invention) ขึ้นตามกรอบความเข้าใจและเป้าประสงค์ของการบอกเล่า ดังนั้นเมื่อเรายอมรับว่าประวัติศาสตร์แต่ละชุดสามารถที่จะอธิบายได้จากหลากหลายมุมมอง และถึงเวลาแล้วที่ประวัติศาสตร์ชุดของท้องถิ่น จะได้แทรกตัวขึ้นมามีพื้นที่ในปรากฏการณ์ทางสังคม ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา ฯลฯ

แม้ว่างานศึกษาชิ้นนี้จะอธิบายภาพของชุมชนท้องถิ่น ที่ดำเนินไปในเชิงพัฒนาการของชุมชน แต่ผู้วิจัยยังคงยืนยันว่าการศึกษารังนี้มิได้เป็นการสำรวจเพื่อหาข้อเท็จจริง หรือจุดกำเนิด และความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ชุดดังกล่าว และพยายามทำความเข้าใจประวัติศาสตร์และเรื่องราวที่หลากหลายของพื้นที่ ที่ดำรงอยู่ในความทรงจำหรือสำนักประวัติศาสตร์ ที่เป็นทั้งปัจเจกบุคคลและความทรงจำร่วม โดยอาศัยการบอกเล่าผ่านมุมมองของผู้คนในท้องถิ่นเป็นหลัก ว่าพวกเขามองประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมีลักษณะอย่างไร มีขอบเขตอยู่ที่ไหน มีระบบความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ชุดต่างๆ อย่างไร ประการสำคัญเรื่องราวหรือความทรงจำเหล่านั้น มีความสำคัญอย่างไรกับชีวิตในปัจจุบันของพวกเขา

จากการศึกษาพบว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขงแห่งนี้ มีผู้ที่เข้ามาร่วมถ่ายทอดหรือกำหนดให้เป็นในทิศทางที่หลากหลาย หากเรามองประวัติศาสตร์แต่ละชุดอย่างเข้าใจ โดยเข้าไปยืนอยู่และทำความเข้าใจผ่านตรรกะของผู้บอกเล่า ทั้งชาวบ้าน พ่อค้า ข้าราชการ ฯลฯ พบว่าคำอธิบายหรือเรื่องราวแต่ละชุดนั้นไม่สามารถที่จะบอกเล่าหรือนำเสนอภาพรวมทุกแง่มุมของประวัติศาสตร์ได้ แต่ละส่วนล้วนถูกนำเสนอผ่านรูปแบบหรือกระบวนการที่มีเบื้องหลัง

ความคิดที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งผู้วิจัยได้พยายามที่จะค้นหาว่าประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเหล่านั้น เกิดขึ้นและดำรงอยู่ภายใต้ระบบคิดใด เพราะนั่นหมายถึงชุดประวัติศาสตร์ดังกล่าวจะนำไปสู่การจัดระบบความสัมพันธ์ การใช้และจัดการทรัพยากร ตลอดจนเกิดระบบคุณค่าทั้งทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแก่ชุมชนท้องถิ่นเอง

เบื้องต้นสำหรับชุมชนท้องถิ่นที่ทำการศึกษาวิจัย สามารถแยกเรื่องราวประวัติศาสตร์ออกได้ 2 แนวใหญ่ๆ คือ แนวทางแรกเน้นหลักฐานทางประวัติศาสตร์บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวในเชิงประวัติศาสตร์ราชอาณาจักรที่กล่าวถึงความยาวนาน รุ่งเรืองและล่มสลายเป็นวัฏจักร พยายามที่จะสืบต่อเรื่องราวเหล่านั้นอย่างเป็นระบบ และสร้างความต่อเนื่องให้กับประวัติของพื้นที่(physical space) กับ แนวทางที่สองเน้นทำความเข้าใจเรื่องราวในอดีตจากการบอกเล่าของผู้คน ซึ่งเป็นทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ทั้งในรูปของประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีหรือจารีตปฏิบัติของท้องถิ่นที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัต ซึ่งอาจจะเรียกได้ว่าเป็นเรื่องราวประวัติศาสตร์การดำรงชีวิตประจำวัน(everyday life) สิ่งเหล่านี้เองที่เป็นตัวสะท้อนระบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่ซ่อนอยู่ อาทิ ความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์ ความเป็นคนท้องถิ่นเดียวกันหรือต่างถิ่น เพราะส่วนใหญ่แล้วคนในท้องถิ่นแถบนี้เป็นกลุ่มคนที่ล้วนอพยพมาจากที่อื่น ทั้ง เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน เชียงตุง เมืองสาต หลวงพระบาง ฯลฯ แต่สำนึกร่วมในความเป็นคนท้องถิ่นเดียวกันทำให้สามารถใช้และแบ่งปันทรัพยากรสาธารณะร่วมกัน ภูมิธรรมที่ชัดเจนคือ การใช้ประโยชน์จากทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ ที่สามารถจัดระบบระเบียบการใช้และอนุรักษ์ร่วมกัน

นอกจากนี้รูปแบบและพัฒนาการตามการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชน หรือพื้นที่ของพิธีกรรมบางอย่าง ที่มีขอบเขตพื้นที่ของความเป็นคนในและคนนอกอย่างชัดเจน เช่น การให้ผีเจ้าเมืองของแต่ละชุมชน สำนึกของการเป็นสมาชิกของชุมชนที่ต้องมีส่วนร่วมในพิธีกรรม แม้ว่าบางคนอาจจะเพียงแค่ร่วมบริจาคเงินหรือสิ่งของในการประกอบพิธีกรรม จากการสัมภาษณ์พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับอำนาจผีที่คุ้มครองนั้น แม้ปัจจุบันบริบทของชุมชน วิถีชีวิตจะเปลี่ยนไปตามกระแสตลาดและทุน แต่ก็ไม่สามารถที่จะยุติพิธีกรรมได้ เพราะท้ายที่สุดแล้วการตระหนักในความสัมพันธ์ระหว่างกัน(sense of belonging) ผ่านความเป็น “คนหมู่เหล่าเดียวกัน” ทั้ง ความเป็นคนไทยใหญ่ ความเป็นลาว ความเป็นคนเชียงแสน ความเป็นคนเชียงราย ฯลฯ ก็ทำหน้าที่ในระดับของการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ที่ต่างกันไป ขึ้นอยู่กับ

เงื่อนไขและบริบท ดังนั้นหากทำความเข้าใจผ่าน ความเป็นคนที่นับถือผีเจ้าเมืองหรือเจ้าพ่อเดียวกัน ทั้งผีเจ้าเมืองเกียง เจ้าพ่อปาสัก เจ้าพ่อสบคำ ก็ทำให้คนมีความรู้สึกร่วมกัน เพราะเกิดคำอธิบายที่ว่า “ไม่ว่าลูกหลานจะอยู่ที่ไหน ผีเจ้าบ้านเจ้าเมืองก็จะคอยปกป้องรักษา” เราจึงได้พบเห็นว่าการเข้าไปขอผีเจ้าเมือง หรือเจ้าพ่อ เพื่อที่จะให้บำบัดทุกข์ทั้งกายและใจ การปกป้องรักษา ลูกหลานในยามที่เดินทางไกล ต้องจากไปพำนักอยู่ถิ่นฐานอื่น เฉพาะอย่างยิ่งการเข้ารับราชการ ทหารจากการเกณฑ์ เป็นต้น

อย่างไรก็ตามอิทธิพลของเหตุผลนิยม(rationalism)มิได้ปราณีต่อทุกส่วนของกิจกรรมในชีวิตมนุษย์ ทั้งวงการวิชาการ การศึกษา การปกครอง หรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคมในแต่ละระดับ ไม่เว้นแม้กระทั่งหน่วยย่อยอย่างชุมชนท้องถิ่น เรื่องราวประวัติศาสตร์ที่เน้นความเที่ยงตรงและมีหลักฐานเชิงประจักษ์ ได้เบียดขับประวัติศาสตร์ชุดอื่นๆที่ดำรงอยู่หลากหลายให้หายไป อาทิ เรื่องเล่า นิทาน ประเพณี จารีต ฯลฯ

ผู้วิจัยจึงใจที่จะเรียกประเพณีและจารีตท้องถิ่นเป็นประวัติศาสตร์ เพราะประเพณีและจารีตท้องถิ่นที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคนนั้น เป็นพื้นที่ทางประวัติศาสตร์(historical space) ที่มีชีวิต เคลื่อนไหวได้ มิได้หยุดนิ่งหรือสิ้นสุดไปในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง สารสำคัญที่สถิตอยู่ในตัวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแบบนี้ อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ ข้อควรปฏิบัติ หรือขั้นตอนพิธีกรรมที่มีความสลับซับซ้อน ซึ่งจะมีชีวิตได้ก็ต่อเมื่อมี “ปฏิบัติการณ์”(practice)เกิดขึ้น ดังนั้นผู้วิจัยมองว่าประเพณี จารีต หรือพิธีกรรมต่างๆ ที่ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องนั้นเป็นเสมือนประวัติศาสตร์ที่มีชีวิต และสามารถที่จะทะลุทะลวงข้ามเงื่อนไขของ“เวลา”(time)ได้ แม้ในระหว่างช่วงเวลาที่เปลี่ยนแปลงอาจมีการปรับตัว ผสมผสาน ลดทอน เพิ่มเติมหน้าที่(function) ตลอดจนรูปแบบ และขั้นตอนของพิธีกรรมไปบ้าง ตามเงื่อนไขและบริบททางสังคมวัฒนธรรมที่แปรเปลี่ยน ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือการลดกฎเกณฑ์บางอย่างในพิธีกรรมไหว้ผีเจ้าเมือง จากเดิม ต้องปิดประตูทางเข้าหมู่บ้าน คนในห้ามออกคนนอกห้ามเข้า แต่เมื่อเงื่อนไขทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมเปลี่ยนไป นับตั้งแต่การตัดถนนผ่านหมู่บ้านเพื่อการสงคราม จนกระทั่งกลายมาเป็นถนนสาธารณะ เป็นต้น

การคงอยู่ของประเพณีหรือพิธีกรรมที่มีมาแต่โบราณบางอย่างนั้น สะท้อนให้เห็นว่า กระบวนการถ่ายทอดประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาจากรุ่นสู่รุ่นนั้น การปฏิบัติให้เห็น หรือการเอื้อ

โอกาสให้มีส่วนร่วมของผู้คนหลากหลายรุ่นอายุ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ค่อย ๆ ซึมซับ และนำไปสู่การมีชีวิตอยู่ได้ของประวัติศาสตร์ประเพณีหรือจารีต ยิ่งไปกว่านั้นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตบางอย่าง แม้ว่าจะตายไปแล้วในระยะเวลาหนึ่ง หากเงื่อนไขทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปก็อาจจะสามารถกลับฟื้นขึ้นมามีชีวิตใหม่ได้ ดังรูปธรรมของการรื้อฟื้นประเพณีท้องถิ่นเก่าแก่บางอย่างที่เคยหายไปขึ้นมาใหม่ ท่ามกลางบริบทที่มีการทะลักกันระหว่าง “โลกาภิวัตน์”(globalization) กับ “ท้องถิ่นนิยม”(localization) ดังเช่น งาน ประเพณีไหลเรือไฟ จุลลลึง งานบุญออกพรรษา ฯลฯ แม้ว่าปัจจัยของตลาดการท่องเที่ยวจะมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่ไม่น้อย แต่ผู้วิจัยก็ยังได้พบเห็นและรับรู้ความรู้สึกของผู้คนท้องถิ่น กับประเพณีที่เคยปฏิบัติมาในอดีต แล้วหายไป การกลับมาของประเพณีต่างๆ ในช่วงระยะเวลา 5 ปี 10 ปี ที่ผ่านมานี้ ก็ยังคงทำให้พวกเขาสามารถที่จะระลึกย้อนกลับไปถึงอดีตและอธิบายความสัมพันธ์ของประเพณีหรือพิธีกรรมเหล่านั้น กับความเป็นคนท้องถิ่น ความเป็นคนยวน คนยอง คนลาว หรือคนไทยใหญ่ ภาพตัวอย่างของการในการเตรียมงานประเพณีลอยโขมดหรือไหลเรือไฟของพี่น้องชาวลาวสบคว่า บุญออกพรรษาของบ้านสบรวก ที่มีการร่วมแรงร่วมใจของคนท้องถิ่นอย่างมาก

ประการสำคัญประเพณีบางอย่างมีการปรับให้เข้ากับการท่องเที่ยว เช่น งานบุญออกพรรษา จะเดิมที่มีการจัดกันภายในบริเวณวัดของชุมชน ก็มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ในวัด ส่วนการเล่นหรือมหรสพต่างๆ ก็ถูกจัดขึ้นพื้นที่ใหม่ ที่เหมาะให้กับผู้ท่องเที่ยวทั้งในและนอกชุมชนและต่างถิ่น หรือผนวกเข้ากับนโยบายของรัฐที่มีการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น ดังเช่นการจัดงานมหกรรมคอนเสิร์ตมิตรภาพสามเหลี่ยมทองคำ ในวันที่ 24 พฤศจิกายน 2544 จัดขึ้นบริเวณสวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำโขง รายละเอียดของกิจกรรมมีการนำเสนอภาพประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น “เล่าขานตำนานสามเหลี่ยมทองคำ” งานมหรสพและการแสดงที่มีทั้งดนตรีจากบางกอกและการแสดงที่สะท้อนภาพของคนท้องถิ่นในแต่ละชาติพันธุ์ในเขตพื้นที่ชายแดนไทย พม่า ลาว และจีน นอกจากนี้ยังจัดให้มีการจำหน่ายสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ของผู้คนในท้องถิ่นและจังหวัดอื่นอื่นๆ ทางภาคเหนือ โดยมีหน่วยงานหลักคือ กรมประชาสัมพันธ์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และการสนับสนุนของหน่วยงานอื่นๆ อาทิ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจังหวัด สาธารณะรัฐประชาชนจีน สาธารณะรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สหภาพพม่า องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงราย ฯลฯ

ดังนั้นการปะทะกันระหว่างท้องถิ่นกับกระแสโลกาภิวัตน์ นำไปสู่การก่อรูปของท้องถิ่นแบบใหม่ขึ้นมา แต่ภายใต้เงื่อนไขปฏิบัติการของชุมชนท้องถิ่นในงานศึกษาชิ้นนี้ ท้องถิ่นนิยมมิได้เป็นเพียงมโนทัศน์ทางวิชาการว่าด้วยท้องถิ่นเท่านั้น จะเห็นได้ว่า “ท้องถิ่น” ในที่นี้ มิได้ดำรงอยู่ในฐานะชั่วคราวซ้ำกับ “โลกาภิวัตน์” แม้ว่าจะมีนัยของการการแสดงเจตจำนงที่จะต่อต้านหรือเตรียมความพร้อมของชุมชนในการเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลง เพราะภายใต้นโยบายของรัฐด้านการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดเชียงราย 3 อำเภอ คือ อ.แม่สาย อ.เชียงของ และอ.เชียงแสน คาดการณ์ว่าจะต้องเกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนและการใช้ทรัพยากรในพื้นที่แถบนี้อย่างมหาศาล แม้ว่าโครงการพัฒนาภายใต้นโยบายดังกล่าวจะยังอยู่ระหว่างขั้นตอนดำเนินการ แต่ก่อให้เกิดแรงกระตุ้นสำหรับผู้คนในชุมชนท้องถิ่น ให้รู้สึกห่วงเกรงกับการเข้ามาของทุนขนาดใหญ่ จึงมีบางกลุ่มบุคคลที่เริ่มคิดที่จะปกป้องชุมชนอันเป็นเมืองเก่า ทั้งโบราณสถาน วัด หรือแม้กระทั่งพื้นที่กายภาพอย่างพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขง เช่น กลุ่มคนท้องถิ่นในสภากาชาดเชียงแสน สภากาชาดจังหวัดเชียงราย กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ พระสงฆ์ ฯลฯ ยุทธศาสตร์หนึ่งที่ท้องถิ่นได้ดำริร่วมกันคือการพยายามที่จะทำให้เชียงแสนกลายเป็นพื้นที่มรดกโลก โดยที่ผ่านมามีการพยายามศึกษาเงื่อนไขของการขอเข้ารับการพิจารณาการเป็นเมืองมรดกโลกจาก UNESCO ซึ่งเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งคือ ต้องมีการชำระและทำประวัติศาสตร์ของเมืองเก่าให้เป็นชุดเดียวกัน หรือมีความจริงแท้ของประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงท้องถิ่นเพียงชุดเดียว

ความสัมพันธ์ระหว่างท้องถิ่นกับกระแสโลกาภิวัตน์ ในแง่มุมที่พัฒนา กิติอาษาได้เสนอไว้ประการหนึ่งว่า ธรรมชาติของท้องถิ่นนิยมทั้งประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน คติชาวบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเฉพาะลุ่มน้ำ หรือแนวคิดการพัฒนาเชิงต่อต้านกระแสทุนอย่างวัฒนธรรมชุมชน เป็นสื่อนำความคิดทางวิชาการ ที่นักวิชาการได้เข้าไปมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นในการสร้างกระแสผลักดันให้ท้องถิ่นนิยมในสังคมไทยให้มีความน่าสนใจมากขึ้น (พัฒนา กิติอาษา, 2546 : 98 – 99)

ผู้วิจัยไม่ปฏิเสธว่านักวิชาการมีส่วนสำคัญในการก่อร่างสร้างภาพของ “ท้องถิ่นนิยม” ขึ้นพัฒนา ได้มองการเกิดขึ้นและปฏิบัติการของท้องถิ่น ผ่านแว่นของวิชาการ ซึ่งผู้วิจัยมองว่าสิ่งนั้นไม่อาจจะบอกได้ว่า บุคคลภายนอก(นักวิจัย)จะเป็นผู้กุมสภาวะของการสร้างภาพแทนความจริง

ท้องถิ่น หรือสามารถชี้แนะท้องถิ่นได้ ผ่านงานเขียน งานวิจัย หรือกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคม เพราะผู้วิจัยได้ค้นพบว่า มโนทัศน์เกี่ยวกับท้องถิ่นที่มีอยู่ในตัวนักวิจัยและคณะก่อนการลงทำการวิจัยในพื้นที่นั้น ไม่เพียงพอสำหรับการตั้งคำถามและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของผู้คน การบอกเล่าหรืออ้างอิงบางอย่างเกิดขึ้นและเป็นเจตจำนงของท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว เพียงแต่ผู้วิจัยได้เข้าไปเรียนรู้ เรียบเรียงและถ่ายทอดออกมาตามตรรกะของผู้เล่า และสามารถเห็นถึงความสามารถในการจัดวางความคิดพร้อมทั้งกำหนดทิศทางการเคลื่อนไหวทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้ทั้งภาพของการต่อต้านและผนวกกลืนกับประวัติศาสตร์ชุดอื่นๆ และบางบริบทก็ไม่ปฏิเสธความสัมพันธ์ที่จะต้องเดินทางร่วมไปกับกระแสทุน

ดังนั้นจึงพบว่าประวัติศาสตร์ของผู้คนและพื้นที่แถบนี้ มิได้แยกขาดออกจากกันโดยเด็ดขาดเด็ดขาด โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ 2 ลักษณะ ที่ผู้วิจัยได้แบ่งไว้ตามข้างต้น คือ ประวัติศาสตร์ที่เน้นหลักฐาน เชิงประจักษ์ และประวัติศาสตร์บอกเล่า เพราะในปฏิบัติการของชุมชนทั้งสองรวม เวียงเก่า และสบคำ จะพบว่าแม้กระบวนการศึกษา การบันทึก/จดจำ หรือถ่ายทอดของประวัติศาสตร์ทั้งสองแบบจะแตกต่างกัน แต่มีความพยายามที่จะเชื่อมทั้งสองส่วนเข้าด้วยกัน ชุมชนท้องถิ่นพยายามที่จะผูกโยงตัวเองกับประวัติศาสตร์อาณาจักรของเชียงแสนหรือประวัติศาสตร์ล้านนา ทั้งการพยายามที่จะสืบเสาะหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นผู้คนที่อาศัยอยู่ในเชียงแสนในอดีต เช่น การอ้างหลักฐานทางประวัติศาสตร์การเมืองที่ว่าด้วยการอพยพผู้คนในเชียงแสนออกไปในปี พ.ศ. 2347 ไปอยู่ยังเชียงใหม่ แม่แจ่ม ลำปาง น่าน หลวงพระบาง สวรรค์บุรี และราชบุรี ซึ่งถือได้ว่าเป็นเรื่องราวอดีตของเชียงแสนที่มีการผลิตซ้ำมากที่สุด ทั้งโดยท้องถิ่นเองและบุคคลภายนอก อาทิ พระ ข้าราชการที่มารับตำแหน่งในพื้นที่ กรมศิลปากร นักวิชาการประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น โดยนำเสนอในรูปแบบของเอกสารแจก เอกสารวิชาการ งานแสดงแสง สีเสียงเมืองโบราณ ฯลฯ

สิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสำคัญและสนใจที่จะนำเสนอในงานศึกษา คือ การค้นหาลักษณะท้องถิ่นพยายามนำเสนอรูปแบบประวัติศาสตร์ในลักษณะที่ผสมผสานดังกล่าว เป็นไปเพื่อสนองตอบสิ่งใด และที่ผ่านมามีการผนวกกลืนของประวัติศาสตร์ทั้งสองชุดมิได้หลอมเข้าด้วยกันจนเป็น

เนื้อเดียว ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เงื่อนไขที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผูกตัวเองเข้ากับประวัติศาสตร์หลักฐาน และเงื่อนไขใดที่อธิบายตัวเองอย่างแปลกแยกออกไป ซึ่งสามารถทำความเข้าใจผ่านรูปธรรมและปฏิบัติการของชุมชน ที่ปรากฏในแต่ละบริบทของเวลา และสถานการณ์

5.1 ประวัติศาสตร์มีชีวิตเคลื่อนไหวผ่านเวลาและปฏิบัติการของชุมชน

ภาพความเคลื่อนไหวของคนท้องถิ่นที่เลือกนำเสนอภาพประวัติศาสตร์ของตนเอง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญกับระดับของวิธีคิดและเงื่อนไขทางสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ และเลือกที่จะมีปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์รูปแบบต่างๆ เฉพาะอย่างยิ่งการบอกเล่าหรืออธิบายตัวตนผ่านประวัติศาสตร์ผสมผสานระหว่างประวัติศาสตร์ของปัจเจกบุคคล ชุมชน และประวัติศาสตร์หลักฐาน ซึ่งผู้วิจัยได้ให้คุณค่าแก่ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ในฐานะของปัจจัยที่จะร้อยรัดความสัมพันธ์ของชุมชนในบริบทการเปลี่ยนแปลง

รูปธรรมของการเลือกหยิบยกเอาเรื่องราวในอดีตขึ้นมาใช้เป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดความสัมพันธ์ในชุมชน พบว่ามีหลายลักษณะทั้งในพื้นที่ของการต่อรอง การปรับตัว และการปะทะประสาน(articulate) กับปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง ฯลฯ ที่มีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงอย่างสูงภายใต้นโยบายทางเศรษฐกิจของรัฐในปัจจุบัน การที่เชียงแสนจะต้องตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ทำให้เปลี่ยนแปลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเป็นเมืองที่มีโบราณสถาน ทัศนียภาพอันสงบเงียบ ต้องกลายมาเป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษชายแดน ภายใต้โครงการสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ โดยเชียงแสนจะต้องมีท่าเรือสินค้าขนาดใหญ่ และเป็น 1 ใน 14 แห่งที่กำหนดไว้ในเงื่อนไขของโครงการดังกล่าว ปัจจุบันได้ทยอยสร้างมาเรื่อย ๆ จากเมืองซื่อหมามณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน จนถึงท่าเรือสุดท้ายคือ ท่าเรือหลวงพระบาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยพื้นที่ริมฝั่งโขงของประเทศไทย จะมีการสร้างท่าเทียบเรือขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง คือ ท่าเทียบเรือเชียงแสน และท่าเทียบเรือเชียงของ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบและจัดสรรงบประมาณ ปี พ.ศ. 2543 – 2545 ให้กับกรมเจ้าท่าดำเนินการ จำนวนถึง 260 ล้านบาท

เงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงของชุมชนท้องถิ่นเชียงแสน โดยเฉพาะพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัย ซึ่งเป็นตำบลที่มีพื้นที่กายภาพในแนวทอดยาวขนานไปกับลำแม่น้ำโขง และจุดหนึ่งจุดใดจะต้องถูกเลือกเพื่อสร้างเป็นท่าเรือน้ำลึก จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้คนในพื้นที่เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ ส่วนใหญ่คนในชุมชนจะรับทราบข้อมูลเพียงแค่ระดับของการกล่าวอ้างถึงจากข้าราชการ

การ ว่าจะมีการเดินเรือและขนส่งสินค้าระหว่าง 4 ประเทศมากขึ้น ไม่มีกระบวนการส่งถ่ายข้อมูล หรือแผนการจัดการที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่อย่างชัดเจนลงสู่ท้องถิ่น ดังนั้นการปรับตัวของชุมชนส่วนใหญ่จึงเป็นการเตรียมตัวเพื่อรองรับกระแสเศรษฐกิจที่จะมีการเปลี่ยนแปลง ในแง่ของการพยายามที่จะแทรกตัวให้ดำรงอยู่ได้ในกระแสการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ภูมิธรรมที่ชัดเจน ได้แก่ การเปิดสอนภาษาจีนให้กับพ่อค้า แม่ค้า พนักงานในสถานบริการ และประชาชนทั่วไป หรือการสร้างหอพักหรือแหล่งบริการอื่น ๆ มากขึ้น

อย่างไรก็ตามคนท้องถิ่นบางส่วน¹ หวั่นเกรงกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่นี้ ซึ่งจะต้องกระทบกับระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นอย่างไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ประการสำคัญคือ ชุมชนตระหนักว่าเงื่อนไขของการกลายเป็นท่าเรือสินค้า ภาพลักษณ์ของเมืองเชียงแสนที่เป็นแหล่งโบราณสถาน ความสงบเงียบ ซึ่งเป็นสิ่งที่คนเชียงแสนภูมิใจยิ่งนั้น จะต้องเปลี่ยนไป ซึ่งขณะนี้ปัจจุบันยังไม่ได้มีกระบวนการที่จะปกป้องหรือสร้างระบบการจัดการพื้นที่พิเศษดังกล่าวด้วยวิธีอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการกำกับดูแลของสำนักงานศิลปากร

สำหรับประเด็นดังกล่าว ความเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นที่โครงการวิจัยได้เข้าไปทำการศึกษานั้น มีแนวทางการปรับระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ โดยการหยิบใช้บางส่วนของเรื่องราวประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงในระดับของความสัมพันธ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเป็นชาติพันธุ์(ไทยใหญ่ ยวน ลาว) ถูกนำมาใช้เป็นตัวร้อยความสัมพันธ์มากขึ้น อาทิ การจัดเขียนและพิมพ์ประวัติศาสตร์การตั้งหมู่บ้าน และระบบความสัมพันธ์ภายในของไทยใหญ่ บางพื้นที่ก้าวข้ามขอบเขตความเป็นชาติพันธุ์ เช่น การระดมทุน หรือ “ฮอมเงิน” เพื่อบูรณะพระพุทธรูปขนาดใหญ่ใจกลางเมืองโบราณเชียงแสน หรือบางกิจกรรมมีความคลุมเครือในขอบเขตพื้นที่ อาทิ การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ที่รวมเอาเรื่องราวการอพยพของผู้คนในชุมชนลาว แต่ผสมผสานเรื่องราวความสัมพันธ์กับกลุ่มคนอื่น ๆ ที่ใช้ชีวิตอยู่ในแถบริมฝั่งแม่น้ำโขงร่วมกัน(รายละเอียดจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป) เป็นต้น โดยปฏิบัติการของชุมชนเหล่านี้ ล้วนแต่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้เกิดความรู้สึกร่วมในความเป็นชุมชน รวมไปถึงการก่อกระแสความรู้สึกร่วมในการ “เป็นเจ้าของชุมชนท้องถิ่น”

¹ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนมีอายุ พระสงฆ์ และคนวัยหนุ่มสาวบางกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปสัมพันธ์เกี่ยวข้อง

(1) กรณี การจัดงานอนุรักษ์มรดกล้านนา จังหวัดเชียงราย ประจำปี 2545

กิจกรรมนี้เป็นการผสมผสานประวัติศาสตร์ที่ปรากฏตามหลักฐานตำนาน พงศาวดาร โดยเฉพาะพงศาวดารโยนก ซึ่งมีอิทธิพลสูงมากในระบบคิดของคนท้องถิ่น ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของเชียงแสน โดยผูกเอาเรื่องราวประวัติศาสตร์ เข้ากับผู้คน โดยมีวัฒนธรรมประเพณีเป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ ทั้งการเรียนรู้และเปรียบเทียบวิถีการดำรงชีวิต การกินอาหาร ภาษาพูด การแต่งกาย และเรื่องราวที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนเชียงแสน ทั้งปัจจุบันและอดีต ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการสัมพันธ์ไปมาหาสู่กัน ในทำนองของการเยี่ยมเยือน หรือการพาคณะจากเชียงแสนไปค้นหาความเป็นเชียงแสนแท้จากคนยวนเหล่านั้น โดยเฉพาะไปดูงานด้านผ้าทอ ที่เป็นลวดลายของเชียงแสนแท้ โดยการนำของพระครูไพศาล พัฒนาภิรัต ในปี พ.ศ.2538 และเริ่มก่อตั้งพิพิธภัณฑ์ผ้าทอล้านนาเชียงแสนขึ้น จากนั้นก็สานสัมพันธ์กันเรื่อยมา

กิจกรรมการจัดงานอนุรักษ์มรดกล้านนาประจำปีพ.ศ.2545 เดิมเป็นการเริ่มต้นคิดระหว่าง สภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงรายและสภาวัฒนธรรมอำเภอเชียงแสน ร่วมกับชมรมผู้สูงอายุอำเภอเชียงแสน โดยเริ่มต้นจากการไปเชื่อมโยงกับเครือข่ายชาวไทยวน ที่ถูกอพยพไปอยู่ในพื้นที่จังหวัดสระบุรี และจังหวัดราชบุรี แล้วดำริร่วมกันว่าจะมีการจัดกิจกรรม “คืนสู่เหย้าบ้านเกิดเมืองเก่า” ของคนกลุ่มดังกล่าว เบื้องต้นมีการประชุมหารือกัน และตกลงจัดกิจกรรมขึ้นในวันที่ 2 เมษายน 2545 โดยนัยยะคือ เป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาสมบรมราชกุมารี และเป็นวันอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมไทย การประสานงานเริ่มต้นจากแกนนำของท้องถิ่นเชียงแสนปัจจุบัน โดยมีผู้แทนจากสภาวัฒนธรรมและชมรมผู้สูงอายุเชียงแสน กับแกนนำของชมรมชาวยวนสระบุรี และราชบุรี เป้าหมายของการจัดงาน คือ ต้องการที่จะให้เกิดการเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ร่วมกัน การพาผู้คนที่เรียกตัวเองว่าคนยวน หรือ อดีตเคยอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าโยนกนครจากทั้งสองจังหวัดมาเยือนบ้านเกิดของบรรพบุรุษนั้น จะเกิดสำนึกรักและเข้าใจความเป็นคนยวนมากขึ้น แต่กิจกรรมที่เครือข่ายของชาวไทยวนในระดับท้องถิ่นที่ร่วมกันคิดนั้น กลับถูกเปลี่ยนแปลงไปโดยสิ้นเชิง ทั้งรูปแบบและบรรยากาศ ดังการเปรียบเทียบในเอกสารกำหนดการที่เครือข่ายเริ่มคิด แล้วกลายมาเป็นงานวันอนุรักษ์มรดกไทยของจังหวัดในที่สุด

ความแตกต่างของกำหนดการทั้งสองชุดนั้นสะท้อนให้เห็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังความคิดว่า ผู้จัดงานต้องการให้เกิดผลอย่างไร กำหนดการเดิมที่เครือข่ายของคนเชียงแสนได้กำหนดไว้นั้น มี

ลักษณะของการกลับมาเยี่ยมเยือนญาติที่จากไปนาน จัด 2 วัน คือ วันที่ 2 เมษายน เป็นการนำเที่ยวชมสถานที่สำคัญๆ เพราะมีการรับประทานอาหารร่วมกันของชาวไทยวนต่างถิ่นกับชาวเชียงใหม่ปัจจุบัน จากนั้นจะมีการพาไปเยี่ยมชมสถานที่ประวัติศาสตร์ สถานธรรมชาติ อาทิ วัดเจดีย์หลวง วัดพระธาตุจอมกิตติ วันป่าสัก วัดล้านตอง วัดพระธาตุปูเข้า เวียงปึกษา ทักษิณภาพลำน้ำกก ลำน้ำโขง ฯลฯ โดยมอบหน้าที่ให้ประธานชมรมผู้สูงอายุคนปัจจุบัน คือ อ.สกล กันทาเดช เป็นผู้นำเที่ยวชม เน้นให้เห็นว่าประวัติศาสตร์อันรุ่งโรจน์ของโยนก และเชียงใหม่ในอดีต รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่จะอ้างถึงแหล่งที่มาหากิน วิถีชีวิตของคนเชียงใหม่จนถึงปัจจุบัน ส่วนภาคกลางคืน เน้นการแสดงออกทางวัฒนธรรมและประเพณีพื้นถิ่นทั้งของคนไทยวนและคนเชียงใหม่ปัจจุบัน

จากนั้น วันที่ 3 เมษายน 2545 จะมีรูปแบบที่เป็นทางการมากขึ้น มีเวทีเสวนาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ร่วมของคนเชียงใหม่และคนไทยวน หลังจากนั้นมิชชันแห่งผู้ที่เข้าร่วมงานซึ่งการเตรียมงานในช่วงแรกนั้นมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการมากนัก เน้นการเรียนรู้วิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปของคนไทยวนเป็นหลัก แต่เมื่อใกล้วันงาน ทางจังหวัดเชียงใหม่ได้เสนอให้การจัดงานคืนสู่เหย้าเปลี่ยนวันเวลาในการจัดกิจกรรม เพราะทางจังหวัดเองก็จะจัดงานวันอนุรักษ์มรดกไทยเช่นกัน แต่การเลื่อนไปเป็นวันอื่นๆ ที่มี 2 เมษายน นั้นอาจจะเกิดปัญหาเกี่ยวกับการประสานงาน เพราะเครือข่ายของคนไทยวนได้ประสานงานไปยังสมาชิกเครือข่ายที่สัมพันธ์กันแล้ว และอยู่ระหว่างการประสานกับชาวไทยวนที่เมืองหลวงพระบางประเทศลาว คณะผู้จัดงานชุดแรกเริ่ม จึงปฏิเสธที่จะเปลี่ยนวันเวลา ยืนยันที่จะจัดกิจกรรมในวันที่ 2 เมษายน และทางจังหวัดเชียงใหม่ก็จัดกิจกรรมในส่วนของจังหวัด

ท้ายที่สุด ผู้ว่าราชการจังหวัดมีคำสั่งเป็นทางการให้ กิจกรรมคืนสู่เหย้าบ้านเกิดเมืองเก่า กับ งานวันอนุรักษ์มรดกไทยของจังหวัด รวมกันเป็น งานอนุรักษ์มรดกล้านนา และรูปแบบกิจกรรมที่เครือข่ายชาวไทยวนและคนเชียงใหม่ร่วมกันคิดมาแต่ต้นนั้น ถูกเปลี่ยนแปลงไปเกือบจะสิ้นเชิง กิจกรรมการนำเยี่ยมชมสถานที่ถูกยกเลิก และแทนที่ด้วยกิจกรรม พิธีบวงสรวงดวงวิญญาณบรรพบุรุษ² ขบวนแห่ พิธีบายศรีสู่ขวัญแบบล้านนา การออกร้านค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิต

² พระนามบรรพบุรุษ ซึ่งเรียบเรียงโดย พ่อหนานอินแก้ว นาระตะ ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงความว่า “พระเจ้าสิงหนวัติราชโอรสของพระเจ้าเทวกาล กษัตริย์นครไทยเทศ(ไทยในมณฑลยูนนาน) ได้อพยพมาสร้างครอบครัว มาสร้างเมือง เรียกว่า “เมืองนครนาคพันธุ์สิงหนวัติ หรือเมืองโยนกนครไชยบุรีศรีเชียงใหม่”

ภรณ์ และการเปลี่ยนแปลงประการสำคัญ คือ เวทีเสวนา จากที่เคยคาดหวังว่าจะเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ถึงความเป็นคนไทยวนที่ดำรงอยู่ในแต่ละบริบท มาเป็นการเสวนาเรื่อง ประวัติศาสตร์โยนกนาครพันธุ์ และเขียนแผนในฐานะของราชธานีแห่งแรกของไทย โดยมีผู้นำการเสวนาคือ ศ.นพ.เสม พริ้งพวงแก้ว³ ซึ่งเป็นการกล่าวถึงประวัติศาสตร์หลักฐานในเชิงพัฒนาการที่ไปด้วยโยนกนาครพันธุ์ จนถึงเขียนแผนปัจจุบันและเน้นความเป็น “คนไทย” โดยความตอนหนึ่งที่กล่าวถึงความเป็นมาของการจัดงานว่า

“....เมืองเชียงรายได้ของเราสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ.1805 นับว่านานพอควร เป็นแหล่งอารยธรรมของชนชาติไทย โดยเฉพาะเมืองเชียงแสน อาจเรียกว่าเป็นราชธานีแห่งแรกของชนชาติไทยก็ได้ สิ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ คือ โบราณสถาน วัดวาอาราม กำแพงเมือง โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ฯลฯ”

จากความแย้งขัดกันในตรรกะที่ซ่อนอยู่ระหว่าง ชี้ให้เห็นว่าหาจะทำความเข้าใจ
จินตนาการร่วมในความเป็นคนเชียงแสนจริงๆ ระหว่าง “ราชการท้องถิ่น” กับ “คนท้องถิ่นเชียงแสน” ฝ่ายของราชการนั้นเน้นัยของการร้อยเรียงประวัติศาสตร์ให้มีความต่อเนื่อง เชื่อมโยง ภาย

ต่อมาในสมัยพระเจ้าไชยชนะ(พ.ศ.1088 ใหาคักราช 467) เมืองนี้ลุ่มไปในสมัยพระชัยศิริ คือ เมืองหนอง ต.ท่าข้าวเปลือก อ.แม่จัน พระเม็งรายมีราชบุตรอยู่ 3 พระองค์ คือ 1. พระเจ้าแสนพู องค์ที่ 2. พระเจ้าน้ำท่วม องค์ที่ 3 ชื่อว่าเจ้าน่าน พระเจ้าเม็งราย(มังราย) มีรับสั่งกับเจ้าขุนครามว่า จะให้เจ้าแสนพูได้ออกเดินทางไปวันอังคาร เดือน 3 คือ เดือน 5 ได้ ขึ้น 5 ค่ำ คักราชได้ 659 ตั้งเมืองได้ ปีขุน พ.ศ.1830 ลงเรือล่องไปตามแม่น้ำกก และขอเชิญดวงวิญญาณ มาเสวยเครื่องบูชา คือ พระสิงหนวัติ เจ้าเม็งรายมหาราช พระเจ้าแสนพู พระยาแก้วแผนมาเมือง พระยาลาวก่อ พระยาลาวเกือ พระยาลาวแก้ว พระเจ้ามังคธา พระเจ้าพรมหมกุมาร พระเจ้าน้ำท่วม พระเจ้าน่าน ของเชิญเสวยพระกระยาหารที่ข้าพเจ้าถวายในคราวนี้ทุกๆ พระองค์เทอญ” พ่อหนานอินแก้ว เป็นอดีตเจ้าอาวาสวัดผ้าขาวป่าน เป็นผู้อาวุโสในชุมชนที่หน่วยงานราชการให้ความสำคัญในฐานะผู้รู้ด้านพิธีกรรมและประวัติศาสตร์เชียงแสน

³ ศ.นพ.เสม พริ้งพวงแก้ว มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับผู้ดำเนินงานด้านวัฒนธรรมในจังหวัดเชียงรายอย่างเหนียวแน่น ด้วยบทบาทของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จ.เชียงราย ด้วยช่วงระยะเวลาที่ยาวนานในอดีต โดยดำรงตำแหน่งแพทย์ผู้อำนวยการโรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์ ระหว่างปี พ.ศ.2480 – 2494 ประกอบกับมีความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์เชียงราย เชียงแสน โดยพยายามเชื่อมโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ชาติไทย ในชุดคำอธิบายของพันเอกหลวงวิจิตรวาทการ

ได้อุดมการณ์ชาติ โดยลดทอนความแตกต่างหลากหลายทั้งจิตสำนึกในความเป็นคนท้องถิ่น สำนึกทางชาติพันธุ์ ฯลฯ และทอนความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมหน่วยต่างๆ ให้เหลือเพียง “ชาติ” กับ “ราษฎร” ดังนั้นเชียงแสนจึงกลายมาเป็นราชธานีแห่งแรกของชนชาติไทย แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับนัยของท้องถิ่นที่พยายามจะตีความและเชื่อมร้อยผู้คน ผ่านประวัติศาสตร์หลักฐานการบันทึก โดยมีอุดมการณ์ของชุมชนทางชาติพันธุ์ “ยวน” มาเป็นจุดเชื่อม

เชื่อมโยงถึงรายละเอียดของการาเสวนา ที่คนยวนต้องการที่จะให้เป็น “งานพบญาติ” ที่พลัดพรากจากกันนานถึงเกือบ 100 ปี เกิดความไม่ประสานสอดคล้องกันในเรื่องราวที่เสวนา โดย กลุ่มวิทยากรที่เป็นชาวไทยยวนนั้นพูดถึงเรื่องราวที่อยู่ในตัวตนของเขาเอง สิ่งที่เขาสืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น และความเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะเกิดขึ้นกับชาวไทยยวนในถิ่นต่างๆ ส่วนวิทยากรอีกกลุ่มหนึ่งก็บอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ตามเอกสารและตำนานที่ตนเองศึกษา และพยายามดึงเข้าสู่ประเด็นการเป็นคนไทยในยุคแรกเริ่ม และการเป็นราชธานีแห่งแรกของสยาม ที่มาก่อนสุโขทัย สำหรับคนเชียงแสนในปัจจุบันจากรูปแบบการเสวนาเดิมที่จะต้องขึ้นมาแลกเปลี่ยนและต่อข้อซักถาม กลับไม่ได้มีโอกาสขึ้นพูดเลยแม้แต่คนเดียว ความคาดหวังของท้องถิ่นที่ต้องการเน้นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และบอกเล่าเรื่องราวที่เป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับวิถีชีวิตของท้องถิ่น จากนั้นเริ่มหายไปจนกลายเป็นประวัติศาสตร์ชาติ และไม่มีพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของคนยวนที่อยู่ในพื้นที่ถิ่นต่างๆ ผู้วิจัยเองก็เข้าร่วมการประชุมเตรียมการหลายครั้ง ได้รับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว

จากกิจกรรมที่จัดขึ้น 2 วันข้างต้น จึงสามารถสะท้อนถึงการปะทะประสานกันระหว่าง วิธีคิดประวัติศาสตร์แบบท้องถิ่น กับ ประวัติศาสตร์ชาติ(ผ่านราชการ) การเข้าไปแทรกแซงโดยรัฐเจตนา(โดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม)เบียดขับวิธีคิดแบบท้องถิ่นออกไป โดยความน่าสนใจอยู่ที่เป้าหมายของกิจกรรมเพื่อที่จะขยายขอบเขตความรู้และเรื่องราวประวัติศาสตร์ครั้งนี้ เบื้องหลังหรือแหล่งที่มาของความคิดนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่ง แม้ว่าจะเป็นการคิดโดยอิงหลักฐานประวัติศาสตร์ แต่บรรยากาศการร่วมกันคิดโดยชุมชนนั้นมี ประวัติศาสตร์ชุดดังกล่าวมี “มนุษย์” ในฐานะของคนธรรมดาสามัญเข้ามาเกี่ยวข้อง และเป็นมนุษย์ที่มีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติ ร้อยกันด้วยความเป็นยวน แม้ว่าผู้วิจัยจะปฏิเสธการอธิบายลักษณะทางชาติพันธุ์ในลักษณะที่เป็น

แก่นแกน(essence) แต่บริบทของการร้อยผู้คนที่อยู่ต่างพื้นที่แต่มีจุดร่วมผ่านเรื่องราวเดียวกัน ความเป็นยวนจำเป็นจะต้องถูกชูขึ้นมาใน มุมสูงหรือแสดงตัวตนออกมาอย่างชัดเจน

ดังนั้นการที่ความเป็นคนเชียงแสนทั้งในอดีตและปัจจุบัน ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นในรูปแบบของคนไทยวนที่อนุรักษ์วัฒนธรรม ผ้าทอ ภาษาพูด ฯลฯ จึงถูกนำมาเป็นจุดเชื่อมและเป็นกลไกในการจัดระบบความสัมพันธ์ ทั้งระหว่างเครือข่ายของคนไทยวนในถิ่นต่างๆ และคนไทยวนกับคนอื่น ตัวตนของอัตลักษณ์ที่สร้างขึ้นมานั้นอาจจะไม่สามารถอธิบายหรือระบุได้อย่างชัดเจน ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ ผู้วิจัยมองว่าอัตลักษณ์ของความเป็นคนเชียงแสน(ทั้งในอดีตและปัจจุบัน)ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างหลวมๆ ช่วยให้แต่ละท้องถิ่นสามารถปรับแต่งและหยิบใช้ได้อย่างมีอิสระ

กล่าวคือ จากการสัมภาษณ์กลุ่มคนเชียงแสน และกลุ่มคนไทยวน ที่มาร่วมกิจกรรม ทั้งในส่วนของผู้ที่ได้ร่วมจัดกิจกรรมและมาร่วมงาน พบว่าแต่ละกลุ่มนั้นมองความเป็นคนเชียงแสนแตกต่างกัน โดยผู้วิจัยจะแยกออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ

กลุ่มแรกชาวเชียงแสนต่างถิ่น(จากสระบุรีและราชบุรี)

ด้วยความที่ต้องไปอยู่ในท้องถิ่นที่แตกต่างกับวิถีชีวิตแบบเดิม การรวมกลุ่มของคนเชียงแสนกลุ่มนี้ ในรูปของ “ชมรมไทยวน” จึงค่อนข้างที่จะสำคัญ และหลายคนเรียกว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องรวมตัวกัน โดยมีกลุ่มผู้ที่ได้รับการศึกษาในระบบมาระดับหนึ่ง เช่น ครู หรือผู้นำชุมชนที่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ คนกลุ่มนี้เป็นลูกหลานรุ่นที่ 4 – 5 โดยประมาณ นับตั้งแต่การอพยพในปี พ.ศ. 2347 การเรียกตัวเองว่าเป็นชาวไทยวนนั้น เกิดจากปฏิสัมพันธ์กับ “คนไทย” ภาคกลางที่ตนไปอยู่ร่วมด้วย อาจจะเป็นการเรียกเพื่อจำแนกความต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ นัยยะอาจจะลบหรือบวกในความรู้สึกของคนภาคกลาง แต่จากการสัมภาษณ์แกนนำเครือข่ายไทยวนจากสระบุรีและราชบุรี พวกเขาพอใจและยินดีที่ถูกเรียกว่าคนไทยวน เพราะทำให้พวกเขารู้สึกว่ามันช่วยสะท้อนและคงความเป็นคนยวนที่มาจากเมืองโยนกอันรุ่งเรือง เป็นความจริงทางประวัติศาสตร์ที่พวกเขาเองไม่ต้องการที่จะลืม การเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายคนยวนเช่นนี้ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน มีเรื่องราวที่อ้างถึงเทือกเขาเหล่ากอของของพวกตน

อาจารย์อุดม สมพร จากชมรมไทยวนราชบุรีกล่าวว่า ตนรู้สึกเจ็บปวดทุกครั้งที่มีคนกล่าวถึงคนไทยวนว่า เป็นเชลยศึก แม้จะเป็นการกล่าวอ้างความจริงในมิติประวัติศาสตร์หลักฐาน อาจารย์อุดมกล่าวด้วยน้ำตาว่าในเวทีเสวนาว่า “วันนี้ผมมาในฐานะของคนไทย ที่ถูกอพยพโยกย้ายไปที่อื่น ไม่ใช่เชลยศึก เราเป็นลูกหลานของคนเชียงแสน” จากนั้น เรื่องราวที่อาจารย์อุดมเล่ามานั้นก็เต็มไปด้วย ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่าง ตัวเอง กับ เรื่องราวประวัติศาสตร์ของคนยวนในถิ่นต่าง ๆ เรื่องที่เลือกมาเล่าในเวทีเสวนา จึงเป็นสิ่งที่ออกมาจากความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อีกท่านหนึ่งที่ขื่นพูดในเวทีเสวนาคือ อ.สมศักดิ์ อมรรัตนานนท์ จากชมรมไทยวนสระบุรี กล่าวชัดเจนว่า

“ผมเป็นครูประชาบาล ทราบมาว่าเมื่อก่อนถูกห้ามไม่ให้สอนภาษาถิ่น หนังสือโบราณที่มีคุณค่าบางอย่างถูกเผาทั้ง หลายเล่มมีคุณค่าทั้งตำรายา ตำราดูหมอ บรรพบุรุษผมให้ฟังว่า เมื่อก่อนนี้ต้องอยู่อย่างระวังเนื้อระวังตัว เจียมเนื้อเจียมตัว อยู่บ้านเป็นเมืองเป็นภาษาพูดของคนยวนก็ต้องแอบพูด อาจเป็นเหตุผลทางการเมืองการปกครองในยุคก่อน แต่ยุคนี้ ผมและคณะที่ร่วมกันจัดตั้งชมรมไทยวนขึ้นมา ส่วนใหญ่เป็นครู ตั้งชมรมขึ้นมาเพื่อฟื้นฟู ศิลปะและวัฒนธรรมของคนยวน ในขณะนี้คนยวนในสระบุรี คิดว่ามีประมาณ 100,000 คน คนรุ่นใหม่ไม่ค่อยให้ความสำคัญ ยกตัวอย่างภาษาพูด หลายคนไม่กล้าพูด อาาย ผมเข้าใจตอนผมเป็นเด็กก็เช่นกัน ไม่กล้าพูดภาษาของตนเอง กลัวถูกล้อว่าเป็นคนบ้านนอกคอกนา หรือถูกล้อว่าเป็นเชลยศึก เป็นความรู้สึกของคนในชุมชนที่ถูกขนาบข้างด้วยคนอื่น ต้องอยู่ภายใต้กรอบวัฒนธรรมของภาคกลาง”

อย่างไรก็ตามบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงก็ไม่สามารถที่จะเปลี่ยนสภาพของวิถีชีวิต ความคิด และความเป็นคนยวนที่อยู่ในตัวเองได้อย่างเบ็ดเสร็จ “ภาษาพูด” และ “วัฒนธรรมประเพณี” ดูเหมือนจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดการเรียนรู้และเชื่อมต่อเรื่องราวประวัติศาสตร์จากรุ่นสู่รุ่น เยาวชนจากราชบุรีและสระบุรีที่มาร่วมงานบางคนเคยถามพ่อแม่ว่า คนยวนอย่างพวกเขามาจากไหน ทำไมภาษาพูดจึงแตกต่างจากชุมชนแวดล้อม ผู้ใหญ่หลายคนอ้างถึงคนยวนกับคนเชียงใหม่ ซึ่งเชียงใหม่เป็นเสมือนภาพแทนของความเป็นคนภาคเหนือในบริบท

ของชุมชนท้องถิ่นในภูมิภาคอื่น ๆ การได้มาร่วมกิจกรรมในครั้งนี้ทำให้เข้าใจและเรียนรู้ถึงสังคมชุมชน ของคนเหนือที่เชียงแสน หลายเรื่องราวได้เรียนรู้จากกิจกรรมครั้งนี้ ดังนั้นการจัดกิจกรรมที่เชื่อมโยงกับเชียงแสนในฐานะบ้านเกิดเมืองเก่าของบรรพบุรุษตามประวัติศาสตร์ ช่วยให้พวกเขาสามารถที่จะมีแหล่งอ้างอิงที่ชัดเจนขึ้น และเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นคนยวน

กลุ่มที่สองชาวเชียงแสนปัจจุบัน

กลุ่มนี้ส่วนใหญ่จัดกิจกรรมและทำหน้าที่เป็นผู้ต้อนรับ หลายคนผิดหวังกับการที่ไม่ได้รับรู้เรื่องราวของคนเชียงแสนในอดีตมากดังคาด ทั้งคณะผู้จัดงานในส่วนท้องถิ่น และผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนไม่เข้าร่วมกิจกรรม เจ็อนไขสำคัญคือ เมื่อถึงวันงาน ผู้รับผิดชอบและดำเนินการส่วนใหญ่เป็นหน่วยงานราชการ โดยเฉพาะส่วนของสำนักงานศึกษาธิการจังหวัด นัยของความพอใจจึงอยู่ที่ความสนุกสนานของงานทั้งการแสดง การจำหน่ายสินค้า และการรับแขกบ้านแขกเมืองมากกว่าประเด็นของเครือข่ายความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งเชียงแสนปัจจุบัน และเชียงแสนต่างถิ่น คณะจัดงานท้องถิ่นคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า “ผมเหนื่อยมาก การประชุมเตรียมการหลายครั้งแบ่งหน้าที่แล้ว แต่พอถึงวันงาน เดี่ยวคนนั้นเรียก คนนี้เรียก มีแต่เจ้านายเต็มไปหมด ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไรดี” แม้ว่ากิจกรรมจะไม่ได้เป็นไปตามที่คาดหวัง คือ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันของคนเชียงแสน หลายคนคิดว่าน่าจะจัดกิจกรรมลักษณะนี้ขึ้นอีก แต่ต้องคิดรูปแบบใหม่ และให้อยู่ในบรรยากาศของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จริง ๆ ในครั้งนี้เกิดความผิดพลาดหลายอย่าง เช่น คณะของชมรมไทยยวนสระบุรีได้เตรียมการแสดงมาประกอบด้วย การแสดงรูปแบบการแต่งกายได้แก่ ชุดเกี่ยวข้าว ชุดอยู่บ้าน ฯลฯ ซึ่งจะสะท้อนวิถีชีวิตของคนยวน และเป็นความภาคภูมิใจที่จะได้นำเสนอ “สิ่งที่เหลืออยู่” ของกลุ่มตนในฐานะคนยวน แต่ไม่ได้แสดงเพราะถูกเบียดเวลาด้วยการแสดงของนักเรียนโรงเรียนระดับต่างๆ ใน อ.เชียงแสน ซึ่งเป็นการแสดงที่เน้นความเป็น “รัฐไทย” อาทิ ระบายสีผ้าไทย การเพลง ฯลฯ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่อยู่ในกระบวนการเรียนการสอนของการศึกษาในระบบ แต่ยังมีบ้างสำหรับการแสดงของท้องถิ่นที่ได้นำเสนอ เช่น การรำนางนก (นกกิ้งก่า) และการเล่นโต ของชาวไทยใหญ่

ความคลาดเคลื่อนของเป้าหมายงานที่กล่าวผ่านมา สะท้อนถึงเบื้องหลังความคิดของผู้ที่เข้ามาจัดการกิจกรรม กับ กลุ่มคนในเครือข่ายคนยวนและคนท้องถิ่นเชียงแสน ว่ามีจินตนาการทางประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกัน มิตติดึงเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ที่เคลื่อนไหวผ่านตัวมนุษย์

นั้น อาจจะไม่สามารถไปด้วยกันได้กับประวัติศาสตร์ชาติในระบบการศึกษา และสามารถมองว่าเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของความเข้มแข็งของปฏิบัติการสร้างชาติของประเทศไทยในช่วงระยะเวลากว่าศตวรรษ ความพยายามที่จะหลอมรวมเอาท้องถิ่นที่มีความแตกต่างหลากหลายเข้าเป็นประวัติศาสตร์ชาติไทย ว่ายังคงมีปฏิบัติการอย่างต่อเนื่อง

แม้ในยุคเฟื่องฟูของกระแสท้องถิ่นนิยมดังเช่นปัจจุบัน “ท้องถิ่น” ยังคงหมายถึงบ้านเมืองที่มีในกรุงเทพฯ หรือส่วนกลาง และท้องถิ่นที่มีได้มีความเกี่ยวข้องโยงใยกับ “ชาติ” นัยนี้หมายถึง ท้องถิ่นภายในอาณาจักร ที่ประกอบด้วยส่วนภูมิภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล หากแต่ท้องถิ่นที่เกาะเกี่ยวกันด้วยเงื่อนไขหรือระบบความสัมพันธ์อื่น เช่น ความเป็นคนเชียงใหม่ที่สร้างตัวตนขึ้นโดยคนในท้องถิ่น อันหมายถึงคนเชียงใหม่ที่มีชีวิตอยู่ในประวัติศาสตร์และปัจจุบันเกี่ยวข้องกันในระดับของเครือญาติ หรือสัญลักษณ์ร่วม(อาทิ ภาษาพูด การแต่งกาย ความเป็นคนยวน ฯลฯ) นั้น แตกต่างจากความเป็นคนเชียงใหม่ในฐานะของประชากรที่อาศัยอยู่ในอำเภอเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ ตามทะเบียนของกระทรวงมหาดไทยเท่านั้น หรือหากจะกล่าวอ้างในมิติของประวัติศาสตร์ คนเชียงใหม่ในประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ก็มีความหมายเพียงพสกนิกรของกษัตริย์เท่านั้น

จากกรณีของการงานอนุรักษ์มรดกล้านนา นี้จะเห็นได้ว่าความเป็นท้องถิ่นหรือตัวตนของคนเชียงใหม่สร้างขึ้นมาจากความสัมพันธ์ภายในที่เชื่อมกันทั้งปัจจุบันและอดีตของผู้คนถูกเบียดขับ และเป็นการเบียดขับที่มีได้กระทำอย่างชัดแจ้งตรงไปตรงมา อำนาจรับเข้ามาจัดการกับท้องถิ่นในรูปแบบของการเห็นความสำคัญ และสนับสนุน ทั้งงบประมาณและบุคลากร สะท้อนถึง “ท้องถิ่น” ที่แตกต่างกันในทัศนะและเหตุผลของการคิด ปัญหานี้อาจจะเป็นภัยคุกคามใหญ่ ที่ต้องให้ความสำคัญและต้องพิจารณาอย่างถี่ถ้วน หากระบบการศึกษาในอนาคตที่จะเน้นให้เกิดการเรียนรู้ในท้องถิ่น

หรือสามารถอธิบายในระดับรูปธรรมคือ ระบบการศึกษาที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ท้องถิ่น ที่จะออกมาในรูปของกิจกรรม หลักสูตร ตำรา ฯลฯ จะต้องเข้าใจและยอมรับในความแตกต่างในความเป็น “ท้องถิ่น” ในฐานะของระบบความสัมพันธ์อย่างแท้จริง โดยมีได้กำหนดกรอบให้ท้องถิ่นเป็นเพียงหน่วยย่อยของพื้นที่ภายใต้โครงสร้างและอำนาจปกครองของรัฐ

(2) กรณีการบูรณะวัดพระนอน

การบูรณะวัดพระนอนนี้ ริเริ่มจากอาจารย์ศรีนุช วิไล อดีตนายช่างประจำสำนักงานศิลปากรเชียงใหม่ ปัจจุบันเป็นช่างปูนปั้นอิสระรับงานปูนปั้นตามวัดวาอารามต่างๆ ในเชียงใหม่ อาจารย์ศรีนุชเกิดและเติบโตที่เชียงใหม่ เมื่อครั้งที่ยังรับราชการก็มีความพยายามที่จะให้งานอนุรักษ์ศิลปวัตถุและโบราณสถานตามกรอบการทำงานของราชการ เป็นการอนุรักษ์ที่มีชีวิต ด้วยการผสมผสานเข้ากับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่มีอยู่แล้ว เช่น ประเพณีบูชาพระธาตุ สลากภัตร ฯลฯ เมื่อลาออกจากราชการแล้ว ก็ทำงานด้านการฟื้นฟูวัฒนธรรมต่างๆ เหล่านี้ขึ้นมา โดยคิดว่าความพิเศษของเชียงใหม่ที่มีเรื่องราวประวัติศาสตร์บันทึกมายาวนาน ในฐานะที่มีประสบการณ์ด้านการอนุรักษ์และสนใจในการศึกษาวัฒนธรรมประเพณีมานาน โดยเฉพาะงานเขียนและงานปูนปั้น⁴

ความคิดที่จะบูรณะพระนอนนั้น เนื่องจากในพื้นที่ของเมืองโบราณเชียงใหม่ มีแหล่งโบราณสถานมากมาย เกิดคำถามว่าทำไมต้องเป็นวัดพระนอน อ.ศรีนุช วิไล ได้ให้สัมภาษณ์ว่า

“เมืองโบราณที่ไหนก็มีพระนอนใหญ่ทั้งนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง ของเมืองร้างแห่งนั้นในอดีต การบูรณะพระนอนอาจจะเห็นเพียงการเริ่มต้น มีอีกหลายอย่างที่ต้องมีการบูรณะ และคิดว่าจะใช้กิจกรรมอันนี้ เป็นตัวเชื่อมให้คนหันเข้าหา

⁴ งานเขียนที่ได้รับความนิยมมากขึ้นหนึ่งของอ.ศรีนุช คือ “ธรรมชาตินั่นเนื้อไม้” ซึ่งจัดพิมพ์ในหนังสือ สล่าศรีนุช วิไล : ช่างศิลปกรรมเชียงใหม่ โดยศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนเชียงใหม่(2536) งานเขียนชิ้นนี้ ได้บรรยายถึงคุณค่าของศิลปะด้านการแกะสลักไม้ ที่ท่านมองว่าไม่ใช่เพียงแค่การสร้างสรรค์งานศิลปะขึ้นมาเพื่อที่จะขาย หรือนำไปเป็นวัตถุประดับสถานที่เท่านั้น แต่ มุ่งที่จะสร้างเพื่อให้ผู้ที่ได้พบเห็น เกิดจิตสำนึกเป็นเห็นคุณค่าของธรรมชาติ ภาพที่ออกมาในงานแกะสลักของสล่าศรีนุช ไม่จำเป็นต้องร่างแบบหรือคิดเนื้อหาเรื่องราวใหม่ สล่าศรีนุชกล่าวว่า ตนใช้การจินตนาการและระลึกถึงประสบการณ์ชีวิตของตนเองที่ได้ประสบ เรื่องเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่ตนเคยได้ฟังมา ดังนั้น ภาพของต้นไม้ สัตว์ป่า หรือวิถีชีวิตของการผู้คนริมฝั่งแม่น้ำโขง จึงถูกบรรจุลงไปในเนื้อไม้นอกจากนี้ งานเขียนของอ.ศรีนุชที่น่าสนใจ และเกี่ยวกับกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นเชียงใหม่อีกหลายเรื่อง อาทิ ขนมห้าก, ศิลปะวัฒนธรรมล้านนา/สิบสองปันนา, ประเพณีปีใหม่เมือง, ปฏิมากรรมสามสิงห์ เป็นต้น

พุทธศาสนา และรับรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ของเชียงใหม่ ซึ่งอาจจะ
ไม่ใช่คนเชียงใหม่เท่านั้น บุคคลอื่นทั่วไปก็สามารถที่จะเข้ามาร่วม
ในการทำบุญตามแต่จิตศรัทธา เป็นการทำบุญร่วมกัน”

แม้ว่าการคิดริเริ่มจากการคิดของอ.ศรีนุชเป็นหลัก แต่ก็ได้ปรึกษาหารือผู้เฒ่าผู้แก่หลาย
ท่าน ซึ่งก็เห็นด้วย ความน่าสนใจของกรณีการบูรณะวัดพระนอน คือ ปรากฏว่ามีชาวบ้านในพื้นที่
เวียงเก่า และหมู่บ้านตำบลใกล้เคียง ต่างก็ให้ความสนใจและหอมเงิน เพื่อการบูรณะครั้งนี้ อ.ศรี
นุชให้สัมภาษณ์ว่า “การบูรณะส่วนหนึ่งเพื่อซ่อมแซมและให้ของศักดิ์สิทธิ์โบราณเหล่านี้ได้อยู่ให้เห็น
จนชั่วลูกหลาน อีกด้านหนึ่งคือ เป็นการดึงเอาคนทั่วไปให้เข้ามาสัมพันธ์กับพระ วัดโบราณ หรือ
หรือเรื่องราวประวัติศาสตร์ ผ่านศรัทธาที่มีในพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น คนโบราณสร้างวัดวา
อารามด้วยจิตที่เป็นศรัทธาแรงกล้า แล้วคนปัจจุบันจะทำบ้าง ลองดูว่าจะทำได้ไหม”

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2545 โดยเฉพาะช่วงเดือนเมษายน เป็นช่วงที่เริ่มมีการประชาสัมพันธ์
ว่าจะมีการบูรณะวัดพระนอน วันที่ 2 – 3 เมษายน พ.ศ.2545 ที่มีกิจกรรมงานวันอนุรักษ์มรดก
ล้านนา มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเงินเพื่อการบูรณะจำนวนประมาณ 30,000 บาท โดยชาวบ้านที่
บริจาคหลายคนเห็นด้วยกับการบูรณะพระและได้บริจาคเงินไปมากน้อยตามแต่กำลัง โดยนายศรี
บ้านสบคำ ให้เหตุผลที่น่าสนใจว่า “โอกาสของคนสมัยนี้ที่จะสร้างพระ สร้างวัดสร้างวานนั้นมีน้อย
ไม่เหมือนคนสมัยก่อน โอกาสในการสร้างบุญบารมีสูง เมื่อทราบว่ามีบูรณะพระนอนจึงรีบที่
จะเอาเงินไปหอมด้วย”

อย่างไรก็ตามในกลุ่มของผู้ที่เห็นด้วยกับการบูรณะพระนอน ยังคงมีประเด็นที่ต้องถกกัน
คือ พระนอนที่จะทำการบูรณะนั้น นายศรีนุช วิไล ได้ทำการเขียนแบบและวางโครงร่างขององค์
พระในลักษณะที่นอนหงายพระพักตร์ขึ้นเล็กน้อย ซึ่งขัดแย้งกับความคุ้นชินของชาวพุทธส่วนใหญ่
ที่มักจะเห็นว่า พระนอนนั้นจะต้องนอนตะแคงเท่านั้น อย่างไรก็ตามประเด็นของพระอริยาบท
ของพระพุทธรูปนั้น ยังคงเป็นสิ่งที่ต้องเจรจาตกลงกันอีกครั้งหนึ่ง แต่สิ่งที่กำลังเป็นประเด็นในการ
พูดคุยคือ ณ ปัจจุบัน(เดือนพฤษภาคม 2545) ได้ทำการบูรณะส่วนขององค์พระไปบ้างแล้ว ชาวบ้าน
ที่มีจิตศรัทธาหลายคนที่นอกจากร่วมระดมทรัพย์ในการบูรณะแล้ว ยังมีการช่วยในลักษณะของแรง
งานอีกด้วย ส่วนเศียรพระนั้นจะจำลองแบบมาจากเศียรพระที่อยู่ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ
เชียงใหม่ แต่ยังไม่ได้นำดำเนินการ กรมศิลปากรได้ออกหนังสือระงับการบูรณะไว้ก่อน ด้วยเหตุผล

ว่ายังไม่มีการอนุมัติให้ทำการบูรณะ เนื่องจากเป็นโบราณสถานที่อยู่ภายใต้การคุ้มครองดูแลของกรมศิลปากร จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ สำนักงานศิลปากรเชียงใหม่ ได้ชี้แจงว่า เหตุที่ต้องระงับเพราะอาจจะต้องมีการประเมินและตรวจสอบก่อนการปรับปรุงหรือบูรณะก่อน ไม่เช่นนั้นอาจจะเป็นการทำลายหลักฐานทางประวัติศาสตร์บางอย่างได้ และการบูรณะโบราณสถานจะต้องอาศัยหลักวิชาการโบราณคดีเป็นหลัก

การบูรณะพระนอนขณะนี้ยังอยู่ในระหว่างดำเนินการขออนุมัติ ผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนเสนอให้เป็นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานศิลปากร กับ ชุมชนของผู้ที่ศรัทธาในการบูรณะ ซึ่งคณะผู้วิจัยจะติดตามและสำรวจข้อมูลในรายละเอียดต่อไป

(3) กรณีการจัดพิมพ์หนังสือประวัติศาสตร์เมืองเกียง ชุมชนสบรวก อ.เวียง อ.เชียงใหม่

การจัดเขียนหนังสือเรื่องราวประวัติศาสตร์เมืองเกียงนี้ เป็นความคิดริเริ่มของคุณอิงอร คงเจริญ ผู้ช่วยวิจัยสนามประจำชุมชนสบรวก ของโครงการวิจัยฯ โดยนางอิงอรกล่าวว่าคิดที่จะเขียน และบันทึกไว้ เพื่อที่จะให้คนในชุมชนเองได้เรียนรู้ เรื่องราวเหตุการณ์หรือจารีตปฏิบัติของชุมชนไว้หลายอย่างมิได้มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทำให้ลืมเลือน บางครั้งบอกเล่าหรือถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ก็มีสมารถที่จะจดจำหรือให้คำอธิบายแก่เด็กรุ่นหลังได้อย่าชัดเจน การที่คุณอิงอรเข้ามาทำงานเป็นเจ้าหน้าที่โครงการวิจัย จึงเป็นโอกาสสำคัญที่จะใช้ประสบการณ์ทั้งส่วนตัวที่มีความสนใจในเรื่องราวของชุมชนและความเป็นไทยใหญ่มาก่อนหน้านี้ บวกกับความรู้หรือเรื่องราวที่ได้รับฟังจากผู้เฒ่าผู้แก่ ในระหว่างการทำงานวิจัยขึ้นนี้

เริ่มต้นด้วยคำถามจากชาวบ้านที่สนใจในการทำงานวิจัย และสอบถามทั้งคณะผู้วิจัยและตัวของคุณอิงอร ว่ามาทำอะไร เขียนอะไร เมื่อเล่าให้ฟังแล้วหลายคนรู้สึกตื่นเต้นกับเรื่องราว โดยเฉพาะเรื่องราวของการอพยพ การก่อตั้งชุมชน และการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่ ความสัมพันธ์ของคน จนกระทั่งมาเป็นพื้นที่สามเหลี่ยมทองคำในปัจจุบัน คณะผู้วิจัยจึงร่วมหารือและสรุปว่า เนื้อหาบางอย่างบางตอน โดยเฉพาะรายละเอียดเหตุการณ์ บุคคล สถานที่ที่สะท้อนถึงภาพของชุมชนไทยใหญ่สบรวก หรือเมืองเกียงนั้น คงไม่สามารถที่จะนำเสนอในเนื้อหารายงานการวิจัยได้อย่างละเอียดทุกแง่มุม ดังนั้น คุณอิงอร จึงคิดที่จะบันทึกข้อมูลชุมชนสบรวก ในลักษณะดังกล่าวขึ้น โดยใช้ข้อมูลบางส่วนจากการเก็บข้อมูลหรือร่วมกิจกรรมในโครงการวิจัย และบางส่วนของเนื้อหาละเอียด คุณอิงอรจะเป็นผู้ที่เก็บเพิ่มเติม แล้วนำมาจัดพิมพ์ในลักษณะหนังสือ

ประวัติเมืองเกียง เพื่อนำเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจในท้องถิ่น และกระจายไปตามโรงเรียนต่างๆ ทั้งนี้ อาจเพื่อที่จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น และอาจจะนำไปสู่การ เก็บรวบรวมข้อมูลลักษณะใกล้เคียงกันของชุมชนท้องถิ่นอื่น ๆ

เมื่อพิจารณาถึงความพยายามที่จะเขียนบันทึกเรื่องราวของตัวเอง อิงอรหรือหญิงชาว ไทยใหญ่ที่มีความภาคภูมิใจในความเป็น “ไต” ของตนเองกล่าวว่า “การได้เข้ามาร่วมเป็นทีมวิจัย ถือว่าเป็นโอกาสที่ได้ให้เรียนรู้ และต่อยอดในสิ่งที่ตนเองสนใจมาโดยตลอด ไม่คิดว่าจะมีโอกาสได้ เขียนมันขึ้นมา เป็นความภาคภูมิใจที่ได้เป็นผู้บันทึกเรื่องราวนี้ โดยตัวเองได้มีความรู้เพิ่มมากขึ้น บางเรื่องราวเมื่อก่อน ผู้เฒ่าผู้แก่ เล่าให้ฟังก็มิได้สนใจ แต่เมื่อรู้ที่มาที่ไป แล้วทำให้ใคร่รู้มากยิ่งขึ้น และคิดว่าเด็กรุ่นหลังก็คงจะรู้สึกในสิ่งเดียวกัน” ผู้วิจัยมองว่า ความตั้งใจที่จะถ่ายทอดเรื่องราว ของไทยใหญ่ออกมาในรูปของเอกสารที่บันทึก และเผยแพร่ของอิงอร นอกจากจะเป็นการจด บันทึกประวัติศาสตร์ของชุมชนแล้ว ความรู้สึกหนึ่งที่เกิดขึ้นกับเธอ คือ การที่ได้ร่วมเป็นสมาชิก ของชุมชนท้องถิ่นในมิติต่างๆ ทั้งความภาคภูมิใจในความเป็นไทยใหญ่ การมีแหล่งอ้างอิงทาง ความรู้สึกสำหรับการดำรงอยู่(sense of belong) ว่าตนเองเป็นไทยใหญ่ เป็นคนเมืองเกียง เป็น คนเชียงแสน บ้านอยู่สามเหลี่ยมทองคำ และอีกหลายหลักอ้างอิงที่เธอ หรือผู้คนท้องถิ่นคนอื่นที่มี ความรู้สึกเดียวกัน สามารถที่จะอ้างอิงถึงและบอกเล่ากับบุคคลอื่นๆ ด้วยความภาคภูมิใจ ประการสำคัญ เกิดความรู้สึกเสมือนหนึ่งว่าตนเองเป็นคนที่มี “สังกัด” โดยสังกัดที่หลากหลายที่ กล่าวมานั้น ผู้คนที่รู้สึกร่วม สามารถที่จะเลือกหยิบใช้ได้อย่างอิสระ ในบริบทความสัมพันธ์รูปแบบ ต่างๆ เช่น พื้นที่การท่องเที่ยว ความเป็นคนไทยใหญ่หรือชาวสามเหลี่ยมทองคำจะสร้างคุณค่าทั้ง ทางเศรษฐกิจให้กับสินค้าและบริการ หรือคุณค่าที่เกิดขึ้นภายในตน อันเป็นความพึงพอใจที่จะ บอกแก่คนต่างถิ่นว่าตนเองเป็นคนเมืองเชียงแสน ที่มีประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองยาวนาน ซึ่ง แตกต่างจากหลักอ้างอิงในความเป็นคนเชียงแสน ที่รัฐราชการมักจะเรียกร้องการกำหนดคุณค่าจาก ผู้อื่น ดังตอนหนึ่งของเอกสารประกอบการเสวนาเรื่อง เชียงแสนเมืองแห่งแรกของคนไทย⁵

“...แม้ว่าเชียงแสนจะอุดมสมบูรณ์ด้วยมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำ
ค่า มากมายเพียงใดก็ตาม หากบุคคลอื่นหรือชนชาติอื่นเขาไม่ทราบ

⁵ เอกสารประกอบการเสวนา เรื่อง เชียงแสน: เมืองแห่งแรกของคนไทย, งานอนุรักษ์มรดกล้านนา ประจำปี พ.ศ. 2545 จังหวัดเชียงราย วันที่ 2 – 3 เมษายน 2545 ณ วัดพระธาตุเจดีย์หลวง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

ไม่รู้คุณค่า ไม่เห็นความสำคัญ เมืองเชียงแสน ก็เป็นเมืองเชียงแสน
อยู่เช่นเดิม ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของพวกเราที่จะต้องหาวิธียกย่อง
เชิดชูให้สังคมรับทราบ รับรู้ว่าเมืองเชียงแสนมีความสำคัญอย่างไร
โดยพยายามสร้างกระแสให้เมืองเชียงแสนเป็นมรดกโลกให้ได้....”

ตรรกะของการบอกเล่าที่แตกต่างระหว่างรัฐราชการ กับ คนท้องถิ่นนั้น ชี้ให้เห็นว่าการ
กำหนดคุณค่า ของการหลักอ้างทางประวัติศาสตร์ ทั้งประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์
บ้านเมือง ชี้ให้เห็นว่าวิธีคิดประวัติศาสตร์ที่มีอยู่ในท้องถิ่นเชียงแสน หรือท้องถิ่นอื่นๆ จำเป็นจะ
ต้องทำความเข้าใจว่า เรื่องราวเดียวกันที่ถูกนำเสนอ แต่เมื่อถ่ายทอดผ่านมุมมองของกลุ่มบุคคลที่
ต่างกัน ดังนั้นคุณค่าของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น จึงต้องเป็นการเลือกบอกเล่า หรือกำหนดคุณค่า
ผ่านมุมมองและทัศนะของคนท้องถิ่นเป็นสำคัญ

(4) กรณีจัดทำกำแพงประวัติศาสตร์ชุมชนริมฝั่งแม่น้ำโขง ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

วัดพระธาตุผาเงา ต.เวียง อ.เชียงแสน

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นของวัดพระธาตุผาเงา⁶ เป็นสิ่งที่พระครูไพศาลภาวนาภิรัต เจ้าอาวาส
วัด ได้ดำริและดำเนินการมาแล้ว ปัจจุบันอยู่ระหว่างการก่อสร้าง โดยจะเป็นพิพิธภัณฑ์ที่บรรจุ
เรื่องราวของผู้คนในท้องถิ่นแถบลุ่มแม่น้ำโขง อาณาบริเวณที่เกี่ยวข้องระหว่างเมืองเชียงแสน
หลวงพระบาง และชุมชนน้อยใหญ่ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน โดยเฉพาะทำนูน เมืองฮุน เขต
แขวงไชยบุรี ของลาว อันเป็นถิ่นดั้งเดิมของผู้คนส่วนใหญ่ในชุมชนสบคำ

จากการสัมภาษณ์พระครูไพศาล พัฒนภิรัต กล่าวถึงวัตถุประสงค์ในการจัดทำพิพิธภัณฑ์
แห่งนี้ว่า ต้องการที่จะให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนรุ่นหลัง โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับตัวของผู้อยู่

⁶ วัดพระธาตุผาเงา เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในชุมชนสบคำ เป็นวัดที่บูรณะขึ้นในปี พ.ศ.2519 โดยชาวบ้านในชุมชนสบคำ
เนื่องจากวัดสบคำเดิมที่ชุมชนร่วมกันสร้างเมื่อครั้งที่อพยพมาอยู่บริเวณสบแม่น้ำคำใหม่ ๆ ช่วงสงครามโลก
ครั้งที่(รายละเอียดในรายงาน 1 ปี)นั้นเป็นพื้นที่ริมฝั่งน้ำโขง ซึ่งจะมีการพังทลายของที่ดินริมฝั่งน้ำอยู่อย่างต่อ
เนื่องทุกปีโดยเฉพาะฤดูฝน ทั้งนี้เพราะชุมชนตั้งอยู่ในคูก้น้ำที่รับกระแสน้ำโขง ทำให้ริมฝั่งแม่น้ำนั้นมีการพัง
ทลายลงทุกปี ชาวชุมชนจึงเริ่มที่จะหาพื้นที่สร้างวัดใหม่ ที่ห่างไกลจากฝั่งแม่น้ำ จึงร่วมกันแผ้วถางพื้นที่วัดร้าง
บริเวณเชิงเขา อันเป็นที่ตั้งของวัดพระธาตุผาเงาในปัจจุบัน

อาศัยในท้องถิ่นแถบนี้เป็นสำคัญ โดยท่านได้อธิบายว่าพิพิธภัณฑสถานของวัดพระธาตุผาเงา จะแตกต่างจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ ที่จะพยายามเน้นให้เห็นถึงสภาพของวิถีชีวิตของผู้คน มี “คนธรรมดา”⁷ เป็นตัวร้อยเรื่องราว จะนำเสนอภาพการดำรงชีวิตทั้งรูปแบบที่แตกต่างหลากหลาย เช่น การทำนา จับปลา ล่าสัตว์ และภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ ของผู้คนในอดีต พร้อมทั้งนำเสนอในเชิงของพัฒนาการที่สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของวิถีดังกล่าวภายใต้เงื่อนไขแวดล้อม ทั้งการเมือง ภัยธรรมชาติ และความเจริญทางด้านวัตถุและเทคโนโลยี ซึ่งต่างจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่ที่ตั้งอยู่ในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลเวียง อำเภอเชียงแสน โดยท่านพระครูไพศาลได้แสดงทัศนะว่า พิพิธภัณฑสถานที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมศิลปากรนั้น เน้นหนักที่เรื่องราวของบ้านเมือง พระพุทธศาสนา และความเป็นรัฐหรืออาณาจักรในการปกครอง อาจจะมีบ้างที่กล่าวถึงกลุ่มของวิถีชีวิตของผู้คน เช่น การทอผ้า หรือส่วนที่นำเสนอเรื่องราวของความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ซึ่งก็เป็นนำเสนอในภาพกว้าง

พิพิธภัณฑสถานของชุมชนแห่งนี้มีความน่าสนใจที่ พระครูไพศาลท่านได้ดำริว่าเรื่องราวที่ใส่ไว้ในพิพิธภัณฑสถานจะเน้นที่ความเชื่อมโยงกันของกลุ่มคนในชุมชนหมู่บ้าน วิถีการดำรงชีวิต และหากมีการอพยพเคลื่อนย้าย ก็จะมีการนำเสนอให้เห็นในเชิงพัฒนาการ ที่จะก้าวข้ามพรมแดนของรัฐชาติ ทั้งไทยและลาวที่มีอยู่ อาศัยเรื่องราวและเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ที่ผู้คนมาสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันเป็นสำคัญ และผนังของพิพิธภัณฑสถานจะทำให้การวาดภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนลาว สบค้า นับตั้งแต่เมื่อครั้งที่อยู่ในชุมชนท่ามุ่น แขวงไทยบุรี เรื่อยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน คาดว่าจะเสนอประมาณ 10 ภาพ

โดยทั้งสิบภาพนี้ยังอยู่ระหว่างการตัดสินใจเลือกหยิบเอาเหตุการณ์หรือเงื่อนไขสำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนของสถานการณ์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์เบื้องต้นคือ ภาพเรื่องราวเหล่านั้นจะเน้นความจริงมากที่สุด⁸ บุคคลที่อยู่ในเหตุการณ์ของประวัติศาสตร์ชุมชนในแต่ละช่วง จะให้ช่างวาด

⁷ ที่มีชุมชนขึ้นปกครอง อาทิ กษัตริย์ ทหาร และเป็นเหตุการณ์ในชีวิตประจำวัน มิใช่ภาวะเงื่อนไขของการสร้างบ้านแปงเมือง

⁸ ประเด็นของการพยายามที่จะให้มีความเป็นจริงมากที่สุดนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง สะท้อนถึงวิถีคิดของท้องถิ่นที่จะบอกเล่าเรื่องราวประวัติศาสตร์ของตนเอง อีกทั้งการเลือกหยิบเอาเหตุการณ์ในระแวกเวลานับตั้งแต่ก่อน 2480 (เล็กน้อยก่อนการอพยพมาเชียงใหม่) จนถึงปัจจุบัน กว่า 60 – 70 ปี มาใส่ไว้ในภาพ

ภาพเหมือนโดยนำเอาชาวบ้านในชุมชนสลับมาเป็นแบบ หลายคนอยู่ในเหตุการณ์ครั้งอพยพ ส่วนบางคนที่ย้ายชีวิตแล้วก็นำเอาภาพถ่ายมาเทียบเคียงแล้ววาด นอกจากนี้ข้อมูลจากความทรงจำบางอย่าง เช่น เรือถ่อที่ใช้ในการเดินทางที่ไม่สามารถพบเห็นได้ในปัจจุบัน เนื่องจากผู้ฟังไปและชีวิตปัจจุบันของผู้คนก็ได้ฟังฟังการเดินทางโดยเรือดังเช่นแต่ก่อน ดังนั้นท่านพระครูจึงจะใช้การระลึกเอาจากภาพความทรงจำในอดีต ทั้งของตนเอง และของผู้เฒ่าผู้แก่ ที่มีประสบการณ์ร่วม ซึ่งคาดว่าจะนอกเหนือจากเรือถ่อแล้ว ภาพของสถานที่หรืออุปกรณ์ดำรงชีวิตต่าง ๆ ในอดีต ที่ไม่ปรากฏในปัจจุบัน ก็อาจจะต้องอาศัยการระลึกลย้อนหลังร่วมกันของหลาย ๆ คนในชุมชน

คำบอกเล่าสำคัญของพระครูไพศาล ภาวนาพิรัตน์ ว่า

“...เป้าหมายของการสร้างพิพิธภัณฑ์อันหนึ่ง คือ การพยายามจะบอกว่าแท้จริงแล้วเราคือคนไทยเหมือนกัน ในอดีต ก่อนที่ฝรั่งเศสจะเข้ามาครอบครอง และแยกดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไป พวกเรา (ชาวท่ง) ก็คือคนไทยเหมือนกัน...”

ผู้วิจัยมองว่าคำกล่าวนี้ได้ชี้ให้เห็นความพยายามที่จะหยิบใช้ชุดประวัติศาสตร์ชาติ มาเป็นหลักอ้างอิงในการผนวกตัวตนของคนลาว(สปป.)เข้ากับไทย(เชียงใหม่) แท้จริงเราคือพี่น้องกัน ดังจะจากการรื้อฟื้นอดีตภายใต้การนำของท่านพระครู ทั้งการสร้างพิพิธภัณฑ์ การทอผ้า และแม้กระทั่งการเปิดพงศาวดารโยนก ขึ้นมาอ่านและเลือกหยิบเอาประเพณีจุลลจันขึ้นสร้างให้มีชีวิตอีกครั้ง ทำให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมิได้เป็นเพียงเรื่องราวของท้องถิ่นดังที่เราเข้าใจ แต่ท้องถิ่นมีศักยภาพในการผลิตสร้างประวัติศาสตร์ใหม่เพื่อใช้ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างกัน โดยกระบวนการประทะประสานทางประวัติศาสตร์(articulate)ในลักษณะที่เลือกหยิบบางอย่าง ลดทอนบางอย่าง หรือตีความบางอย่างใหม่

กรณีของการแสดงตัวตนเป็นผู้บอกเล่าประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่นเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นถึงมิติใหม่ของการประวัติศาสตร์ ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ จะมีได้ผูกขาดอยู่แต่เพียงเรื่องราวของกษัตริย์ ราชวงศ์ หรือสงครามอีกต่อไป การกำหนดคุณค่าประวัติศาสตร์โดยคนท้องถิ่น

จำนวน 10 ภาพ การเลือกอธิบาย จุดเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในแต่ละภาพมีสำคัญ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอและวิเคราะห์ในรายละเอียดของรายงานในช่วงต่อไป

ถิ่นผ่านรูปธรรมต่างๆข้างต้นนำไปสู่การทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นใหม่ได้ โดยเฉพาะเพื่อการจัดความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่าน ดังจะเสนอในบทต่อไป

5.2 อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

ในบทที่ 2 และ 4 ผู้วิจัยได้นำเสนอถึงความแตกต่างหลากหลายของผู้คนที่มีส่วนร่วมอยู่ในท้องถิ่นที่ศึกษา โดยเฉพาะความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ ประกอบด้วยคุณลักษณะที่โดดเด่นของกลุ่มคน 3 กลุ่ม คือ ไทยใหญ่ ลาว และคนยวน แต่การจัดแบ่งกลุ่มคนทั้ง 3 ชุมชนนั้น มิได้แสดงถึงนัยเพียงการเป็นชาติพันธุ์(ethnicity)เท่านั้น แต่สามารถอ้างถึงแหล่งที่มา และพื้นที่ทางกายภาพของชุมชน ผ่านชื่อเรียก(name place)ในชีวิตประจำวันที่ยกความแตกต่างระหว่างชุมชน ได้แก่ เงี้ยวสบรวก – คนเงี้ยว/ไม่ใช่ไทยและอพยพมา อยู่อาศัยบริเวณสบแม่น้ำรวก ลาวสบคำ – คนลาว/ไม่ใช่ไทย อยู่อาศัยบริเวณสบแม่น้ำคำ และคนยวนเวียงเก่า – คนยวน/สืบสายมาจากคนที่มิชิวิตอยู่ในแคว้นโยนก อยู่อาศัยในบริเวณเวียงเก่า ซึ่งในแต่ละช่วงเวลาอัตลักษณ์ทางของชาติพันธุ์ที่ซ่อนอยู่ในชื่อเรียก มีนัยแตกต่างทั้งสำหรับคนเงี้ยว คนลาว และคนยวน

ชยันต์ วรรณะภูติ(2543) ได้กล่าวถึงคนเมืองในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์ของล้านนา ว่าแท้จริงแล้วคำว่า “คนเมือง” อาจจะเป็นลักษณะทางชาติพันธุ์หรือไม่ใช้ก็ได้เพราะ ผู้ที่เข้ามากำหนดคุณค่าและความหมายให้หลายนัยแต่ก็ไม่สามารถมีข้อสรุปสุดท้ายได้ เพราะหากจะหมายถึงคนพื้นเมือง(indigenous people) ก็ไม่ใช่เพราะ เมื่อศึกษาผ่านเอกสารแล้วในล้านนา(เขตภาคเหนือตอนบนของไทย) มีกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ได้เรียกตนเองว่าเป็นคนเมือง แต่อยู่ในฐานะของคนพื้นเมือง เช่น ลีวะ ข่า มอญ และยางแดง(Penth,2000 อ้างใน ชยันต์,2543) งานของชยันต์ไม่ได้มีข้อสรุปชี้ชัดเพื่อหาคำจำกัดความสุดท้ายของ”คนเมือง” ว่ามีที่มาที่ไปและคุณลักษณะเฉพาะอย่างไร แต่แสดงให้เห็นว่าคำว่าคนเมือง ถูกผลิตสร้างขึ้น ผ่านคุณลักษณะเด่น เช่น ภาษา จารีตประเพณี ปฏิบัติ ฯลฯ และเมื่อมีการผสมผสานและรับเอาวัฒนธรรมร่วมระหว่างกลุ่มคน เช่น คนลื้อ ลีวะ ยอง ฯลฯ ในพื้นที่ภาคเหนือปัจจุบันก็รับเอาภาษาและแนววัฒนธรรมของคนเมืองไปปฏิบัติ จนไม่สามารถแยกออกได้ว่าท้ายที่สุดแล้ว บุคคลหนึ่งๆจะเรียกตนเองว่าเป็นชาติพันธุ์อะไร ตัวตนทางชาติพันธุ์จึงมิได้เป็นประเด็นทางพันธุกรรมหรือเชื้อชาติที่ตายตัว แต่เปลี่ยนแปลงได้ด้วยปฏิบัติการทางสังคมการเมืองในชีวิตประจำวัน(Keyes)1997 อ้างใน ชยันต์,2543)

ดังนั้น ความเป็นไทยใหญ่ คนลาว และคนยวน ในงานศึกษาชิ้นนี้ จึงจำเป็นที่จะต้องวิเคราะห์ นิยาม ดีความและหาข้อสรุป ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของคนท้องถิ่นหรือประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่น ในบทที่ 1 และ 2 ได้กล่าวถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนท้องถิ่น ในแต่ละช่วงเวลา นับตั้งแต่การอพยพเข้ามา การอ้างอิงเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ เพื่อการผนวกรวมหรือกีดกัน โดยอัตลักษณ์ดังกล่าวถูกสร้างขึ้นในท่ามกลาง โดยสามารถทำความเข้าใจการจัดความสัมพันธ์ของคนท้องถิ่นกลุ่มต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา กับอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในบริบทของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ความทันสมัย ดังเช่น ความเป็น “เงี้ยว” กับ “ลาว” ที่มีนัยในเชิงลบในปฏิสัมพันธ์ ทั้งสำหรับคนที่ถูกเรียกและผู้เรียก และถือว่ามีความเป็นอื่นๆ ซ่อนอยู่ ตัวอย่างที่ชัดเจน คือในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 ช่วงเริ่มต้นอพยพโยกย้ายเข้ามาของคนลาวจากท่านุ่น เข้ามาสร้างบ้านเรือนอยู่ในแถบชานเมืองเก่า แต่เมื่อเกิดภาวะสงครามก็ต้องถูกราชการไทยสั่งให้ไปอยู่ที่สบแม่ น้ำคำ ซึ่งห่างไกลจากเก่า ซึ่งได้กลายมาเป็นที่ตั้งของกองทัพบกทหารและตำรวจน้ำ

แต่ในทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมากระแสของการท่องเที่ยวเชิงแสงและสามเหลี่ยมทองคำ กลายมาเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนเงี้ยวกับคนลาว มีความพึงพอใจที่จะประกาศความเป็นเงี้ยว และ ลาว ของตนเองออกมา เพราะในพื้นที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ถือว่าเป็นจุดที่ดึงดูดผู้คนได้มาก ดังนั้นในบทที่ผ่านมามีความพยายามที่จะสอดแทรกส่วนนี้เข้าไปอยู่อย่างต่อเนื่อง

ดังนั้น เราอาจสรุปได้ว่าสำนักประวัติศาสตร์ของคนท้องถิ่น มีความแตกต่างหลากหลาย และมีได้ดำรงอยู่อย่างหยุดนิ่งตายตัว มีชีวิตเคลื่อนไหวผ่านในแต่ละช่วงเวลา กลับไปมาในพื้นที่ของปฏิบัติการ(practice)ของชุมชน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นแตกต่างจากประวัติศาสตร์แบบอื่นๆ ที่มีกลไกการสืบทอดความต่อเนื่องผ่านระบบโครงสร้างสังคมใหญ่ ทั้งการศึกษา การเมือง ฯลฯ แต่อาศัยตัวบุคคลท้องถิ่นในการเคลื่อนไหวและมีชีวิตต่อเนื่อง ดังนั้นหากมองมอดด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของแต่ละที่แต่ละแห่ง จะแตกต่างกันขึ้นอยู่กับว่าสัมพันธ์และจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของผู้คนท้องถิ่นมาน้อยเพียงใด ทั้งการดำรงอยู่ในส่วนของการผลิต(mode of production) และความรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของและภาคภูมิใจในประวัติศาสตร์ของปัจเจกบุคคล(sense of belong)

บทที่ 6

สรุป

กระแสหลักของงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ มักเน้นศึกษาเรื่องราว เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีต พยายามย่นย่อช่วงเวลาแห่งอดีตให้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่จะทำได้ พร้อมทั้งยึดมั่นและอ้างอิงความถูกต้องผ่าน “หลักฐาน” ไม่ว่าจะเป็นซากโบราณวัตถุ โบราณสถาน การจดบันทึกรูปแบบต่างๆ ฯลฯ

การนำเสนอภาพของอดีตเหล่านั้น ผู้วิจัยเรียกว่า “ประวัติศาสตร์หลักฐาน” โดยหลักฐานดังกล่าวแบ่งออกเป็น 2 ช่วงหลักๆ คือ ช่วงแรก ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่คนพยายามจะจินตนาการถึงสภาพสังคมวัฒนธรรมของมนุษย์จากร่องรอยที่ค้นพบ และ ช่วงที่สอง ยุคประวัติศาสตร์ มักจะเป็นส่วนของการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ ที่เน้นการเปลี่ยนแปลงราชวงศ์ การศึกสงคราม การค้นหารากเหง้าที่มาของกลุ่มคนหรือชาติพันธุ์ ทั้งของตนเองและผู้อื่น และดูเหมือนว่าทั้งสองช่วงเวลานั้นจะแยกขาดจากกัน ด้วยเพราะหลักฐานไม่ต่อเนื่อง ดังนั้นนักประวัติศาสตร์จึงได้พยายามที่จะเชื่อมรอยแยกขาดระหว่างทั้งสองยุคด้วย ตำนาน(myth) ความรู้ทางโบราณคดีและการขุดค้น เป็นต้น

ในพื้นที่อำเภอเชียงแสน โดยเฉพาะสถานที่ตั้งของเวียงเก่า ประวัติศาสตร์ทั้งยุคข้างต้น ถือว่ามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการก่อรูปความเป็นมาและเชื่อมรอยต่อของ ดังปรากฏในบทที่ 3 ที่พบการพยายามร้อยเรียงให้เกิดความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ ผ่านตำนานและเรื่องเล่าเกี่ยวกับการเกิดขึ้นและล่มสลายไปของนครต่างๆ ทั้ง เมืองโยนกนาคนพันธุ์ หิริญนครเงินยาง จนถึงเชียงแสน ซึ่งผู้วิจัยพบว่าเนื้อหาเหล่านั้นได้โลดแล่นอยู่ในมโนสำนึกของคนเชียงแสนอย่างเข้มข้นในปัจจุบัน ผู้คนเกิดความภาคภูมิใจในอดีตที่รุ่งเรือง อย่างไรก็ตามจากสัมภาษณ์ การจัดประชุม ฯลฯ กลับพบว่าความรู้ที่มาจากประวัติศาสตร์นิพนธ์เหล่านั้น มิได้เกิดขึ้นเองอย่างง่ายดาย หากแต่มีปัจจัยที่หนุนนำให้ผู้คนต้องถินเกิดสำนึกร่วมทางประวัติศาสตร์ ผ่านการปกครองของมหาชาติไทย ระบบการศึกษา องค์ความรู้ที่สร้างโดยกรมศิลปากร ที่ได้นำเสนอเรื่องราวของประวัติศาสตร์ตำนานด้วยการเรียนรู้ทั้งในและนอกระบบ โดยเฉพาะการนำเสนอภาพของความเก่าแก่และรุ่งโรจน์ของเมืองเชียงแสน มีภาพปรากฏของความเป็นโบราณสถานเป็นหลักอ้างอิงที่ดี เพราะเรื่องราวกับหลักฐานต่างก็สอดคล้องกัน ผู้วิจัยไม่ได้สรุปว่าประวัติศาสตร์ใดมีความถูกต้อง

แม่นยำหรือเป็นจริงกว่ากัน แต่พยายามที่จะนำเสนอมุมมองทางประวัติศาสตร์ ในปากของคนท้องถิ่นที่ดำรงอยู่ในเมืองแห่งประวัติศาสตร์ ว่าพวกเขาเหล่านั้น รับรู้และมีปฏิบัติการผ่านความรู้ทางประวัติศาสตร์อย่างไร เลือกละเอียดให้แต่ละเรื่องราวในบริบทความสัมพันธ์ใด

ในบทที่ 2 ผู้วิจัยได้สรุปพัฒนาการเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในท้องถิ่นไว้ 5 ช่วงเวลา คือ 1) ช่วงของการปกครองสมัยรัชการที่ 5 ถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง 2) ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองถึงปี พ.ศ.2500 3) ช่วงหลังปี พ.ศ.2500 ถึง 2520 4) ช่วงหลังปี พ.ศ. 2520 ถึง 2530 และ 5) ช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 ถึง ปัจจุบัน ซึ่งถือว่าเป็นการจัดแบ่งช่วงเวลาของประวัติศาสตร์โดยชุมชน แต่จุดเปลี่ยนของพัฒนาการแต่ละช่วงจะสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในมิติเศรษฐกิจ การเมือง และวิถีการผลิตเป็นหลัก โดยมองว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ดำเนินไปในแต่ละช่วงเวลา เป็นความทรงจำของร่วมของท้องถิ่น เมื่อเชื่อมโยงวิถีการผลิตหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจเข้ากับการจัดสรรทรัพยากร ตลอดจนการกำหนดคุณค่าทรัพยากรสาธารณะที่ใช้เป็นฐานการผลิต เช่น ทุ่งเลี้ยงสัตว์ พื้นที่ริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เป็นต้น ถือว่าเป็นการจัดแบ่งช่วงเวลาตามตรรกะร่วมของคนท้องถิ่น

แต่เมื่อคณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเจาะลึกลงไปในระดับของเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วงเวลาของชุมชน กลับพบว่าการจัดแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเชิงแผนร่วมกันกำหนดนั้น มีความลักลั่นกันในหลายมิติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจะกำหนดช่วงเวลาของการเปลี่ยนผ่านจากยุคสู่ยุค ผู้วิจัยพบว่าเหตุการณ์(events)ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นเศษส่วนต่างหาก ที่ปรากฏคุณลักษณะของการเป็น “สำนึกร่วมของท้องถิ่น” ดังจะจำแนกความต่างของทั้งสามชุมชนในหลายมิติ พร้อมทั้งเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่เป็นสำนึกร่วมของชุมชน และเกี่ยวข้องกับการกำหนดคุณค่าในสำนึกร่วมดังกล่าวต่างกัน ดังนี้

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์	ชุมชนสบรวก	ชุมชนเวียงเก่า	ชุมชนสบคำ
เหตุผลของการอพยพ	ระบุนการเข้ามาในพื้นที่ปี พ.ศ. 2460 อพยพเพื่อหนีโรคห่าสัตว์และศึกสงคราม	ระบุนการเข้ามาในพื้นที่ปี พ.ศ.2421 อพยพผู้คนจากเชียงใหม่-ลำพูน มาอยู่เชียงแสนเป็นการเมืองระดับภูมิภาค	ระบุนการเข้ามาในพื้นที่ปี พ.ศ.2480 อพยพมาด้วยปัจจัยการเมือง(หนีภาษีสุตริต)

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์	ชุมชนสบรวก	ชุมชนเวียงเก่า	ชุมชนสบคำ
ชาติพันธุ์หรือกลุ่มคน	ไทยใหญ่(ไต) จากหลายที่ เชียงตุง เมืองสาต เมืองพง รัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์	ชาวยวนและยอง ที่อพยพมาจาก เชียงใหม่-ลำพูนเป็นหลัก บางกลุ่มมาจาก รัฐฉาน	ชาวลาวและลื้อ(น้อยมาก) อพยพมาจากบ้านท่านุ่น แขวงไทยบุรี และฝั่งบ้านน้ำยอน ประเทศลาว
สิ่งที่ผูกโยง(bond)	ชาติพันธุ์ ความเชื่อร่วม(ผีเจ้าเมืองเกียง) ประเพณี	แหล่งที่มา(เชียงใหม่-ลำพูน) ที่ปรากฏในเอกสารประวัติศาสตร์) ความเชื่อร่วม(เจ้าพ่อปาลักและพญาแสนภู) ประเพณี	ชาติพันธุ์ ความเชื่อร่วม(เจ้าพ่อสบคำ) ประเพณี
พระธาตุเจดีย์หลวงและพระธาตุจอมกิตติ(ชุมชนทั้งสามและชุมชนอื่นๆ) ทรัพยากรสาธารณะ เช่น หุ่นเลี้ยงสัตว์(ชุมชนสบรวกและเวียงเก่า)			

จากตารางจะเห็นว่าประวัติศาสตร์ท้องถิ่นทั้งในรูปของประวัติศาสตร์การอพยพ ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ในรูปของจารีตประเพณีของแต่ละชุมชน ที่ต่างก็เป็นสำนึกร่วมของชุมชน แต่เมื่อโยงเข้ากับการจัดแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ 5 ช่วงเวลาดังกล่าวข้างต้น กลับไม่สามารถที่จะสรุปภาพรวมประวัติศาสตร์ท้องถิ่น(representation)ได้อย่างชัดเจน เพราะมีความแตกต่างในเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ ทั้งการอพยพ ความเป็นชาติพันธุ์ เฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เป็นตัวผูกโยงผู้คนท้องถิ่นเข้าด้วยกันนั้น มีความหลากหลายในแต่ละชุมชน จากตารางจะเห็นได้ว่าสิ่งที่ผูกโยงผู้คนเข้าเป็นท้องถิ่นเดียวกันนั้น มีความแตกต่างกัน และบางอย่างเป็นตัวร้อยข้ามพรมแดนของชาติพันธุ์ ดังกรณี งานไหว้พระธาตุเจดีย์หลวงและพระธาตุจอมกิตติ ที่นำเสนอในบทที่ 3 ผู้คนจากทั่วสารทิศต่างมาร่วมแรงร่วมใจกันประกอบพิธีกรรมและร่วมกิจกรรมรื่นเริงภายใต้อุดมการณ์พุทธศาสนาซึ่ง ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม(2546) ได้อธิบายความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุว่า ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์และถือว่าเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ เหมาะแก่

การตั้งถิ่นฐานสำหรับวิถีเกษตรกรรม ผู้คนที่อาศัยอยู่ในแถบนี้จึงมีความแตกต่างหลากหลาย และเมื่อรวมตัวกันเป็นเมือง เป็นแคว้น รัฐ หรือประเทศ ก็ต้องมีสิ่งที่จะร้อยผู้คนที่มีความต่างเหล่านั้นเข้าด้วยกัน “ระบบความเชื่อและศาสนา” จึงเป็นเสมือนกลไกสำคัญที่จะโอบเอาทุกความต่างเข้ามาอยู่ด้วยกัน

เมื่อพิจารณากรณีศึกษาทั้ง 3 ชุมชน พบว่า สำเนียงร่วมของชุมชนบางอย่างเกิดขึ้นจากเหตุการณ์(event)ที่เฉพาะของแต่ละพื้นที่ และบางอย่างเป็นเรื่องใจที่จะบูรณาการชุดประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นเข้ากับประวัติศาสตร์ชุดอื่นๆได้ เช่น การชุดค้นพบพระพุทธรูปที่วัดพระธาตุผาเงา ในปี พ.ศ. 2519 ถือว่าเป็นจุดสำคัญของการก่อรูปความเป็นตัวตนของชุมชนลาวสบคำ จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่หรือผู้ที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์ชุดค้นพบพระพุทธรูป ต่างจดจำและรำลึกความรู้สึกตื่นเต้น ยินดี และภาคภูมิใจ ที่พระพุทธรูปเก่าแก่นั้นถูกค้นพบในชุมชนของตน ผู้คนทั้งในชุมชนสบคำและชุมชนอื่น ต่างก็มาดูการชุดพบพระพุทธรูป ซึ่งต่อมามีการสร้างวิหารครอบและกลายมาเป็นสัญลักษณ์สำคัญของวัดพระธาตุผาเงา

ผู้วิจัยมองว่าการชุดค้นพบพระพุทธรูปเก่าแก่มิได้มีความหมายแต่เพียงว่าค้นพบสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา ที่เป็นอุดมการณ์ร่วมกันเท่านั้น แต่สามารถทำความเข้าใจชุมชนได้เมื่อย้อนกลับไปพิจารณา อัตลักษณ์ของชุมชนลาวสบคำที่เปลี่ยนแปลงไป นับตั้งแต่การอพยพเข้ามา แรกเริ่มเป็นชุมชนคนลาว(ไม่ใช่ไทย)อพยพที่อาศัยอยู่ชานเมืองเก่า และต่อมาเป็นชุมชนคนลาวที่อยู่ห่างออกไปจากศูนย์กลางอำนาจและความเจริญ และคนลาวสบคำยังเป็นอื่น ในสายตาของคนท้องถิ่นเดิม แต่เมื่อชุดค้นพบพระพุทธรูปสำคัญในหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนสบคำได้รับการผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรเชียงแสนโบราณอันรุ่งโรจน์ ถือได้ว่าความทรงจำร่วมในครั้งนี้ของชุมชนสบคำ เป็นการก่อรูปตัวตนของชุมชนใหม่ทั้งในสายตาของคนในชุมและคนนอกชุมชน ต่อมามีกิจกรรมอื่นมาสนับสนุนการเชื่อมโยงตัวตนของคนลาวสบคำกับอาณาจักรเชียงแสน เช่น การสร้างพิพิธภัณฑ์ผ้าทอเชียงแสน ขณะเดียวกันก็มีผ้าลาวด้วย

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ปี พ.ศ. 2519 เป็นจุดเปลี่ยนในการแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของชุมชนสบคำ เพราะเมื่อนำไปโยงกับการช่วงเวลาของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในสำนึกหรือความทรงจำร่วมของชุมชนริมฝั่งโขง ปี พ.ศ. 2519 มีนัยของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ อิทธิพลทางการเมืองของประเทศลาว ที่นำไปสู่การเปลี่ยนพื้นที่ในการผลิตของท้องถิ่นแถบนี้ เป็นความลักลั่นของการจัดแบ่งช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ที่ผู้วิจัยมองว่าหากจะศึกษาเรื่องราวของ

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นต่อไปในอนาคต การจัดแบ่งช่วงเวลาประวัติศาสตร์ อาจจะต้องมีความยืดหยุ่นและลื่นไหลไปตามบริบทความสัมพันธ์กับเหตุการณ์เฉพาะบางอย่างของชุมชนท้องถิ่น และเพื่อทำความเข้าใจในทัศนด้าน “เวลา” ของท้องถิ่น อันนำไปสู่การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อพลังท้องถิ่นอย่างจริงจัง

นอกจากความลึกซึ้งของการนำเสนอตัวตนของคนลาวสบคำในแต่ละบริบท ก็มีความสลับซับซ้อนและน่าสนใจ เพราะพวกเขาสามารถที่จะเลือกหยิบใช้ประวัติศาสตร์หลายๆชุด บางสิ่งดูเหมือนจะขัดแย้งกันแต่ก็สามารถที่จะดำเนินไปได้ร่วมกัน กล่าวคือ ในพื้นที่ของการท่องเที่ยวเมืองเชียงแสน และความพยายามที่จะเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับราชอาณาจักรเชียงแสนของชุมชนสบคำ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการท่องเที่ยว

ท่านพระครูไพศาล พัฒนารัต ซึ่งเป็นแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการสร้างตัวตนที่หลากหลายของคนลาวสบคำในบริบทต่างๆ สิ่งที่คุณวิจัยพบเห็นจากการสัมภาษณ์และรับฟังจากการนำเสนอตัวตนของสบคำในระดับสาธารณะว่า เช่น “แท้จริงแล้วเราก็ค้นไทยเหมือนกัน ช่วงของฝรั่งเศสทำให้เราต้องกลายไปเป็นลาว” อันเป็นอิทธิพลของประวัติศาสตร์ชาติและการเสียดินแดนในเหตุการณ์ ร.ศ.112 ถูกนำมาใช้ในการบูรณาการความแตกต่างในความเป็นลาวและไทย แต่อีกด้านหนึ่งในท่ามกลางกระแสหลวงพระบางนิยมในสังคมไทย ท่านก็สามารถเลือกหยิบใช้ความเป็นส่วนหนึ่งของหลวงพระบางมาใช้ โดยผูกโยงชุมชนเข้ากับประวัติศาสตร์ชุดการอพยพมาตั้งถิ่นฐาน และรูปธรรมของความพยายามที่จะสร้างจินตนาการย้อนกลับไปสู่อดีตก่อนการอพยพ ทั้งสำหรับคนในชุมชนสบคำเองและสำหรับนักท่องเที่ยวผู้แสวงหาความงามทางวัฒนธรรมแบบหลวงพระบาง จึงมีการสร้างวิหารในแบบที่ใกล้เคียงกับวิหารวัดเชียงทอง ที่เมืองหลวงพระบาง ความสามารถในการนำเสนอตัวตนที่แตกต่างหลากหลายในบริบทการท่องเที่ยวของคนลาวสบคำนี้เอง ทำให้เราสามารถเข้าใจความสลับซับซ้อนของการสร้างความเป็นตัวตนของคนท้องถิ่น ว่ามีการเลือกหยิบใช้มิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่นหลายๆชุดในการกำหนดทิศทางของความสัมพันธ์ ซึ่งให้เห็นความชาญฉลาดของท้องถิ่นที่สามารถสร้างความคลุมเครือให้กับรัฐชาติและชาติพันธุ์ จนการพยายามจะหาข้อสรุปว่า “คนสบคำ” เป็น “คนลาว” หรือ “คนไทย” นั้น ถูกทำให้คลุมเครือ เพราะในระดับของการดำรงอยู่ในชีวิตประจำวันคนสบคำสามารถดำรงตนอยู่ได้ทั้งฐานะ ส่วนหนึ่งของอาณาจักรเชียงแสนโบราณ และ การเป็นชุมชนชาวหลวงพระบางที่อพยพและยังคงเก็บรักษาความเป็นลาวหลวงพระบางเอาไว้ได้

อีกสองชุมชนกรณีศึกษา คือ สบรวกและเวียงเก่าก็เช่นกัน พบว่าการอธิบายตัวตนของคนท้องถิ่นในแต่ละบริบทนั้น มีการหยิบใช้ชุดความรู้ประวัติศาสตร์ที่มาอยู่ทั้งประวัติศาสตร์รับชาติ ประวัติศาสตร์สงคราม หรือประวัติศาสตร์เฉพาะ อย่าง สามเหลี่ยมทองคำ มีประวัติศาสตร์ของดินแดนแห่งยาเสพติดและอาชญากรรม ชุมชนก็ก้าวเข้าไปมีส่วนร่วมในการผลิตสร้าง พร้อมทั้งปรับบางเปลี่ยนแปลงและเพิ่มเติมบางส่วนของประวัติศาสตร์สามเหลี่ยมทองคำจากมุมมองของชุมชน ทำให้นัยของการเป็นแหล่งอาชญากรรมกลายมาเป็นดินแดนที่นักท่องเที่ยวต้องมาเยือน

กล่าวโดยสรุป งานศึกษาชิ้นนี้ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบการตีความประวัติศาสตร์ท้องถิ่นว่าเป็นชุดประวัติศาสตร์ที่ผสมผสานระหว่างประวัติศาสตร์แบบต่างๆ ทั้งประวัติศาสตร์หลักฐาน ประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์สถานที่ รวมไปถึงประวัติศาสตร์ที่อยู่ในรูปของประสบการณ์ร่วมของชุมชนและประสบการณ์ชีวิตของปัจเจกบุคคล ซึ่งได้หลอมรวมและถ่ายทอดออกมาผ่านความทรงจำและสำนึกร่วมของคนท้องถิ่น โดยที่ผู้คนท้องถิ่นได้ร่วมกำหนดคุณค่า เลือกตีความ ตามตรรกะของตนเอง และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของการจัดความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการลาว(เขียน) สมชาย นิลอาธิ(ถอดความ)

- 2545 ประวัติศาสตร์ฉบับกระทรวงศึกษาธิการลาว, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ: มติชน.

ไกรสิน ชุ่นใจจินต์

- 2537 นครประวัติศาสตร์เชียงแสน : สังเขปประวัติการตั้งถิ่นฐานและสถานที่เยี่ยมชม ในเมืองโบราณ(วารสาร), ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 เมษายน – มิถุนายน 2537.

จิตร ภูมิศักดิ์

ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม, กรุงเทพฯ: ศยาม.

ชยันต์ วรรณะภูติ

- 2543 “คนเมือง”:ตัวตน การผลิตซ้ำสร้างใหม่ และพื้นที่ทางสังคมของคนเมือง, เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง “คนเมืองในบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลง” คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 25 สิงหาคม 2543.(เอกสารอัดสำเนา)

ทวี สมหวัง และคณะ

- 2533 แหล่งชุมชนโบราณในเขต อำเภอแม่สาน อำเภอเชียงแสน อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย, หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น วิทยาลัยครูเชียงราย, เชียงราย, 2533.

ทองสีบ วิสุทธาจาโร(พระครู)

- 2533 ประวัติเมืองเชียงแสน, เอกสารแจกเนื่องในวันวางศิลาฤกษ์ศาลหลักเมือง ครั้งที่ 2.

ดวงจันทร์ (อาภาวัชรุตม์) เจริญเมือง

- 2535 **บทบาทเมืองขนาดกลางในการพัฒนาภูมิภาค : รายงานการวิจัยกรณีเมืองเชียงราย, เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.**

ธวัช ปุณโณทก

- 2538 ท้าวสุ่งขุนเจืองวีรบุรุษสองฝั่งโขง กับการรับรู้ในเอกสารประวัติศาสตร์ของล้านช้าง ในตำนานเกี่ยวกับท้าวสุ่งขุนเจือง : มิติทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสฉลองพระชนมายุ 72 พรรษา สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงราธิวาสราชนครินทร์, สถาบันไทยคดีศึกษา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงศึกษาธิการ, กรุงเทพฯ.

ธิดา สาระยา

- 2539 **ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์**, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

ธงชัย วินิจกุล

- 2534 ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตนของรัฐไทย ใน อยู่เมืองไทย ในวาระครอบรอบเกษียร
อายุราชการอาจารย์เสน่ห์ จามริก, กรุงเทพฯ.

- 2543 การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของอดีต : ประวัติศาสตร์ใหม่ในประเทศไทย หลัง 14
ตุลาคม ใน **สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์** จัตุรทิพย์ นาถสุภา
และคณะ(บรรณาธิการ), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), เชียงใหม่ : สุริ
วงศ์ บุ๊ค เซนเตอร์.

- 2544 การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ post-modern ใน สิมโคตรเหง้าก็เผาแผ่นดิน
กาญจนา ละอองศรี และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ(บรรณาธิการ), กรุงเทพฯ : มติชน.

นันทนา ตันติเวสส

- 2543 **เมืองประเทศราชของสยามในสมัยรัตนโกสินทร์**, กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ: เอดิชั่น
เพรส.

ประชากรกิจกรจักร(พระยา)

- 2515 **พงศาวดารโยนก**, กรุงเทพฯ: แพร่พิทยา.

เปรม ตัง(แปลและเรียบเรียง)

- เชียงใหม่ จอมกระล่อน, ศิลปวัฒนธรรมฉบับพิเศษ, กรุงเทพฯ: มติชน.

พระธรรมวิมลโมลี

- 2545 100ปีเหตุการณ์เฝ้าระวังก่อนการจลาจลในมณฑลพายัพ พ.ศ.2445, เกรียงศักดิ์ ชัยดรุณ
(บรรณาธิการ), พะเยา: นครนิวส์การพิมพ์.

พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่

- 2529 **ประวัติศาสตร์เชียงใหม่ ใน อนุสรณ์การสมโภชเมืองเชียงใหม่ 725 ปี**, พิพิธภัณฑ
สถานแห่งชาติเชียงใหม่ กรมศิลปากร, เชียงราย.

พัฒนา กิตติอาษา

- 2546 **ท้องถิ่นนิยม**, คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะ
กรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ.

ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร

- 2538 ตำนานเมืองเชียงแสน, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่: มิ่งเมือง.
- 2545 คร่าวเชียงแสนแตก, สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.(เอกสารเย็บเล่มยังไม่เผยแพร่)

พอลเกอร์ กราบอฟสกี

- 2544 เมืองเชียงแข็งเมื่อปีพ.ศ.1839/96: การแย่งชิงอาณาจักรไทลื้อในบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน ระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส(บทความ), เสนอในการประชุม Studies of History and Literature of Tai Ethnic Group, 22 – 23 มีนาคม 2544 ณ โรงแรมเชียงใหม่ฮอริคิต , เชียงใหม่: (เอกสารอัดสำเนา)

ยศ สันตสมบัติ

- 2541 นิเวศน์วิฤต และยุทธหัตถีเชิงกระบวนการทัศน์ในสังคมไทย ใน นิเวศน์วิฤตความรู้กับวิวาทะ มุลนิธิโตโยต้า, กรุงเทพฯ : คบไฟ.
- 2543 หลักช้าง : การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ไทในใต้คง ,กรุงเทพฯ :มูลนิธิวิถีทรรศน์.

วิทย์ เพ็ญบุญธรรม

- 2521 ฝันสู่เฮโรอิน ,กรุงเทพฯ: แพรวพิทยา.

ศักดิ์ รัตนชัย

- 2530 ร่องรอยเชียงแสนดึกดำบรรพ์ ใน ลานนา ล้านนา เป็นของใคร?, เอกสารนำเสนอที่ สรท.ลป.20/2530.

ศรีศักร วัลลิโภดม

- 2546 ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ, กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

สงวน โชติสุขรัตน์

- 2505 ตำนานเมืองเหนือ, กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร.

สร้อยดี อ่องสกุล

- 2539 หลักฐานประวัติศาสตร์ล้านนาจากเอกสารคัมภีร์ใบลานและพับหนังสือ, เอกสารวิชาการร่วมฉลอง700ปีเชียงใหม่,สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.
- 2544 ประวัติศาสตร์ล้านนา, กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- 2544 พื้นเมืองเชียงแสน(บทความ), เสนอในการประชุม Studies of History and Literature of Tai Ethnic Group, 22 – 23 มีนาคม 2544 ณ โรงแรม เชียงใหม่ฮอริคิต

คิด , เชียงใหม่: (เอกสารอัดสำเนา)

สายชล สัตยานุรักษ์

2545 ชาติไทยและความเป็นไทยโดยหลวงวิจิตวาทการ, กรุงเทพฯ: มติชน.

สุจิตต์ วงษ์เทศ

2538 ประวัติศาสตร์และพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมเมืองพะเยา, กรุงเทพฯ: มติชน.

สุนิสา มั่นคง และสุพจน์ พรหมมาโนช

2533 โบราณคดีเชียงราย, โครงการสำรวจแหล่งโบราณคดี กรมศิลปากร, กรุงเทพฯ.

สุวิทย์ ธีรศาสตร์

2540 ประวัติศาสตร์ลาว 1779-1975, โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพฯ.

สุรพล นาถะพันธุ์ และ สุพจน์ พรหมมาโนช

2533 หลักฐานชุมชนก่อนประวัติศาสตร์ ใน โบราณคดีเชียงราย, กรุงเทพฯ: กองโบราณคดี กรมศิลปากร.

สุริยา สมุทธคุปต์ และ พัฒนา กิตติอาษา

2545 ยวนสี่คิ้ว ในชุมชนทางชาติพันธุ์, ห้องไทยนิทัศน์ศึกษา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, นครราชสีมา: สมบูรณ์การพิมพ์.

สมจิตร ทองประดับ

2544 คำอธิบายประมวลกฎหมายที่ดิน, กรุงเทพฯ: นิติบรรณาการ.

อานันท์ กาญจนพันธุ์

2539 สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันของอาจารย์จักรทิพย์ นาถสุภา, โครงการศึกษาเมืองไทยในความใฝ่ฝันของนักคิดอาวุโส, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.), กรุงเทพฯ.

2542 ความเป็นชุมชน ใน การวิจัยในมิติทางวัฒนธรรม อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บรรณาธิการ), คณะอนุกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคเหนือ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ และ สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่.

2543 สถานภาพการวิจัยชุมชนกับการจัดการทรัพยากร : บทสังเคราะห์ผลการศึกษา ใน พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร กระบวนทัศน์ และนโยบาย, อานันท์

กาญจนาพันธุ์(บรรณารักษ์), กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ไม่ระบุปีพิมพ์ สถานภาพนักศึกษา: กรณีการผสมผสานทางชาติพันธุ์และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม, เสนอสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, (เอกสารอัดสำเนา)

อานันท์ กาญจนพันธุ์ และมิ่งสรรพ ขาวสะอาด

2534 วิวัฒนาการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า ภาคเหนือตอนบน ใน วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินในเขตป่า เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง(บรรณารักษ์), กรุงเทพฯ :สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

อรรถจักร สัตยานุรักษ์

2544 ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ: ประวัติศาสตร์เพื่อชุมชน, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, เอกสารอัดสำเนา.

ภาษาอังกฤษ

Chayan Vaddhanaphuti

2003 Discourse on Thai Village Community in The Context of Southeast Asian Modernization, Economic Research Center Discussion paper, Japan: Nagoya University.

Kathryn Woodward

1998 Concept of Identity and Difference in Identity and Difference , United Kingdom:The Open University

Shieharu Tanabe

2000 Social Memory and The Politic of the Past in Tanabe Shieharu and Charles Keyes Social Memory and Crises of Modernity : Politic Identity in Thailand and Lao. , London : Curzon.

บุคคลอ้างอิง(ผู้ให้ข้อมูลหลัก)

1. พระครูไพศาล พัฒนาพิริติ เจ้าอาวาสวัดผาเงา หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
2. พระครูทองสืบ วิสุทธจาโร เจ้าอาวาสวัดล้านตอง หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย

3. นายอินพัฒน์ แก้วหวัง	14 1 ต.โยนก อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
4. นายม้าว พรหมปัญญา	49 หมู่ 1 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
5. นายดวงดี ชมพู	48 หมู่ 1 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
6. นายแสง สัมมาดี	15 หมู่ 1 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
7. นายสุเทพ ชัยชนะ	173 หมู่ 1 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
8. นายบัญชา ชัยสินบุญ	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
9. นายวงศ์ วงศา	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
10. นายสกนธ์ กันทาเดช	268 หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
11. นายคำจันทร์ ทนใจ	59 หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
12. นายสงวน เชื้อเจ็ดตน	45 หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
13. นายบุญส่ง เชื้อเจ็ดตน	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
14. นางสาวอนงค์ นิ่มนวล	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
15. นางบัวคำ วงศ์มา	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
16. อุ้ยหนานแสง หลวงคำแว่น	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
17. นางศรีนวล บัวตระกูล	- หมู่ 2 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
18. นายบุญชู ธิวงศ์เวียง	- หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
19. นายแก้ว นาระตะ	- หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
20. นายแก้ว ศรีบัน	- หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
21. ร.ต.ต.สุดีใจ เชื้อเจ็ดตน	334 หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
22. นายพยนต์ ปุธิปิน	679 หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
23. นางสมบุญ นิตภักดี	- หมู่ 3 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
24. นายทองสุข จิตบุญตรง	187 หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
25. นายขาว มหาเทพ	10 หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
26. นายหงษ์ วงษ์ปัญญา	214 หมู่ 5 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
27. นายนิกร เหล่าวานิช	98 หมู่ 6 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
28. นายศรีนุช วิไล	- หมู่ 6 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
29. นายสะอาด บุญเกิด	98 หมู่ 8 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
30. นายคำตัน พุทธวงศ์	- หมู่ 8 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย
31. นายอุ้นเรือน สมพันธ์	132 หมู่ 9 ต.เวียง อ.เชียงแสน จ.เชียงราย